

B I 65

H. B. 89

BIBLIOTHECA INDICA:

A

COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

PUBLISHED BY

THE ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

NEW SERIES, Nos. 189, 197, 201, & 291.

Agni Purāṇa,

A COLLECTION OF HINDU MYTHOLOGY AND TRADITIONS

EDITED BY

RĀJENDRALĀLA MITRA.

VOL. I. CHAP. 1 TO 114

CALCUTTA:

PRINTED AT THE GANES A PRESS.

1873.

969

B
9
65
V-I

15938

PREFACE.

This edition of the Agni Purāṇa was originally undertaken by the late Paṇḍit Harachandra Vidyābhūṣaṇa whose thorough knowledge of the different branches of Sanskrit learning treated of in the work rendered him peculiarly fitted to do it justice. On his death, at the close of the year 1871, just after the publication of the third fasciculus, the work had to be left in abeyance, until about four months ago, when it was made over to the writer of this note. The Paṇḍit, like the generality of scholars of his country, was very averse to note down *variae lectiones*: he thought such a course was calculated to injure the authenticity of the text and preferred to rely on his own discretion in reconciling differences and discrepancies caused by the errors of transcribers, than to be bound by his manuscripts, and, by quoting differences of reading, leave it uncertain which was the correct text. At the earnest request of the present editor, he noted a few different readings only, such as he thought were really material, but would not on any account copy all. To persons believing in the inspired character of the work, and relying on it as a divine revelation, such a course was excusable. But the present editor could not adopt it, as he felt that he would be wanting in faith to the public if he allowed himself to become the arbiter of what really was the original reading of his text, except in the cases of obvious errors of spelling and grammar, and placed before them revisions without reference to his MSS.—revisions which would practically amount to tampering with the text. The last fasciculus has, therefore, been overloaded with footnotes to preserve the character of the different MSS. consulted, and to leave future scholars to judge for themselves. This has produced a dissimilarity, which, under the peculiar circumstance of the work being printed under the superintendence of two independent editors, could not be helped.

The MSS. consulted in preparing the text for the press include:—

I. क. Purchased at Benares for the Asiatic Society of Bengal. 386 folia, each $14 \times 5\frac{1}{2}$ inches, having eleven lines on each page. It has no date, but it is apparently a modern copy; it is badly written in the Nāgari character, and is very incorrect.

II. ख. From the Honorable Rājā Jotindramohan Tagore's Library. 330 folia, each $19\frac{1}{2} \times 7$ inches, and bearing 10 lines on each page. It is neatly written in the *trivalli* form in the Bengali character. It has no date, but apparently it is a modern copy. It is complete and generally correct.

III. ग. From Rājā Komalkrishna Bahadur's Library. 395 folia, each 18×3 inches, bearing on each page from 6 to 8 lines of writing in the Bengali character; no date, apparently old, but corrupt.

IV. घ. From Rājā Rājendranārāyaṇa Bāhādur's Library. 429 folia, each 19×3 inches of yellow paper mounted on foolscap; the whole bound in a volume. There are six lines of writing in the Bengali character on each page. This MS. bears date 1595 S'aka, and is complete, but incorrect.

V. ङ. From the Library of the Sanskrit College of Calcutta. 377 folia, each $14 \times 9\frac{1}{2}$ inches; bound in a volume, written in a bold hand, but modern and incorrect.

VI. च. From ditto. a corrupt MS.

VII. छ. From Bābū Subaldās Mallikā's Library, Calcutta. 278 folia, each $18 \times 6\frac{1}{2}$ inches, having on each page 11 lines of writing in the Bengali character. No date, probably about a hundred years old, carefully revised and generally correct.

VIII. ज. From Bābū Pramādādāsa Mitra of Benares. 189 folia, each $13 \times 6\frac{1}{2}$ inches, and having on each page eighteen lines of writing in the Nāgari character. No date; apparently somewhat older than the last; generally correct, but not revised, and full of lacunæ about the latter part.

1X. ॐ. From Mr. Lallubhāi Motilāl of Baroda, obtained through Dr. G. Buhler of Bombay. 372 folia, each $12\frac{1}{2} \times 5\frac{1}{2}$ inches, having on each page ten lines of neat writing in the Nāgari character ; unrevised and incorrect.

The last three MSS were obtained after the first three fasciculi of the work had been published.

An abstract of the contents of the work will be annexed to the last volume.

MANIKTOLLAH }
25th. Decr 1873. }

R M.

अथाग्निपुराणानुक्रमणिका ।

अध्याये	विषयः	पृष्ठे ।	अध्याये	विषयः	पृष्ठे ।
१	पुराणप्रश्नः ...	१	१२	दीक्षितसंस्कारः ..	८१
२	मत्स्यावतारवर्णनम् ..	३	१३	विष्णुपवित्रारोहणादिविधानम्	८३
३	कूर्मावतारवर्णनम् ...	५	१७	सर्वदेवपवित्रारोहणविधिः	१०७
४	वराह-नृसिंह-वामन-परशुरामाव- तारवर्णनम् ...	८	३८	देवालयनिर्माणफलम् ..	१०८
५	रामावतारवर्णनम् ...	१०	३८	भूमिपरिग्रहः ...	११४
१२	हरिवंशकथनम् ...	२८	४०	अर्घ्यादानविधिः ...	११६
१३	भारताख्यानम् ...	३३	४१	शिलाविन्यासः ...	११८
१६	बुद्धकल्पावतारकथनम्	३८	४२	प्रासादलक्षणकथनम् ..	१२२
१७	नवसर्गप्रदर्शनं ..	४०	४३	प्रासाददेवतास्थापनादिकथनम्	१२५
२१	आगमोक्तविष्णादिदेवतासामान्य- पूजा ...	५२	४४	वासुदेवादिप्रतिमालक्षणकथनम्	१२८
२२	स्नानविधिः ..	५५	४५	पिण्डकालक्षणम् ...	१३२
२३	वासुदेवादिपूजाविधिः ...	५६	४६	शालग्रामादिमूर्तिलक्षणम्	१३४
२४	कुण्डनिर्माणयज्ञिकार्थकथनम्	५८	४७	शालग्रामादिपूजा ...	१३५
२५	वासुदेवादिमन्त्रनिरूपणम्	६५	४८	विष्णुचतुर्विंशतिमूर्तिलोचनं	१३७
२६	सुद्रालक्षणकथनम् ...	७०	४९	मत्स्यादिप्रतिमालक्षणम्	१३८
२७	सर्वदेवाकथनम् ...	७१	५०	देवीप्रतिमालक्षणम् ..	१४१
२८	आचार्यभिक्षेकः ...	७८	५१	सूर्यादिप्रतिमालक्षणम्	१४५
२९	सर्वतोभद्रमण्डलादिलक्षणम्	७९	५२	योगिनीप्रतिमालक्षणम्	१४७
३०	मण्डलविधिः ...	८४	५३	लिङ्गलक्षणम् ...	१४०
३१	कुशापामार्जनकथनम् ...	८७	५४	व्यक्तव्यक्तलिङ्गलक्षणम् ..	१४२
			५५	लिङ्गपिण्डकालक्षणम्...	१४७
			५६	दिक्पालयागकथनम् ..	१५८

अध्याये	विषयः	पृष्ठे ।	अध्याये	विषयः	पृष्ठे ।
५०	कलशाधिवासः ..	१६१	८४	निर्वाणदीक्षा ...	२६२
५८	देवस्नपनविधिः ...	१६४	८६	एकतत्त्वदीक्षा ...	२८४
५९	देवाधिवासनविधिः ...	१६७	९०	निर्वाणदीक्षाङ्गीभूताभिषेककथनं २८५	
६०	वासुदेवप्रतिष्ठा ...	१७३	९१	नानामन्त्रकथनम् ...	२८६
६१	द्वारप्रतिष्ठाध्वजारोचणादिकथनं १७७		९२	पातालशिलान्यासः ...	२८८
६२	लक्ष्मीप्रतिष्ठा ..	१८२	९३	वास्तूपूजा ...	२९५
६३	सुदर्शनचक्रादिप्रतिष्ठा	१८४	९४	प्रासादशिलान्यासः ..	३००
६४	कुपादिप्रतिष्ठा ..	१८६	९५	शिवलिङ्गप्रतिष्ठासामग्र्यो	३०२
६५	सभागृहस्थापनम् ...	१९१	९६	शिवलिङ्गाधिवासनविधिः	३१०
६६	साधारणप्रतिष्ठा ...	१९४	९७	शिवलिङ्गप्रतिष्ठाविधिः...	३२७
६७	जीर्णमूर्त्युद्धारः ..	१९७	९८	गौरीप्रतिष्ठाविधिः ...	३३९
६८	देवयाचोत्पवः ...	१९८	९९	मूर्ध्निप्रतिष्ठाविधिः ..	३५१
६९	यज्ञावभृथस्नानं ...	२००	१००	द्वारप्रतिष्ठा ...	३४२
७०	हचारासादिप्रतिष्ठा ...	२०२	१०१	प्रासादकृत्यप्रतिष्ठा ...	३४३
७१	विनायकपूजा ..	२०६	१०२	ध्वजारोचणम् ...	३४५
७२	विशेषस्नानादिकथनम् ...	२०४	१०३	जीर्णशिवलिङ्गोद्धारः...	३४९
७३	सूर्यार्चनं ..	२०९	१०४	प्रासादसामान्यलक्षणम्	३५२
७४	शिवपूजा ..	२११	१०५	गृहादिवास्तु कथनम् ...	३५६
७५	अग्निस्थापनादिकथनम्	२२०	१०६	नगरादिवास्तु कथनम् ..	३६२
७६	चण्डपूजा ..	२२७	१०७	स्वायम्भुवसर्गकथनम् ...	३६५
७७	कपिलादिपूजनम् ..	२२८	१०८	भुवनकोषवर्णनम् ...	३६७
७८	प्रवित्राधिवासनविधिः ...	२३२	१०९	तीर्थसाक्षात्कारम् ...	३७१
७९	प्रवित्रारोचणम् ...	२३८	११०	गङ्गामाहात्म्यम् ..	३७४
८०	दमनकारीचणविधिः ..	२४२	१११	प्रयागमाहात्म्यम् ...	३७५
८१	समयदीक्षा ..	२४४	११२	वाराणसीमाहात्म्यकथनम्	३७७
८२	संस्कारदीक्षा ...	२५३	११३	नर्मदादिमाहात्म्यकथनम्	३७९
८३	निर्वाणदीक्षाधिवासनं ...	२५६	११४	गयामाहात्म्यकथनम् ...	३८०

ओं नमो भगवते वासुदेवाय ।

(१०)

अग्निपुराणम् ।

अथ प्रथमोऽध्यायः ।

ग्रन्थ प्रस्तावना ।

श्रियं^(१) सरस्वतीं गौरीं गणेशं स्कन्दमीश्वरम् ।
ब्रह्माणं वह्निमिन्द्रादीन्वासुदेवं नमाम्यहम् ॥ १ ॥
नैमिषे हरिमीजाना ऋषयः शनैर्नकादयः ।
तीर्थयात्राप्रसङ्गेन स्वागतं सूतमब्रुवन् ॥ २ ॥
ऋषय ऊचुः । सूत त्वं पूजितोऽस्माभिः सारात्सारं वदस्व नः ;
येन विज्ञानमात्रेण^(२) सर्वज्ञत्वं प्रजायते ॥ ३ ॥
सूत उवाच । सारात्सारो हि भगवान् विष्णुः सर्गादिकृदिभुः ।
ब्रह्माहमस्मि तं ज्ञात्वा सर्वज्ञत्वं प्रजायते ॥ ४ ॥
दे ब्रह्मणी वेदितव्ये शब्दब्रह्म परं च यत्^(३) ।
दे विद्ये वेदितव्ये हि इति चाथर्वणी श्रुतिः ॥ ५ ॥
अहं शुकश्च पैलाद्या गत्वा वदस्मि श्रमम् ।
व्यासं नत्वा पृथुवन्तः सोऽस्मान् सारमथाब्रवीत् ।
व्यास उवाच । शुकान्तेः शृणु सूत त्वं वशिष्ठो मां यथाऽब्रू-
ब्रह्मसारं हि पृच्छन्तं मुनिभिश्च परात्परम् ॥ ७ ॥

१ लक्ष्मीमिति घ चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ विज्ञानमात्रेण इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ अपरञ्च परञ्च यदिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ यदब्रवीदिति ख, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

वसिष्ठ उवाच । द्वैविध्यं ब्रह्म^(१) वक्ष्यामि ऋण्य व्यासाखिलानुगम्^(२) ।

यथाऽग्निमीं पुरा प्राह मुनिभिर्देवैः स ह ॥ ८ ॥

पुराणं परमाग्रेयं ब्रह्मविद्याक्षरं परम् ।

ऋग्वेदाद्यपरं ब्रह्म सर्वदेवसुखावहम्^(३) ॥ ९ ॥

अग्निनोक्तं पुराणं यदाग्रेयं ब्रह्मसम्मितम्^(४) ।

भुक्तिमुक्तिप्रदं दिव्यं^(५) पठतां ऋण्यतां नृणाम् ॥ १० ॥

कालाग्निरुग्रिणं विष्णुं ज्योतिर्ब्रह्म परात्परम् ।

मुनिभिः पृष्ठवान् देवं पूजितं ज्ञानकर्म्मभिः ॥ ११ ॥

वसिष्ठ उवाच । संसारसागरोत्तारनावं ब्रह्मेश्वरं वद ।

विद्यासारं यदिदित्वा^(६) सर्वज्ञो जायते नरः ॥ १२ ॥

उवाच । विष्णुः कालाग्निरुग्रोऽहं^(७) विद्यासारं वदामि ते ।

विद्यासारं पुराणं^(८) यत्सर्वं सर्वस्य कारणम् ॥ १३ ॥

सर्गस्य प्रतिसर्गस्य वंशमन्वन्तरस्य च ।

मानुषरितादेव, मत्स्यकूर्मादिरूपधृक् ॥ १४ ॥

द्वेष्टे भगवान् विष्णुः परा चेवापरा च ह ।

जुःसामाथर्वाख्या वेदाङ्गानि च कृह दिज^(९) ॥ १५ ॥

इति

इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

ति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

ति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

तपुस्तकपाठः ।

चिह्नितपुस्तकपाठः ।

ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

तपुस्तकपाठः ।

शिक्षा कल्पो आकरयं निरुक्तं ज्योतिषाङ्कितः ।
 ह्यन्तोऽभिधानं मीमांसा धर्माशास्त्रं पुराणकम् ॥ १६ ॥
 न्यायवैद्यकगान्धर्वं धनुर्वेदोऽर्थशास्त्रकम् ।
 अथरेयं परा विद्या यथा ब्रह्माभिगम्यते^(१) ॥ १७ ॥
 यत्तददृश्यमग्राह्यमगोत्रचरणं ध्रुवम्^(२) ।
 विष्णुनोक्तं यथा मल्लं देवेभ्यो ब्रह्मणा पुरा ।
 तथा ते कथयिष्यामि हेतुं मत्स्यादिरूपिणम् ॥ १८ ॥

इत्यादिमहापुराणे अभिषे प्रश्नो नाम
 प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः ।

मत्स्यावतारवर्णनं ।

वसिष्ठ उवाच । मत्स्यादिरूपिणं विष्णुं ब्रूहि सर्गादिकारणम् ।
 पुराणं ब्रह्म चाभिष्यं यथा विष्णोः पुरा श्रुतम् ॥ १ ॥
 अग्निरुवाच । मत्स्यावतारं वक्ष्येऽहं वसिष्ठ ऋणु वै हरेः ।
 अवतारक्रिया दुष्टनष्टे सत्पालनाय हि ॥ २ ॥
 आसीदतीतकल्पान्ते ब्राह्मो नैमित्तिको लयः ।
 समुद्रोपश्रुतास्तत्र लोका भूरादिका मुने ॥ ३ ॥
 मनुर्वैवस्वतप्ते तपो वै भुक्तिमुक्तये ।
 एकदा हतमालायां कुर्वतो जलतर्पणम् ॥ ४ ॥
 तस्याङ्गल्पुदके मत्स्यः खल्य एकोऽभ्यपद्यत ।
 क्षेमकामं जले ग्राह्यं न मां क्षिप नरोत्तम^(१) ॥ ५ ॥

१ ब्रह्माभिगम्यते इति ख, ग, घ, चिह्नितपुस्तकव्यापारः ।

२ अगोत्रचरण परमिति ग. चिह्नितपुस्तकव्यापारः ।

३ न मां क्षिप नरोत्तम इति ख, ग, घ, चिह्नितपुस्तकव्यापारः ।

ग्राह्यादिभ्यो भयं मेऽद्य^(१) तच्छ्रुत्वा कलशेऽक्षिपत् ।
 स तु वृद्धः पुनर्मर्त्यः प्राह तं देहि मे वृहत् ॥ ६ ॥
 स्थानमेतद्वचः श्रुत्वा राजाऽथोदक्षनेऽक्षिपत् ।
 तत्र वृद्धोऽब्रवीद्भूपं पृथु देहि पदं मनो ॥ ७ ॥
 सरोवरे पुनः क्षिप्तो ववृधे तत्प्रमाणवान् ।
 ऊचे देहि वृहत् स्थानं^(२) प्राक्षिप चाम्बुधौ ततः^(३) ॥ ८ ॥
 लक्ष्यो जनविस्तीर्णः क्षणमात्रेण सोऽभवत् ।
 मर्त्यं तमद्भुतं दृष्ट्वा विस्मितः प्राब्रवीन्मनः ॥ ९ ॥
 को भवान्ननु वै विष्णु^(४) नारायण नमो स्तुते ।
 मायया मोहयसि मां किमर्थं त्वं जनार्दन ॥ १० ॥
 मनुनोक्तोऽब्रवीन्मर्त्यो मनुं वै पालने रतम् ।
 अक्षतीर्णो भवायास्य जगतो दुष्टनष्टये ॥ ११ ॥
 सप्तमे दिवसे त्वभिः ज्ञावयिष्यति वै जगत् ।
 उपस्थितायां नावि त्वं बीजादीनि विधाय च ॥ १२ ॥
 सप्तर्षिभिः परिहृता निशां ब्राह्मीं चरिष्यसि ।
 उपस्थितस्य मे ऋद्धे निबन्नीहि महाहिना ॥ १३ ॥
 इत्युक्त्वान्तर्दधे मर्त्यो^(५) मनुः कालप्रतीक्षकः^(६) ।
 स्थितः समुद्र उद्वेले नावमारुह्ये तदा ॥ १४ ॥
 एकष्टङ्गधरो मर्त्यो हैमो नियतयोजनः ।

१ मेऽद्य इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ पुनः स्थानमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ अम्बुधौ मग्नुरिति ख, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

४ ननु विष्णुस्त्विति ख, ग, घ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

५ इत्युक्त्वान्तर्दधे मर्त्य इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

६ इत्युक्त्वा देवमत्स्याया बृहत्कारणसङ्गत इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

नावम्बवन्ध तच्छृङ्गे^(१) मत्स्याख्यं च पुराणकम् ॥ १५ ॥
 शुश्राव मत्स्यात्पापघ्नं संस्तुवन् स्तुतिभिश्च तं^(२) ।
 ब्रह्मवेदप्रहृत्तारं हयग्रीवश्च दानवम् ॥ १६ ॥
 अश्वधीत्, वेदमन्त्राद्यान् पालयामास केशवः ।
 प्राप्ते कल्पेऽथ वाराहे कूर्मरूपोऽभवद्हरिः ॥ १७ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये मत्स्यावतारौ नाम
 द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः ।

कूर्मावतारवर्णनं ।

अभिरुवाच । वक्ष्ये कूर्मावतारश्च श्रुत्वा पापप्रणाशनम्^(३) ।
 पुरा देवासुरे युद्धे दैत्यैर्देवाः पराजिताः ॥ १ ॥
 दुर्वाससश्च शापेन निश्रीकाश्चाभवंस्तदा ।
 स्तुत्वा क्षीराब्धिर्ग^(४) विष्णुमनुः पालय चासुरात् ॥ २ ॥
 ब्रह्मादिकान् हरिः प्राह सन्धिं कुर्वन्तु चासुरैः^(५)
 क्षीराब्धिमथनार्थं हि अमृतार्थं श्रियेऽसुराः ॥ ३ ॥
 अरयोऽपि हि सन्धेयाः सति कार्यार्थगौरवे ।
 युष्मानमृतभाजो हि कारयामि^(६) न दानवान् ॥ ४ ॥

१ नावं बध्ना तस्य शृङ्गे इति ख, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ स्तुतिभिर्मनुरिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ संश्रुतं पापनाशनमिति ख, ग, घ चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

४ मुरा क्षीराब्धिर्मिति ग, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

५ सन्धिं कुरुत चासुररिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

६ भाजो हि करिष्यामि इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

मन्थानं मन्दरं कृत्वा नेत्रं कृत्वा तु^(१) वासुकिम् ।
 क्षीराब्धिं मत्सहायेन निर्मथध्वमतन्त्रिताः ॥ ५ ॥
 विष्णुक्तां संविदं कृत्वा दैत्यैः क्षीराब्धिमागताः ।
 ततो मधितुमारब्धाः यतः पुकृन्ततः सुराः ॥ ६ ॥
 ऋषिनिःश्वाससन्तप्ता^(२) हरिणाप्यायिताः सुराः ।
 मथ्यमानेऽर्णवे सोऽद्भिरनाधारो ह्यपोऽविशत् ॥ ७ ॥
 कूर्मरूपं समास्थाय दग्धे विष्णुश्चमन्दरम् ।
 क्षीराब्धेर्मथ्यमानाच्च विषं ह्यालाह्वं ह्यभूत् ॥ ८ ॥
 हरेण धारितं कण्ठे नीलकण्ठस्ततोऽभवत्^(३) ।
 ततोऽभूद्वाक्पती देवी पारिजातस्तु कौस्तुभः ॥ ९ ॥
 गावश्चाप्सरसो दिव्या लक्ष्मोर्देवी हरिङ्गता ।
 पश्यन्तः सर्वदेवास्तां स्तुवन्तः सश्रियोऽभवन् ॥ १० ॥
 ततो धन्वन्तरिर्विष्णुरार्युर्वेदप्रवर्तकः^(४) ।
 बिम्बत कमण्डलुमूर्णममृतेन समुत्थितः ॥ ११ ॥
 अमृतं तत्करादैत्या सुरेभ्योऽर्द्धं प्रदाय च ।
 गृहीत्वा जम्बुजम्भायाऽविष्णुः स्त्रोरूपधृक् ततः ॥ १२ ॥
 तां दृष्ट्वा रूपसम्पन्नां दैत्याः प्रोचुर्विमोहिताः ।
 भव भार्याऽमृतं गृह्य पाययास्तान् वरानने ॥ १३ ॥
 तथेत्युक्त्वा हरिस्तेभ्यो गृहीत्वाऽपाययत्पुरान् ।
 चन्द्ररूपधरो राज्ञः पिवंश्चावन्दुनार्धितः^(५) ॥ १४ ॥

१ रज्जं कृत्वा तु इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ निःश्वाससंक्षाना इति ख, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

३ ततो हर इति ग, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

४ प्रदर्शक इति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

५ अकन्दसूचित इति ख चिह्नितपुस्तकपाठः ।

हरिणाप्यरिणा च्छिन्नं^(१) स राजस्तकिरः पृथक् ।
 कृपयाऽमरताम्रीतं वरदं हरिमब्रवीत् ॥ १५ ॥
 राजर्मत्तस्तु चन्द्रार्कौ प्राप्स्येते यद्दणं यद्दः ।
 तस्मिन् काले च यद्दानं दास्यन्त, स्यात्तद्वच्यम्^(२) ॥ १६ ॥
 तथेत्याह्वय तं विष्णुस्ततः सर्वैः सहामरैः ।
 स्त्रीरूपं सम्परित्यज्य हरेर्गोक्तः प्रदण्डय ॥ १७ ॥
 दर्शयामास रुद्राय स्त्रीरूपं भगवान् हरिः ।
 मायया मोहितः शुभ्रः गौरीं त्यक्त्वा स्त्रियङ्गतः ॥ १८ ॥
 नम्र उन्मत्तरूपोऽभूत् स्त्रियः केशानधारयत्^(३) ।
 अगादिमुच्य केशान् स्त्री अन्वधावच्च ताङ्गताम् ॥ १९ ॥
 स्खलितं तस्य वीर्यं कौ यत्र यत्र हरस्य हि ।
 तत्र तत्राभवत् क्षेपं लिङ्गानां कनकस्य च^(४) ॥ २० ॥
 मायेयमिति तां ज्ञात्वा स्वरूपस्थोऽभवद्हरः ।
 शिवमाह हरी रुद्र जिता माया त्वया हि मे ॥ २१ ॥
 न जेतुमेनां शक्तो मे त्वदृतेऽन्यः पुमान् भुवि ।
 अप्राप्याथामृतं दैत्या देवैर्युद्धे निपातिताः ।
 त्रिदिवस्थाः सुराश्चासन् यः पठेत् त्रिदिवं व्रजेत् ॥ २२ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये कूर्मावतारो नाम

तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

- १ हरिणा चासिना च्छिन्नमिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।
 २ भवेयं ये तदा दानं दास्यन्ते स्यात्तद्वच्यमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।
 ३ मायया मोहितो रुद्रस्तरसा तां जगाम ह । मोहिनीं प्राप्य मनिमान् स्त्रियः केशा-
 नधारयदिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।
 ४ तत्र तत्र महतीर्थं क्षेत्राकामचमोक्तमिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अथ चतुर्थोऽध्यायः ।

वराहवतारवर्णनं ।

अग्निरुवाच । अवतारं वराहस्य वक्षेऽहं पापनाशनम् ।

हिरण्याक्षोऽसुरेशोऽभूत्^(१) देवान् जिज्ञासा^(२)दिवि स्थितः ॥ १ ॥

देवैर्गत्वा स्तुतो विष्णुर्यज्ञरूपो वराहकः ।

अभूत्, तं दानवं हत्वा दैत्यैः साकञ्च कण्टकम्^(३) ॥ २ ॥

धर्मदेवादिरेच्छाकृत् ततः सोऽन्तर्दधे हरिः ।

हिरण्याक्षस्य वै भ्राता हिरण्यकशिपुस्तथा^(४) ॥ ३ ॥

जितदेवयज्ञभागः सर्वदेवाधिकारकृत् ।

नारसिंहवपुः कृत्वा तं जघान सुरैः सह ॥ ४ ॥

स्वपदस्थान् सुरांश्चक्रे नारसिंहः सुरैः स्तुतः ।

देवासुरे पुरा युद्धे बलिप्रभृतिभिः सुराः ॥ ५ ॥

जिताः खगात्परिभ्रष्टा हरिं वै^(५) शरणं गताः ।

सुराणामभयं दत्वा अदित्या कश्यपेन च ॥ ६ ॥

स्तुतोऽसौ वामनो भूत्वा हृदित्यां स क्रतुं ययौ ।

बलेः श्रीयजमानस्य, राजद्वारेऽऽगतात् श्रुतिं ॥ ७ ॥

वेदान् पठन्तं तं श्रुत्वा वामनं वरदोऽब्रवीत् ।

निवारितोऽपि शुक्रेण बलिर्ब्रूहि यदिक्कसि ॥ ८ ॥

तत्तेऽहं सम्मदास्यामि, वामनो बलिमब्रवीत् ।

१ सुरेन्द्रोभूदिति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ सुरान् जिलेति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ सार्द्धं कण्टकमिति ख, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

४ हिरण्यकशिपुस्तदेति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ हरिर्नो इति ख, ग, घ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

पदत्रयं हि गुर्वर्थं^(१) देहि दास्ये तमब्रवीत् ॥ ९ ॥
 तोये तु पतिते हस्ते वामनोऽभूदवामनः ।
 भूर्लोकं स भुवर्लोकं स्वर्लोकञ्च पदत्रयम् ॥ १० ॥
 चक्रे बलिञ्च सृतलं तच्छक्राय ददौ हरिः ।
 शक्रो देवैर्हरिं स्तुत्वा भुवनेषः सुखी त्वभूत् ॥ ११ ॥
 वक्ष्ये परशुरामस्य चावतारं षट्पण् द्विज ।
 उद्धतान् क्षत्रियान् मत्वा भूभारहृत्तयाय सः ॥ १२ ॥
 अवतीर्णा हरिः शान्तौ देवविप्रार्दिपालकः ।
 जमदग्ने रेणुकायां भार्गवः शस्त्रधारगः ॥ १३ ॥
 दत्तात्रेयप्रसादेन कार्त्तवीर्यो^(२) नृपस्यभूत् ।
 सहस्रबाहुः सर्वावीर्यपतिः स मृगयां गतः ॥ १४ ॥
 श्रान्तो^(३) निमग्नितोऽरण्ये मुनिना जमदग्निना ।
 कामधेनुप्रभावेण भोजितः स बली नृपः ॥ १५ ॥
 अप्रार्थयत् कामधेनुं^(४) यदा स न ददौ तदा ।
 हृतवानथ रामेण शिरश्चित्वा निपातितः ॥ १६ ॥
 दृष्ट्वा परशुना राजा धेनुः स्वाश्रममावयौ^(५) ।
 कार्त्तवीर्यस्य पुत्रैस्तु जमदग्निर्निपातितः ॥ १७ ॥
 रामे वनं गते वैरादथ रामः समागतः ।
 पितरं निहृतं दृष्ट्वा पितृनाशाभिर्मर्षितः ॥ १८ ॥
 त्रिःसप्तकृत्यः पृथिवीं निःक्षत्रामकरोद्विभुः ।
 कुरुक्षेत्रे पञ्च कुण्डान् कृत्वा सन्तर्प्य वै पितॄन् ॥ १९ ॥

१ मे गुर्वर्थमिति ख. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ भान्ना इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ अप्रार्थयदोसधेनुमिति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

४ सधेनुं यावत्स यथेति ख, घ, ड चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

काश्यपाय महीं दत्वा महेन्द्रे पर्वते स्थितः ।
 क्रूर्मस्य च वराहस्य नृसिंहस्य च वामनं ।
 अवतारं च रामस्य श्रुत्वा याति दिवं नरः ॥ २० ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये वराहनृसिंहविवतारो नाम
 चतुर्थोऽध्यायः ।

अथ पञ्चमोऽध्यायः ।

श्रीरामावतारवर्णनम् ।

अग्निरुवाच । रामायणमहं वक्ष्ये नारदेनोदितं पुरा ।
 वाल्मीकये यथा तद्वत् पठितं भुक्तिमुक्तिदम् ॥ १ ॥
 नारद उवाच । विष्णुनाभ्यञ्जजो ब्रह्मा मरीचिर्ब्रह्मणः सुतः ।
 मरीचिः कश्यपस्तस्मात् सूर्यो वैवस्वतो मनुः ॥ २ ॥
 ततस्तस्मात्तथेक्ष्वाकुस्तस्य वंशे ककुत्स्थकः ।
 ककुत्स्थस्य रघुस्तस्मादजो दशरथस्ततः ॥ ३ ॥
 रावणादेर्बन्धार्थाय चतुर्धाभूत् स्वयं हरिः ।
 राज्ञो दशरथाद्रामः कौशल्यायां बभूव ह ॥ ४ ॥
 कैकेय्यां भरतः पुत्रः सुमित्रायाश्च लक्ष्मणः ।
 शत्रुघ्नं कथ्यष्टङ्गेण तासु सन्दत्तपायसात् ॥ ५ ॥
 प्राशिताद्यज्ञसंसिद्धाद्रामाद्याश्च समाः पितुः ।
 यज्ञविघ्नविनाशाय विश्वामित्रार्थितो नृपः ॥ ६ ॥
 रामं सम्प्रेषयामास लक्ष्मणं मुनिना सह ।

रामो गतोऽस्त्रशस्त्राणि शिञ्चितस्ताडकान्तकृत^(१) ॥ ७ ॥
 मारीचं मानवास्त्रेण मोहितं दूरतोऽनयत् ।
 मुवाजं यज्ञहन्तारं सबलञ्चाबधोत् बली ॥ ८ ॥
 सिद्धाश्रमनिवासी च विश्वामित्रादिभिः सह ।
 गतः क्रतुं मैथिलस्य द्रुक्षुश्चापं सहानुजः ॥ ९ ॥
 शतानन्दनिमित्तेन विश्वामित्रप्रभावतः ।
 रामाय कथितो राज्ञा समुनिः पृजितः क्रतौ ॥ १० ॥
 धनुःरापूरयामास लीलया स बभञ्ज तत्^(२) ।
 वीर्यशुकाच्च जनकः सीतां कन्यानव्योनिजाम् ॥ ११ ॥
 ददौ रामाय रामोऽपि पितादौ हि समागते ।
 उपयेमे जानकीन्तामुर्मिलां लक्ष्मणस्तथा^(३) ॥ १२ ॥
 श्रुतकीर्तिं माण्डवीञ्च कुशञ्चजमुते तथा ।
 जनकस्यानुजस्यैते शत्रुघ्नभरतावुभौ ॥ १३ ॥
 कन्ये द्वे उपयेमाते जनकेन सपृजितः ।
 गमोऽगात्सवशिष्ठाद्यैर्जामदघ्नं विजित्य च ॥
 अयोध्यां भरतोभ्यामात्^(४) सशत्रुघ्नो युधाजितः ॥ १४ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये रामायणे बालकाण्डवर्णनं नाम
 पञ्चमोऽध्यायः ।

१ ताडकापहृदिति ख, ग, ड, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

२ बभञ्ज तदृढ धनुरिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ तदा इति ख, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

४ भरतोभ्यामात् इति ख, ग, घ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

अथ षष्ठोऽध्यायः ।

श्रीरामावतारवर्णनं ।

नारद उवाच । भरतेऽथ गते रामः पित्रादीनभ्यपूजयत् ।

राजा दशरथो राममुवाच षट्पुत्रराघव ॥ १ ॥

गुणानुरागाद्राज्ये त्वं प्रजाभिरभिषेचितः ।

मनसाऽहं प्रभाते ते यौवराज्यं ददामि ह ॥ २ ॥

रात्रौ त्वं सीतया सार्धं संयतः सुप्रतो भव ।

राक्षस्य मन्त्रिणाञ्चाष्टौ सर्वसिंहास्तथाब्रुवन् ॥ ३ ॥

सृष्टिर्जयन्तो विजयः सिद्धार्था राष्ट्रवर्धनः^(१) ।अशोकौ धर्मपालश्च सुमन्तः सर्वसिंहाः^(२) ॥ ४ ॥

पित्रादिवचनं श्रुत्वा तथेत्युक्त्वा स राघवः ।

स्थितो देवार्चनं कृत्वा कौशल्यायै निवेद्य तत् ॥ ५ ॥

राजोवाच वसिष्ठादीन् रामराज्याभिषेचने ।

सम्भारान् सम्भवन्तु त्वा इत्युक्त्वा कैकेयीकृतः ॥ ६ ॥

अयोध्यालङ्घति दृष्ट्वा ज्ञात्वा रामाभिषेचनं ।

भविष्यतोत्पादवत्ते कैकेयीं मन्थरा सखी^(३) ॥ ७ ॥

पादौ गृह्णोत्वा रामेण कर्षिता सापराधतः ।

तेन वेरेण सा रामवनवासश्च कारुह्यति ॥ ८ ॥

कैकेयि त्वं समुत्तिष्ठ रामराज्याभिषेचनं ।

भरणं तव पुत्रस्य मम ते नात्र संशयः ॥ ९ ॥

१ राज्यवर्द्धन इति ख, ग, घ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

२ सुमन्तश्च वशिष्ठक इति ख, ग, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकचतुष्टयपाठः ।

३ मन्थरासती इति ख, ङ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः मन्थरा सतीमिति ग, चिह्नित-

कुञ्जयोक्तञ्च तच्छ्रुत्वा एकमाभरणं ददौ ।
 उवाच मे यथा रामस्तथा मे भरतः सुतः ॥ १० ॥
 उपायन्तु न पश्यामि भरतो येन राज्यभाक् ।
 कैकेयीमब्रवीत् क्रुद्धा हारं त्यक्त्वाऽथ मन्थरा ॥ ११ ॥
 बालिशे रक्ष भरतमात्मानं माञ्च राघवात् ।
 भविता राघवो राजा राघवस्य ततः सुतः ॥ १२ ॥
 राजवंशस्तु कैकेयि भरतात् परिहास्यते ।
 देवासुरे पुग युद्धे शम्बरैश्च हताः सुराः ॥ १३ ॥
 राजौ भर्ता गतस्तत्र रक्षितो विद्यया त्वया ।
 वरद्वयन्तदा प्रादाद्युचेदानीं नृपञ्च तत् ॥ १४ ॥
 रामस्य च वनेवासं नव वर्षाणि पञ्च च ।
 यौवराज्यञ्च भरते तदिदानीं प्रदास्यति ॥ १५ ॥
 प्रोत्साहिता कुञ्जया सा अनर्थं चार्थदर्शिनी ।
 उवाच सद्पाथं मे कश्चित्तं^(१) कारयिष्यति ॥ १६ ॥
 क्रोधागारं प्रविष्टाऽथ पतिता भुवि मूर्च्छिता ।
 द्विजादीनर्क्षयित्वाऽथ राजा दशरथस्तदा ॥ १७ ॥
 ददर्श कैकेयीं खल्वामुवाच कथमेतदृशी ।
 रोगार्ता किं भयोद्विग्ना किमिच्छसि करोमि तत् ॥ १८ ॥
 येन रामेण हि विना न जीवामि मुहूर्त्तकम् ।
 श्रपामि तेन कुर्या वै वाञ्छितं तव मुन्दरि ॥ १९ ॥
 सत्त्वं ब्रूहीति सोवाच नृपं मल्लं ददामि चेत् ।
 वरद्वयं पूर्वदत्तं सत्यात् त्वं देहि मे नृप ॥ २० ॥
 चतुर्दशसमा रामो वने वसतु संयतः ।

१ कथितमिति ख, ड चिह्नितपुष्पकद्वयपाठः ।

सभारेरेभिरद्यैव भरतोऽभिषेकताम् ॥ २१ ॥
 विषं पीत्वा मरिष्यामि दास्यसि त्वं न चेन्नृप ।
 तच्छ्रुत्वा मूर्च्छितो भूमौ वज्राहत इवापतत् ॥ २२ ॥
 मुहूर्त्ताच्चेतनां प्राप्य कैकेयीमिदमब्रवीत् ।
 किं कृतं तव गमेण मया वा पापनिश्चये ॥ २३ ॥
 यन्मामेवं ब्रवीषि त्वं सर्वलोकाप्रियङ्करि ।
 केवलं त्वत्प्रियं कृत्वा भविष्यामि सुनिन्दितः ॥ २४ ॥
 या त्वं भार्या^(१) काञ्चरात्री भरतो नेदृशः सुतः ।
 प्रप्राधि विधवा राज्यं मृते मयि गते सुते ॥ २५ ॥
 सत्यपाशनिबद्धस्तु राममाह्वय चाब्रवीत् ।
 कैकय्या वक्षिता राम राज्यं कुरु निगृह्य मां ॥ २६ ॥
 त्वया वने तु वस्तव्यं कैकेयीभरतो नृपः ।
 पितरश्चैव कैकेयीं नमस्कृत्य प्रदक्षिणं ॥ २७ ॥
 कृत्वा नत्वा च कौशल्यां समाश्वस्य सख्यगणः ।
 सीतया भार्याया साद्वै सरथः सस्रमन्त्रकः ॥ २८ ॥
 दत्त्वा दानानि विप्रभ्यो दीनानाथेभ्य एव सः ।
 मातृभिश्चैव विप्राद्यैः श्लोकात्तैर्निर्गतः पुरात् ॥ २९ ॥
 उषित्वा तमसातीरे राज्ञौ पौरान् विहाय च ।
 प्रभाते तमपश्यन्तोऽयोध्यां ते पुनरागताः ॥ ३० ॥
 रुदन् राजापि कौशल्यागृहमागात् सुदुःखितः ।
 पौरा जना स्त्रियः सर्वा रसदू राजयोषितः ॥ ३१ ॥
 रामो रथस्थश्चोराण्डः षडङ्गवेरपुं ययौ ।
 गुचेन पूजितस्तत्र इङ्कुटीमूलमाश्रितः^(२) ॥ ३२ ॥

१ न त्वं भार्या इति ग. घ. ङ. सिद्धिपुस्तकवचपाठः ।

२ मयित इति ग. घ. ङ. सिद्धिपुस्तकवचपाठः ।

लक्ष्मणः स गुह्यो राज्ञो यकतुर्ज्जामरं हितौ ।
 सुमन्तं सरथं त्यक्त्वा प्रातर्भावाथ जाह्नवी ॥ ३३ ॥
 रामलक्ष्मणसीताश्च तीर्था आपुः प्रयागकम् ।
 भरद्वाजं नमस्कृत्य ध्वजकूटं गिरिं ययुः ॥ ३४ ॥
 वास्तुपूजान्ततः कृत्वा स्थिता मन्दाकिनीतटे ।
 सीतायै दर्शयामास ध्वजकूटञ्च राघवः ॥ ३५ ॥
 नखैर्विदारयन्तानां काकान्तच्चक्षुराक्षिपत् ।
 ऐषिकास्त्रेण शरणं प्राप्तो देवान् विहायसः ॥ ३६ ॥
 रामे वनं गते राजा षष्ठेऽङ्गि निशि चाब्रवीत् ।
 कौशल्यां स कथां पौर्वा^(१) यदज्ञानादतः पुरा ॥ ३७ ॥
 कौमारे शरयूतीरे यज्ञदत्तकुमारकः ।
 शब्दभेदाच्च कुम्भेन शब्दं कुर्वेच्च तत्पिता ॥ ३८ ॥
 शशाप विलपन्मात्रा शोकं कृत्वा रुदन्मुहुः ।
 पुत्रं विना मरिष्यावस्त्वं च शोकान्मरिष्यसि ॥ ३९ ॥
 पुत्रं विना स्मरन् शोकात् कौशल्ये मरणं मम ।
 कथामुक्त्वाऽथ ह्य राममुक्त्वा राजा दिवङ्गतः ॥ ४० ॥
 सुप्तं मत्वाऽथ कौशल्या सुप्ता शोकार्त्तमेव सा ।
 सुप्रभाते गायनाच्च सूतमागधवन्दिनः ॥ ४१ ॥
 प्रबोधका बोधयन्ति न च बुध्यत्यसौ मृतः^(२) ।
 कौशल्या तं मृतं ज्ञात्वा ह्य हतास्मीति चाब्रवीत्^(३) ॥ ४२ ॥
 नरा नर्माऽथ रुदुरानीतो भरतस्तदा ।
 वशिष्ठाद्यैः सशत्रुघ्नः शीघ्रं राजमृदात्पुरीम् ॥ ४३ ॥

१ पूर्वामिति ग, ड, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ नृप इति छ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ आपतदिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

दृष्ट्वा सशोकां कैकेयीं निन्दयामास दुःखितः ।
 अकीर्त्तिः पातितो मूर्च्छितः कौशल्यां स प्रशस्य च ॥ ४४ ॥
 पितरन्तैलद्रोणिस्थं संकृत्य सरयूतटे ।
 वशिष्टाद्यैर्जनैरुक्तो राज्यं कुर्विति सोऽब्रवीत् ॥ ४५ ॥
 ब्रजामि राममानेतुं रामो राजा मतो बली^(१) ।
 षट्कवेरं प्रयागञ्च भरद्वाजेन भोजितः ॥ ४६ ॥
 नमस्कृत्य भरद्वाजं रामं लक्ष्मणमागतः ।
 पिता स्वर्गं गतो राम अयोध्यायां नृपो भव ॥ ४७ ॥
 अहं वनं प्रयास्यामि त्वदादेशप्रतीक्षकः ।
 रामः श्रुत्वा जलं दत्त्वा गृहीत्वा पादुके ब्रज ॥ ४८ ॥
 राज्यायाह्वयस्यामि^(२) सत्याच्चीरजटाधरः ।
 रामोक्तो भरतश्चायान्निन्द्यामे स्थितो बली ॥
 त्यक्त्वाऽयोध्यां पादुके ते पूज्य राज्यमपालयत् ॥ ४९ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये रामायणेऽयोध्याकाण्डवर्णनं नाम
 षष्ठोऽध्यायः ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः ।

रामायणवर्णनं ।

नारद उवाच । रामो वशिष्टं मातृश्व नत्वाऽत्रिंश प्रणम्य सः ।

अनसूयाञ्च तत्पत्नीं शरभञ्जं सुतीक्ष्णकम् ॥ १ ॥

१ यतो बली इति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः गतो बली इति ख, ङ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ नाहं राज्यं प्रयास्यामि इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः राज्यं नाहं प्रयास्यामीति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अगस्त्यभ्रातरं नत्वा अगस्त्यन्तत्प्रसादतः ।

धनुःखड्गञ्च सम्प्राप्य दण्डकारण्यमागतः ॥ २ ॥

जनस्थाने पञ्चवय्यां स्थितो गोदावरीतटे ।

तत्र सूर्यगङ्गायाता भद्रितुं तान् भयङ्करी ॥ ३ ॥

रामं सुरुपं दृष्ट्वा सा कामिनी वाक्यमब्रवीत् ।

कस्त्वं कस्मात्समायातो भर्ता मे भव चार्णितः ॥ ४ ॥

एतौ च भद्रयिध्यामि इत्युक्त्वा तं समुद्यता ।

तस्या नासाञ्च कर्णौ च रामोक्तो लक्ष्मणोऽप्यनन्तः ॥ ५ ॥

रत्नं क्षरन्ती प्रययौ खरं भ्रातरमब्रवीत् ।

मरिष्यामि विनासाऽहं खर जीवामि वै तदा ॥ ६ ॥

रामस्य भाय्या^१सीताऽसौ तस्यासील्लक्ष्मणोऽनुजः ।

तेषां यद्गुधिरं^(१) सोष्णं पाययिष्यसि मां यदि ॥ ७ ॥

खरस्तथेति तामुक्त्वा चतुर्दशसहस्रवैः ।

रक्षसां दूषणेनागाद्योद्गु^(१)त्रिशिरसा सह ॥ ८ ॥

रामं रामोऽपि युयुधे शरैर्विब्याध रक्षसान् ।

हस्यश्वरथपादात् बलं निन्ये यमक्षयं ॥ ९ ॥

त्रिशिर्षाणं खरं रौद्रं युध्यन्तस्त्रैव दूषणम् ।

ययौ सूर्यगङ्गा लङ्कां रावणायेऽपतद् भुवि ॥ १० ॥

अब्रवीद्रावणं क्रुद्धा न त्वं राजा न रक्षकः ।

खरादिहन्तु रामस्य सीतां भार्यां हरस्व च ॥ ११ ॥

रामलक्ष्मणागक्तस्य पानाज्जीवामि नान्यथा ।

तथेत्याह च तच्छ्रुत्वा मारीचं ग्राह्यं वै व्रज ॥ १२ ॥

स्वर्गाचिन्मृगगे भूत्वा रामलक्ष्मणाकर्षकः ।

१. हृद्गुधिरमिति ख, ग, ङ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

२. रक्षसां सहसा प्रायाद्योद्गुमिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

सीताये तां हरिष्यामि अन्यथा मरणं तव ॥ १३ ॥
 मारीचो रावणं प्राह रामो मृत्युर्धनुर्धरः^(१) ।
 रावणादपि मर्त्यं मर्त्यं राघवादपि ॥ १४ ॥
 अवश्यं यदि मर्त्यं वरं रामो न रावणः ।
 इति मत्वा मृगो भूत्वा सीताये व्यचरन्मुहुः ॥ १५ ॥
 सीतया प्रेरितो^(२) रामः श्रेणाथाबधीक्ष तं ।
 म्रियमाणो मृगः प्राह ह्य सीते लक्ष्मणेति च ॥ १६ ॥
 सौमित्रिः सीतयोक्तोऽथ विरुद्धं राममागतः ।
 रावणोप्यहरत् सीतां हत्वा जटायुषं ॥ १७ ॥
 जटायुषा स भिन्नाङ्गो^(३) अङ्गेनादाय जानकीम् ।
 गतो लङ्कामशोकाख्ये धारयामास चाब्रवीत् ॥ १८ ॥
 भव भार्या ममाय्या त्वं राक्षस्यो रक्ष्यतामियम् ।
 रामो हत्वा तु मारीचं दृष्ट्वा लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ १९ ॥
 मायामृगोऽसौ सौमित्रे यथा त्वमिह चागतः ।
 तथा सीता हृता नूनं नापश्यत् स गतोऽथ ताम् ॥ २० ॥
 शुश्रोच विलक्षापार्त्तो मान्यक्ता क्व गतासि वै ।
 लक्ष्मणाश्वसितो रामो मार्गयामास^(४) जानकीम् ॥ २१ ॥
 दृष्ट्वा जटायूस्तं प्राह रावणो हृतवांश्च ताम् ।
 मृतोऽथ संस्कृतस्तेन कबन्धश्चाबधीक्षतः ॥
 प्रापमुक्तोऽब्रवीद्भामं स त्वं सूर्योवमात्रज ॥ २२ ॥
 इत्यादिमहापुराणे अभिये रामायणे आरण्यककाण्डवर्णनं नाम
 सप्तमोऽध्यायः ।

१ मृत्युर्न तद्वरमिति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ प्रेरित इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ विरथ इति ख, ग, क, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

४ आरुयामास इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अथ अष्टमोऽध्यायः ।

श्रीरामावतारकथनम् ।

नारद उवाच । रामः पद्मासरो गत्वा शीघ्रं स शर्वरीं ततः^(१) ।हनुमता स सुग्रीवं^(२) नीतो मित्रशृङ्गारश्च ॥ १ ॥

सप्त तालान् विनिर्भेद्य शरैरेकेन पश्यतः ।

प्रादेन दुन्दुभेः कायश्चिक्षेप दण्डयोजनं ॥ २ ॥

तद्विपुं बालिनं हत्वा भ्रातरं वैरकारिणम् ।

किष्किन्त्यां कपिराज्यञ्च हमान्तरां समपयत् ॥ ३ ॥

ऋथमूके हरीशाय किष्किन्त्येशोऽब्रवीत्स च^(३) ।सीतां त्वं प्राप्स्यसे यद्वत्^(४) तथा राम करोमि ते ॥ ४ ॥

तच्छ्रुत्वा माल्यवत्पुष्टे चातुर्मास्यं चकार सः ।

किष्किन्त्यायाञ्च सुग्रीवो यदा नायाति दर्शनं ॥ ५ ॥

तदाऽब्रवीत्सं रामोक्तं लक्ष्मणो ब्रज राघवम् ।

न स सङ्गुचितः पन्था येन बाली हतो गतः ॥ ६ ॥

समये तिष्ठ सुग्रीव मा बालिपथमन्वगाः ।

सुग्रीव आह संसक्तो^(५) गतं काशं न बुद्धवान् ॥ ७ ॥

इत्युक्त्वा स गतो रामं नखोवाच हरीश्वरः ।

आनीता वानराः सर्वे सीतायाश्च गवेधणे ॥ ८ ॥

१ गौरवाच्छर्वरीनतः इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः । शर्वरीं तत इति ख, ग,

चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ हनुमता वानरेन्द्रमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ अब्रवीत्स इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ प्राप्स्यसि यथा इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ सुग्रीवमाह सङ्गुद्ध इति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः । सुग्रीव ऋद्धिमंशु इति
ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

त्वन्मतात् प्रेषयिष्यामि विचिन्वन्तु च जानकीम् ।
 पूर्वादाँ मासमायान्तु मासादूर्ध्वं निहन्मि तान् ॥ ८ ॥
 इत्युक्त्वा वानराः पूर्वपश्चिमोत्तरमार्गगाः ।
 जग्मू रामं ससुग्रीवमपश्यन्तस्तु जानकीम् ॥ १० ॥
 रामाङ्गुलीयं सङ्गृह्य हनूमान् वानरैः सह ।
 दक्षिणे मार्गयामास सुप्रभाया गुह्यान्तिके ॥ ११ ॥
 मासादूर्ध्वं विन्यस्ता अपश्यन्तस्तु जानकीम् ।
 ऊचुर्बृथा मरिष्यामो जटायुर्दन्य एवसः ॥ १२ ॥
 सीतार्थं योऽत्यजत् प्राणान्नावशेन हृतो रणे ।
 तच्छ्रुत्वा प्राह सम्पातिर्विहाय कपिभक्ष्यं ॥ १३ ॥
 भ्राताऽसौ मे जटायुर्व मयोऽङ्गीनोऽर्कमण्डलम् ।
 अर्क्षतापाद्रक्षितोऽगात् दग्धपक्षोऽहमभ्रगः ॥ १४ ॥
 रामवार्त्ताश्रवात् पक्ष्यै जातौ भूयोऽथ जानकीम् ।
 पश्याम्यशोकवनिकागतां लङ्कागतां किञ्च ॥ १५ ॥
 शतयोजनविस्तारेणैः सवशाद्यैः त्रिकूटके ।
 ज्ञात्वा रामं ससुग्रीवं वानराः कथयन्तु वै ॥ १६ ॥

इत्यादिमहापुराणे व्यास्ये रामायणे किष्किन्ध्याकाण्डवर्णनं नाम
 अष्टमोऽध्यायः ।

अथ नवमोऽध्यायः ।

श्रीरामावतारकथनं ।

नारद उवाच । सम्पातिवचनं श्रुत्वा हनूमानङ्गदादयः ।
 अस्मि दृष्ट्वाऽब्रुवन्तेऽस्मिं सङ्गृहेत् को नु जीवयेत् ॥ १ ॥

कपोनां जीवनार्थाय रामकाव्यप्रसिद्धये ।
 शतयोजनविस्तीर्णं पुष्पवेड्यं स नारुतिः ॥ २ ॥
 दृष्ट्वा त्वित्यतश्च मैनाकं सिंहिकां विनिपात्य च ।
 लङ्कां दृष्ट्वा राक्षसानां गृह्णाणि वनितागृहे ॥ ३ ॥
 दशग्रीवस्य कुम्भस्य कुम्भकणस्य रक्षसः ।
 विभीषणस्तेन्द्रजितो गृहेऽन्येषां च रक्षसाः ॥ ४ ॥
 नापश्यत् पानभूम्यादौ सीतां चिन्तापरायणः ।
 व्यग्रोऽकवनितां गत्वा दृष्ट्वाक्लिंशपातले ॥ ५ ॥
 राक्षसीरक्षितां सीतां भव भार्येत वादिनं ।
 रावणं शिंशपास्थोऽथ नेति सीतान्त्वादिनीं ॥ ६ ॥
 भव भार्या रावणस्य राक्षसीर्वादिनीः कपिः ।
 गते तु रावणे प्राह राजा दशरथोऽभवत् ॥ ७ ॥
 रामोऽस्य^(१) लक्ष्मणः पुत्रौ वनवासङ्कतौ वरौ ।
 रामपत्नी जानकी त्वं रावणेन हृता बलात् ॥ ८ ॥
 रामः सुग्रीवमित्रस्त्वं मार्गयन् प्रेषयच्च माम्^(२) ।
 साभिज्ञानश्चागुलीयं रामदत्तं गृह्णाण वै ॥ ९ ॥
 सीताऽङ्गुलीयं जग्राह साऽपश्यन्मारुतिन्तरौ ।
 भूयोऽग्रे चोपविष्टं तमुवाच यदि जीवति ॥ १० ॥
 रामः कथं न नयति शङ्कितामब्रवीत् कपिः ।
 रामः सीते न जानीते ज्ञात्वा त्वां स नयिष्यति ॥ ११ ॥
 रावणं राक्षसं हत्वा सबलं देवि मा शुच ।
 साभिज्ञानं देहि मेत्वं मणिं सीताऽदत्कपौ ॥ १२ ॥
 उवाच मां यथा रामो नयेच्छीघ्रं तथा कुरु ।

१ रामश्च इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ त्वां मार्गयन् प्रेषयच्चसामिति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

काकान्निपातनकथाम्प्रतियाहि हि शोकह ॥ १३ ॥
 मणिं कथां गृहीत्वाह हनूमात्रेथ्यते पतिः ।
 अथवा तत्परा काचित् पृष्ठमारुह मे शुभे ॥ १४ ॥
 अथ त्वां दर्शयिष्यामि ससुग्रीवश्च राघवम् ।
 सीताऽब्रवीद्धनूमन्तं नयतां मां हि राघवः ॥ १५ ॥
 हनूमान् स दशग्रीवदर्शनोपायमाकरोत् ।
 वनं बभञ्ज तत्पाशान् हत्वा दन्तनखादिभिः ॥ १६ ॥
 हत्वातु किङ्करान् सर्वान् सप्त मन्त्रिसुतानपि ।
 पुष्पमच्छं कुमारश्च शक्रजिच्च बबन्ध तम् ॥ १७ ॥
 नागपाशेन पिङ्गाक्षं दर्शयामास रावणम् ।
 उवाच रावणः कस्त्वं मारुतिः प्राह रावणम् ॥ १८ ॥
 रामदूतो राघवाय सीतां देहि मरिष्यसि ।
 रामवागैर्हतः सार्द्धं लङ्कास्थे राक्षसैर्ध्रुवम् ॥ १९ ॥
 रावणो हन्तुमुद्युतो विभोषणनिवारितः ।
 दीपयामास लाङ्गुलं दीप्तपुच्छः स मारुतिः ॥ २० ॥
 दग्ध्वा लङ्कां राक्षसांश्च दृष्ट्वा सीतां प्रणम्य ताम् ।
 समुद्रपारमागम्य दृष्ट्वा सीतेति चाब्रवीत् ॥ २१ ॥
 अङ्गदादीनङ्गदाद्यैः पोत्वा मधुवने मधु ।
 जित्वा दधिमुखादींश्च दृष्ट्वा रामश्च तेऽब्रुवन् ॥ २२ ॥
 दृष्ट्वा सीतेति रामोऽपि हृष्टः प्रपच्छ मारुतिम् ।
 कथं दृष्ट्वा त्वया सीता किमुवाच च माम्प्रति ॥ २३ ॥
 सीताकथामृतैर्नैव सिञ्च मां कामवह्निशम् ।
 हनूमानब्रवीद्रामं लङ्कयित्वाऽन्धमागतः ॥ २४ ॥
 सीतां दृष्ट्वा पुरीं दग्ध्वा सीतामार्गं गृह्णाण वै ।
 हत्वा त्वं रावणं सीतां प्राप्स्यसे राम मा शुच ॥ २५ ॥
 गृहीत्वा तं मणिं रामो बरोद विरह्यातुरः ।

मणिं दृष्ट्वा जानकी मे दृष्टा सोता नयस्य माम् ॥ २६ ॥
तया विना न जीवामि सुग्रीवाद्यैः प्रबोधितः ।
समुद्रतीरं गतवान् तत्र रामं विभीषणः ॥ २७ ॥
गतस्तिरस्कृतो भ्रात्रा रावणेन दुरात्मना ।
रामाय देहि सोतां त्वं मित्युक्तेनासहायवान् ॥ २८ ॥
रामो विभीषणं मित्रं लङ्कैश्वर्येऽभ्यषेचयत् ।
समुद्रं प्रार्थयन्मार्गं यदा नायात्तदा शूरेः ॥ २९ ॥
भेद्यामास रामश्च उवाचाब्धिः समागतः ।
नलेन सेतुं बध्वाब्धौ लङ्कां व्रज गभीरकः ॥ ३० ॥
अहं त्वया कृतः पूर्वं रामोऽपि नलसेतुना ।
कृतेन तदुपैक्षाद्यैर्गतः पारं मद्दोदधेः ॥
वानरैः स सुवेलस्थः सह लङ्कां ददर्श वै ॥ ३१ ॥
इत्यादिमहापुराणे आग्रये रामायणे सुन्दरकाण्डवर्णनं नाम
नवमोऽध्यायः ।

अथ दशमोऽध्यायः ।

श्रीरामावतारवर्णनं ।

मारुत उवाच । रामोक्तश्चाङ्गदो गत्वा रावणं प्राह जानकी ।
दीयतां राघवायासु अन्यथा त्वं मरिष्यसि ॥ १ ॥
रावणो हन्तुमुद्युक्तः सङ्ग्रामोद्धतराक्षसः ।
रामायान् दशग्रीवो युद्धमेकं तु मन्यते ॥ २ ॥
रामो युद्धाय तच्छ्रुत्वा लङ्कां सकपिरादयौ ।
वानरो हनूमान् मैन्दो द्विविदो जाम्बवान्नलः ॥ ३ ॥
नीलस्तारोऽङ्गदो धूमः सुषेणः केशरी गयः ।

पनसो विनतो रम्भः शरभः कथनो बली ॥ ४ ॥
 गवाक्षो दधिवक्त्रश्च गवयो गन्धमादनः ।
 एते चान्ये च सुग्रीव एतैर्युक्तो ह्यसङ्ख्यकैः ॥ ५ ॥
 रक्षसां वानराणाञ्च युद्धं सङ्कुलमाबभौ ।
 राक्षसा वानरान् जघ्नुः शरशक्तिगदादिभिः ॥ ६ ॥
 वानरा राक्षसान् जघ्नुर्भ्रूलदन्तशिलादिभिः ।
 हस्त्यश्वरथपादातं राक्षसानां बलं हतं ॥ ७ ॥
 हनूमान् गिरिशृङ्गेण धृमुत्तमबधीद्रिपुम् ।
 अकम्पनं प्रहस्तञ्च युध्यन्तं नील आबधीत् ॥ ८ ॥
 इन्द्रजिष्करबन्धाच्च विमुक्तौ रामलक्ष्मणौ ।
 तार्क्षसन्दर्शनाद्वाणैर्जघ्नुवु राक्षसं बलम् ॥ ९ ॥
 रामः शरैर्जर्जरितं रावणञ्चाकरोद्रणे ।
 रावणः कुम्भकर्णञ्च बोधयामास दुःखितः ॥ १० ॥
 कुम्भकर्णः प्रबुद्धोऽथ पीत्वा घटसहस्रकम् ।
 मद्यस्य महिषादीनां भक्षयित्वाह रावणम् ॥ ११ ॥
 सीताया हरणं पापं कृतन्त्वं हि गुरुर्यतः ।
 अतो गच्छामि युद्धाय रामं हन्मि सवानरम् ॥ १२ ॥
 इत्युक्त्वा वानरान् सर्वान् कुम्भकर्णो ममर्द ह ।
 गृह्णीतस्तेन सुग्रीवः कर्णनासं चकर्त्त सः ॥ १३ ॥
 कर्णनासाविहीनोऽसौ भक्षयामास वानरान् ।
 रामोऽथ कुम्भकर्णस्य बाह्व्वाच्चिच्छेद शायकैः ॥ १४ ॥
 ततः पादौ ततश्चित्वा शिरो भूमौ व्यपातयत् ।
 अथ कुम्भो निकुम्भश्च मकराक्षश्च राक्षसः ॥ १५ ॥
 महोदरो महापार्श्वो मत्त उन्मत्तराक्षसः ।
 प्रघसो भासकर्णश्च विरूपाक्षश्च संयुगे ॥ १६ ॥
 देवान्तको नरान्तश्च त्रिशिराश्चातिकायकः ।

रामेण लक्ष्मणेनैते वानरैः सविभीषणैः ॥ १७ ॥
 युध्यमानस्तथा ह्यन्ये राक्षसा भुवि पातिताः ।
 इन्द्रजिन्मायया युध्यन् रामादीन् सम्बन्ध ह ॥ १८ ॥
 वरदत्तैर्नागवाणैः^(१) ओषध्या तौ विशल्यकौ ।
 विशल्ययाव्रणौ कृत्वा मारुत्यानीतपर्वते ॥ १९ ॥
 हनूमान् धारयामास तत्रागं यत्र संस्थितः ।
 निकुम्भिलायां ह्योमादि कुर्वन्तं तं हि लक्ष्मणः ॥ २० ॥
 अरैश्चिन्तितं वीरं युद्धे तं तु व्यश्रतयत् ।
 रावणः शोकसन्तप्तः सीतां हन्तुं समुद्यतः ॥ २१ ॥
 अविन्ध्यवारितो^(२) राजा रथस्थः सबलो ययौ ।
 इन्द्रोक्तो मातलो रामं रथस्थं प्रचकार तम् ॥ २२ ॥
 रामरावणयोर्युद्धं रामरावणयोरिव ।
 रावणो वानरान् हन्ति मारुत्याद्याश्च रावणम् ॥ २३ ॥
 रामः शस्त्रैस्तमस्त्रैश्च ववर्ध जलदो यथा ।
 तस्य ध्वजं स चिच्छेद रथमश्वान्च सारथिम् ॥ २४ ॥
 धनुर्बाह्वश्चिरांस्त्रिव उत्तिष्ठन्ति शिरांसि हि ।
 पैतामहेन हृदयं भित्वा रामेण रावणः ॥ २५ ॥
 भूतले पातितः सर्वे राक्षसै रुरुदुः स्त्रियः ।
 आश्रयास्य तच्च संस्कृत्य रामाज्ञप्तो विभीषणः ॥ २६ ॥
 हनूमतानयद्रामः सीतां शुद्धां गृहीतवान् ।
 रामो वज्रै प्रविष्टान्तां शुद्धामिन्द्रादिभिः कृतः ॥ २७ ॥
 ब्रह्मणा दशरथेन त्वं विष्णू राक्षसमर्दनः ।
 इन्द्रोर्चितोऽमृतवृष्ट्या जीवयामास वानरान् ॥ २८ ॥

१ नागपाशैरिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ सहस्रिवारितइति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

रामेण पूजिता जग्मुर्युद्धं दृष्ट्वा दिवश्च ते ।
 रामो विभीषणायादाक्षत्रामभ्यर्च्य वानरान् ॥ २८ ॥
 ससीतः युष्मके स्थित्वा गतमार्गेण वै गतः^(१) ।
 दर्शयन् वनदुर्गाणि सीतायै हृष्टमानसः ॥ ३० ॥
 भरद्वाजं नमस्कृत्य नन्दिग्रामं समागतः ।
 भरतेन नतस्त्रागादयोऽध्यान्तत्र संस्थितः ॥ ३१ ॥
 वसिष्ठादीन् नमस्कृत्य कौशल्याश्चैव केकयीम् ।
 सुमित्रां प्राप्तवान्ज्योऽथ द्विजादीन् सोऽभ्यपूजयत् ॥ ३२ ॥
 वासुदेवं स्वमात्मानमश्वमेधैरथायजत् ।
 सर्वदानानि स ददौ पालशामास सः प्रजाः ॥ ३३ ॥
 युञ्जवद्धर्माकामादीन् दुष्टनियच्छणे रतः ।
 सर्वधर्मापरो लोकः सर्वशस्या च मेदिनी ।
 नाकालमरणश्चासीद्रामे राज्यं प्रशासति ॥ ३४ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये रामायणे युद्धकाण्डवर्णनं नाम
 दशमोऽध्यायः ।

अथ एकादशोऽध्यायः ।

श्रीरामावतारकथनं ।

नारद उवाच । राज्यस्थं राघवं जग्मुरगस्त्याद्याः सपूजिताः ।
 अन्धस्त्वं विजयी यस्मादिन्द्रजिद्भिर्निपातितः ॥ १ ॥
 ब्रह्मात्मजः पुत्रस्त्योभूत् विश्रवास्तस्य नैकषी ।
 पुष्पोत्कटाभूत् प्रथमा तत्पुत्रोभूद्धनेश्वरः ॥ २ ॥
 नैकव्यां रावणो जज्ञे विंशद्वा ऊर्ध्वशाननः ।

१ स्वर्गमार्गेण वैगन इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

तपसा ब्रह्मदत्तेन वरेण्य जितदैवतः ॥ ३ ॥
 कुम्भकर्णः सनिद्रोऽभूद्दुर्मिष्ठोऽभूद्विभीषणः ।
 स्वसा शूर्पणखा तेषां रावणाम्बेघनादकः ॥ ४ ॥
 इन्द्रं जित्वेन्द्रजिच्चामूद्रावणादधिको बली ।
 हतस्त्वया सङ्गमेन देवादेः क्षेममिच्छता ॥ ५ ॥
 इत्युक्त्वा ते गता विप्रा अगस्त्याद्या नमस्कृताः ।
 देवप्रार्थितरामोक्तः शत्रुघ्नो लवणार्दनः ॥ ६ ॥
 अमृतं पूर्णशुक्रा काचित् रामोक्तो भरतोऽबधोत् ।
 कोटिजयश्च शैलूषपुत्राणां निशितैः शरैः ॥ ७ ॥
 शैलूषं दुष्टगन्धर्वं सिन्धुतीरनिवासिनम् ।
 तत्तश्च पुष्करं पुत्रं स्थापयित्वाथ देशयोः ॥ ८ ॥
 भरतोगात्सशत्रुघ्नो राघवं पूजयन् स्थितः ।
 रामो दुष्टान्निहत्याजौ शिष्टान् सम्भाव्य मानवः ॥ ९ ॥
 पुत्रौ कुशलवौ जातौ वाल्मीकेराश्रमे वरौ ।
 लोकापवादाच्यक्तायां ज्ञातौ सुचरितश्रवात् ॥ १० ॥
 राज्ञेभिषिच्य ब्रह्माहमस्मीति ध्यानतत्परः ।
 दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च ॥ ११ ॥
 राज्यं कृत्वा क्रतून् कृत्वा स्वर्गं देवार्चितो ययौ ।
 सपौरः सानुजः सीतापुत्रो जनपदान्वितः ॥ १२ ॥
 अभिरुवाच । वाल्मीकिर्गौरदाश्रुत्वा रामायणमकारयत् ।
 सविस्तरं यदेतच्च शृणुयात्स दिवं व्रजेत् ॥ १३ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये रामायणे उत्तरकाण्डवर्णनं नाम
 एकादशोऽध्यायः ।

अथ द्वादशोऽध्यायः ।

श्रीहरिवंशवर्णनं ।

अग्निरुवाच । हरिवंशस्यवक्ष्यामि विष्णुनाभ्यम्बुजादजः^(१) ।

ब्रह्मणोत्रिस्ततः सोमः सोमाज्जातः पुरुरवाः ॥ १ ॥

तस्मादायुरभूत्तस्मान्नृजघोऽतो ययातिकः ।

यदुच्च तुर्वसुन्तस्माद्देवयानी व्यजायत ॥ २ ॥

द्रुह्यश्चानुश्च पूरुश्च शर्मिष्ठा वार्षपर्वणी ।

यदोः कुले यादवाश्च वसुदेवस्तदुत्तमः ॥ ३ ॥

भुवो भारावतारार्थं देवक्यां वसुदेवतः ।

हिरण्यकशिपोः पुत्राः षड्गर्भा योगनिद्रया ॥ ४ ॥

विष्णुप्रयुक्तया नीता देवकीजठरं पुरा ।

अभूच्च सप्तमो गर्भो देवक्या जठराद्वलः ॥ ५ ॥

सङ्ग्रामितोऽभूद्रोहिण्यां रौहिणेयस्ततो हरिः ।

कृष्णायम्याश्च नभसि अर्द्धरात्रे चतुर्भुजः ॥ ६ ॥

देवक्या वसुदेवेन स्तुतो बालो द्विबाहुकः ।

वसुदेवः कंसभयाद्यशोदाशयनेऽनयत् ॥ ७ ॥

यशोदाबालिकां गृह्य देवकीशयनेऽनयत् ।

कंसो बालध्वनिं श्रुत्वा ताश्चिक्षेप शिलातले ॥ ८ ॥

वारितोऽपि स देवक्या मृत्युर्गर्भाद्यमो मम ।

श्रुत्वाऽशरीरिणीं वाचं मत्तो गर्भास्तु मारिताः ॥ ९ ॥

समर्पितास्तु देवक्या विवाहसमयेरिताः ।

सा क्षिप्ता बालिका कंसमाकाशस्थान्रवीदिदम् ॥ १० ॥

किं मया क्षिप्तया कंस जातो यस्त्वां बन्धिष्यति ।

१ विष्णुनाभ्यम्बुजादज इति ख, चिह्नितपुलकपाठः ।

सर्वस्वभूतो देवानां भूभारहरणाय सः ॥ ११ ॥
 इत्युक्त्वा सा च शुम्भादीन् हत्वेन्द्रेण च संस्तुता ।
 आर्या दुर्गा वेदगर्भा अम्बिका भद्रकाल्यपि ॥ १२ ॥
 भद्रा क्षेम्या क्षेमकरी नैकबाहुर्नमामि ताम् ।
 त्रिसन्ध्यं यः पठेन्नमः सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥ १३ ॥
 कंसोऽपि पूतनादींश्चाप्रेषयद्बालनाशने ।
 यशोदापतिनन्दाय वसुदेवेन चार्पितौ ॥ १४ ॥
 रत्ननाथ च कंसादेर्भोतिनैव हि गोकुले ।
 रामकृष्णौ चेरतुस्तौ गोभिर्गोपालकैः सह ॥ १५ ॥
 सर्वस्य जगतः पाली गोपाली तौ बभूवतुः ।
 कृष्णस्त्रूलूखले बद्धो दाम्ना व्यग्रयशोदया ॥ १६ ॥
 यमलार्जुनमध्येऽगाद् भग्नौ च यमलार्जुनौ ।
 परिहृतश्च शकटः पादक्षेपात् क्षतार्थिना ॥ १७ ॥
 पूतना स्नानपानेन सा हता हन्तुमुद्यता ।
 वृन्दावनगतः कृष्णः कालियं यमनाङ्गदात् ॥ १८ ॥
 जित्वा निःसार्य चाश्विस्तश्चकार बलसंस्तुतः ।
 क्षेमं तालवनं चक्रे हत्वा धेनुकगर्हभं ॥ १९ ॥
 अरिहृदयभं हत्वा केशिनं हयरूपिणम् ।
 शक्रोत्सवं परित्यज्य कारितो गोजयञ्चकः ॥ २० ॥
 पर्वतं धारयित्वा च शक्राद्वृष्टिर्निवारिता ।
 नमस्कृतो महेन्द्रेण गोविन्दोऽथार्जुनोर्पितः ॥ २१ ॥
 इन्द्रोत्सवस्तु तुष्टेन भूयः कृष्णेन कारितः ।
 रथस्थो मथुरास्वागात् कंसोक्ताक्रूरसंस्तुतः ॥ २२ ॥
 गोपीभिरनुरक्ताभिः क्रोडिताभिर्निरीक्षितः ।

रजकं चाप्रयच्छन्तं^(१) हत्वा वस्त्राणि चाग्रहीत् ॥ २३ ॥
 सह रामेण मालाभृन्मालाकारे वरन्ददौ ।
 दत्तानुलेपनां कुलामृजं चक्रेऽह्नद् गजं ॥ २४ ॥
 मत्तं कुवलयपीडं द्वारि रङ्गं प्रविश्य च ।
 कंसादीनां पश्यतां च मच्चस्थानां नियुद्धकं ॥ २५ ॥
 चक्रे चागूरमस्त्रेण मुष्टिकेन बलोऽकरोत् ।
 चागूरमुष्टिकौ ताभ्यां हतौ मस्त्रौ तथापरे ॥ २६ ॥
 मथुराधिपतिं कंसं हत्वा तत्पितरं हरिः ।
 चक्रे यादवराजानमस्तिप्राप्ती च कंसगे ॥ २७ ॥
 जरासन्धस्य ते पुत्रयौ जरासन्धस्तदीरितः ।
 चक्रे स मथुरारोधं यादवैर्युधे शरेः ॥ २८ ॥
 रामकृष्णौ च मथुरां त्यक्त्वा गोमन्तमागतौ ।
 जरासन्धं विजित्याजौ पौण्ड्रकं वासुदेवकं ॥ २९ ॥
 पुरीं च द्वारकां कृत्वा न्यवसद् यादवैर्हतः ।
 भौमं तु नरकं हत्वा तेनानीताश्च कन्यकाः ॥ ३० ॥
 देवगन्धर्वयक्षाणां ता उवाह जनार्दनः ।
 घोडशस्त्रीसहस्राणि रुक्मिण्याद्यास्तयाष्ट च ॥ ३१ ॥
 सत्यभामासमायुक्तौ गरुडे नरकार्दनः ।
 मणिशैलं सरत्नञ्च इन्द्रं जित्वा हरिर्दिवि ॥ ३२ ॥
 पारिजातं समानीय सत्यभामाऽहोऽकरोत् ।
 सान्दीपनेश्च शस्त्रास्त्रं ज्ञात्वा तद्भालकं ददौ ॥ ३३ ॥
 जित्वा पञ्चजनं दैत्यं यमेन च सुपूजितः ।

१ रजकञ्च प्रजल्पन्तमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अबधीत् कालयवनं मुचुकुन्देन पूजितः ॥ ३४ ॥
 वसुदेवं देवकीञ्च भक्तविप्राञ्च सोर्षयत् ।
 रेवत्यां बलभद्राञ्च यज्ञाते निशठोन्मुकौ ॥ ३५ ॥
 कृष्णात् शास्त्रो जाम्बवत्यामन्यास्त्रन्येऽभवन् सुताः ।
 प्रद्युम्नोऽभूच्च रुक्मिण्यां षष्ठेऽङ्गि स हृतो बलात् ॥ ३६ ॥
 शम्बरेशांभुधौ द्विभो मत्स्यो जयाह धीवरः ।
 तं मत्स्यं शम्बरायादान्मायावत्यै च शम्बरः ॥ ३७ ॥
 मायावती मत्स्यमध्ये दृष्ट्वा स्वं पतिमादरात् ।
 पयोध सा तं चोवाच रतिस्तेऽहं पतिर्मम ॥ ३८ ॥
 कामस्त्वं शम्भुनानङ्गः कृतोऽहं शम्बरेश च ।
 हृता न तस्य पत्नी त्वं मायाज्ञः शम्बरं जहि ॥ ३९ ॥
 तच्छ्रुत्वा शम्बरं हत्वा प्रद्युम्नः सह भार्यया ।
 मायावत्या ययौ कृष्णं कृष्णो हृष्टोऽयं रुक्मिणी ॥ ४० ॥
 प्रद्युम्नादनिरुद्धोभूदुषापतिरुदारधीः ।
 वाणो बलिमुतस्तस्य सुतोषा शोणितं पुरं ॥ ४१ ॥
 तपसा शिवपुत्रोऽभूत् मायूरध्वजपातितः ।
 युद्धं प्राप्यसि वाण त्वं वाणं तुष्टः शिवोभ्यधात् ॥ ४२ ॥
 शिवेन क्रीडतीं गौरीं दृष्ट्वा सस्पृहा पतौ ।
 तामाह गौरी भर्ता ते निशि सुप्तेति दर्शनात् ॥ ४३ ॥
 वैशाखमासदादश्यां पुंसो भर्ता भविष्यति ।
 गौर्युक्ता^(१) हर्षिता चोषा गृहे सुप्ता ददर्श तं ॥ ४४ ॥
 आत्मना सङ्गतं ज्ञात्वा तत्सख्या चित्रलेखया ।
 लिखिताहै चित्रपटादनिरुद्धं समानयत् ॥ ४५ ॥

कृष्णपौत्रं दारकातो दुहिता वाणमन्त्रिणः ।
 कुम्भाख्यस्तानिरुद्धो गात्रराम ह्युषया सह ॥ ४६ ॥
 वाणध्वजस्य सम्पातै रक्षिभिः स निवेदितः ।
 अनिरुद्धस्य वाणेन युद्धमासीत्सदारुणम् ॥ ४७ ॥
 श्रुत्वा तु नारदात् कृष्णः प्रद्युम्नबलभद्रवान् ।
 गरुडस्थोऽथ जित्वाभीन् ज्वरं माहेश्वरन्तथा ॥ ४८ ॥
 हरिश्चन्द्ररथोयुद्धं बभूवाथ शराशरि ।
 नन्दविनायकस्खन्दमुखास्तार्क्ष्यादिभिर्जिताः ॥ ४९ ॥
 जृम्भिते शङ्करे नष्टे जृम्भणास्त्रेण विष्णुना ।
 क्त्रिं सहस्रं बाहूनां रुद्रेणाभयमर्थितम् ॥ ५० ॥
 विष्णुना जीवितो वाणो द्विबाहुः प्रात्रवीक्ष्विवम् ।
 त्वया यदभयं दत्तं वाणस्यास्य मया च तत् ॥ ५१ ॥
 आवयोर्नास्ति भेदी वै भेदी नरकमाप्नुयात् ।
 शिवायैः पूजितो विष्णुः सोनिरुद्ध उषादियुक् ॥ ५२ ॥
 दारकान्तु गतो रेमे उग्रसेनादियादवैः ।
 अनिरुद्धात्मजो वज्रो मार्काण्डेयात्तु सर्ववित् ॥ ५३ ॥
 बलभद्रः प्रलम्बघ्नो यमुनाकर्षणो^(१)ऽभवत् ।
 द्विविदस्य कपेर्भेत्ता कौरवोन्मादनाशनः ॥ ५४ ॥
 हरी रेमेनेकमूर्त्ती रुक्मिण्यादिभिरीश्वरः ।
 पुत्रानुत्पादयामास त्वसंख्यातान् स यादवान् ।
 हरिवंशं पठेत् यः स प्राप्तकामो हरिं व्रजेत् ॥ ५५ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये हरिवंशवर्णनं नाम
 द्वादशोऽध्यायः ।

अथ त्रयोदशोऽध्यायः ।

कुरुपाण्डवोत्पत्त्यादिकथनं ।

अमिरुवाच । भारतं सम्भवत्त्वामि कृष्णमाहात्म्यमक्षयम् ।

भूभारमहरद्विष्णुर्निमित्तीकृत्य पाण्डवान् ॥ १ ॥

विष्णुनाभ्युज्जजो ब्रह्मा ब्रह्मपुत्रोऽन्निरन्नितः ।

सोमः सोमाद्बुधस्तस्मादैल आसोत् पुरूरवाः ॥ २ ॥

तस्मादायुस्ततो राजा नङ्गोऽतो ययातिकः ।

ततः पुरुस्तस्य वंशे भरतोऽथ नृपः कुरुः ॥ ३ ॥

तद्वंशे शान्तनुस्तस्माद्द्वीष्णो गङ्गासुतोऽनुजौ ।

चित्राङ्गदो विचित्रश्च सत्यवत्याश्च शान्तनोः ॥ ४ ॥

स्वर्गं गते शान्तनौ च भीष्मो भार्याविवर्जितः ।

अपात्यत् भ्रातराज्यं वासुश्चित्राङ्गदो हतः ॥ ५ ॥

चित्राङ्गदेन द्वे कन्ये काशिराजस्य चाम्बिका ।

अम्बालिका च भीष्मेण आनीते विजितारिणा ॥ ६ ॥

भार्ये विचित्रवीर्यस्य यक्ष्मणा स दिवङ्गतः ।

सत्यवत्या ह्यनुमतादम्बिकायां नृपोभवत् ॥ ७ ॥

धृतराष्ट्रोऽम्बालिकायां पाण्डुश्च व्यासतः सुतः ।

गान्धार्या धृतराष्ट्राच्च दुर्योधनमुखं शतम् ॥ ८ ॥

शतशृङ्गाश्रमपद भार्यायोगाद् यतो मृतिः ।

ऋषिशापात्ततो धर्मात् कुन्त्यां पाण्डुर्युधिष्ठिरः ॥ ९ ॥

वाताद्वीमोऽर्जुनः शक्रात्माद्रामश्चिकुमारतः ।

नकुलः सहदेवश्च पाण्डुर्माद्रीयतो मृतः ॥ १० ॥

कर्णः कुन्त्यां द्वि कन्यायां जातो दुर्योधनाश्रितः ।

कुरुपाण्डवयोर्वैरन्दैवयोगाद्भूव ह ॥ ११ ॥

दुर्योधनो जनुमहे पाण्डवानदहत् कुधीः ।
 दग्धागारादिनिष्क्रान्ता मातृषष्ठान्तु पाण्डवाः ॥ १२ ॥
 ततस्तु एकचक्रायां ब्राह्मणस्य निवेशने ।
 मुनिवेष्टाः स्थिताः सर्वे निहत्य वकराक्षसम् ॥ १३ ॥
 ययुः पाञ्चालविषयं द्रौपद्यान्ते स्वयम्बरे ।
 सग्याप्ता बाहुवेधेन^(१) द्रौपदी पञ्चपाण्डवैः^(२) ॥ १४ ॥
 अर्द्धराज्यं ततः प्राप्ता ज्ञाता दुर्योधनादिभिः ।
 गाण्डीवश्च धनुर्दिव्यं पावकाद्रथमुत्तमम् ॥ १५ ॥
 सारथिश्चार्जुनः सङ्घो कृष्णमक्षय्यशायकान् ।
 ब्रह्मास्त्रादीन्स्तथा द्रोणात्सर्वं शस्त्रविशारदाः ॥ १६ ॥
 कृष्णेन सोऽर्जुनो वज्रं खाण्डवे समतर्पयत् ।
 इन्द्रवृष्टिं वारयंश्च शरवर्षेण पाण्डवः ॥ १७ ॥
 जिता दिशः पाण्डवैश्च राज्यश्चक्रे युधिष्ठिरः ।
 बज्रस्त्रणं^(३) राजसूयं न सेहे तं सुयोधनः ॥ १८ ॥
 भ्रात्रा दुःशासनेनोक्तः कर्णेन प्राप्तभूतिना ।
 द्यूतकार्ये शकुनिना द्यूतेन स युधिष्ठिरम् ॥ १९ ॥
 अजयत्तस्य राज्यश्च सभास्थो माययाहसत् ।
 जितो युधिष्ठिरो आत्युक्तस्त्वारण्यकं ययौ ॥ २० ॥
 वने द्वादशवर्षाणि प्रतिज्ञातानि सोऽनयत् ।
 अष्टाशीतिसहस्राणि भोजयन् पूर्ववद् द्विजान् ॥ २१ ॥
 सधौम्यो द्रौपदीषष्ठस्ततः प्रायादिराटकम् ।
 कङ्को द्विजो ह्यविज्ञातो^(४) राजा भीमोथ सूपकृत् ॥ २२ ॥

१ बाहुभेदेन इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ द्रौपदीं पञ्च पाण्डवा इति ख, ग, ड, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

३ वसुपूर्णमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः रत्नपूर्णमिति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ कङ्को द्विजो ह्यभूच्छ्रेष्ठ इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

वृद्धमलार्जुनो भार्या सैरिन्धो यमजौ तथा ।
 अन्यनाम्ना भीमसेनः कीचकश्चाबधीन्निशि ॥ २३ ॥
 द्रौपदीं हर्तुं कामं तं अर्जुनश्चाजयत् कुरून् ।
 कुर्वतो गोयन्हादींश्च तैर्ज्ञाताः पाण्डवा अपथ ॥ २४ ॥
 सुभद्रा कृष्णभगिनी अर्जुनात्ममजीजनत् ।
 अभिमन्युन्ददौ तस्मै विराट्खोत्तरां सुताम् ॥ २५ ॥
 सप्ताक्षौहिणीश आसीदधर्मराजो रणाय सः ।
 कृष्णो द्रुतोज्रवोद् गत्वा दुर्योधनममर्षणम् ॥ २६ ॥
 एकादशाक्षौहिणीशं द्रुपं दुर्योधनं तदा ।
 युधिष्ठिरायार्द्धराज्यं देहि ग्रामांश्च पञ्च वा ॥ २७ ॥
 युधामन्युः वा वचः श्रुत्वा कृष्णमाह सुयोधनः ।
 भूसूच्यं न दास्यामि योत्स्ये सङ्गुहणोद्यतः ॥ २८ ॥
 विश्वरूपन्दर्शयित्वा अष्टयुधं विदुरार्चितः^(१) ।
 प्रागाद्युधिष्ठिरं प्राह योधयैनं सुयोधनम् ॥ २९ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये आदिपर्वादिवर्णनं नाम
 त्रयोदशोऽध्यायः ।

अथ चतुर्दशोऽध्यायः ।

कुरुपाण्डवसङ्ग्रामवर्णनं ।

अग्निरवाच । यौधिष्ठिरो दुर्योधनो कुरुक्षेत्रं ययौ चमूः ।
 भीष्मद्रोणादिकान् दृष्ट्वा नायुध्यत गुरूर्निति ॥ १ ॥
 पार्थं ह्युवाच भगवान्नशोच्या भीष्ममुखकाः ।
 शरीराणि विनाशीनि न शरीरी विनश्यति ॥ २ ॥

१ विदुरान्वित इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अयमात्मा परं ब्रह्म क्वहं ब्रह्मास्मि विद्धि तम् ।
 सिद्धसिद्धोः समो योगी राजधर्मं प्रपालय ॥ ३ ॥
 कृष्णोक्तोयार्जुनोऽयुध्यद्रथस्थो वाद्यशब्दवान् ।
 भीष्मः सेनापतिरभूदादौ दैर्याधने बले ॥ ४ ॥
 पाण्डवानां शिखण्डी च तयोर्युद्धं बभूव ह ।
 धार्तराष्ट्राः पाण्डवांश्च जघ्र्युद्धे समीपकाः ॥ ५ ॥
 धार्तराष्ट्रान् शिखण्डीयाद्याः पाण्डवा जघ्नुराहवे ।
 देवासुरसमं युद्धं कुरुपाण्डवसेनयोः ॥ ६ ॥
 बभूव स्वःस्वदेवानां पश्यतां प्रीतिवर्द्धनम् ।
 भीष्मोस्त्रैः पाण्डवं सैन्यं दशाहोभिर्व्यपातयत् ॥ ७ ॥
 दशमे ह्यर्जुनो वागैर्भीष्मं वीरं वर्षं ह ।
 शिखण्डी द्रुपदोक्तोऽस्त्रैर्वर्षं जलदो यथा ॥ ८ ॥
 हस्यश्वरथपादातमन्योन्यास्त्रनिपातितम्^(१) ।
 भीष्मः स्वच्छन्दमृत्युश्च युद्धमार्गं प्रदर्शय च ॥ ९ ॥
 वसूक्तो वसुलोकाय शरशय्यागतः स्थितः ।
 उत्तरायणमीक्षं ध्यायन् विष्णुस्तुवन् स्थितः ॥ १० ॥
 दुर्याधने तु शोकात्तं द्रोणः सेनापतिस्त्वभूत् ।
 पाण्डवे हर्षिते सैन्ये धृष्टद्युम्नश्चमूपतिः ॥ ११ ॥
 तयोर्युद्धं बभूवोऽयं यमराष्ट्रविवर्धनम् ।
 विराटद्रुपदाद्याश्च निमग्ना द्रोणसागरे ॥ १२ ॥
 दैर्याधनी महासेना हस्यश्वरथपत्तिनी ।
 धृष्टद्युम्नाधिपतिता द्रोणः काल इवाबभौ ॥ १३ ॥
 हतोऽश्वत्थामा चेत्युक्ते द्रोणः शस्त्राणि चात्यजत् ।
 धृष्टद्युम्नशरक्रान्तः पतितः स महीतले ॥ १४ ॥

१ अन्योन्यास्त्रनिपीडितमिति ख, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

पञ्चमेहनि दुर्द्धः सर्वक्षत्रं प्रमथ्य च ।
 दुर्योधने तु शोकात्तं कर्णः सेनापतिस्त्वभूत् ॥ १५ ॥
 अर्जुनः पाण्डवानाञ्च तयोर्युद्धं बभूव ह ।
 शस्त्राशस्त्रि महारौद्रं देवासुररूपमम् ॥ १६ ॥
 कर्णार्जुनाख्ये सङ्ग्रामे कर्णोऽरिर्नबधीच्छरैः ।
 द्वितीयेहनि कर्णस्तु अर्जुनेन निपातितः ॥ १७ ॥
 शल्यो दिनाद्धं युयुधे ह्यबधीक्षं युधिष्ठिरः ।
 युयुधे भीमसेनेन हतसैन्यः सुयोधनः ॥ १८ ॥
 बह्वन् हत्वा नरादींश्च भीमसेनमथाब्रवीत् ।
 गदया प्रहरन्तं तु भीमस्तन्तु व्यपातयत् ॥ १९ ॥
 गदयान्दानुजांस्तस्य तस्मिन्नष्टादशेहनि ।
 राज्ञौ सुषुप्तञ्च बलं पाण्डवानां न्यपातयत् ॥ २० ॥
 अक्षौहिणीप्रमाणन्तु अश्वत्थामा महाबलः ।
 द्रौपदेयान् सपाञ्चालान् धृष्टद्युम्नश्च सोऽबधीत् ॥ २१ ॥
 पुत्रहीनां द्रौपदीं तां रुदन्तीमर्जुनस्ततः ।
 शिरोमणिं तु जग्राह गेधिकास्त्रेण तस्य च ॥ २२ ॥
 अश्वत्थामास्त्रनिर्द्गधं जीवयामास वै हरिः ।
 उत्तरायास्ततो गर्भं स परोक्षिदभून्नृपः ॥ २३ ॥
 हतवस्त्रो हृषो द्रौणिस्त्रयो मुक्तास्ततो रणात् ।
 पाण्डवाः सात्यकिः कृष्णः सप्त मुक्ता ल चापरे ॥ २४ ॥
 स्त्रियश्चात्ताः समाश्रय्य भीमाद्यैः स युधिष्ठिरः ।
 संस्कृत्य प्रहृतान् वीरान् दत्तोदकधनादिकः ॥ २५ ॥
 भीष्माच्छान्तनवम्कुत्वा धर्मान् सर्वांश्च शान्तिदान् ।
 राजधर्मान्भोक्षधर्मान्दानधर्मान् नृपोऽभवत् ॥ २६ ॥
 अश्वमेधे ददौ दानं ब्राह्मणेभ्योरिमर्दनः ।

श्रुत्वाजुं नान्मौषलेयं^(१) यादवानाञ्च सङ्गयम् ।
 राज्ये परीक्षितं स्थाप्य सानुजः स्वर्गमाप्तवान्^(२) ॥ २७ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये महाभारतवर्णनं नाम
 चतुर्दशोऽध्यायः ।

अथ पञ्चदशोऽध्यायः ।

पाण्डवचरितवर्णनम् ।

अग्निरुवाच । युधिष्ठिरे तु राज्यस्थे आश्रमादाश्रमान्तरम् ।
 धृतराष्ट्रो वनमगाद् गान्धारी च पृथा द्विज ॥ १ ॥
 विदुरस्त्वग्निना दग्धो वनजेन दिवङ्गतः ।
 एवं विष्णुर्भुवो भारमहरद्दानवादिकम् ॥ २ ॥
 धर्मायाधर्मनाशाय निमित्तीकृत्य पाण्डवान् ।
 स विप्रश्चापव्याजेन मुषलेनाहस्तं कुलम् ॥ ३ ॥
 यादवानां भारकरं वज्रं राज्येभ्येष्वप्यत ।
 देवादेशात् प्रभासे स देहं त्यक्त्वा स्वयं हरिः ॥ ४ ॥
 इन्द्रलोके ब्रह्मलोके पूज्यते स्वर्गवासिभिः ।
 बलभद्रोनन्तमूर्त्तिः पातालस्वर्गमीयिवान् ॥ ५ ॥
 अविनाशी हरिर्देवो ध्यानभिर्द्ध्यय एव सः ।
 विना तं हारकास्थानं ज्ञावयामास सागरः ॥ ६ ॥
 संस्तृत्य यादवान् पार्थो दत्तोदकधनादिकः ।
 स्त्रियोष्ठावक्रशापेन भार्या विष्णोश्चर्याः स्थिताः ॥ ७ ॥
 पुनस्तच्छापतो नीता गोपालैर्लगुडायुधैः ।
 अर्जुनं हि तिरस्कृत्य पार्थः शोकश्चकार ह ॥ ८ ॥
 व्यासेनाश्वसितो मेने बलं मे कृष्णसन्निधौ ।

१ मौषलेनेति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ स्वर्गमाप्तवादिति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

हस्तिनापुरमागत्य पार्थः सर्वं न्यवेदयत् ॥ ८ ॥
 युधिष्ठिराय स भ्रात्रे पालकाय नृणान्तदा ।
 तद्गुणानि चास्त्राणि स रथस्ते च वाजिनः ॥ १० ॥
 विना हृद्येन तन्नष्टं दानञ्चाश्रोत्रिये यथा ।
 तच्छ्रुत्वा धर्मराजस्तु राज्ये स्थाप्य परीक्षितम् ॥ ११ ॥
 प्रस्थानं प्रस्थितो धीमान् द्रौपद्या भ्रातृभिः सह ।
 संसारानित्यतां ज्ञात्वा जपन्नष्टशतं हरेः ॥ १२ ॥
 महापथे तु पतिता द्रौपदी सहदेवकः ।
 नकुलः फाल्गुनो भीमो राजा शोकपरायणः ॥ १३ ॥
 इन्द्रानीतरथाखट्वाः सानुजः स्वर्गमाप्तवान् ।
 दृष्ट्वा दुर्योधनादींश्च वासुदेवं च हर्षितः ।
 यतस्ते भारतं प्रीक्षं यः पठेत्स दिवं व्रजेत् ॥ १४ ॥

इत्यादिमहापुराणे अग्निये महाभारतवर्णनं नाम
 पञ्चदशोऽध्यायः ।

अथ षोडशोऽध्यायः ।

बुद्धाद्यवतारकथनम् ।

अग्निरुवाच । वक्ष्ये बुद्धावतारञ्च पठतः प्रहृष्टतोर्यदम् ।
 पुरा देवासुरे युद्धे दैत्यैर्देवाः पराजिताः ॥ १ ॥
 रक्ष रक्षेति शरणं वदन्तो जग्मुरीश्वरम् ।
 मायामोहस्वरूपोसौ शुद्धोदनसुतोऽभवत् ॥ २ ॥
 मोहयामास दैत्यांस्तस्याजिता वेदधर्मकम् ।
 ते च बौद्धा बभूवुर्हि तेभ्यो न्ये वेदवर्जिताः ॥ ३ ॥
 आर्हतः सोऽभवत् पश्चादार्हतानकरोत् परान् ।
 एवं पाण्डिनि जाता वेदधर्मादिर्वर्जिताः ॥ ४ ॥

नरकार्हे कर्म चक्रुर्गृहीष्यन्त्यधमादपि ।
 सर्वे कलियुगान्ते तु भविष्यन्ति च सङ्कराः ॥ ५ ॥
 दस्यवः शीलहीनाश्च वेदो वाजसनेयकः ।
 दश पञ्च च शाखा वै प्रमाणेन भविष्यति ॥ ६ ॥
 धर्मकक्षुकसंवीता अधर्मरुचयस्तथा ।
 मानुषान् भक्षयिष्यन्ति म्लेच्छाः पार्थिवरूपिणः ॥ ७ ॥
 कल्की विष्णुयज्ञः पुत्रो याज्ञवल्क्यपुरोहितः ।
 उत्सादयिष्यति म्लेच्छान् गृहीतास्त्रः कृतायुधः ॥ ८ ॥
 स्थापयिष्यति मर्यादां चातुर्वर्ण्ये यथोचिताम् ।
 आश्रमेषु च सर्वेषु प्रजाः सदधर्मवर्त्मनि ॥ ९ ॥
 कर्षिकरूपं परित्यज्य हरिः स्वर्गं गमिष्यति ।
 ततः कृतयुगन्नाम पुरावत् सन्भविष्यति ॥ १० ॥
 वर्णाश्रमाश्च धर्मेषु खेषु स्थास्यन्ति सत्तम ।
 एवं सर्वेषु कल्पेषु सर्वमन्वन्तरेषु च ॥ ११ ॥
 अवतारा असङ्ख्याता अतीतानागतादयः ।
 विष्णोर्द्वावताराख्यानं यः पठेत् षट्शतयान्नरः ॥ १२ ॥
 सोवाप्तकामो विमलः सकुलः स्वर्गमाप्नुयात् ।
 धर्माधर्मव्यवस्थानमेवं वै कुरुते हरिः ।
 अवतीर्यश्च स गतः सर्गादेः कारणं हरिः ॥ १३ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये बुद्धकल्कवतारवर्णनं नाम
 षोडशोऽध्यायः ।

अथ सप्तदशोऽध्यायः ।

सृष्टिविषयकवर्णनम् ।

अग्निरुवाच । जगत्सर्गादिकां क्रीडां विष्णोर्वक्षेधुना षट्शु ।
 स्वर्गादिहृत् स सर्गादिः सृष्ट्यादिः सगुणोगुणः ॥ १ ॥

ब्रह्माव्यक्तीं सदायेऽभूत् न खं रात्रिदिनादिकं ।

प्रकृतं पुरुषं विष्णुः^(१) पविश्याद्दामयत्ततः ॥ २ ॥

सर्गकाले महत्तत्त्वमहङ्गास्ततोऽभवत् ।

वैकारिकस्तेजसश्च भूतादिष्वैव तामसः ॥ ३ ॥

अहङ्काराच्छन्दमात्रमाकाशमभवत्ततः ।

स्पर्शमात्रोऽनिलस्तस्माद्द्रुमात्रोऽनलस्ततः ॥ ४ ॥

भस्मात्रा आप इतो गन्धमात्रा महौ स्मृता^(२) ।

अहङ्कारात्तामसात् तेजसानोद्भियाणि च ॥ ५ ॥

वैकारिका दृश देवा मन एकादशेन्द्रियम् ।

ततः स्वयम्भूभगवान्^(३) सिसृद्विर्विधाः प्रजाः ॥ ६ ॥

अप एव ससर्जादौ ताम् वर्यमवासृजत्^(४) ।

आपो नारा इति प्रोक्ता आपो वै नरसृनवः ॥ ७ ॥

अयनन्तस्य ताः पूर्वन्तेन नारायणः स्मृतः ।

हिरण्यवर्गमभवत्^(५) तदगदमुदकेणयम् ॥ ८ ॥

तस्मिन् जले स्वयं ब्रह्मा स्वयम्भूति नः श्रुतम् ।

हिरण्यगर्भा^(६) भगवानुषित्वा परिवत्सरम् ॥ ९ ॥

तदगदमकरोत् द्वैधन्दिवं भुवमथापि च ।

तथोः शकलधोर्मन्त्ये आकाशमसृजत् प्रभुः ॥ १० ॥

अप्सु पारिप्लवां पृथ्वीं दिशश्च दृशधा दधे ।

तत्र कालं मनो वाचं कामं क्रोधमथो रतिम् ॥ ११ ॥

१ विष्णुमिति ख, चिह्नितपुलकपाठः ।

२ गन्धमात्रा धरित्राभूदिति ख, ग, घ, चिह्नितपुलकत्रयपाठः ।

३ ततः स्वयम्भूभगवानित्यारभ्य सप्तमिच्छन् प्रजापतिरित्युक्तपाठस्तु महाभारतीय-
ह्रिविशपञ्चक उद्धृत इति अध्वमधीयते उभयत्र क्रमेण पाठसंभ्यात ।

४ ताम् वीजमथाम् जटिति ख, चिह्नितपुलकपाठः ।

५ हिरण्यगर्भमभवदिति ख, चिह्नितपुलकपाठः ।

६ हिरण्यवर्ण इति ग, चिह्नितपुलकपाठः ।

ससर्जं सृष्टिन्तद्रूपां सृष्टुमिच्छन् प्रजापतिः ।
 विद्युतोऽग्निमेघांश्च रोहितेन्द्रधनूंषि च ॥ १२ ॥
 वयांसि च ससर्जादौ पर्जन्यश्चाथ वव्रातः ।
 ऋचो यजूंषि सामानि निर्ममे यज्ञसिद्धये ॥ १३ ॥
 साध्यास्तैरयजन्देवान् भूतमुच्चावचं भुजात्^(१) ।
 सनत्कुमारं रुद्रश्च ससर्जं क्रोधसम्भवम् ॥ १४ ॥
 मरीचिमन्यङ्गिरसं पुलस्त्यं पुलहं क्रतुम् ।
 वसिष्ठं मानसाः सप्त ब्रह्माण इति निश्चिताः^(२) ॥ १५ ॥
 सप्तैते जनयन्ति त्वा प्रजा रुद्राश्च सप्तम ।
 दिधा कृत्वात्मनो देहमर्द्धेन पुरुषोऽभवत् ॥
 अर्द्धेन नारी तस्यां स ब्रह्मा वै चासृजत् प्रजाः ॥ १६ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये जगत्सर्गवर्णनं नाम

सप्तदशोऽध्यायः ।

अथ अष्टादशोऽध्यायः ।

स्वायम्भुववंशवर्णनम् ।

अग्निरुवाच । प्रियव्रतोत्तानपादौ मनोः स्वायम्भुवात् सुतौ ।
 अजीजनत्स तां कन्यां शतरूपां तपोन्विताम्^(१) ॥ १ ॥

१ भूतमुच्चावचं ह्यजादिति ख, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः साध्यास्तैरयजन् देवान् भूतमुच्चावचं प्रजा इति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ निश्चितमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ अजीजनत् सुतां कन्यां सद्रूपां तपोन्वितामिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अजीजनत् सुतां कन्यां शतरूपां तपोन्वितामिति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

काम्यां^(१) कर्द्दमभार्यातः समाट् कुक्षिर्विराट् प्रभुः ।

सुख्यामुत्तमो जज्ञे पुत्र उत्तानपादतः ॥ २ ॥

मुनीत्यान्तु ध्रुवः पुत्रस्तपस्तेपे स कीर्तये ।

ध्रुवो वर्षसहस्राणि त्रीणि दिव्यानि हे मुने ॥ ३ ॥

तस्मै प्रीतो हरिः प्रादान्मुन्यग्रे स्थानकं स्थिरम्^(५) ।

स्त्रोकं पपाठ ह्युशना वृद्धिं दृष्ट्वा स तस्य च ॥ ४ ॥

अहोऽस्य तपसो वीर्यमहो श्रुतमहोद्भूतम् ।

यमद्य^(९) पुरतः कृत्वा ध्रुवं सप्तर्षयः स्थिताः ॥ ५ ॥

तस्मात् श्रियिष्व^(४) भव्यश्च ध्रुवाच्छम्भुर्यजायत ।

श्रियेराधत्त^(५) सुच्छाया पञ्च पुत्रानकल्मषान् ॥ ६ ॥

रिपुं रिपुञ्जयं रिपुं वृकलं वृकतेजसम् ।

रिपोराधत्त वृहती चाक्षुषं सर्वतेजसम् ॥ ७ ॥

अजोजनत् पुष्करिण्यां वीरिण्यां चाक्षुषो मनुम् ।

मनोरजायन्त दश नडूलायां सुतोत्तमाः ॥ ८ ॥

ऊरुः^(९) पुरः शतशुम्भस्तपस्वी सत्यवाक्कविः ।

अग्निष्टुरतिराजश्च सुशुम्भश्चाभिमन्युकः ॥ ९ ॥

ऊरोरजनयत् पुत्रान् घडाग्नेयी महाप्रभान् ।

अङ्गं सुमनसं स्नातिं क्रतुमङ्गिरसङ्गयम् ॥ १० ॥

अङ्गात् मुनीथापत्यं वे वेशमेकं व्यजायत ।

१ काम्या इति ग, ड, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ स्थानसप्तमसिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ यदत्र इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ तस्मात् श्रियिष्व इति ग, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

५ श्रियेराधत्त इति ख, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

६ ऊरुरिति ख, ग, ड, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

अरक्षकः पापरतः स हतो मुनिभिः कुशे ॥ ११ ॥
 प्रजार्थमृषयोथास्य ममन्नुर्दक्षिणं करम् ।
 वेणुस्य मथिते पाणौ सम्बभूव पृथुर्वृषः ॥ १२ ॥
 तं दृष्ट्वा मुनयः प्राङ्गरेष वै मुदिताः प्रजाः ।
 करिष्यति महतेजा यशस्य प्राप्स्यते महत् ॥ १३ ॥
 स धन्वी कवचो जातक्तेजसा निर्दहन्निव ।
 पृथुर्वेण्यः प्रजाः सर्वा ररक्ष क्षेत्रपूर्वजः ॥ १४ ॥
 राजसूयाभिषिक्तानामाद्यः^(१) स पृथिवोपतिः ।
 तस्माच्चैव समुत्पन्नौ निपुणौ सूतमागधौ ॥ १५ ॥
 तत्स्तोत्रञ्चक्रतुर्वीरौ राजाभूजनरञ्जनात् ।
 दग्धा गौक्तेन शस्यार्थं प्रजानां जीवनाय च ॥ १६ ॥
 सह देवैर्मुनिगणैर्गन्धर्वैः साप्सरोगणैः ।
 पितृभिर्दानवैः सपैर्वीरैश्चिद्विः पर्वतैर्जनैः ॥ १७ ॥
 तेषु तेषु च पात्रेषु दह्यमाना वसुन्धरा ।
 प्रादाद्यथेष्वितं क्षीरक्तेन प्राणानधारयत् ॥ १८ ॥
 पृथोः पुत्रौ तु धर्मज्ञौ जज्ञातऽन्तर्दिपालिनौ ।
 शिखण्डिनी हविर्दानमन्तर्दानात् व्यजायत ॥ १९ ॥
 हविर्दानात् षडामेयो धीषणाजनयत् सुतान् ।
 प्राचीनवर्हिष श्रुक्तं^(२) गय कृशं व्रजाजिनौ ॥ २० ॥
 प्राचीनायाः कुशास्तस्य पृथिव्यां यजतो यतः ।
 प्राचीनवर्हिर्भगवान् महानासीत्प्रजापतिः ॥ २१ ॥
 सवर्णाऽधत्त^(३) सामुद्री दण प्राचीनवर्हिषः ।

१. राजसूयाभिषिक्तानामाद्य इति स चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२. श्रुतमिति ग. लिखितपुस्तकपाठः ।

सर्वे प्रचतसो नाम धनुर्वेदस्य पारगाः ॥ २२ ॥

अष्टशर्धर्म्मचरणास्तितप्यन्त महत्तपः ।

दशवर्षसहस्राणि समुद्रसलिलेभ्यः ॥ २३ ॥

प्रजापतित्वं सम्प्राप्य तुष्टा विश्वोश्च र्गिताः ।

भूः खं व्याप्तं हि तरुभिस्तांस्तरुनर्हस्यते ॥ २४ ॥

मुखजाग्रिमरुद्धां च दृष्ट्वा चाय द्रुमजयम् ।

उपगम्यान्ववेदितान् राजा सोमः प्रजापतीन् ॥ २५ ॥

कोपं यच्छत दास्यति कन्यां दो भारिषां वराम् ।

तपस्विनो मुनः कमण्डोः^(१) प्रम्लोचायां ममेव च ॥ २६ ॥

भविष्यं जानता सृष्टा भार्या वोऽस्तु कुलद्वरिणी ।

अस्यामत्युत्पत्ते ददाः प्रजाः संवर्द्धयिष्यति ॥ २७ ॥

पचेतस्तान् जगृज्ज्द्वौस्याश्च ततोऽभवत् ।

अचरांश्च चरांश्चैव विपदोय चतुर्धरः ॥ २८ ॥

स सृष्ट्वा मनसा^(२) ददाः पश्चादसृजत स्त्रियः ।

ददौ स दश धर्म्माण कश्यपाय त्रयोदश ॥ २९ ॥

सप्ताविंशति सोमाय चतस्त्रोऽरिष्टनेमिने ।

द्वे चैव बह्वृणाय द्वे चैवाङ्गिरसे अटात्^(३) ॥ ३० ॥

तासु देवाश्च नागाद्या मैथुनान्मत्सा पुमा ।

धर्म्मसर्गस्य दन्तामि दशपद्मौ धर्मतः ॥ ३१ ॥

विश्वेदेवास्तु विश्वायाः साध्यान साध्या व्यजायत ।

मरुत्त्वया मरुत्त्वन्तो वसोस्तु वसवोऽभवन् ॥ ३२ ॥

भानोस्तु भानवः पुत्रा मुहूर्त्तास्तु मुहूर्त्तजाः ।

१ कण्ठोरिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः कर्णोरिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ स दृष्ट्वा मनसा इति ख, ग चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ द्वे चैव माण्डवे तत इति ग चिह्नितपुस्तकपाठः ।

सम्वाया^(१) धर्मतो घोषो नागवीथो^(२) च यामिजा ॥ ३३ ॥

एथिवीविषयं सर्वमरुन्धत्यां व्यजायत ।

सङ्ख्यायास्तु सङ्ख्या इन्दोर्गन्धर्वतः सुताः ॥ ३४ ॥

आपो ध्रुवश्च सोमश्च धरश्चैवानिलोनलः^(३) ।

प्रत्यूषश्च प्रभाषश्च वसवोऽथै च नामतः ॥ ३५ ॥

आपस्य पुत्रो वेतङ्गयः अमः शान्तो मुनिस्तथा ।

ध्रुवस्य कालो लोकान्तो वर्चाः सोमस्य वै सुतः ॥ ३६ ॥

धरस्य पुत्रो द्रविणो^(४) ऊतहव्यवहस्तथा ।

मनोहरायाः शिशिरः प्राणोऽथ रमणस्तथा^(५) ॥ ३७ ॥

पुण्ड्रोजवोनिलस्यासीद्विज्ञातोऽनलस्य च ।

अग्निपुत्रः कुमारश्च शरस्तम्बे व्यजायत ॥ ३८ ॥

तस्य शाखो विशाखश्च नैगमेयश्च एष्टजः ।

कृत्तिकातः कार्तिकेयो यतिः सनत्कुमारकः^(६) ॥ ३९ ॥

प्रत्यूषादेवलो जज्ञे विश्वकर्मा प्रभाषतः ।

कर्त्ता शिन्धुसहस्राणां त्रिदशानाश्च वर्द्धकिः ॥ ४० ॥

मनुष्यास्तोपजीवन्ति शिन्धुं वै भूषणादिकं ।

सुरभी^(७) कश्यपाद्रुद्रानिकाटश विजजुषो ॥ ४१ ॥

महादेवप्रसादेन तपसा भाविता सती ।

१ लम्बाया इति ग. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ नागवीथी इति ख. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ धरश्चैवानिलोनल इति ख. ग. चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

४ धरिष इति ग. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ रमणस्तथेति ग. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

६ सनत कुमारक इति ग. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

७ सुरभी इति ग. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

यजेकपादह्रिर्ब्रह्मरूपा रुद्राश्च सप्तमः^(१) ॥ ४२ ॥
 त्र्यम्बकश्चैवात्मजः श्रीमान्त्रिभुवणो महायशः ।
 हरश्च बह्वरूपश्च त्र्यम्बकश्चापराजितः ॥ ४३ ॥
 वृषाकपिश्च शम्भुश्च कपर्दी^(२) रैवतस्तथा ।
 मृगव्याधश्च सर्पश्च कपाली दश चैकवः ।
 रुद्राणां च शतं लक्षं येषां सचराचरं ॥ ४४ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये जगत्सर्गवर्णनं नाम
 अष्टादशोऽध्यायः ।

अथोन्विंशतितमोऽध्यायः ।

कश्यपवंशवर्णनम् ।

अभिरुवाच । कश्यपस्य वदे सर्गमदित्यादिषु हे मुने ।
 चाक्षुषे तुषिता देवास्तेऽदित्यां कश्यपात्मनः ॥ १ ॥
 आसन् विष्णुश्च शक्रश्च त्वया धाता तथार्थमा ।
 पृषा विवस्वान् सविता मित्रोथ वरुणो भगः ॥ २ ॥
 अंशुश्च द्वादशादित्या आसन् वैवस्वतेन्दरे ।
 अरिष्टनेमिपत्नीनामपत्यानीह षोडश ॥ ३ ॥
 बह्वपुत्रश्च विदुषश्चतस्रो विद्युतः सुताः^(१) ।
 प्रत्यङ्गिरसजाः श्रेष्ठाः कृशाश्वस्य सुरायुधाः ॥ ४ ॥
 उदयास्तमने सूर्यं तद्वदेते युगे युगे ।
 हिरण्यकशिपुर्दित्यां हिरण्याक्षश्च कश्यपात् ॥ ५ ॥

१ सप्तम इति ख, ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ कृता इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

सिंहरिका चाभवत् कन्ता विप्रचितेः पग्निग्रहः ।
 गच्छप्रभृतयस्तस्यां सौहिकेया इति श्रुताः ॥ ६ ॥
 हिरण्यकशिपोः पुत्राश्चत्वारः प्रथितौजसः ।
 अनुक्रादश्च ऋदश्च प्रक्रादश्चानिवेश्वरः ॥ ७ ॥
 संक्रादश्च चतुर्थाभूत् क्रदादपुत्रो ऋदस्तथा ।
 क्रदस्य पुत्र आयुमान्^(१) शिबिर्वास्त्रालयव च ॥ ८ ॥
 विरोचनस्तु प्राक्रादिर्बलिर्जज्ञे विरोचनात् ।
 बलेः पुत्रशतं त्वासीद्वाण^(२)ष्टेठं^(३) महामुने ॥ ९ ॥
 पुराकल्पे हि वाणेन प्रसाद्योमापतिं वरः^(४) ।
 पार्श्वतो विहरिष्यामीत्येवं प्राप्तश्च ईश्वरात्^(५) ॥ १० ॥
 हिरण्यक्षस्तुताः पञ्च प्रह्वयः शकुनिस्त्विति^(६) ।
 दिमूर्द्धा शङ्खरायश्च^(७) शतमासन् दनोः सुताः ॥ ११ ॥
 स्वर्भानौस्तु प्रभा कन्या पुलोमस्तु शची धृता ।
 उपदानवो हयगिरा शर्मिष्ठा वार्षपर्वणी ॥ १२ ॥
 पुलोमा कालका चैव तैश्चाननमृत उभे ।
 कश्यपस्य तु भार्ये देतयोः पुत्राश्च कोटयः ॥ १३ ॥
 प्रक्रादस्य चतुष्कोट्यो निवातकवचाः कुले ।
 ताम्रायाः षट् सुताः सुख काकी श्वेती च भास्यपि ॥ १४ ॥
 गृध्रिका शचि सुयोवा^(८) ताभ्यः काकादयोऽभवन् ।

१ महादपुत्र आयुमानिति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ वाणस्युडमिति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

३ प्रभूमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ इत्येव प्राप्तोत्तरादिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ भार्गवः शकुनिस्त्विति ख, लिङ्गितपुस्तकपाठः शकुनिस्त्विति ड, चिह्नितपुस्तक-
पाठः ।

६ दिमूर्द्धा शङ्खरायश्च इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

७ गृध्रिका च शचिपोती इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः गृध्रिकाश्चिचिपोती

इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अश्वस्त्रिष्टास्र ताम्राया अरुणो गारुडस्तथा ॥ १५ ॥
 विनतायाः सहस्रन्तु सर्पाश्च सुरसाभवाः ।
 काद्रवेयाः सहस्रन्तु शेषवासुकितक्षकाः ॥ १६ ॥
 दंष्ट्रिणः क्रोधवशजा धरोत्थाः ^(१) पक्षिणो जले ।
 सुरभ्यां गोमहिष्यादि हरीत्यन्नास्तृणादयः ॥ १७ ॥
 खसायां यक्षरक्षांसि मुनेरश्वरसोभवन् ।
 अरिष्टायान्तु गन्धर्वाः कश्यपादि स्थिरश्वरं ^(२) ॥ १८ ॥
 यथा पुत्रादयोऽसङ्ख्या देवैर्वै दानवा जिताः ^(३) ।
 दितिर्विनष्टपुत्रा वै तोषयामास कश्यपं ॥ १९ ॥
 पुत्रमिन्द्रपहत्तारमिच्छती प्राप कश्यपात् ।
 पादाप्रक्षालनात् सुप्ता तस्या गर्भे जघान ह ॥ २० ॥
 किद्रमन्विष्य चिन्तस्तु ते देवा मरुतोऽभवन् ।
 शक्रस्यैकोनपञ्चाशत्सहाया दीप्ततेजसः ॥ २१ ॥
 यतत् सर्वं हरिर्ब्रह्मा अभिषिच्य पृथुं नृपं ।
 ददौ क्रमेण राज्यानि अन्येषामधिपो हरिः ॥ २२ ॥
 दिजौघधीनां चन्द्रश्च अपान्तु वरुणो नृपः ।
 राज्ञां वैश्रवणो राजा सूर्याणां विष्णुरीश्वरः ॥ २३ ॥
 वसूनां पावको राजा मरुतां वासवः प्रभुः ।
 प्रजापतीनां दक्षोऽथ प्रजादो दानवाधिपः ॥ २४ ॥
 पितृणां च यमो राजा भूतादीनां हरः ^(४) प्रभुः ।
 हिमवांश्चैव शैलानां नदीनां सागरः प्रभुः ॥ २५ ॥

१ धरण्या इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ कश्यपादि परस्परमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ देवैर्देवैः पराजिता इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ भूतानाञ्च हर इति ग, ऊ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

गन्धर्वाणां चित्ररथो नागानामथ वासुकिः ।
 सर्पाणां तक्षको राजा गरुडः पक्षिणामथ ॥ २६ ॥
 येरावतो गजेन्द्राणां गोवृषोथ गवामपि ।
 मृगाणामथ शार्दूलः स्रक्षो वनस्पतीश्वरः ॥ २७ ॥
 उच्चैःश्रवास्तथाश्वानां सुधन्वा पूर्वपालकः ।
 दक्षिणस्यां शङ्खपदः केतुमान् पालको जले ।
 हिरण्यरोमकः सौम्ये प्रतिसर्गायमीरितः ॥ २८ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये प्रतिसर्गवर्णनं नाम
 जनविंशतितमो अध्यायः ।

अथ विंशतितमोऽध्यायः ।

सर्गविषयकवर्णनं ।

अग्निरुवाच । प्रथमो महतः सर्गो विज्ञेयो ब्रह्मणस्तु सः ।
 तन्मात्राणां द्वितीयस्तु भूतसर्गो हि स स्मृतः ॥ १ ॥
 वैकारिकस्तृतीयस्तु सर्गो ऐन्द्रियकः स्मृतः ।
 इत्येष प्राकृतः सर्गः सम्भूतो बुद्धिपूर्वकः ॥ २ ॥
 मुख्यः सर्गश्चतुर्थस्तु मुख्या वै स्थावराः स्मृताः ।
 तिर्य्यक्स्वोतास्तु यः प्रोक्तः सैर्य्यग्योन्यस्ततः स्मृतः ॥ ३ ॥
 तथोद्मुखोतसां षष्ठो देवसर्गस्तु स स्मृतः ।
 ततोर्वाक्स्वोतसां सर्गः सप्तमः स तु मानुषः ॥ ४ ॥
 अष्टमोऽनुग्रहः सर्गः सात्विकस्तामसश्च यः ।
 पञ्चैते वैकृताः सर्गाः प्राकृताश्च त्रयः स्मृताः ॥ ५ ॥
 प्राकृतो वैकृतश्चैव क्रौमारी नवमस्तथा ।

ब्रह्मतो नव सर्गास्तु जगतो मूलहेतवः ॥ ६ ॥
 ख्यात्याद्या दत्तकन्यास्तु भृग्वाद्या उपयेमिरे ।
 नित्यो नैमित्तिकः सर्गस्त्रिधा प्रकथितो जनैः ॥ ७ ॥
 प्राकृता दैनन्दिनी स्यादन्तरप्रलयादन ।
 जायते यत्रानुदिनं नित्यसर्गो हि सम्मतः ॥ ८ ॥
 देवौ धाताविधातारौ भृगोः ख्यातिरसूयत ।
 श्रियश्च पत्नी विष्णोर्या क्लृप्ता शक्रेण वृद्धये ॥ ९ ॥
 धातुर्विधातुर्दौ पुत्रौ क्रमात् प्राणो मृकण्डुकः ।
 मार्कण्डेयो मृकण्डोश्च जज्ञे वेदशिरस्ततः ॥ १० ॥
 पौर्णमासश्च सम्भूत्यां मरीचेरभवत् सुतः ।
 स्मृत्यामङ्गिरसः पुत्राः सिनीवाली कुह्लस्तथा ॥ ११ ॥
 राकाश्चानुमतिश्चात्रेनसूयाप्यजीजनत् ।
 सोमं दुर्वाससं पुत्रं दत्तात्रेयश्च योगिनम् ॥ १२ ॥
 प्रीत्यां पुलस्त्यभार्यायां दत्तोर्लिस्तत्सुतोभवत् ।
 क्षमायां^(१) पुलह्याज्जाताः सहिष्णुः कर्मपादिकाः ॥ १३ ॥
 सप्तत्याश्च क्रतुरासन् बालिखिल्या महौजसः ।
 अङ्गुष्ठपर्वमात्रास्ते ये हि षष्टिसहस्रिणः ॥ १४ ॥
 उर्ज्यायाश्च वशिष्ठाश्च राजा गात्रोर्ध्वबाहुकः^(२) ।
 सवनश्चालघुः शुक्रः^(३) सुतपाः सप्त चर्घयः ॥ १५ ॥
 पावकः पवमानोभूच्छुचिः स्वाहार्घ्रजोभवत् ।

१ कुमार्यामिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ रजोगोत्रोर्ध्वबाहुकं इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः राजा शत्रोर्ध्वबाहुक इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः, रजोगोत्रोर्ध्वबाहुक इति छ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ सबलश्चालघुः शुक्र इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

क्षमिस्तात्ता बर्हिषदोऽनमयः सामयो ह्यजात् ^(१) ॥ १६ ॥
 पितृभ्यश्च स्वधायाश्च मेना वैधारिणी सुते ^(२) ।
 हिंसाभार्या त्वधर्म्मस्य तयोर्जज्ञे तथावृतम् ॥ १७ ॥
 कन्या च निष्कृतिस्ताभ्यां भयन्नरकमेव च ।
 माया च वेदना चैव मियुनन्विदमेतयोः ॥ १८ ॥
 तयोर्जज्ञेथ वै मायां मृत्युं भूतापह्णारिणम् ।
 वेदना च सुतं चापि दुःखं जज्ञेथ रौरवात् ॥ १९ ॥
 मृत्योर्क्षाधिजराशोकदृष्ट्याक्रोधाश्च जज्ञिरे ।
 ब्रह्मणश्च रुदन् जातो रोदनाद्ब्रह्मनामकः ॥ २० ॥
 भवं शर्वमथेशानं तथा पशुपतिं हिज ।
 भीममुग्रं महादेवमुवाच स पितामहः ॥ २१ ॥
 दक्षकोपाच्च तद्भार्या देहन्त्याज सा सती ।
 हिमवद्वृहिता भूत्वा पत्नी शुम्भोरभूत् पुनः ॥ २२ ॥
 ऋषिभ्यो नारदादुक्ताः पूजाः स्नानादिपूर्विकाः ।
 स्वायम्भुवाद्यास्ताः कृत्वा विष्णादेर्भुक्तिमुक्तिदाः ॥ २३ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये जगत्सर्गवर्णनं नाम
 विंशतितमोऽध्यायः ।

अथ एकविंशोऽध्यायः ।

सामान्यपूजाकथनं ।

नारद उवाच । सामान्यपूजां विष्णादेर्वक्ष्ये मन्त्रांश्च सर्वदान् ।

समस्तपरिवाराय अच्युताय नमो यजेत् ॥ १ ॥

१ सामग्र्यो ह्यजादिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः, अग्निपाला बर्हिषदो ह्याजपाः
 सामग्र्यो ह्यजादिनि घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ वैशारिणी सुते इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

धात्रे विधात्रे गङ्गायै यमुनायै निधी तथा ।
 द्वारश्रियं वास्तुनवं शक्तिं कूर्ममनन्तकम् ॥ २ ॥
 एथिवीं धर्मकं ज्ञानं वैराग्यैश्वर्यमेव च ।
 अर्धर्मादीन् कन्दनालपद्मकेशरकर्णिकाः ॥ ३ ॥
 ऋग्वेदाद्यं कृताद्यच्च सत्वादूर्वादिमण्डलम् ।
 विमलोल्लर्घिणी ज्ञाना क्रिया योगा च ता यजेत् ॥ ४ ॥
 प्रह्वीं सत्यां तथेशानानुग्रहासनमूर्त्तिकाम्^(१) ।
 दुर्गां गिरङ्गा^(२)ं क्षेत्रं वासुदेवादिकं यजेत् ॥ ५ ॥
 हृदयश्च शिरः शूलं वर्मनेत्रमथास्त्रकम् ।
 शङ्खं चक्रं गदां पद्मं श्रीवत्सं कौस्तुभं यजेत् ॥ ६ ॥
 वनमालां श्रियं पुष्टिं गरुडं गुरुमर्चयेत् ।
 इन्द्रमग्निं यमं रक्षो जलं वायुं धनेश्वरम् ॥ ७ ॥
 ईशानान्तमजं चास्त्रं बाह्वनं कुमुदादिकम् ।
 विष्वक्सेनं मण्डलादौ सिद्धिः पूजादिना भवेत् ॥ ८ ॥
 शिवपूजाय सामान्या पूर्वं नन्दिनमर्चयेत् ।
 महाकालं यजेद्गङ्गा^(३)ं यमुनाञ्च गणादिकम् ॥ ९ ॥
 गिरं श्रियं^(४) गुरुं वास्तुं शत्रयादीन् धर्मकादिकम्^(५) ।
 वामा ज्येष्ठा तथा रौद्री काली कलविकारिणी ॥ १० ॥
 बलविकारिणी चापि बलप्रमथिनी क्रमात् ।

१ प्रह्वी सत्या तथेशानानुग्रहासनमूर्त्तिका इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ दुर्गां गिरिं गणमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः दुर्गां शिवं गणमिति घ, चिह्नित-
पुस्तकपाठः ।

३ यजेत् दुर्गां इति ख, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

४ गिरिं श्रियमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः शिवं श्रियमिति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ गौरीं श्रियं गुरुं चास्त्रं शत्रयादि धर्मकादिकमिति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

सर्वभूतदग्नी च मदनीन्मादिनी शिवासनं ॥ ११ ॥

हां हुं ह्रीं शिवमूर्त्तये साङ्गवक्त्रं शिवं यजेत् ।

ह्रीं शिवाय हामित्यादि हामीशानादिवक्त्रं ॥ १२ ॥

ह्रीं गौरीं गं गणः शक्रमुखाश्चण्डो हृदादिकाः ।

क्रमात्सूर्यार्चने मन्त्रा दण्डी पूज्यश्च पिङ्गलः ॥ १३ ॥

उच्चैःश्रवाश्चाश्वाश्च प्रभूतं विमलं यजेत् ।

साराधोपरमसुखं^(१) स्कन्दाद्यं मध्यतो यजेत् ॥ १४ ॥

दीप्ता सूर्या जया भद्रा विभूतिविमला तथा ।

अमोघा विद्युता चैव पूज्याश्च सर्वतोमुखी ॥ १५ ॥

अर्क्षासनं हि हं खं ख सोऽकायेति च मूर्तिकाम् ।

ह्रीं ह्रीं स सूर्याय नम आं नमो हृदयाय च ॥ १६ ॥

अर्काय शिरसे तद्वदभीशासुरवायुगान्^(२) ।

भूर्भुवः खरे ज्वाललिनि शिखा ऊं कवचं स्मृतं ॥ १७ ॥

भां नेत्रं वस्त्यार्कास्त्रं राक्षी शक्तिश्च निष्कुभा^(३) ।

सोमोऽङ्गारकोथ बुधो जीवः शुक्रः शनिः क्रमात् ॥ १८ ॥

राजः केतुस्तेजश्चण्डः सङ्क्षेपादथ पूजनं ।

आसनं मूर्त्तये मूलं हृदाद्यं परिचारकः ॥ १९ ॥

विष्णुासनं विष्णुमूर्त्त रों श्रीं श्रीं श्रीधरो हरिः ।

ह्रीं सर्वमूर्त्तिमन्त्रोयमिति त्रैलोक्यमोहनः ॥ २० ॥

ह्रीं हृषीकेशः स्त्रीं विष्णुः खरैर्द्वैर्घैर्हृदादिकं ।

समस्तैः पञ्चमी पूजा सङ्क्रामादौ जयादिदा ॥ २१ ॥

१ सावाराधोपरं दुःखमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ अग्निसायनवायुगानिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । अर्काय शिरसे तद्वदग्निआयायु-
तश्च तदिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ शक्तिश्च निगता इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

चक्रं गदां क्रमाच्छङ्खं मुषलं खड्गशार्ङ्गकम् ।
 पाशङ्कुशौ च श्रोवत्सं कौस्तुभं वनमालया ॥ २२ ॥
 श्रीं श्रीमहालक्ष्मीतार्क्ष्यौ गुरुस्त्रिन्त्रादयोऽर्चनम् ।
 सरस्वत्यासनं मूर्त्तिरौ ह्रीं देवी सरस्वती ॥ २३ ॥
 हृदाद्या लक्ष्मीर्मधा च कलातुष्टिश्च पुष्टिका ।
 गौरी प्रभामती दुर्गा गणो गुरुश्च क्षेत्रपः ॥ २४ ॥
 तथा गं गणपतये च ह्रीं गौर्यै च श्रीं श्रियै ।
 ह्रीं त्वरितायै ह्रीं सौ त्रिपुरा^(१) चतुर्थ्यन्तमोन्तकाः ॥ २५ ॥
 प्रणवाद्याश्च नामाद्यमक्षरं विन्दुसंयुतं ।
 व्यां युतं वा सर्वमन्त्रपूजनाज्जपतः स्मृताः ॥ २६ ॥
 होमात्तिलघृताद्यैश्च धर्मकामार्थमोक्षदाः ।
 पूजामन्त्रान् पठेद्यस्तु भुक्तभोगो दिवं व्रजेत् ॥ २७ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये वासुदेवादिपूजाकथनं नाम
 एकविंशतितमोऽध्यायः ।

अथ द्वाविंशोऽध्यायः ।

ज्ञानविधिकथनं ।

नारद उवाच । वक्ष्ये ज्ञानं क्रियाद्यर्थं नृसिंहेन तु मृत्तिकां ।
 गृहीत्वा तां विधा कृत्वा मनःज्ञानमथैकया ॥ १ ॥
 निमज्ज्याचम्य विन्यस्य सिंहेन हतरक्षकः^(२) ।

१. ह्रीं त्वरितायै, ह्रीं ऐं ह्रीं सौ त्रिपुरा इति ख. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२. हतरक्षण इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

विधिसनं ततः कुर्यात् प्राणायामपुरःसरं ॥ २ ॥
 हृदि ध्यायन् हरिज्ञानं^(१) मन्त्रेणाष्टाक्षरेण हि ।
 त्रिधा पाण्डित्ये मृतसुं दिग्बन्धं सिंहजतः ॥ ३ ॥
 वासुदेवप्रजनेन तीर्थं सङ्गृह्य चालभेत् ।
 गार्गं वेदादिना मन्त्रैः सम्मार्ज्याराध्य मूर्तिना ॥ ४ ॥
 कृत्वा वमर्षणं वस्त्रं परिधाय समाचरेत् ।
 विन्यस्य मन्त्रैर्दिर्म्मार्ज्यं पाणिस्थं जलमेव च ॥ ५ ॥
 नारायणेन संयम्य वायुमाग्राय चोत्सृजेत् ।
 जलं ध्यायन् हरिं पश्चाद्वाच्यं द्वादशाक्षरं ॥ ६ ॥
 जगन्नाम्नस्तस्य योगपीठादितः क्रमात् ।
 मन्त्रान् दिक्पालपर्यन्तादधीन् पितृगणानपि ॥ ७ ॥
 मनुष्यान् सर्वभूतानि स्थावरान्तान्यथावसेत् ।
 न्यस्य चाङ्गानि संहृत्य मन्त्रान्यागृहं व्रजेत् ॥
 श्वमन्यासं पूजासु मूलाद्यैः स्नानमाचरेत् ॥ ८ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये स्नानविधिकथनं ताम
 द्वाविंशोऽध्यायः ।

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः ।

पूजाविधिकथनं ।

नारद उवाच । वक्ष्ये पूजाविधिं विप्रा यत् कृत्वा सर्वमाप्नुयात् ।
 प्रक्षालिताङ्घ्रिराचम्य वाग्यतः कृतरक्षकः ॥ १ ॥

१ ध्यायन् हरिं देवमिति च, विक्रितपुस्तकपाठः ।

प्रादमुखः खन्तिकं बद्ध्वा पद्माक्षपरमेव च ।
 यं बीजं नाभिमध्यस्थं धूमं चण्डानिलात्मकं ॥ २ ॥
 विश्वघयेदग्रेषन्^(१) ध्यायेत् कायात्त कल्मषं ।
 द्यौं हृतपङ्कजमध्यस्थं बीजं तेजोनिधिं रत्नरत्न ॥ ३ ॥
 अधोर्द्ध्वं ते र्यग्गाभिस्त ज्वालाभिः कल्मषं दहेत् ।
 षण्णाङ्गाकृतिवद्वायेदस्त्रस्थं सुधागुभिः ॥ ४ ॥
 हृतपद्मव्यापिभिर्द्वैहं स्वकमात्रावयेत्सुधैः^(२) ।
 सुसुम्नाद्योनिगार्गेण सर्वनाडीविसर्पिभिः ॥ ५ ॥
 शोषयित्वा न्यसेत्तत्त्वं कण्ठशुद्धिगथास्त्रकं ।
 व्यापकं हृत्तयोरादौ दक्षिणाङ्गुलतोऽङ्गकं ॥ ६ ॥
 मूलां देहे ह्यदृष्टाङ्गं न्यसेन्मन्त्रैर्द्विषट्कैः ।
 हृदयं च शिरस्त्रेव शिवा वर्मास्त्रलोचने ॥ ७ ॥
 उदरं च तथा एष्टुं बाह्वरुजानुपादकं ।
 भुजां दत्त्वा स्मरेत् विष्णुं जगत्पुण्यमर्चयेत् ॥ ८ ॥
 वामे तु वर्द्धनीं न्यस्य पृञ्चाश्रयं तु दक्षिणे ।
 प्रक्षाल्योस्त्रेण चार्धेण शक्त्युपान्विते न्यसेत् ॥ ९ ॥
 चेतन्यं सर्वगं ज्योतिरष्टजप्तेन वाग्निना ।
 फडन्तेन तु संसिध्य दन्ता ध्यात्वा हरिं पठे^(३) ॥ १० ॥
 धर्मं ज्ञानं च वैराग्यमैश्वर्यं वज्रिदिङ्मुखाः ।
 अधर्मादीनि शास्त्राणि पूर्वादौ योगपठके ॥ ११ ॥
 कूर्मं पठे छन्नन्तश्च यमं^(४) सूर्यादिमण्डलं ।

१ विश्वोपयेदग्रेषन् इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ स्वकामान्द्राद्यथेत सुधीः इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः स्वकामान्द्राद्यथेत सुधीरिति
 ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ स्थसं तेन तु संसिध्य हन्ते ध्यात्वा हरिं पठेदिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ पद्ममिति ख, ग, ड, चिह्नितपुस्तकत्रयपठः ।

विमलाद्याः केशरस्थानुग्रहा कर्णिकास्थिता ॥ १२ ॥
 पूर्वं सङ्घटये ध्यात्वा आवाह्यार्चैश्च मण्डले ।
 अर्घ्यं पाद्यं तथाचामं मधुपर्कं पुनश्च तत् ॥ १३ ॥
 स्नानं वस्त्रोपवीतञ्च भूषणं गन्धपुष्पकं ।
 धूपदोपनैवेद्यानि पुण्डरीकाक्षविद्यया ॥ १४ ॥
 यजेदङ्गानि पूर्वादौ दारि पूर्वं परेण्डजं ।
 दत्ते चक्रं गदां सौम्ये कोणे शङ्खं धनुन्यसेत् ॥ १५ ॥
 देवस्य यामतो दत्ते चेष्टुधौ खड्गमेव च ।
 वामे चर्म श्रियं^(१) दत्ते पृष्टिं वामेग्रतो न्यसेत् ॥ १६ ॥
 वनमालाञ्च श्रीवत्सकौस्तुभौ दिक्पतीन्वहिः ।
 खमन्त्रैः पूजयेत् सर्वान् विष्णुरर्घोवसानतः^(२) ॥ १७ ॥
 व्यस्तेन च समस्तेन अङ्गैर्वीजिन वै यजेत् ।
 जम्बा प्रदक्षिणीकृत्य स्तुत्वाघ्यञ्च समर्घं च ॥ १८ ॥
 हृदये विन्यसेद्वात्वा अष्टं ब्रह्म हरिन्त्विति ।
 आगच्छावाहने योज्यं क्षमस्वेति विरुज्जने ॥ १९ ॥
 एवमष्टाक्षराद्यैश्च पूजां कृत्वा विमुक्तिभाक् ।
 एकमूर्त्यर्चनं प्रोक्तं नवव्यूहार्चनं शृणु ॥ २० ॥
 अङ्गुलुकद्वये न्यस्य वासुदेवं बलादिकान् ।
 तर्ज्ज्यादौ शरीरेथ शिरोललाटवर्तके ॥ २१ ॥
 हृन्नाभिगुह्यजान्वङ्गौ मध्ये पूर्वादिकं यजेत्^(३) ।
 एकपीठं नवव्यूहं नवपीठञ्च पूर्ववत् ॥ २२ ॥

१ वामे बर्म श्रियमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ अष्टाक्षरपुस्तकेषु विष्णुरर्घोवसानत इति विष्णवर्घो च मानतः इतिच पाठो वर्तते । अथन्सममीचीन इव प्रतिभाति विष्णुमर्घ्योसनादिभिरिति तु युक्तः पाठः ।

३ सध्यागुह्यदितः पिम्फच इति ड. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

नवाब्जे नवमूर्त्या च नवयूहस्य पूर्ववत् ।
इयं मध्ये ततः स्थाने वासुदेवस्य पूजयेत् ॥ २३ ॥

इत्यादिमहापुराणे अभिषे आदिमूर्त्यादिपूजाविधि
नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः ।

कुण्डनिर्माणादिविधिः ।

नारद उवाच । अभिकार्यं प्रवक्ष्यामि येन स्थात्सर्वकामभाक् ।

चतुरभ्यधिकं विंशमङ्गलं चतुरस्रकं ॥ १ ॥
सृजेण सूचयित्वा तु क्षेत्रं तावत् खनेत्युत्तमं ।
खातस्य मेखला कार्या त्वका चैवाङ्गुलद्वयं ॥ २ ॥
सत्त्वादिसज्जा^(१) पूर्वाशा द्वादशाङ्गुलमुच्छ्रिता ।
अष्टाङ्गुला द्यङ्गुलाथ चतुरङ्गुलविस्तृता ॥ ३ ॥
योनिर्द्दशाङ्गुला रम्या षट्चतुर्द्दशाङ्गुलाग्रग ।
क्रमाग्निम्ना तु कर्त्तव्या पश्चिमाशायवस्थिता ॥ ४ ॥
अश्वत्थपत्रसदृशी किञ्चित् कुण्डे निवेशिता ।
तुर्ध्याङ्गुलायता नालं पञ्चदशाङ्गुलायतं ॥ ५ ॥
मूलन्तु त्र्यङ्गुलं^(२) योन्या अग्रं तस्याः षडङ्गुलं ।
लक्षणैकहस्तस्य दिग्गुणं दिक्करादिषु ॥ ६ ॥
एकत्रिमेखलं कुण्डं वर्तुलादि वदाम्यहं ।

१ सज्जादिसज्जा इति ख, चिह्नितपुलकपाठः ।

२ मूलन्तु द्वाङ्गुलमिति ग, चिह्नितपुलकपाठः ।

कुण्डार्द्धं तु स्थितं सूत्रं कोणे यदतिरिक्तं ॥ ७ ॥
 तदर्द्धं दिशि संस्थाप्य भामितं वर्तुलं भवेत् ।
 कुण्डार्द्धं कोणभागार्द्धं दिशश्चोत्तरतो वहिः ॥ ८ ॥
 पूर्वपश्चिमतो यत्राल्लान्छित्वा तु मध्यतः ।
 संस्थाप्य भामितं कुण्डमर्द्धचन्द्रं भवेत् शुभं ॥ ९ ॥
 पश्चात्कारे दलानि स्युर्मेलनानान्तु वर्तुलं ।
 बाहुदण्डपमाणन्तु होमार्थं कारयेत् सुचं ॥ १० ॥
 समपश्चाङ्गुलं वापि चतुर्गुणन्तु कारयेत् ।
 त्रिभागेन भवेदशतं मध्ये वृत्तं सुशोभनम् ॥ ११ ॥
 त्रिवर्गगृह्णं समं खातादहिरर्द्धन्तु शोधयेत् ।
 अङ्गुलस्य चतुर्थीशं शेषार्द्धार्द्धं तथान्तः ॥ १२ ॥
 खातस्य मेलनां रम्यां शेषार्द्धेन तु कारयेत् ।
 कण्ठं त्रिभागविस्तारं अङ्गुलैकसमायतं ॥ १३ ॥
 सार्द्धमङ्गुलैकं वा ग्यात्तदग्रे तु सुखं भवेत् ।
 चतुर्गुलविस्तारं पश्चाङ्गुलमथापि वा ॥ १४ ॥
 त्रिधा द्वाङ्गुलकं तत् स्यान्मध्यन्तस्य सुशोभनम् ।
 आयामस्तत्समस्तस्य मध्यनिम्नः सुशोभनः ॥ १५ ॥
 शुधिरं कण्ठदेशे स्याद्विग्रेहं यावत् क्रन्तियसी ।
 शेषकुण्डन्तु कर्त्तव्यं यथारुचि विचित्रितं ॥ १६ ॥
 स्रवन्तु हस्तमात्रं स्यादण्डकेन समन्वितं^(१) ।
 वटुर्कं द्वाङ्गुलं^(२) वृत्तं कर्त्तव्यन्तु सुशोभनं ॥ १७ ॥

१ कुण्डकेन समन्वितमिति ख. चिह्नितपुलकपाठः ।

२ कण्ठक इन्द्र, लमिति ख. चिह्नितपुलकपाठः. चन्द्राम् इन्द्र, लमिति ड, चिह्नित-
पुलकपाठः ।

गोपदन्तु यथा मग्नमल्पपङ्के तथा भवेत् ।
 उपलिप्य लिखेद्रेखामङ्गुलां वज्रनासिकां^(१) ॥ १८ ॥
 सौम्याया प्रथमा तस्यां रेखे पूर्वमुखे तयोः ।
 मध्ये तिसस्तथा कुर्याद्दक्षिणादिक्रमेण तु ॥ १९ ॥
 एवमुल्लिख्य चाभ्युक्ष्य प्रणवेन तु मन्त्रविवत् ।
 बिष्टुरं कल्पयेत्तेन तस्मिन् शक्तिन्तु वेष्टवौ ॥ २० ॥
 अलं कृत्वा मूर्त्तिमतीं क्षिपेदग्निं हरिं स्मरन् ।
 प्रादेशमात्राः समिधो दत्वा परिसमुक्ष्य तं ॥ २१ ॥
 दक्षैर्भस्त्रिधा परिस्तीर्य पूर्वादैः तत्र पात्रकं ।
 आसादयेदिधमवह्नी भूमौ च शुकशुवदयं ॥ २२ ॥
 आज्यस्थाली चरुस्थाली कुशाज्यञ्च प्रणीतया ।
 प्रोक्षयित्वा प्रोक्षणीञ्च गृहीत्वापूर्य्य वारिणा ॥ २३ ॥
 पवित्रान्तर्हिते हस्ते परियाय्य च तज्जलं ।
 प्राङ्नीत्वा प्रोक्षणीपात्रं ज्योतिरये निधाय च ॥ २४ ॥
 तदद्भिस्त्रिञ्च सम्प्राप्य इधमं विनयस्य चाग्रतः ।
 प्रणीतायां सपुण्यायां विष्णुं ध्यात्वोत्तरेण च ॥ २५ ॥
 आज्यस्थालीमयाज्येन सम्पूर्णं निधाय च ।
 सम्प्लवोत्ववनाभ्यान्तु कुर्यादाज्यस्य संस्कृतिं ॥ २६ ॥
 अखण्डिताग्रौ निर्गर्भा कुशौ प्रादेशमात्रकौ ।
 ताभ्यामुत्तानपाणिभ्यामङ्गुलानामिकेन तु ॥ २७ ॥
 आव्यं तयोस्तु सङ्गृह्य दिनीत्वा त्रिरवाङ्क्षिपेत्^(२) ।
 सुकुसुवौ चापि सङ्गृह्य ताभ्यां प्रक्षिप्य वारिणा ॥ २८ ॥

१ रुद्रनासिकां मिति ख, चिह्नितपुष्पकपाठं वज्रनासिकां मिति ड, चिह्नि-
 पुष्पकपाठः ।

२ आद्यं तथोग्, सम्प्राप्य चान् वारान्, तत्क्षिपेदिति ड चिह्नितपुष्पकपाठः ।

प्रतप्य दर्भैः सम्मृज्य पुनः प्रक्षाल्य चैव हि ।
 निरुप्य स्थापयित्वा^(१) तु प्रणवेनैव साधकः ॥ २८ ॥
 प्रणवादिनमोन्तेन पश्चाद्धोमं समाचरेत् ।
 गर्भाधानादिकर्माणि यावदंशवस्थया ॥ ३० ॥
 नामान्तं व्रतबन्धान्तं समावर्त्तावसानकम् ।
 अधिकारावसानं वा कुर्यादङ्गानुसारतः ॥ ३१ ॥
 प्रणवनोपचारान्तु कुर्यात्सर्वत्र साधकः ।
 अङ्गेर्होमस्तु कर्त्तव्यो यथावित्तानुसारतः ॥ ३२ ॥
 गर्भाधानान्तु प्रथमं ततः पुंसवनं स्मृतम् ।
 सीमन्तोन्नयनं जातकर्म नामात्रप्रार्थनम् ॥ ३३ ॥
 चूडाकृतिं व्रतबन्धं वेदव्रतान्यशेषतः^(२) ।
 समावर्त्तनं पत्न्या च योगस्थायाधिकारकः^(३) ॥ ३४ ॥
 हृदादिक्रमतो ध्यात्वा एकैकं कर्म पूज्य च ।
 अष्टावष्टौ तु जुहुयात् प्रतिकर्माज्जतीः पुनः ॥ ३५ ॥
 पूर्णाज्जतिं ततो दद्यात् श्रुचा मूलेन साधकः ।
 वैषडन्तेन मन्त्रेण जुतं सुखरमुच्चरन् ॥ ३६ ॥
 विष्णोर्वज्रान्तु संस्तुय अर्पयेद्देष्णवच्चरम् ।
 आराध्य स्थण्डिले विष्णुं मन्त्रान् संस्मृत्य संश्रपेत्^(४) ॥ ३७ ॥
 व्यासनादिक्रमेणैव साङ्गावरणमुत्तमम् ।
 गन्धपुष्पैः समभ्यर्च्य ध्यात्वा देवं सुरोत्तमम् ॥ ३८ ॥
 आध्यायेद्भूममघाघारावाज्यावग्नीशसंस्थितौ ।

१ निशुज्य स्थापयित्वेति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ देवव्रतान्यशेषत इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ योगस्थायाधिकारत इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ सन्तानं सन्तानं संश्रपेत् इति ख, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

वायव्यनैर्ऋताशादिप्रवृत्तौ तु यथाक्रमम् ॥ २९ ॥
 आज्यभागौ ततो ऊत्वा चक्षुषी दक्षिणोत्तरे ।
 मध्येष जुहुयात्सर्वमन्त्रानर्चाक्रमेण तु ॥ ४० ॥
 आज्येन तर्पयेन्मूर्त्तेर्द्वांशेनाङ्गहोमकम् ।
 शतं सहस्रं वाज्याद्यैः समिद्धिर्वा तिलैः सह^(१) ॥ ४१ ॥
 समाप्यार्चान्तु होमान्तां शुचीन् शिष्यान्प्रोक्षितान् ।
 आह्वयाये निवेश्याय ह्यस्त्रेण प्रोक्षयेत् पशून् ॥ ४२ ॥
 शिष्यानात्मनि संयोज्य अविद्याकर्मबन्धनैः ।
 लिङ्गानुवृत्तश्चैतन्यं सह लिङ्गेन पाशितम्^(२) ॥ ४३ ॥
 ध्यानमार्गस्य सम्प्रोक्ष्य वायुबीजेन शोधयेत् ।
 ततो दहनबीजेन स्पर्शं ब्रह्माण्डसर्जञ्जिकाम् ॥ ४४ ॥
 निर्द्दग्धां सकलां ध्यायेद्ब्रह्मकूटनिभस्थिताम् ।
 ज्ञावयेद्धारिणा भस्म संसारं वार्ष्णेयं स्मरेत्^(३) ॥ ४५ ॥
 तत्र शक्तिं न्यसेत् पश्चात् पार्थिवो बीजसर्जञ्जिकाम् ।
 तन्मात्राभिः समस्ताभिः संवृतं पार्थिवं शुभम् ॥ ४६ ॥
 अग्नन्तदुद्भवस्थायित्तदाधारन्तदात्मकम् ।
 तन्मध्ये विन्यसेन्मूर्त्तिं पौरुषीं प्रणवात्मिकाम् ॥ ४७ ॥
 लिङ्गं सङ्क्रामयेत् पश्चादात्मस्थं पूर्वसंस्कृतम्^(४) ।
 विभक्तैर्न्द्रियसंस्थानं क्रमाद् वृद्धं विविन्यसेत् ॥ ४८ ॥
 ततोऽग्न्यग्नेर्दमेकं तु स्थित्वा दिशकलीकृतम् ।

१ समिद्धिर्वा तिलैः स्यादिति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ सह लिङ्गेन दर्शितमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ संसारश्चाक्षयं स्मरेदिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ स्थण्डिले पूर्वसंस्कृतमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

दावाष्टयिच्यो शकले तयोर्मध्ये प्रजापतिम् ॥ ४८ ॥

जातं ध्यात्वा पुनः प्रोक्ष्य प्रणवेन तु संश्रितम् ।

मन्त्रात्मकतन्त्रं कृत्वा यथान्यासं पुनोदितम् ॥ ५० ॥

विष्णुर्हस्तं ततो मूर्द्धि दत्त्वा ध्यात्वा तु वेष्टवम् ।

श्वमेकं बद्धन् वापि जनिता ध्यानयोगतः ॥ ५१ ॥

करौ सङ्गृह्य मूलं न नेत्रे बद्ध्वा तु वाससा ।

नेत्रमन्त्रेण मन्त्रो तान् सदनेनाहतेन तु ॥ ५२ ॥

कृतपूजो गुरुः सम्यक् देवदेवस्य तत्त्ववान् ।

शिष्यान् पुष्पाञ्जलिभूतः प्राङ्मुखानुपवेशयेत् ॥ ५३ ॥

अर्चयेद्युध्य तेष्वेवमसूता गुरुणा हस्मि ।

दिक्षा पुष्पाञ्जलिं तत्र पुष्पादिभिरनन्तरम् ॥ ५४ ॥

अमन्दमर्चनं कृत्वा^(१) गुरोः पारार्चनन्तरतः ।

विधाय दक्षिणां दद्यात् सर्वस्वं चार्द्धमव वा ॥ ५५ ॥

गुरुः संशिष्येच्छिष्यान्तेः पूज्यो नामभिर्हृदि ।

विश्वकसेनं यजेद्दीपं प्राङ्मुखकण्ठाग्रम् ॥ ५६ ॥

तच्छिष्यस्तच्च तर्जनीया मण्डलस्य विसर्जयेत् ॥ ५७ ॥

विष्णुनिर्म्माण्यमस्तिनं विष्वक्सेनाय चापयेत् ।

प्रणोतान्तिस्तथास्मानमभिषिञ्च्य च कुण्डलं ॥ ५८ ॥

वशिष्मात्मनि संशोध्य विष्वक्सेनं विसर्जयेत् ।

बुभुक्षुः सर्वमाप्नोति मुमुक्षुर्लोयते हरौ ॥ ५९ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये अभिकाश्यादिकथनं नाम

चतुर्विंशोऽध्यायः ।

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः ।

वासुदेवादिमन्त्रनिरूपणम् ।

नारद उवाच । वासुदेवादिमन्त्राणां पूज्यानां लक्षणं वरे ।

वासुदेवः सङ्कर्षणः प्रद्युम्नश्चानिरुद्धकः ॥ १ ॥

नमो भगवते चादौ अ आ अं अः खवीजकाः^(१) ।

ओङ्काराद्या नमोन्तास्त्र नमो नारायणस्ततः ॥ २ ॥

ओं तत् सत् ब्रह्मणे चैव ओं नमो विश्वे नमः ।

ओं द्यौं ओं नमो भगवते नरसिंहाय वै नमः ॥ ३ ॥

ओं भूर्नमो भगवते वराहाय नराधिपाः ।

जवारुणहरिद्राभा नीलश्यामललोहिताः ॥ ४ ॥

मेघाग्रिमधुपिङ्गाभा वस्त्रभा नव नायकाः ।

अङ्गानि खरवीजानां खनामानैर्यथाक्रमम् ॥ ५ ॥

हृद्यादीनि कल्पेव विभक्तैस्तत्त्ववेदिभिः ।

व्यञ्जनादीनि बीजानि तेषां लक्षणमन्यथा ॥ ६ ॥

दीर्घस्वरैस्तु भिद्धानि नमोन्तान्तिष्ठितानि तु ।

अङ्गानि ऋक्षयुक्तानि उपाङ्गानीति वर्ण्यते ॥ ७ ॥

विभक्तानामवशान्तिस्थितानि बीजमुत्तमं^(२) ।दीर्घैर्ऋक्षैश्च संयुक्तां साङ्गोपाङ्गंस्वरैः क्रमात्^(३) ॥ ८ ॥

व्यञ्जनानां क्रमो ह्येष हृद्यादिप्रकृतये ।

खवीजेन खनामानैर्विभक्तान्यङ्गनामभिः^(४) ॥ ९ ॥

१ द्वादशाक्षरबीजका इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ स्थितबीजार्थमुत्तममिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ दीर्घस्वरैश्च संयुक्तमङ्गोपाङ्गं स्वरैः क्रमादिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ खरबीजेषु नामानैर्विभक्तान्यङ्गनामभिरिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

युक्तानि हृदयादीनि द्वादशान्तानि पञ्चतः^(१) ।
 आरभ्य कल्पयित्वा तु जपेत् सिद्धयनुरूपतः ॥ १० ॥
 हृदयश्च शिरस्खूडा कवचं नेत्रमस्त्रकं ।
 षडङ्गानि तु बीजानां मूलस्य द्वादशाङ्गकं ॥ ११ ॥
 हृत्क्षिरश्च शिखा वर्म चास्त्रनेत्रन्तथोदरं ।
 पृष्ठबाह्वज्जानूँश्च जङ्घा पादौ क्रमाद्गण्येत् ॥ १२ ॥
 कं ठं पं शं त्रैलोक्यैः खं ठं फं घं गदामनुः^(२) ।
 गं ङं बं सं पृष्टिमन्त्रौ घं ङं भं हं त्रिभुवनैः नमः ॥ १३ ॥
 वं शं मं क्षं^(३) पाञ्चजन्यं कं तं पं^(४) कौस्तुभाय च ।
 जं खं वं सुदर्शनाय श्रीवत्साय सं वं दं चं खं^(५) ॥ १४ ॥
 ओं धं वं वनमात्मन्यै महानन्ताय वै नमः^(६) ।
 निर्वीजपदमन्त्राणां पदैरङ्गानि कल्पयेत् ॥ १५ ॥
 जात्यन्तेर्नामसंयुक्ते हृदयादीनि पञ्चधा ।
 प्रणवं हृदयादीनि ततः प्रोक्तानि पञ्चधा ॥ १६ ॥
 प्रणवं हृदयं पूर्वं परायेति शिरः शिखा ।
 नाम्नात्मना तु^(७) कवचं अस्त्रं नामान्तकं भवेत् ॥ १७ ॥

१ द्वादशान्तानि यत्नत इति ड. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ मङ्गागदा इति ड. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ ठ णं सं खं इति ड. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ दं भं पमिति ख. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ श्रीवत्साय च पञ्चमिति ड. चिह्नितपुस्तकपाठः श्रीवत्सो वं चं दं ङं खं इति ग. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

६ नमोऽन्ताय वै नम इति ड. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

७ नाम्नात्मना तु इति ख. ड. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

ओं परास्त्रादिखनामात्मा^(१) चतुर्थ्यन्तो नमोन्तकः ।
 एकव्यूहादिषड्विंशव्यूहात्तस्यात्मनो मनुः^(२) ॥ १८ ॥
 कनिष्ठादिकराग्रेषु प्रकृतिं देहकेच्येत् ।
 पराय पुरुषात्मा स्यात् प्रकृत्यात्मा द्विरूपकः ॥ १९ ॥
 ओं परयाग्यात्मने चैव वायुर्क्त्वा च द्विरूपकः ।
 अग्निं त्रिमूर्त्तौ^(३) विनयस्य व्यापकं करदेहयोः ॥ २० ॥
 वायुर्क्त्वा करशालासु सत्येतरकरद्वये ।
 हृदि मूर्त्तौ तनावेष त्रिव्यूहे तुर्य्यरूपके ॥ २१ ॥
 ऋग्वेदं व्यापकं हस्ते अङ्गुलीषु यजुर्न्यसेत् ।
 तलद्वयेथर्वरूपं शिरोहृद्द्वरगणान्तकः ॥ २२ ॥
 आकाशं व्यापकं नयस्य करे देहे तु पूर्ववत् ।
 अङ्गुलीषु च वाय्वादि शिरोहृद्गुह्यपादके ॥ २३ ॥
 वायुर्व्यतिर्जलं पृथ्वी पञ्चव्यूहः समीरितः ।
 मनः श्रोत्रान्तर्गद्गजिङ्गा घ्राणं षड्व्यूह ईरितः ॥ २४ ॥
 व्यापकं मानसं नयस्य ततोङ्गुयादितः क्रमात् ।
 मूर्द्धास्य हृद्गुह्यपत्सु कथितः कल्याणकः ॥ २५ ॥
 आदिमूर्त्तिस्तु सर्वत्र व्यापको जीवसञ्ज्ञितः ।
 भूर्भुवः स्वर्माहर्जनस्तपः सत्यञ्च सप्तधा ॥ २६ ॥
 करे देहे न्यसेदाद्यमङ्गुयादिक्रमेण तु ।
 तलसंस्थः सप्तमख^(४) लोकेऽशौ देहके क्रमात् ॥ २७ ॥

१ ओं परास्त्रादित्यनामात्मा इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ एवं व्यूहादि षड्विंशं व्यूहात्मन्यात्मनो मनुविति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ अग्निं द्विमूर्त्तौ इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ तलस्यः सप्तमखैव इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

देहे शिरोललाटास्यहृद्गुच्छाङ्गिषु संस्थितः ।
 अभियुक्तोक्तथोक्त्यस्तु षोडशी वाजपेयकः ॥ २८ ॥
 अतिरात्राप्तोर्यामच्च^(१) यज्ञात्मा सप्तरूपकः ।
 धीरहं मनः शब्दस्य स्पर्शरूपरसास्ततः^(२) ॥ २९ ॥
 गन्धो बुद्धिर्यापकं तु करे देहे न्यसेत् क्रमात् ।
 न्यसेदन्त्यै च^(३) तल्लयोः के ललाटे मुखे हृदि ॥ ३० ॥
 नाभौ गुह्ये च पादे च अष्टव्यूहः पुमान् स्मृतः^(४) ।
 जीवो बुद्धिरहङ्कारो मनः शब्दो गुणोनिलः ॥ ३१ ॥
 रूपं रसो नवात्मायं जीव अङ्गुलकद्वये ।
 तर्जन्यादिक्रमाच्छेषं यावद्दामप्रदेशिनीं ॥ ३२ ॥
 देहे शिरोललाटास्यहृद्गुच्छाभिगुच्छजानुषु ।
 पादयोश्च दशात्मायं इन्द्रो व्यापी समास्थितः ॥ ३३ ॥
 अङ्गुलकद्वये वङ्गितर्जन्यादौ परेषु च ।
 शिरोललाटवस्त्रेषु हृद्गुच्छाभिगुच्छजानुषु ॥ ३४ ॥
 पादयोरेकादशात्मा मनः श्रोत्रं त्वगैव च ।
 चक्षुर्जिह्वा तथा घ्राणं वाक्पाण्यङ्गिषु पायुकः ॥ ३५ ॥
 उपस्थं मानसो व्यापी श्रोत्रमङ्गुलकद्वये ।
 तर्जन्यादिक्रमादष्टौ अतिरिक्तां तल्लये ॥ ३६ ॥
 उत्तमाङ्गुललाटास्यहृद्गुच्छाभावथ गुह्यके ।
 उरुयुग्मे तथा जङ्घे गुल्फपादेषु च क्रमात् ॥ ३७ ॥

१ अतिरात्राप्रशमय इति ख, चिह्नितपुष्पकपाठः ।

२ रसान्तया इति ख, चिह्नितपुष्पकपाठः ।

३ न्यसेदन्ते च इति ख, चिह्नितपुष्पकपाठः । न्यसेदन्तौ च इति ५ चिह्नितपुष्पकपाठः ।

४ क्रमात् स्मृत इति ड, चिह्नितपुष्पकपाठः ।

विष्णुर्नमधुहृत्स्वैव त्रिविक्रमकवामनौ ।
 ग्रीधरोय हृषीकेशः पद्मनाभस्तथैव च ॥ ३८ ॥
 दामोदरः केशवश्च नारायणस्ततः परः ।
 माधवश्चाथ गोविन्दो विष्णुः वै व्यापकं न्यसेत् ॥ ३९ ॥
 अङ्गुष्ठादौ तले हौ च पादे जानुनि वै कटौ ।
 शिरःशिखरकक्षाञ्च जानुपादादिषु न्यसेत् ॥ ४० ॥
 दादशात्मा पञ्चविंशः षड्विंशयूहकस्तथा ।
 गुरुषो धीरहङ्गारो मनश्चित्तश्च शब्दकः ॥ ४१ ॥
 तथा स्पर्शा रसो रूपं गन्धः श्रोत्रं त्वचस्तथा ।
 चक्षुर्जिह्वा नासिका च वाक्पाण्यङ्गिश्च पायवः ॥ ४२ ॥
 उपस्थो भूर्जलन्तेजो वायुराकाशमेव च ।
 पुरुषं व्यापकं न्यस्य अङ्गुष्ठादौ दश न्यसेत् ॥ ४३ ॥
 शेषान् हस्ततले न्यस्य शिरस्यथ ललाटके ।
 मुखहृद्नाभिगुह्योरुजान्वह्नुौ करणौदरौ ॥ ४४ ॥
 पादे जान्वोरुपस्थे च हृदये मूर्द्ध्नि च क्रमात् ।
 परञ्च पुरुषात्मादौ षड्विंशे पूर्ववत्परं ॥ ४५ ॥
 सखिन्य मण्डलैके तु प्रकृतिं पूजयेद्बुधः ।
 पूर्वयाम्याप्यसौमेरुषु हृदयादीनि पूजयेत् ॥ ४६ ॥
 अस्त्रममरादिकोणेषु^(१) वै नतयेत् पृथक् ।
 दिक्पालांश्च विधित्वन्यः^(२) त्रिव्यूहेभ्यश्च मध्यतः ॥ ४७ ॥
 पूर्वादिदिग्बलावासोराज्यादिभिरलङ्कृतः ।
 कर्णिकायां नाभसञ्च मानसः कर्णिकास्थितः ॥ ४८ ॥

१ अस्त्रममरादिपत्रेषु इति ख, ड, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ दिक्पालांश्च विधित्व इति ग, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः दिक्पालादौ विधित्व इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

विश्वरूपं सर्वस्थित्यै^(१) यजेद्रान्यजयाय च ।

सर्वशृङ्गेः समायुक्तमङ्कुरैश्च पञ्चभिः ॥ ४८ ॥

गरुडाद्यैस्तथेन्द्राद्यैः सर्वान् कामानवाप्नुयात् ।

विश्वक्सेनं यजेन्नाम्ना वै बीजं व्योमसंस्थितं^(२) ॥ ५० ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये मन्त्रप्रदर्शनं नाम

पञ्चविंशोऽध्यायः ।

अथ षड्विंशोऽध्यायः ।

मुद्रालक्षणकथनं ।

नारद उवाच । मुद्राणां लक्षणं वक्ष्ये साम्प्रिध्यादिप्रकारकं ।

अङ्गलिः प्रथमा मुद्रा बन्दनी हृदयानुगा ॥ १ ॥

उर्ध्वाङ्गुष्ठो वाममुखिर्दक्षिणाङ्गुष्ठबन्धनं ।

स्यस्य तस्य चाङ्गुष्ठो यस्य चोर्ध्वं प्रकीर्तितः^(३) ॥ २ ॥

तिस्रः साधरणा व्यूहे अथासाधरणा इमाः ।

कनिष्ठादिविमोकेन अष्टौ मुद्रा यथाक्रमं ॥ ३ ॥

अष्टानां पूर्व्वबीजानां क्रमश्चत्त्ववधारयेत् ।

अङ्गुलेन कनिष्ठान्तं नामयित्वाङ्गुलित्रयं ॥ ४ ॥

उर्ध्वं कृत्वा सम्मुखं बीजाय नवमाय वै ।

वामहस्तमथोत्तानं कृत्वा र्दं नामयेच्छनैः ॥ ५ ॥

१ सर्वसिद्धौ इति ख, ड, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ वैराजं नागसंस्तुतेति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । वै बीजं चाङ्गसंस्तुतेति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ यः शब्दे प्रकीर्तित इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

वराहस्य स्मृता मुद्रा अङ्गानाञ्च क्रमादिमाः ।
 एकैकां मोक्षयेद्बद्धा वाममुष्टौ तथाङ्गुलीं ॥ ६ ॥
 आङ्गुक्षयेत् पूर्वमुद्रां दक्षिणेष्वमेव च ।
 उद्धाङ्गुष्ठा वाममुष्टिर्मुद्रासिद्धिस्ततो भवेत् ॥ ७ ॥
 इत्यादिमहामुराणे आग्नेये मुद्राप्रदर्शनं नाम
 षड्विंशोऽध्यायः ।

अथ सप्तविंशोऽध्यायः ।

दीक्षाविधिकथनं ।

नारद उवाच । वक्ष्ये दीक्षां सर्वदाश्च मण्डलेनैव हरिं यजेत् ।
 दशम्यामुपसंहृत्य यागव्रत्यं समस्तकं ॥ १ ॥
 विन्यस्य नारसिंहेन सम्मन्त्र्य शतवारकं ।
 सर्वपांस्तु फडन्तेन^(१) रक्षोघ्नान् सर्वतः क्षिपेत् ॥ २ ॥
 शक्तिं सर्वात्मिकां तत्र नमसेत् प्रासादरूपिणीं ।
 सर्वार्थघ्निं समाहृत्य विकिरानभिमन्त्रयेत् ॥ ३ ॥
 शतवारं शुभे पात्रे वासुदेवेन साधकः ।
 संसाध्य पञ्चगव्यन्तु पञ्चभिर्मूलमूर्तिभिः ॥ ४ ॥
 नारायणान्तैः सम्प्राप्य कुशाग्रेस्तन तां भुवं^(२) ।
 विकिरान्वासुदेवेन क्षिपेदुत्तानपाणिना ॥ ५ ॥
 त्रिधा पूर्वमुखस्तिलान् ध्यायेत् विष्णुं तथा हृदि ।
 वर्द्धनरा सहिते कुम्भे साङ्गं विष्णुं प्रपूजयेत् ॥ ६ ॥

१ सर्वपांस्तुहृदक्षणे इति ड. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ कुशाग्रेणैव तां भवसिने ड. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

शतवारं मन्त्रयित्वा त्वस्तेष्वेव च वर्द्धनीं ।
 अच्छिन्नधारया सिद्धन् ईशानान्तं नयेच्च तं ॥ ७ ॥
 कलसं पृष्ठतो नीत्वा स्थापयेदिकिरोपरि ।
 संहृत्य विकिरान् दग्धैः कुम्भेण कर्त्तव्यं यजेत् ॥ ८ ॥
 सवस्त्रं पञ्चरत्नाढ्यं स्थण्डिले पूजयेद्दहिं ।
 अभावपि समभ्यर्च्य मन्त्रान् सङ्गृह्य पूर्ववत् ॥ ९ ॥
 प्रक्षाल्य पुण्डरीकेन विलिप्यान्तः सुगन्धिना ।
 उखामाज्येन^(१) सम्पूर्य गोक्षीरेण तु साधकः ॥ १० ॥
 आलोक्य वामदेवेन^(२) ततः सङ्घर्षणेन च ।
 तण्डुलानाज्यसंस्पृष्टान् क्षिपेत् क्षीरे सुसंस्कृते ॥ ११ ॥
 प्रद्युम्नेन समालोष्य दद्यात् सङ्घट्टयेच्छनैः ।
 पक्वमुत्तारयेत् पश्चादनिरुद्धेन देशिकः ॥ १२ ॥
 प्रक्षाल्यालिप्य तत् कुर्याद्दूढं पुण्ड्रं तु भस्मना ।
 नारायणेन पार्श्वेषु चरुमेवं सुसंस्कृतं ॥ १३ ॥
 भागमेकं तु देवाय कलशाय द्वितीयकं ।
 तृतीयेन तु भागेन प्रदद्यादाहुतित्रयं ॥ १४ ॥
 शिष्यैः सह चतुर्थं तु गुरुरदादिसुहृदे^(३) ।
 नारायणेन सम्मन्त्र्य सप्तधा क्षीरवृक्षजम् ॥ १५ ॥
 दन्तकाष्ठं भक्षयित्वा त्यक्त्वा चात्वासपातकं ।
 ऐन्द्रामृततरकेषानीमुखं पतितमुत्तमं ॥ १६ ॥
 शुभं सिंहशतं ऊत्वा^(४) आचम्याथ प्रविश्य च ।

१ उखायाज्येनेति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ आलोक्य वामदेवेन इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ विहृदये इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ शुभं सिद्धमिति झ, ला इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

पूजागारं न्यसेन्मन्त्री प्राच्यां विष्णुं प्रदक्षिणं ॥ १७ ॥

संसारार्णवममानां पशूनां पाशमुक्तये ।

त्वमेव शरणं देव सदा त्वं भक्तवत्सल ॥ १८ ॥

देवदेवानुजानीहि प्राकृतैः पाशबन्धनैः ।

पाशितान्मोचयिष्यामि त्वत्प्रसादात् पशूनिमान् ॥ १९ ॥

इति विज्ञाप्य देवेशं सम्प्रविश्य पशून्स्ततः ।

धारणाभिस्तु संशोध्य पूर्ववज्ज्वलनादिना ॥ २० ॥

संस्कृत्य मूर्च्छां संयोज्य^(१) नेत्रे बद्ध्वा प्रदर्शयेत् ।

पुष्पपूर्णाङ्गुलींस्तत्र क्षिपेत्तन्नाम योजयेत् ॥ २१ ॥

अमन्त्रमर्चनं तत्र पूर्व्ववत् कारयेत् क्रमात् ।

यस्यां मुक्तौ पतेत् पुष्पां तस्य तन्नाम निर्दिशेत् ॥ २२ ॥

शिखान्तसम्मितं सूत्रं पादाङ्गुल्यादि यङ्गुणं ।

कन्यामु कर्त्तितं रत्नं^(२) पुनस्तत्त्रिगुणीकृतम् ॥ २३ ॥

यस्यां संलीयते विश्वं यतो विश्वं प्रसूयते ।

प्रकृतिं प्रक्रियाभेदेः संस्थितां तत्र चिन्तयेत् ॥ २४ ॥

तेन प्राकृतिकान् पाशान् ग्रथित्वा तत्त्वसंख्या^(३) ।

कृत्वा शरावे तत् सूत्रं कुण्डपार्श्वे निधाय तु^(४) ॥ २५ ॥

ततस्तत्त्वानि सर्वाणि ध्यात्वा शिष्यतनौ नयसेत् ।

सृष्टिक्रमात् प्रकृत्यादिपृथिव्यन्तानि देशिकः ॥ २६ ॥

तत्रैकधा पञ्चधा स्याद्दशद्वादशधापि वा^(५) ।

१ सूत्र्यां सम्प्रोक्ष्य इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ सूत्रमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ तत्र सङ्ख्या इति ख, ग, घ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

४ निधीयते इति घ, ड, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

५ तत्रार्था पञ्चधा यास्याद्दशद्वादशधा पिवेति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । तत्राद्या पञ्चधा वा स्यात् दशद्वादशधापिवेति घ, ड, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

ज्ञातव्यः सर्वभेदेन ग्रथितस्तत्त्वचिन्तकैः ॥ २७ ॥
 अङ्गैः पञ्चभिरध्वानं निखिलं विकृतिक्रमात् ।
 तन्मात्रात्मनि संहृत्य मायासूत्रे पशोस्तनौ^(१) ॥ २८ ॥
 प्रकृतिर्लिङ्गशक्तिश्च कर्त्ता बुद्धिस्तथा मनः ।
 पञ्चतन्मात्रबुद्ध्याख्यं कर्म्मार्थं भूतपञ्चकं ॥ २९ ॥
 ध्यायेच्च द्वादशात्मानं सूत्रे देहे तथेच्छया ।
 ज्ञत्वा सम्पातविधिना सृष्टेः सृष्टिक्रमेण तु ॥ ३० ॥
 एकैकं शतहोमेन दत्त्वा पूर्णाहुतिं ततः ।
 शरावे सम्पुटीकृत्य कुम्भेऽशाय निवेदयेत् ॥ ३१ ॥
 अर्धिवास्य यथा नत्रायं भक्तं शिष्यं तु दीक्षयेत् ।
 करणीं कर्त्तरीं वापि^(२) रजांसि खटिकामपि ॥ ३२ ॥
 अन्यदप्युपयोगि स्यात् सर्वं तद्वाद्युगोचरे ।
 संस्थाप्य मूलमन्त्रेण परामृष्ट्याधिवासयेत् ॥ ३३ ॥
 नमो भूतेश्यस्य बलिः कुशे श्रेति स्मरन् हरिं ।
 मण्डपं भूषयित्वाथ वितानघटलड्डुकैः^(३) ॥ ३४ ॥
 मण्डलेष्वथ यजेद्विष्णुं ततः सन्तप्य पावकं ।
 आहूय दीक्षयेच्छिष्यान् बद्धपद्मासनस्थितान् ॥ ३५ ॥
 सम्प्रोक्ष्य विष्णुं चक्षुर्न मूर्धानं स्पृश्य वै क्रमात् ।
 प्रकृत्यादिविकृत्यन्तां साधिभूताधिदैवतां ॥ ३६ ॥
 सृष्टिमाध्यात्मिकीं कृत्वा हृदि तां संहरेत् क्रमात् ।
 तन्मात्रभूतां सकलां जीवेन समतां गतां ॥ ३७ ॥
 ततः समर्थं कुम्भेऽशं सृजं संहृत्य देशिकः ।

१ मायासूत्रे सुशोभने इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ कराल कर्त्तरीश्चापि इति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

३ वितानभगवत्कैरिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । वितानपटकेन्द्रियैस्त्रिंशति ग, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

अग्नेः समीपमागत्य पार्श्वं तं सन्निवेश्य तु ॥ ३८ ॥
 मूलमन्त्रेण सृष्टीशमाज्जतीनां श्रुतेन तं ।
 उदासीनमयासाद्य पूर्णाज्जत्या च देशिकः ॥ ३९ ॥
 शुक्लं रजः समादाय मूलेन श्रुतमन्त्रितं ।
 सन्ताड्य हृदयन्तेन ऊंफट्कारान्तसंयुतैः ॥ ४० ॥
 वियोगपदसंयुक्तैर्वीजैः पादादिभिः क्रमात् ।
 पृथिव्यादीनि तत्त्वानि विशिष्य जुहुयात्ततः ॥ ४१ ॥
 वज्रावखिलतत्त्वानामालये याचते हरौ ।
 नीयमानं क्रमात्सर्वं तत्राध्वानं स्मरेद्बुधः ॥ ४२ ॥
 ताडनेन वियोज्यैवं^(१) आदायापाद्य शाम्यतां ।
 प्रकृत्याहृत्य जुहुयाद्यथोक्ते जातवेदसि ॥ ४३ ॥
 गर्भाध्वानं जातकर्म भोगश्चैव लयन्तया ।
 ऊत्वाष्टौ तत्र तत्रैव ततः शुद्धिन्तु ह्योमयेत् ॥ ४४ ॥
 शुद्धं तत्त्वं समुद्धृत्य पूर्णाज्जत्या तु देशिकः ।
 सन्नयेद्द्विपरे तत्रैव यावदव्याहृतं क्रमात् ॥ ४५ ॥
 तत् परं ज्ञानयोगेन विलाप्य परमात्मनि ।
 विमुक्तबन्धनं जीवं परस्मिन्नव्यये पदे ॥ ४६ ॥
 निवृत्तं परमानन्दे शुद्धे बुद्धे स्मरेद्बुधः ।
 दद्यात् पूर्णाज्जतिं पश्चादेवं दीक्षा समाप्यते ॥ ४७ ॥
 प्रयोगमन्त्रान् वक्ष्यामि यैर्दीक्षा ह्योमसंलयः ।

ओं यं भूतानि विशुद्धं ऊं फट् ।

अनेन ताडनं कुर्यादियोजनमिह दयं ॥ ४८ ॥

ओं यं भूतान्यापातयेहं । आदानं कृत्वा चानेन प्रकृत्या योजनं कृदम् ।

१. ताडनेन वियोज्यैवमिति ख, चिह्ननपुनःकपाठः ।

ओं यं भूतानि पुंस्त्राहो । होममन्त्रं प्रवक्ष्यामि ततः पूर्णाङ्गतेर्मनुं ॥ ४९ ॥

ओं भूतानि संहर स्वाहा । ओं अं ओं नमो भगवते वासुदेवाय वैषट् ।

पूर्णाङ्गल्यनन्तरे तु तद्वै शिष्यन्तु साधयेत्^(१) ।

एवं तत्त्वानि सर्वाणि क्रमात्संशोधयेद् बुधः ॥ ५० ॥

नमोन्तेन स्वर्वाजेन ताडनादिपुरःसरम् ।

ओं वां वर्मन्त्रियाणि । ओं दें बुद्धीन्द्रियाणि ।

यं बीजेन समानन्तु ताडनादिप्रयोगकम् ॥ ५१ ॥

ओं मुं गन्धतन्मात्रे विद्युत्स्त्व जं षट् । ओं सम्पाहिं हा^(२) ॥ ओं स्वं

स्वं क्ष प्रकृत्या^(३) । ओं मुं जं गन्धतन्मात्रे संहर स्वाहा ।

ततः पूर्णाङ्गतिश्चैवमुत्तरेषु प्रयुज्यते ।

ओं रां रसतन्मात्रे । ओं भेरूपतन्मात्रे । ओं रं स्पृशतन्मात्रे । ओं

रं शब्दतन्मात्रे । ओं भं नमः । ओं सें अहङ्कारः । ओं नं बुद्धे ।

ओं ओं प्रकृते ।

एकमूर्त्तावयं प्रोक्तो दीक्षायोगः समासतः ।

एवमेव प्रयोगस्तु नवग्रहादिके स्मृतः ॥ ५२ ॥

दग्धापरस्मिन् सन्दधानिर्वाणे प्रकृतिन्नरः ।

अविकारे समादध्यादीश्वरे प्रकृतिन्नरः ॥ ५३ ॥

शोधयित्वाथ भूतानि कर्माङ्गानि^(४) विशोधयेत् ।

बुद्ध्याख्यान्यथ तन्मात्रमनोज्ञानमहङ्कृतिं ॥ ५४ ॥

लिङ्गात्मानं विशोधान्ते प्रकृतिं शोधयेत् पुनः ।

१ तद्वै शिष्यन्तु गन्धेदिति ख, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

२ ओं सु आयाहिं हामिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ओं सं पाहि स्वाहा इति
१, ङ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

३ अं ङं स्वं प्रकृत्या इति ओं स्वं स्वं प्रकृत्या इति च ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ कर्माण्याणि च शोधयेदिति घ, ङ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

पुरुषं प्राकृतं शुद्धमीश्वरे धाम्नि संस्थितं ॥ ५५ ॥
 स्वगोचरीकृताग्नेयभोगमुक्तौ कृतास्पदं ।
 ध्यायन् पूर्णाङ्गतिं दद्याद्दीक्षेयं त्वधिकारिणी ॥ ५६ ॥
 अङ्गैराराध्य मन्त्रस्य नीत्वा तत्त्वगणं समं ।
 क्रमादेवं विशोध्यन्ते सर्वसिद्धिसमन्वितं ॥ ५७ ॥
 ध्यायन् पूर्णाङ्गतिं दद्याद्दीक्षेयं साधके स्मृता ।
 द्रव्यस्य वा न सम्यक्त्तिरशक्तिर्वात्मनो यदि ॥ ५८ ॥
 इष्टा देवं यथा पूर्वं सर्वोपकरणान्वितं ।
 सद्योधिवास्य द्वादश्यां दीक्षयेद्देशिकोत्तमः ॥ ५९ ॥
 भक्तो विनीतः शरीरैर्गुणैः सर्वैः समन्वितः ।
 शिष्यो नातिधनो यन्तु स्थण्डिलेभ्यश्च दीक्षयेत् ॥ ६० ॥
 अध्वानं निखिलं दैवं^(१) भौतं वाध्यात्मकीकृतं ।
 सृष्टिक्रमेण शिष्यस्य देहे ध्यात्वा तु देशिकः ॥ ६१ ॥
 अष्टाष्टाङ्गतिभिः पूर्वं क्रमात् सन्त्यर्प्य सृष्टिमान् ।
 स्वमन्त्रैर्वासुदेवादीन् जननादीन् विसर्जयेत्^(२) ॥ ६२ ॥
 होमेन शोधयेत् पश्चात्संस्कारक्रमयोगतः ।
 योनिसूत्राणि बद्धानि मुक्त्वा कर्माणि देशिकः ॥ ६३ ॥
 शिष्यदेहात्समाहृत्य क्रमात्तत्त्वानि शोधयेत् ।
 अग्नौ प्राकृतिके विष्णौ लयं नीत्वाधिदैविके ॥ ६४ ॥
 शुद्धं तत्त्वमशुद्धेन पूर्णाङ्गत्या तु साधयेत्^(३) ।
 शिष्ये प्रकृतिमापने दग्ध्वा प्राकृतिकान् गुणान् ॥ ६५ ॥

१ लिखितं देवमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ पूजां कृत्वा विसर्जयेदिति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः विमलादीन् विमर्जयेदिति
 ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ पूर्णाङ्गत्या तु समयेदिति ख, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

मौच्येदधिकारे वा निदुष्प्रादेशिकः शिष्युत्^(१) ।
 यथान्यां शक्तिदीक्षां वा कुर्व्यात् भावे स्थितो गुरुः ॥ ६६ ॥
 भक्त्या समातिपन्नानां यत्नीनां निर्द्वन्द्वस्य च ।
 सम्पूज्य स्थण्डिले विष्णुं पार्श्वस्थं स्थाप्य पुत्रकं ॥ ६७ ॥
 देवताभिमुखः शिष्यस्त्वर्यगास्यः स्वयं स्थितः ।
 अध्वानं निखिलं ध्यात्वा पर्वभिः सैर्विकल्पितं ॥ ६८ ॥
 शिष्यदेहे तथा देवमाधिदेविकयाचनं ।
 ध्यानयोगेन सद्ब्रह्म पूर्ववत्ताडनादिना ॥ ६९ ॥
 क्रमात्तत्त्वानि सर्वाणि शोधयेत् स्थण्डिले हरी ।
 ताडनेन विद्योज्याथ गृहीत्वान्मनि तत्परः^(२) ॥ ७० ॥
 देवे संयोज्य संगोष्ठ्य गृहीत्वा तत् स्वभावतः ।
 यानीय शुद्धभावेन सन्धयित्वा क्रमेण तु ॥ ७१ ॥
 शोधयेद्भानयोगेन सर्वतो ज्ञानमुद्रया ।
 शुद्धेण सर्वतत्त्वेण प्रधाने चेश्वरे स्थिते ॥ ७२ ॥
 दग्ध्वा निर्वापयेच्छिष्यान् पदे चेशे नियोजयेत् ।
 निनयेत् सिद्धिमार्गे वा साधकं देशिकोत्तमः ॥ ७३ ॥
 एवमेवाधिकारस्यो गृही कर्मण्यतन्द्रितः ।
 आत्मानं शोधयन्तिष्ठेद् यावद्भागक्षयो भवेत् ॥ ७४ ॥
 क्षोणरागमथात्मानं ज्ञात्वा संशुद्धिकल्पिषः ।
 आरोप्य पुत्रे शिषे वा ह्यधिकारान्तु संयमी ॥ ७५ ॥
 दग्ध्वा मायामयं पाशं प्रव्रज्य स्वात्मनि स्थितः ।
 शरीरपातमाकाङ्क्षासीतायत्तलिङ्गवान् ॥ ७६ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये सर्वदीक्षाकथनं नाम
 सप्तविंशोऽध्यायः ।

१ पशूनिति ष, चकितपुस्तकपाठः ।

२ सत् पशूनिति ष, ग, घ, ङ, चकितपुस्तकचतुष्टयपाठः ।

अथ अष्टाविंशोऽध्यायः ।

अभिषेकविधानं ।

नारद उवाच । अभिषेकं प्रवक्ष्यामि यथाचार्यस्तु पुत्रकः ।

सिद्धिभाक् साधको येन रोगी रोगाद्विमुच्यते ॥ १ ॥

राज्यं राजा सुतं स्त्रीश्च प्राप्नुयान्मलनाशनं ।

मूर्त्तिकुम्भान् सुरत्राह्यान्मध्यपूर्वादितो नयसेत् ॥ २ ॥

सहस्रावर्त्तितान् कुर्यादथवा शतवर्त्तितान् ।

मण्डपे मण्डले विष्णुं प्राचैशानराच्च पीठके ॥ ३ ॥

निवेश्य शकलीकृत्य पुत्रकं साधकादिकं ।

अभिषेकं समभ्यर्च्य कुर्याद्गीतादिपूर्वकं ॥ ४ ॥

दद्याच्च योगपीठादीन्बनयाह्यास्त्वया नराः ।

गुरुश्च समयान् ब्रूयाद्गुप्तः शिष्योऽपि सर्वभाक् ॥ ५ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये आचार्याभिषेको नाम

अष्टाविंशोऽध्यायः ।

अथ उनत्रिंशोऽध्यायः ।

सर्वतोभद्रमण्डलकथनं ।

नारद उवाच । साधकः साधयेन्मन्त्रं देवतायतनादिके ।

शुद्धभूमौ गृहे प्राच्य मण्डले हरिमोक्षरम् ॥ १ ॥

चतुरस्त्रोक्तं क्षेत्रे मण्डलादीनि वै लिखेत् ।

रसवाणाद्विकीर्णेषु सर्वतोभद्रमालिखेत् ॥ २ ॥

षट्त्रिंशत्कोष्ठैः पद्मं पीठं पङ्क्त्याः सहिर्भवेत् ।

द्वाभ्यान् वीथिका तस्माद् द्वाभ्यां द्वाराणि दिक्षु च ॥ ३ ॥

वक्तुं लं भ्रामयित्वा तु पद्मक्षेत्रं पुरीदितम् ।
 पद्मार्द्धं भ्रामयित्वा तु भागं द्वादशमं वह्निः ॥ ४ ॥
 विभज्य भ्रामयेच्छेषं चतुःक्षेत्रन्तु वक्तुं लम् ।
 प्रथमं कर्णिकाक्षेत्रं केशराणां द्वितीयकम् ॥ ५ ॥
 तृतीयं दलसन्धीनां दलाग्राणां चतुर्थकम् ।
 प्रसार्य कोणसूत्राणि कोणदिङ्मध्यमन्ततः ॥ ६ ॥
 निधाय केशराग्रे तु दलसन्धीन्तु लाञ्छयेत् ।
 पातयित्वाथ सूत्राणि तत्र पत्राष्टकं लिखेत् ॥ ७ ॥
 दलसन्ध्यन्तरालन्तु मानं मध्ये निधाय तु ।
 दलाग्रं भ्रामयेत्तेन तदग्रं तदनन्तरं ॥ ८ ॥
 तदनन्तरालं तत्पार्श्वं कृत्वा बाह्यक्रमेण च ।
 केशरे तु लिखेद्द्वौ द्वौ दलमध्ये ततः पुनः ॥ ९ ॥
 पञ्चदशैतत् सामान्यं द्विघट्कदलमुच्यते ।
 कर्णिकार्द्धेन मानेन प्राक्संस्थं भ्रामयेत् क्रमात् ॥ १० ॥
 तत्पार्श्वं भ्रामयोगेन कुण्डल्यः षट् भवन्ति हि ।
 एवं द्वादश मत्स्याः स्युर्द्विघट्कदलकञ्च तैः ॥ ११ ॥
 पञ्चपत्राभिसिद्धार्थं भूतस्थं कृत्वेवमञ्जकम् ।
 व्योमरेखावह्निः पीठन्तत्र कोष्ठानि मार्जयेत् ॥ १२ ॥
 त्रीणि कोणेषु पादार्थं द्विद्विकान्यपराणि तु ।
 चतुर्दिक्षु विलिप्तानि गात्रकाणि भवन्त्युत ॥ १३ ॥
 ततः पङ्क्तिद्वयं दिक्षु बोध्यर्थन्तु विलोपयेत्^(१) ।
 द्वादशाष्टाशाम् कुर्वीत चत्वारि चतसृष्वपि ॥ १४ ॥
 द्वादशाणां पार्श्वतः षोढा अष्टौ कुर्याद्विचक्षणः ।

१ पङ्क्तिद्वयं द्वयं दिक्षु बोध्यर्थं विनिर्धोजयेदिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

तत्पार्श्व उपशोभास्तु तावत्यः परिकीर्त्तिताः ॥ १५ ॥

समीप उपशोभानां कोणास्तु परिकीर्त्तिताः^(१) ।

चतुर्दिक्षु ततो द्वे द्वे चिन्तयेन्मध्यकोष्ठकैः ॥ १६ ॥

चत्वारि वाह्यतो मृज्यादेकैकं पार्श्वयोरपि ।

शोभार्थं पार्श्वयोस्त्रीणि त्रीणि लम्पद्भ्यस्तु ॥ १७ ॥

तद्वद्विर्यये कुर्यादुपशोभां ततः परम् ।

कोणस्यान्तर्वर्ष्ट्रीणि चिन्तयेद्द्विविभेदतः ॥ १८ ॥

एवं षोडशकोष्ठं स्यादेवमन्यत्तु मण्डलम् ।

द्विषट्कभागे षट्त्रिंशत्पदं पद्मान्तु वीथिका ॥ १९ ॥

एका पङ्क्तिः पराभ्यां तु द्वारशोभादि पूर्ववत् ।

द्वादशाङ्गुलिभिः पद्ममेकहस्ते तु मण्डले ॥ २० ॥

द्विहस्ते हस्तमात्रं स्याद्वृद्धा द्वारेण वाचरेत् ।

अपीठश्चतुरस्रं स्याद्विकरश्चकपट्टजम् ॥ २१ ॥

पद्मार्द्धनवभिः प्रोक्तं नाभिलुप्तिसृभिः स्मृता ।

अष्टाभिर्द्वारकान् कुर्यान्नेमिन्तु चतुरङ्गुलैः ॥ २२ ॥

त्रिधा^(२) विभज्य च क्षेत्रमन्तर्द्वामथाङ्कयेत् ।

पद्मान्तस्तरसिद्ध्यर्थं^(३) तेष्वाम्नास्तु लिखेदरान् ॥ २३ ॥

इन्दीवरदलाकारानथवा मातुलाङ्गवत् ।

पद्मपत्रायतान्वापि लिखेदिच्छानुरूपतः ॥ २४ ॥

भ्रामयित्वा वह्निर्द्वामावरसन्त्यन्तरे स्थितः ।

भ्रामयेदरमूलान्तु सन्निमये व्यवस्थितः ॥ २५ ॥

१ परिसार्जिता इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ द्विधा इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ पद्माक्षरान्तमिद्वयमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः पद्मोक्षरान्तु मिद्वयमिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अरमध्ये स्थितो मध्यमरणिं भ्रामयेत् समम् ।
 एवं सिद्धान्तराः सम्यक् मातुलाङ्गनिभाः समाः ॥ २६ ॥
 विभज्य सप्तधा क्षेत्रं चतुर्दशकरं समम् ।
 द्विधा कृते शतं ह्यत्र घणनवत्यधिकानि तु ॥ २७ ॥
 कोष्ठकानि चतुर्भिस्तैर्मध्ये भद्रं समालिखेत् ।
 परितो विसृजेद्दोष्टे तथा दिदु समालिखेत् ॥ २८ ॥
 कमलानि पुनर्वीथे परितः परिमृज्य तु ।
 द्वे द्वे मध्यमकोष्ठे तु ग्रीवार्थं दिदु लोपयेत् ॥ २९ ॥
 चत्वारि वाह्यतः पश्चात्क्षीणि त्रीणि तु लोपयेत् ।
 ग्रीवापार्श्वे वहिस्त्वेका शोभा सा परिकीर्त्तिता ॥ ३० ॥
 विमृज्य वाह्यकोणेषु सप्तान्तस्त्रीणि माजयेत् ।
 मण्डलं नवभागं स्यान्नवव्यूहं हरिं यजेत् ॥ ३१ ॥
 पञ्चविंशतिकव्यूहं मण्डलं विश्वरूपगं ।
 द्वात्रिंशद्वक्तं क्षेत्रं भक्तं द्वात्रिंशता समं ॥ ३२ ॥
 एवं कृते चतुर्विंशत्यधिकन्तु सहस्रकं ।
 कोष्ठकानां समद्विगुं मध्ये षोडशकोष्ठकैः ॥ ३३ ॥
 भद्रकं परिलिख्याथ पार्श्वे षड्तिं विमृज्य तु ।
 ततः षोडशभिः कोष्ठैर्दिदु भद्राष्टकं लिखेत्^(१) ॥ ३४ ॥
 ततोपि षड्तिं सम्मृज्य तदत् षोडशभद्रकं ।
 लिखित्वा परितः षड्तिं विमृज्याथ प्रकल्पयेत् ॥ ३५ ॥
 द्वादशाष्टकं दिदु त्रीणि त्रीणि यथाक्रमं ।
 द्वाभिः परिलुप्यान्तर्मध्ये चत्वारि पार्श्वयोः ॥ ३६ ॥
 चत्वार्यन्तर्वह्निर्द्वे तु शोभार्थं परिमृज्य तु ।
 उपदारप्रसिद्धार्थं त्रीण्यन्तः पञ्च वाह्यतः ॥ ३७ ॥

१ दिदु तत्राष्टकं लिखति ख. ग. घ. चि. ऋतपुस्तकत्रयपाठः ।

परिमृज्य तथा शोभां पूर्ववत् परिकल्पयेत् ।
 वह्निः कोशेषु सप्तान्तस्त्रीणि कोष्ठानि मार्जयेत् ॥ ३८ ॥
 पञ्चविंशतिकयूहे परं ब्रह्म यजेत् कजे^(१) ।
 मध्ये पूर्वादितः पद्मे वासुदेवादयः क्रमात् ॥ ३९ ॥
 वराहं पूजयित्वा च पूषेपद्मे ततः क्रमात् ।
 यूहान् सम्पूजयेत्तावत् यावत् षड्विंशमो भवेत् ॥ ४० ॥
 यथोक्तं बृहमखिलमेकस्मिन् पद्मे क्रमात् ।
 यद्ययमिति यत्नेन^(२) प्रचेता मन्यतेऽध्वरं^(३) ॥ ४१ ॥
 सत्यन्तु मूर्त्तिभेदेन विभक्तं मन्यतेऽद्यत् ।
 चत्वारिंशत् करं क्षेत्रं च्युत्तरं^(४) विभजेत् क्रमात् ॥ ४२ ॥
 एकैकं सप्तधा भूयस्तथैवैकं द्विधा पुनः ।
 चतुःषष्ट्युत्तरं सप्तशतान्येकं सहस्रकं ॥ ४३ ॥
 कोष्ठकानां भद्रकञ्च मध्ये षोडशकोष्ठकैः ।
 पार्श्वे वीथीं ततश्चाष्टभद्राण्यथ च वीथिका ॥ ४४ ॥
 षोडशान्यान्यथो वीथी चतुर्विंशतिपङ्कजं ।
 वीथीपद्मानि द्वात्रिंशत् पङ्क्तिर्वीथिकान्यथ ॥ ४५ ॥
 चत्वारिंशत्ततो वीथी शेषपङ्क्तित्रयेऽथ च ।
 द्वारशोभोपशोभाः स्युर्द्विद्वे मध्ये विलोप्य च ॥ ४६ ॥
 द्विचतुःषडद्वारसिद्धौ चतुर्द्विद्वे विलोपयेत् ।
 पञ्च त्र्योणैककं वाह्ये शोभोपद्वारसिद्धये ॥ ४७ ॥

१ शुभे इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ यद्ययमिति यत्नेन इति ग, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः यद्ययमिति मन्त्रेण इति

ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ प्रचेता मन्यते भ्रुवमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ ऋषममिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

द्वाराणां पार्श्वयोरन्तः षड् वा चत्वारि मध्यतः ।
 द्वे द्वे सुम्पेदेवमेव षड् भवन्त्युपशोभिकाः ॥ ४८ ॥
 एकस्यां दिशि सङ्ख्याः स्युः चतस्रः परिसङ्ख्या ॥ ४९ ॥
 एकैकस्यां दिशि त्रीणि द्वाराण्यपि भवन्त्युत ।
 पञ्च पञ्च तु कोट्यु पङ्क्तौ पङ्क्तौ क्रमात् मृजेत् ।
 कोट्यकानि भवेदेवं सर्वेष्टान् मण्डलं शुभं ॥ ५० ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये मण्डलादिस्तत्तानां नाम
 ऊनत्रिंशोऽध्यायः ।

अथ त्रिंशोऽध्यायः ।

मण्डलविधिः ।

नारद उवाच । मध्ये पद्मे यजेद्ब्रह्म साङ्गं पूर्वैर्लनाभक्तं ।
 आग्नेयेऽङ्गे च प्रकृतिं याम्यङ्गे पुरुषं यजेत् ॥ १ ॥
 पुरुषादक्षिणे वक्त्रं नैऋते वारुणेनिर्लं ।
 आदित्यमैन्दवे पद्मे ऋग्यजुश्चैश्वर्यपद्मे ॥ २ ॥
 इन्द्रादींश्च द्वितीयायां पद्मे षोडशके तथा ।
 सामाथर्वाणामाकाशं वायुं तेजस्तथा जलं ॥ ३ ॥
 एथियोज्ञ मनश्चैव श्रोत्रं त्वक् चक्षुरर्चयेत् ।
 रसनाश्च तथा घ्राणं भूर्भुवश्चैव षोडशं ॥ ४ ॥
 महर्जनस्तपः सत्यं तथाभियोगमेव च ।
 अत्यभियोगकं^(१) चोक्थं षोडशीं वाजपेयकं ॥ ५ ॥
 अतिरात्रश्च सम्पूज्य तथाप्तोर्याममर्चयेत् ।
 मनो बुद्धिमहङ्गारं शब्दं स्पर्शश्च रूपकं ॥ ६ ॥
 रसं गन्धश्च पद्मेषु चतुर्विंशतिषु क्रमात् ।

१ प्रत्यभियोगकमिति ख, विकृतपुस्तकपाठः अतिभियोगकमिति ड, विकृतपुस्तकपाठः ।

जीवं मनोधिपश्चाद् प्रकृतिं शब्दमात्रकं ॥ ७ ॥
 वासुदेवादिमूर्त्तींश्च तथा चैव दशात्मकं ।
 मनः श्रोत्रं त्वचं प्रार्च्य चक्षुश्च रसनं तथा ॥ ८ ॥
 घ्राणं वाक्पाणिपादश्च द्वात्रिंशदारिजेष्विमान् ।
 घतुर्थावरणे पूज्याः साङ्गाः सपरिवारकाः ॥ ९ ॥
 पायूपस्थौ च सम्पूज्य मासानां द्वादशाधिपान् ।
 पुरुषोत्तमादिषड्विंशान् बाह्यावरणके यजेत् ॥ १० ॥
 चक्राब्जे तेषु सम्पूज्या मासानां पतयः क्रमात् ।
 अष्टौ प्रकृतयः षड्वा पश्चाच्च चतुराऽपरे ॥ ११ ॥
 रजः पातं ततः कुर्यात्स्त्रिंशिते मण्डले षट्गुण ।
 कर्णिका पीतवर्णा स्याद्देखाः सर्वाः सिताः समाः ॥ १२ ॥
 द्विहस्तेऽङ्गुष्ठाः स्युर्हस्ते चार्द्धसमाः सिताः ।
 पद्मं युक्तेन सन्धीस्तु कृष्णेन श्यामतोयवा ॥ १३ ॥
 केशरा रक्तपीताः स्युः कोणान् रक्तेन पूरयेत् ।
 भूषयेद्योगपीठान्तु यथेष्टं सार्ववर्णिकैः ॥ १४ ॥
 खतावितानपत्राद्यैर्बीथिकामुपशोभयेत् ।
 पीठद्वारे तु युक्तेन शोभारक्तेन पीततः ॥ १५ ॥
 उपशोभाच्च नीलेन कोणशङ्खांश्च वै सितान् ।
 भद्रके पूरणं प्रोक्तमेवमन्येषु पूरणं ॥ १६ ॥
 त्रिकोणं सितरक्तेन कृष्णेन च विभूषयेत् ।
 द्विकोणं रक्तपीताभ्यां नाभिं कृष्णेन चक्रकं ॥ १७ ॥
 चरकान् पीतरक्ताभिः श्यामान् नेमिन्तु रक्ततः ।
 सितश्यामारुणाः कृष्णाः पीता रेखास्तु बाह्यतः ॥ १८ ॥
 शालिपिष्टालि शुक्लं स्याद्रक्तं कौस्तुभकादिकम् ।
 हरिद्रया च ह्यारिद्रं कृष्णं स्याद्गन्धान्यतः ॥ १९ ॥

शमीपत्रादिकेः श्यामं बीजानां लक्षजाप्यतः ।
 घृतुर्लक्षेस्तु मन्त्राणां विद्यानां लक्षसाधनम् ॥ २० ॥
 अयुतं बुद्धविद्यानां स्तोत्राणाञ्च सहस्रकम् ।
 पृथ्वीमेवाथ लक्षेण मन्त्रशुद्धिस्तथात्मनः ॥ २१ ॥
 तथापरेण लक्षेण मन्त्रः क्षेत्रीकृतो भवेत् ।
 पूर्वमेवासमो होमो बीजानां सम्यकीर्तितः ॥ २२ ॥
 पूर्वसंवा दृष्टांशेन मन्त्रादीनां प्रकीर्त्तिता ।
 पुरस्त्रय्य तु मन्त्रे तु मासिकं व्रतमाचरेत् ॥ २३ ॥
 भुवि न्यसेद्वामपादं न गृह्णीयात् प्रतिग्रहम् ।
 एवं द्वित्रिगुणेनैव मध्यमोत्तमस्तिद्वयः ॥ २४ ॥
 मन्त्रध्यानं प्रवक्ष्यामि येन स्यान्मन्त्रजं फलम् ।
 स्थूलं शब्दमयं रूपं विग्रहं बाह्यमियते ॥ २५ ॥
 सूक्ष्मं ज्योतिर्मयं रूपं हार्दं चिन्तामयं भवेत् ।
 चिन्तया रहितं यत्तु तत् परं परिकीर्त्तितम् ॥ २६ ॥
 वराहसिंहप्रतीनां स्थूलरूपं प्रधानतः ।
 चिन्तया रहितं रूपं वातुदेवस्य कीर्त्तितम् ॥ २७ ॥
 इतरेषां स्मृतं रूपं हार्दं चिन्तामयं सदा ।
 स्थूलं वैराजमाख्यातं सूक्ष्मं वै लिङ्गितं भवेत् ॥ २८ ॥
 चिन्तया रहितं रूपमैश्वरं परिकीर्त्तितम् ।
 ऋतुपुण्डरीकनिलयश्चेतन्यं ज्योतिरव्ययम् ॥ २९ ॥
 बीजं बीजात्मकं ध्यायेत् कदम्बकुसुमाकृतिं ।
 कुम्भान्तरगतो दीपो निरुद्धप्रसवो यथा ॥ ३० ॥
 संहतः केवलस्तिष्ठेदेवं मन्त्रेश्वरो हृदि ।
 अनेकशुषिरे कुम्भे तावन्मात्रा गभस्तयः ॥ ३१ ॥
 प्रसरन्ति वहिर्लक्ष्मणाडोभिर्त्रीजरश्मयः ।

अथावभासतो दैवीमात्मीकृत्य तनुं स्थिताः ॥ ३२ ॥
 हृदयात् प्रस्थिता नाड्यो दर्शनेन्द्रियगोचराः ।
 अग्नीषोमात्मके तासां नाड्यौ नासाग्रसंस्थिते ॥ ३३ ॥
 सम्यग्गुह्येन योगेन जिह्वा देहसमीरणम् ।
 जपध्यानरतो मन्त्री मन्त्रलक्षणमश्रुते^(१) ॥ ३४ ॥
 संशुद्धभूततन्मात्रः सकामो योगमभ्यसन् ।
 अग्निमादिमवाप्नोति विरक्तः प्रविलङ्घ्य च ।
 देवात्मके भूतमात्रान्मुच्यते चेन्द्रियग्रहात् ॥ ३५ ॥
 इत्यादिमहापुराणे अग्निषे मण्डलादिवर्णनं नाम
 त्रिंशोऽध्यायः ।

अथ एकत्रिंशोऽध्यायः ।

मार्जनविधानं ।

अग्निरुवाच । रक्षां स्वस्य परेषाञ्च वक्ष्ये तां मार्जनाङ्गयां ।
 यया विमुच्यते दुःखैः सुखञ्च प्राप्नुयान्नरः^(१) ॥ १ ॥
 ओं नमः परमार्थाय पुरुषाय महात्मने ।
 अरूपबज्ररूपाय व्यापिने परमात्मने ॥ २ ॥
 निष्कल्मषाय शुद्धाय ध्यानयोगरताय च ।
 नमस्कृत्य प्रवक्ष्यामि यत् तत्स्थितु मे वचः ॥ ३ ॥
 वराहाय नृसिंहाय वामनाय महामुने ।
 नमस्कृत्य प्रवक्ष्यामि यत्तत्स्थितु मे वचः ॥ ४ ॥

१ सन्तर्जं फलमश्रुते इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ सुखं त्रिंशोऽध्यायः इति ख, च कृतपुस्तकपाठः ।

त्रिविक्रमाय रामाय वैकुण्ठाय नराय च ।
 नमस्कृत्य प्रवक्ष्यामि यत्तत् सिध्यतु मे वचः ॥ ५ ॥
 वराह नरसिंहेश वामनेश त्रिविक्रम ।
 हयग्रीवेश सर्वेश हृषीकेश हराशुभम् ॥ ६ ॥
 अथराजितवक्राद्यैश्चतुर्भिः परमायुधैः ।
 अखण्डितानुभावेस्त्वं^(१) सर्वदुष्टहरो भव ॥ ७ ॥
 हरामुकस्य दुरितं सर्वेषु कुशलं कुरु ।
 मृत्युबन्धार्त्तिभयदं दुरितस्य च यत् फलम् ॥ ८ ॥
 पराभिधानसहितैः प्रयुक्तैश्चाभिचारकम् ।
 गदस्पर्शमहारोगप्रयोगं जरया जर ॥ ९ ॥
 ध्यां नमो वासुदेवाय नमः कृष्णाय खड्गिने ।
 नमः पुष्करनेत्राय केशवायादिचक्रिणे ॥ १० ॥
 नमः कमलकिम्बलकपोतनिर्मलवाससे ।
 महाहरिपुस्तकसूचक्राय चक्रिणे ॥ ११ ॥
 दंष्ट्रोद्धतद्वितिभृते^(२) त्रयोमूर्त्तिमते नमः ।
 महायज्ञवराहाय शेषभोगाङ्गणयिने ॥ १२ ॥
 तप्तहाटककेशायज्वलत्पावकलोचन ।
 वज्राधिकनखस्पर्शं दिव्यसिंह नमोस्तु ते ॥ १३ ॥
 काश्यपायातिङ्गलाय ऋग्यजुःसामभूषित ।
 तुभ्यं वामनरूपायाक्रमते गां^(३) नमो नमः ॥ १४ ॥
 वराहाशेषदुष्टानि सर्वपापफलानि वै ।
 मर्ह मर्ह महादंष्ट्र मर्द मर्द च तत्फलम् ॥ १ ॥

१ अखण्डितात्मभावैस्त्वमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ दंष्ट्रोद्धतभूमिभवे इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ सृजते गामिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

नरसिंह करालास्य दन्तप्रान्तानखोज्ज्वल ।
 भग्न भग्न निनादेन दुष्टान्यस्यार्तिनाशन ॥ १६ ॥
 ऋग्यजुःसामगर्भाभिर्वाग्भिर्वाग्मनरूपघृक् ।
 प्रशमं सर्वदुःखानि नयन्त्वस्य जनार्दनः ॥ १७ ॥
 ऐकाहिकं द्वाहिकञ्च तथा त्रिदिवसं ज्वरम् ।
 चातुर्थकन्तथात्युत्पन्तथैव सततज्वरम् ॥ १८ ॥
 दोषोत्थं सन्निपातोत्थं तथैवागन्तुकं ज्वरम् ।
 शमं नयाशु गोविन्द च्छित्ति च्छिन्त्यस्य वेदनाम्^(१) ॥ १९ ॥
 नेत्रदुःखं शिरोदुःखं दुःखक्षोदरसम्भवम् ।
 अन्तःश्वासमतिश्वासं^(२) परितापं सवेपथुम् ॥ २० ॥
 गुदघ्राणाग्निरोमांश्च कुष्ठरोमांस्तथा क्षयं^(३) ।
 कामलादीन् रोगान् प्रमेहांश्चातिदारुणान् ॥ २१ ॥
 भगन्दरातिसारांश्च मुखरोमांश्च वल्गुग्लीम् ।
 अक्षरीं मूत्रकृच्छ्रांश्च रोगानन्यांश्च दारुणान् ॥ २२ ॥
 ये वातप्रभवा रोगा ये च पित्तसमुद्भवाः^(४) ।
 कफोद्भवाश्च ये केचित् ये चान्ये सान्निपातिकाः ॥ २३ ॥
 आगन्तुकाश्च ये रोगा लूता विस्फोटकादयः ।
 ते सर्वे प्रशमं यान्तु वासुदेवायमार्जिताः^(५) ॥ २४ ॥
 विलयं यान्तु ते सर्वे विष्णोरुच्चारणेन च ।
 क्षयं गच्छन्तु चाशेषास्ते चक्राभिहता हरेः ॥ २५ ॥

१ छिन्द छिन्द्यास्य वेदनामिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ अग्निश्वासमतिश्वास मिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ तथैव च इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ ये रोगाः पित्तसम्भवा इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ वासुदेवायमार्जिता इति छ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अकुतानन्तगोविन्दनामोच्चारणभीषिताः ।
 नश्यन्ति सकला रोगाः सत्यं त्वयं वदाम्यहम् ॥ २६ ॥
 स्थावरं जङ्गमं वापि कृत्रिमं चापि यदिष्टम् ।
 दन्तोद्भवं नखभवमाकाशप्रभवं विष्टम् ॥ २७ ॥
 सूतादिप्रभवं यच्च विष्टमन्यत्तु दुःखदं ।
 श्मं नयतु तत् सर्वं कीर्त्तितोस्य जनार्दनः ॥ २८ ॥
 ग्रहान् प्रेतग्रहांश्चापि तथा वै डाकिनीग्रहान्^(१) ।
 वेतालांश्च पिशाचांश्च गन्धर्वान् यक्षराक्षसान्^(२) ॥ २९ ॥
 शकुनीपूतनाद्यांश्च तथा वैनयकान् ग्रहान् ।
 मुखमण्डलं तथा क्रूरां रेवतीं वृद्धरेवतीम् ॥ ३० ॥
 वृद्धकाख्यानं ग्रहांश्चोग्रांस्तथा मातृग्रहानपि ।
 बालस्य विष्णोश्चरितं हन्तुं बालग्रहानिमान् ॥ ३१ ॥
 वृद्धाश्च ये ग्रहाः केविष्टे च बालग्रहाः क्वचित् ।
 नरसिंहस्य ते दृष्ट्या दग्धा ये चापि यौवने ॥ ३२ ॥
 सदा^(३) करालवदनो नरसिंहो महाबलः ।
 ग्रहानशेषान्निःशेषान् करोतु जगतो हितः ॥ ३३ ॥
 नरसिंहं महासिंहं ज्वालामालोज्ज्वलानन ।
 ग्रहानशेषान् सर्वेषु खाद खादामिन्नोचन ॥ ३४ ॥
 ये रोगा ये महोत्पाता यदिष्टं ये महाग्रहाः ।
 यानि च क्रूरभूतानि ग्रहदीडाश्च दारुणाः ॥ ३५ ॥
 शस्त्रक्षतेषु ये दीया ज्वालागर्द्भकादयः ।
 तानि सर्वाणि सर्वात्मा परमात्मा जनार्दनः ॥ ३६ ॥

१ तथा वेतालिकान् ग्रहानिति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ गन्धर्वान् राक्षसानपि इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ शटा इति ख, क, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

किञ्चिद्रूपं समास्थाय वासुदेवास्य नाशय ॥ ३७ ॥
 क्षिप्त्वा सुदर्शनचक्रं ज्वालामालातिभीषणम् ।
 सर्वदुष्टोपशमनं कुरु देववराश्रित ॥ ३८ ॥
 सुदर्शनं महाज्वालं च्छिन्धि च्छिन्धि महारव (१) ।
 सर्वदुष्टानि रक्षांसि क्षयं यान्तु विभीषण ॥ ३९ ॥
 प्राच्यां प्रतीच्यां च दिशि दक्षिणोत्तरतस्तथा ।
 रक्षाङ्करोतु सर्वात्मा नरसिंहः सुगर्जितः (२) ॥ ४० ॥
 दिवि भुव्यन्तरीक्षे च पृथुतः पार्श्वतोऽग्रतः ।
 रक्षाङ्करोतु भगवान् बह्वर्षी जनार्दनः ॥ ४१ ॥
 यथा विष्णुर्जगत्सर्वं सदेवासुरमानुषं ।
 तेन सत्येन दुष्टानि शनमस्य व्रजन्तु वै (३) ॥ ४२ ॥
 यथा विष्णुः स्मृते सद्यः सङ्कयं यान्ति पातकाः ।
 सत्येन तेन सकलं दुष्टमस्य प्रशाम्यतु ॥ ४३ ॥
 परमात्मा यथा विष्णुर्वेदान्तेषु च गीयते ।
 तेन सत्येन सकलं दुष्टमस्य प्रशाम्यतु ॥ ४४ ॥
 यथा यज्ञेश्वरो विष्णुर्देवेष्वपि हि गीयते ।
 सत्येन तेन सकलं यन्मयोक्तं तथास्तु तत् ॥ ४५ ॥
 शान्तिरस्तु शिवश्चास्तु दुष्टमस्य प्रशाम्यतु ।
 वासुदेवशरीरोत्थैः कुशैर्निर्मयितं मया (४) ॥ ४६ ॥
 अथमार्जतु गोविन्दो नरो नारायणस्तथा ।
 तथास्तु सर्वदुःखानां प्रशमो जपनादरेः ॥ ४७ ॥

१ महाबल इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ स्वगर्जितैरिति ग, ङ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

३ प्रयान्तु वै इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ कुशैर्निर्माणितमिति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

अपमार्जनकं शस्त्रं सर्वरोगादिवारणम् ।

अहं हरिः कुणो विष्णुर्हता रोगा मया तव ॥ ४८ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये कुशापमार्जनं नाम

एकत्रिंशोऽध्यायः ।

अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः ।

संस्कारकथनं ।

अग्निश्वाच । निवाणादिषु दीक्षासु चत्वारिंशत्तथाष्ट च ।

संस्कारान् कारयेद्दीमान् प्रहण तान्यैः सुरो भवेत् ॥ १ ॥

गर्भाधानन्तु योन्यां वे ततः पुंसवनसुरेत् ।

सोमन्तोद्भयनक्षैव जातकर्म च नाम च ॥ २ ॥

अग्नाशनं ततश्चूडा ब्रह्मचर्यव्रतानि च ।

चत्वारि वैष्णवी पार्थी भौतिकी श्रोत्रिकी तथा ॥ ३ ॥

गोदानं स्नातकत्वञ्च पाकयज्ञाञ्च सप्त ते^(१) ।

अष्टका पार्वणश्राद्धं श्रावण्ययायणीति च ॥ ४ ॥

चैत्री चाश्वयुजी सप्त हविर्यज्ञांश्च तान् प्रहण ।

आधानद्वाग्निहोत्रञ्च दर्शं वै पौर्णमासकः ॥ ५ ॥

चातुर्मास्यं पशुबन्धः सौचान्गिरथापरः ।

सोमसंस्थाः सप्त प्रहण अग्निष्टोमः क्रतूत्तमः ॥ ६ ॥

अथग्निष्टोम उक्थञ्च षोडशी वाजपेयकः ।

अतिरात्रातोय्यामञ्च सहस्रेशाः सवा इमे ॥ ७ ॥

हिरण्यार्द्धिर्हिरण्याक्षो हिरण्यमिज इत्यतः ।

१ सप्त च इति ग, ख, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

हिरण्यपाणिर्हेमाक्षो हेमाङ्गो हेमसूत्रकः ॥ ८ ॥
 हिरण्यास्यो हिरण्याङ्गो हेमजिह्वो हिरण्यवान् ।
 अश्वमेधो हि सर्वशो गुणास्त्राय तान् प्रदु ॥ ९ ॥
 दया च सर्वभूतेषु क्षान्तिश्चैव तथार्कवम ।
 शौचं चैवमनायासो मङ्गलं चापरो गुणः ॥ १० ॥
 अकार्पण्यस्त्रासूहा च मूलेन जुज्याच्छतम् ।
 सौरशक्त्येवविष्णुशरीक्ष्वेते समाः स्मृताः ॥ ११ ॥
 संस्कारैः संस्कृतश्चैतैर्भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।
 सर्वरोगान्निर्मुक्तो देववदन्ति नरः ।
 जप्याद्धोमात्पूजनाच्च ध्यानादेवस्य चैष्टभक् ॥ १२ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये अष्टचत्वारिंशत्संस्कारवर्णनं नाम
 द्वात्रिंशोऽध्यायः ।

अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ।

पवित्रारोहणविधानं ।

अग्निरुवाच । पवित्रारोहणं वक्ष्ये वर्धपूजाकलं हरेः ।
 आषाढादौ कान्तिकान्ते प्रतिपदनरा तिथिः^(१) ॥ १ ॥
 श्रिया गौर्या गणेशस्य सरस्वत्या गृहस्य च ।
 मार्तण्डमातृदुर्गाणां नागर्षिह्रिमन्मथैः ॥ २ ॥
 शिवस्य ब्रह्मणस्तद्वदितेयादितेयैः क्रमात् ।
 यस्य देवस्य यो भक्तः पवित्रा तस्य सा तिथिः ॥ ३ ॥
 आरौहणे तुल्यविधिः पृथक् मन्त्रादिकं यदि ।

१ वर्धते तिथिरिति ख, चित्रितपुस्तकपाठः ।

सौवर्गे राजतं ताम्रं नेत्रकाष्पासिकादिकं ॥ ४ ॥
 ब्राह्मण्या कर्तितं सूत्रं तदलाभे तु संस्कृतं ।
 त्रिगुणं त्रिगुणीकृत्य तेन कुर्यात् पवित्रकं ॥ ५ ॥
 अष्टोत्तरशतादूर्द्ध्वं तदूर्ध्वं चोत्तमादिकं ।
 क्रियालोपविघातार्थं यत्त्वयाभिहितं प्रभो ॥ ६ ॥
 मया तत् क्रियते देव यथा यत्र पवित्रकं ।
 अविघ्नं तु भवेदत्र कुरु नाथ जयाव्यय ॥ ७ ॥
 प्रार्थ्य तन्मण्डलायादौ गायत्र्या बन्धयेन्नरः ।
 ओं नारायणाय विद्महे वासुदेवाय धीमहि ॥ ८ ॥
 तन्नो विष्णुः प्रचोदयात् देवदेवानुरूपतः ।
 जानूषनाभिनामान्तं प्रतिमासु पवित्रकं ॥ ९ ॥
 पादान्ता वनमाला स्यादष्टोत्तरसहस्रतः^(१) ।
 माला तु कल्पसाध्यं वा द्विगुणं षोडशाङ्गुलात् ॥ १० ॥
 कर्णिका केशरं पञ्च नन्वादौ^(२) मण्डलान्तकं ।
 मण्डलाङ्गुलमात्रे कचक्राब्जाद्यौ^(३) पवित्रकं ॥ ११ ॥
 स्थण्डिलेऽङ्गुलमानेन आत्मनः सप्तविंशतिः ।
 आचार्याणां च सूत्राणि पिटमात्रादिपुस्तके ॥ १२ ॥
 नाभ्यन्तं द्वादशयन्त्रिं तथा गन्धपवित्रके ।
 छङ्गुलात् कल्पनादौ द्विमाला चाष्टोत्तरं शतं ॥ १३ ॥
 अथवार्कचतुर्विंशप्रष्टत्रिंशन्मालिका द्विजः ।
 अतामामथमाङ्गुलैर्मन्दाद्यैः मालिकार्थिभिः^(४) ॥ १४ ॥

१ पादान्तरेण माला स्यादष्टोत्तरसहस्रशः इति ग. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ गदायमिति घ. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ चक्राब्जादौ पवित्रके इति घ. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ मन्दादौ इति ख. ग. चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः मन्द्यैरिति घ. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

कनिष्ठादौ द्वादश वा ग्रन्थयः स्युः पवित्रके ।
 रवेः कुम्भजृताशदेः सम्भवे विष्णुवन्मतम् ॥ १५ ॥
 पीठस्य पीठमानं स्थान्मेखलान्ते च कुण्डके ।
 यथाशक्ति सूत्रग्रन्थपरिचारेय वैश्वे ॥ १६ ॥
 सूत्राणि वा सप्तदश सूत्रेण त्रिविभक्तके^(१) ।
 रौवनागुरुकर्णरुहरिद्राकुडकुमादिभिः ॥ १७ ॥
 रत्नयेचन्दनादेर्वा स्नानसंख्यादिक्वन्नरः ।
 एकादश्यां यागगृहे भगवन्तं हरिं यजेत् ॥ १८ ॥
 समस्तप्रवाराय बलिं पीठे समर्चयेत् ।
 क्षौं क्षेत्रपालाय द्वारान्ते द्वारोपरि तथा द्वयं ॥ १९ ॥
 धात्रे दक्षे विधात्रे च गङ्गासु यमुनां तथा ।
 शङ्खपद्मनिधी पूज्य मध्ये वास्वपसारणं ॥
 सारङ्गायेति भूतानां भूतशुद्धिं स्थितश्चरेत् ॥ २० ॥
 ओं ह्रूं हः फट् ह्रूं^(१) गन्तव्यमात्रं संहरामि नमः ॥
 ओं ह्रूं हः फट् ह्रूं^(२) रसतन्मात्रं संहरामि नमः ।
 ओं ह्रूं हः फट् ह्रूं^(३) रूपतन्मात्रं संहरामि नमः ॥
 ओं ह्रूं हः फट् ह्रूं^(४) स्पर्शतन्मात्रं संहरामि नमः ।

१ त्रिसूत्राणि च भद्रके इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ओं ह्रूं हः फट् ह्रूं इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ओं ह्रूं हः फट् ह्रूं इति
 घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ ओं ह्रूं हः फट् ह्रूं इति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ ओं ह्रूं हः फट् ह्रूं इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ओं ह्रूं हः फट् ह्रूं इति घ,
 चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ ओं ह्रूं हः फट् इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

ओं ऋं हः पट् ऋं^(१) शब्दतन्मात्रं संहरामि नमः ॥

पक्षोद्घातैर्गन्तव्यत्वरूपं भूमिमण्डलं ।

चतुरस्रस्य दीतस्य कठिनं वज्रलाभितं ॥ २१ ॥

इन्द्राधिदेवतं पादयुग्ममध्यगतं स्मरेत् ।

शुद्धस्य रसतन्मात्रं प्रविलिप्याथ संहरेत् ॥

रसमात्ररूपमात्रे क्रमेणानेन पूजकः ॥ २२ ॥

ओं ऋीं हः पट् ऋं^(१) रसतन्मात्रं संहरामि नमः ॥

ओं ऋं हः पट्^(१) रूपतन्मात्रं संहरामि नमः ।

ओं ऋीं हः पट् ऋं स्पर्शतन्मात्रं संहरामि नमः ॥

ओं ऋीं हः पट् ऋं^(४) शब्दतन्मात्रं संहरामि नमः ।

जानुनाभिमध्यगतं^(५) श्वेतं वै पद्मलाभितं ।

शुक्लवर्णं चार्द्धचन्द्रं ध्यायेदरुणदेवतं ॥ २३ ॥

धर्तुर्मिषं तदुद्घातैः शुद्धं तद्रसमातृकं ।

संहरेद्रूपतन्मात्रै रूपमात्रे च संहरेत् ॥ २४ ॥

ओं ऋं हः पट् ऋं रूपतन्मात्रं संहरामि नमः ।

ओं ऋं हः पट् ऋं स्पर्शतन्मात्रं संहरामि नमः ॥

ओं ऋं हः पट् ऋं शब्दतन्मात्रं संहरामि नमः ।

इति त्रिभिस्तदुद्घातैस्त्रिकोणं वज्रिमण्डलम् ।

नाभिकण्ठमध्यगतं रत्नं खलिकलाभितम् ॥ २५ ॥

ध्यात्वानलाधिदेवन्तच्छुद्धं स्पर्शं शयं नयत् ।

१ ओं ऋं हः पट् ऋ मिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ओं ऋं हः पट् ऋ मिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ओं ऋं हः पट् ऋ मिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ ओं ऋीं हः पट् ऋ इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ ओं ऋं हः पट् ऋ मिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ पद्ममध्यगतमिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

ओं क्लीं हः फट् क्लूं^(१) स्रष्टन्मात्रं संहरामि नमः ।
 ओं क्लीं हः फट् क्लूं^(२) श्रद्धन्मात्रं संहरामि नमः ॥
 कण्ठनासामध्यगतं वृत्तं वै वायुमण्डलम् ॥ २६ ॥
 द्विरुद्धातैर्धूम्रवर्णं ध्यायेच्छुद्धेन्दुलाञ्छितम् ।
 स्पर्शमात्रं शब्दमात्रैः संहरेद्भानयोगतः ॥ २७ ॥
 ओं क्लीं हः फट् क्लूं श्रद्धन्मात्रं संहरामि नमः ।
 यकोद्धातेन चाकाशं शुद्धस्फटिकसन्निभम् ।
 नासापुटशिखान्तस्थमाकाशमुपसंहरेत् ॥ २८ ॥
 शीघ्रणाद्यैर्दृष्टुं कुर्यादेवं क्रमात्ततः ।
 युष्कं कलेवरं ध्यायेत् पादाद्यक्ष शिखान्तकम् ॥ २९ ॥
 यं बीजेन वं बीजेन ज्वालामालासमायुतम्^(३) ।
 देहं रमित्यनेनैव ब्रह्मरन्गादिनिर्गतम् ॥ ३० ॥
 विन्दुस्थत्वा चामृतस्य तेन भस्मकलेवरम् ।
 सम्भावयेत्क्षमियस्मात् देहं सप्ताद्य दिव्यकम् ॥ ३१ ॥
 न्यासं कृत्वा करे देहं मानसं यागमाचरेत् ।
 विष्णुं साङ्गं हृदि पद्मे मानसैः कुसुमादिभिः ॥ ३२ ॥
 मूलमन्त्रेण देवेशमार्चयेद्भुक्तिमुक्तिदम् ।
 स्वागतं देवदेवेश सन्निधौ भव केशव ॥ ३३ ॥
 गृह्णाण मानसीं पूजां यथार्थं^(४) परिभाविताम् ।
 आधारशक्तिः कूमाय पूज्योन्नतो मर्हो ततः ॥ ३४ ॥
 मध्येन्द्रादौ च धर्माद्या अर्धर्मादीन्द्रमुख्यगम्^(५) ।

१ ओं क्लीं हः फट् क्लूमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ओं क्लीं हः फट् क्लूमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ ज्वालामालासमग्रमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ यथास्वमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ धर्मादीनिन्द्रादौ विपरीतकानिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

रत्नादि मध्ये पद्मस्य मायाविद्याख्यतत्त्वके ॥ ३५ ॥
 कालतत्त्वञ्च सूर्यादिगण्डर्भं पक्षिराजकः ।
 मध्ये ततश्च वायव्यादीशान्ता गुरुपङ्क्तिः ॥ ३६ ॥
 गणः सरस्वती पूज्या^(१) नारदो नलकूवरः ।
 गुरुर्गुरुपादका च परो गुरुश्च पादुका ॥ ३७ ॥
 पूर्वसिद्धाः परसिद्धाः केशरेषु च शतयः ।
 लक्ष्मीः सरस्वती प्रीतिः कीर्तिः शान्तिश्च कान्तिका ॥ ३८ ॥
 पुष्टिस्तुष्टिर्महेन्द्राद्या मध्ये चावाहितो हरिः ।
 धृतिः श्रीगतिकान्त्याद्या मूलेन स्थापितोऽद्युतः ॥ ३९ ॥
 ओं अभिमन्यो भवेति प्रार्थ्य सन्निहितो भव ।
 विन्यस्यार्घ्यादिकं दत्वा गन्धायैर्मूलतो यजेत् ॥ ४० ॥
 ओं भाषय भीषय हृत् शिरस्तासय वै पुनः ।
 मर्दय मर्दय शिवा अमरादौ शस्वतोस्त्वकं ॥ ४१ ॥
 रत्न रत्न प्रध्वंसय प्रध्वंसय कवचाय^(२) नमस्ततः ।
 ओं हृत्^(३) फट् अस्त्राय नमो मूलबीजेन चाङ्गकं ॥ ४२ ॥
 पर्वतद्वाराण्यसौमेयसु मूर्ध्नावरणमर्चयेत् ।
 वासुदेवः मङ्गलार्णवः प्रदुम्नश्चानिरुद्धकः ॥ ४३ ॥
 अमरादौ श्रीधृतिरतिकान्तयो मूर्त्तयो हरेः ।
 शङ्खचक्रगदापद्मममरादौ पूर्वकादिकं ॥ ४४ ॥
 शार्ङ्गश्च मुक्लं खड्गं वनमालाश्च तद्वहिः ।
 इन्द्राद्याश्च तयानन्तो नैर्ऋत्या वरुणस्ततः ॥ ४५ ॥
 ब्रह्मेष्टेष्टानथोर्मध्ये अस्त्रावरणकं वहिः ।
 ऐरावतश्चतुष्कागो महिषो वानरो भयः ॥ ४६ ॥

१ गणस्य तारा पुज्यादय इति ड. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ रत्न रत्न प्रध्वं मय. कवचाय इति ड. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ ओं ह्रीमिति स चिह्नितपुस्तकपाठः ।

मृगः शशोऽय वृषभः कूर्मा हंसस्ततो वहिः ।
 एभिर्गर्भः कुमुदाद्या दारपाला दयं दयं ॥ ४७ ॥
 पूर्वोत्तरद्वारान्तं हरिं नत्वा बलिं वहिः ।
 विष्णुपार्श्वेभ्यो नमो बलिपठे बलिं ददेत् ॥ ४८ ॥
 विश्वाय विश्वक्सेनात्मने ईशानके यजेत् ।
 देवस्य दक्षिणे हस्ते रक्षासूत्रञ्च बन्धयेत् ॥ ४९ ॥
 संवत्सरकृतार्चायाः सम्पूर्णफलदायिने ।
 पवित्रारोहणायैदं कौतुकं धारय श्रीं नमः ॥ ५० ॥
 उपवासादिनियमं कुर्याच्चै देवसन्निधौ ।
 उपवासादिनियतो देवं सत्तोययाम्यहम् ॥ ५१ ॥
 कामक्रोधादयः सर्वं मा मे तिष्ठन्तु सर्वथा ।
 अद्यप्रभृति देवेश यावच्चै श्रेयिकं दिनम् ॥ ५२ ॥
 यजमानो ह्यशक्तश्चेत् कुर्यान्नक्तादिकं व्रती ।
 जला विसर्जयेत् स्तुत्वा श्रीकर्त्तव्यपूजनम् ॥
 ओं ह्रीं^(१) श्रीं श्रीधराय वैलोक्यमोहनाय नमः ॥ ५३ ॥

इत्यादिमहापुराणे अभिये पवित्रारोहणे श्रीधरनित्यपूजाकथनं नाम
 त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ।

होमादिर्दिधः ।

अग्निरुवाच । शिशेदेनेन मन्त्रेण यागस्थानञ्च भूमयेत् ।

नमो ब्रह्मण्यदेवाय श्रीधराययथात्मने ॥ १ ॥

ऋग्यजुःसामरूपाय शब्ददेहाय विष्णवे ।
 विलिख्य मण्डलं सायं यागद्रव्यादि चाहरेत् ॥ २ ॥
 प्रक्षालितकराङ्गिः सन् विन्यस्यार्घ्यकरो नरः ।
 अर्घ्याद्विस्तु शिरः प्रोक्ष्य द्वारदेशादिकं तथा ॥ ३ ॥
 आग्नेद् द्वारयागश्च तोरणेनान् प्रपूजयेत् ।
 अश्वत्थोदुम्बरवटञ्जलाः पूर्वादिगा नगाः ॥ ४ ॥
 ऋग्निन्द्रशोभनं प्राच्यां यजुर्यमसुभद्रकम् ।
 सामापञ्च सुधन्वास्थं सोमार्थमसुहोत्रकम् ॥ ५ ॥
 तोरणान्तः पताकाश्च कुमुदाद्या घटद्वयम् ।
 द्वारि द्वारि स्वनामूर्थाः पूर्वपूर्वार्धे पुष्करः ॥ ६ ॥
 आनन्दनन्दनौ दक्षे वीरसेनः सुघेणकः ।
 सम्भवप्रभवौ सौम्ये द्वारपांश्चैव पूजयेत् ॥ ७ ॥
 अस्तजप्तपुष्पक्षेपादिध्वानुसार्थं संविशेत् ।
 भूतशुद्धिं विधायाथ विन्यस्य कृतमुद्रवः ॥ ८ ॥
 फट्कारान्तां शिखां जम्बा रुर्ध्वान् दिक्षु निक्षिपेत् ।
 वासुदेवेन गोमूत्रं सङ्घर्षणेन गोमयम् ॥ ९ ॥
 घटुस्त्रेण पयस्कृज्जात् दधि नारायणाद् घृतम् ।
 एकद्वित्र्यादिवाराणि घृतादौ भागतोधिकम् ॥ १० ॥
 घृतपात्रे तदेकत्र पञ्चगव्यमुदाहृतम् ।
 मण्डपप्रोक्षणायेकस्त्रापगम्माशनाय च ॥ ११ ॥
 आनीय दशकुम्भेषु इन्द्राद्यान् लोकपान् यजेत् ।
 पूज्याज्ञां आवयेत्तांश्च स्थातव्यं चाज्ञया हरेः ॥ १२ ॥
 यागद्रव्यादि संरक्ष्य विकिरान् विकिरेत्ततः ।
 मूलाष्टशतसङ्गमान् कुशकूर्चान् हरेश्च तान् ॥ १३ ॥
 येषान्यां द्विंश तत्रस्थं स्थाप्य कुम्भश्च वर्द्धनीं ।

कुम्भे साङ्गं हृदि प्रार्थ्य वर्द्धन्यामस्त्रमर्चयेत् ॥ १४ ॥
 प्रदक्षिणं यागगृहं वर्द्धन्याच्छिन्नधारया ।
 सिञ्चन्नयेत्ततः कुम्भं पूजयेच्च स्थिरासने ॥ १५ ॥
 सपञ्चरत्नवस्त्राढ्यकुम्भे गन्धादिभिर्हृदि ।
 वर्द्धन्यां हेमगर्भायां यजेदस्त्रञ्च वामतः ॥ १६ ॥
 तत्समीपे वास्तुलक्ष्मीं भूविनायकमर्चयेत् ।
 सूपनं कल्पयेद्द्विजोः सङ्गान्त्यादौ तथैव च ॥ १७ ॥
 पूर्णकुम्भान् नव स्थाप्य नवकीर्णेषु निर्ब्रणान् ।
 पाद्यमर्घ्यमाचमनीयं पञ्चगव्यञ्च निःक्षिपेत् ॥ १८ ॥
 पूर्वादिकलसेम्रादौ पञ्चामृतजलादिकम् ।
 दधि क्षीरं मधुघृणोदं पाद्यं स्याच्चतुरङ्गकम् ॥ १९ ॥
 पद्मस्थामाकटूर्वाञ्च विष्णुपत्नीं च पाद्यवम् ।
 तथाष्टाङ्गार्घ्यमाख्यातं यवगन्धफलक्षतम् ॥ २० ॥
 कुशाः सिद्धार्थपुष्पाणि तिला द्रव्याणि चार्हणम्^(१) ।
 लवङ्गकक्कोलयुतं दद्यादाचमनीयकम् ॥ २१ ॥
 स्नापयेन्मूलमन्त्रेण देवं पञ्चामृतैरपि ।
 शुद्धोदं मयकुम्भेन देवमूर्द्ध्नि विनिःक्षिपेत् ॥ २२ ॥
 कलशान्निःसृतं तोयं कूर्वायं^(२) संस्पृशेन्नरः ।
 शुद्धोदकेन पाद्यञ्च अर्घ्यमाचमनन्देत् ॥ २३ ॥
 परिमृज्य पुटेनाङ्गं सवस्त्रं मण्डलं नयेत् ।
 तत्राभ्यर्थाचरेद्धोमं कुण्डादौ प्राणसंयमी ॥ २४ ॥
 प्रक्षाल्य हस्तौ रेखाञ्च तिस्रः पूर्वाग्रगामिनीः ।

१ चार्हणा इति ख, ड, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ दूर्वाप्रमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

दक्षिणादुत्तरान्ताश्च तिस्रश्चैवोत्तराग्रगाः ॥ २५ ॥
 अर्ध्यादकेन सम्योक्ष्य योनिमुद्राम्दर्शयेत् ।
 ध्यात्वाभिरूपश्चाभित्तु योन्यां कुण्डे क्षिपेन्नरः ॥ २६ ॥
 पात्राख्यासादयेत् पश्चाद्भग्नकुशुवकादिभिः ।
 बाहुमात्राः परिधय-इष्टमग्रस्थनमेव च ॥ २७ ॥
 प्रणीता प्रोक्षणीपात्रमाज्यस्थाली घृतादिकम् ।
 प्रस्थद्वयं तण्डुनानां युःसं युग्ममघोमस्वम् ॥ २८ ॥
 प्रणीताप्रोक्षणीपात्रे न्यसेत् प्रागग्रगं कुशम् ।
 अङ्गिः पूर्य्य प्रणीतान्तु ध्यात्वा देवं प्रपूज्य च ॥ २९ ॥
 प्रणीतां स्थापयेदग्रे द्रव्याणाञ्चैव मध्यतः ।
 प्रोक्षणीमङ्गिः सम्यग्र्यं प्रार्च्यं दत्ते तु विन्यसेत् ॥ ३० ॥
 चतस्रश्च अर्पयेदग्नौ ब्रह्माणं दक्षिणे न्यसेत् ।
 कुशानास्तीर्थ्यं पूर्वार्धौ परिधीन् स्थापयेत्ततः ॥ ३१ ॥
 वैष्णवीकरणं कुर्याद् गर्भाधानादिना नरः ।
 गर्भाधानं पुंसवनं सीमन्तोन्नयनञ्जनिः ॥ ३२ ॥
 नामादिसमावर्त्तनान्तं जुहुयादष्ट चाहुतीः ।
 पूर्णाहुतीः प्रतिकर्म श्रुत्वा सुवसुयुक्तया ॥ ३३ ॥
 कुण्डमध्ये षष्ठतुमतीं लक्ष्मीं सन्निव्य ह्योमयेत् ।
 कुण्डलक्ष्मीः समाख्याता प्रकृतिस्त्रिगुणात्मिका ॥ ३४ ॥
 सा योनिः सर्वभूतानां विद्यामन्तगणस्य च ।
 विमुक्तेः कारणं वह्निः परमात्मा च मुक्तिदः ॥ ३५ ॥
 प्राच्यां शिरः समाख्यातं बाहू कोणे व्यवस्थितौ ।
 ईशानाभेयकोणे तु जङ्घे वायव्यनैऋते ॥ ३६ ॥
 उदरं कुण्डमियुतां योनिर्यानिर्विधोदते ।
 गणत्रयं मेखलः, स्रुद्वात्त्रैत्रं सन्निधौ दण ॥ ३७ ॥

पश्चादधिकांस्तु जुहुयात् प्रणवान्मुष्टिमुद्रया^(१) ।
 पुनराघारी जुहुयाद्वायुप्रपन्नं ततः श्रेष्ठम् ॥ ३८ ॥
 ईशानं मूषमन्त्रेण आज्यभागौ तु होमयेत् ।
 उत्तरे द्वादशान्तेन दक्षिणे तेन मध्यतः ॥ ३९ ॥
 बाह्व्या पद्ममध्यस्थं ध्यायेदङ्गितु संस्कृतम् ।
 वैष्णवं सतजिङ्गं च सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥ ४० ॥
 चन्द्रवक्त्र^(२) सूर्याक्षं जुहुयाच्छतमष्ट च ।
 तदर्जुंश्चाथ मूषेन अङ्गानाञ्च दशांशतः ॥ ४१ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये अधिकार्यकथनं नाम
 चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ।

पवित्राधिवासनादिविधिः ।

अग्निरुवाच । सम्प्राताऽऽतिनासि य^(३) पवित्राग्न्याधिवासयेत् ।
 नृसिंहमन्त्रजप्तानि गुप्तान्यस्त्रेण तानि तु ॥ १ ॥
 वस्त्रसंवेष्टितान्येव पात्रस्थान्यभिमन्त्रयेत् ।
 विलायद्भिः प्रोक्षितानि मन्त्रेण चैकधा द्विधा^(४) ॥ २ ॥
 कुम्भपात्रे तु संस्थाप्य रक्षां विज्ञाप्य देशिकः ।
 दन्तकाष्ठक्षान्तकं पूर्व सङ्घर्षणेन तु ॥ ३ ॥
 प्रत्यग्नेन भस्मतिलान् दक्षे गोमयमृत्तिकां ।

१ स्त्रिंशमुद्रयेति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ पञ्चवक्त्रेति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ सम्प्राताऽऽतिनासिचेति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ सन्दाणां चैकधा द्विधेति ख चिह्नितपुस्तकपाठः ।

वारुणे चानिरुद्धेन सौम्ये नारायणेन च ॥ ४ ॥
 दर्भादकश्चाथ हृदा कथौ कुङ्कुमरोचनं ।
 ऐशान्यां शिरसा धूपं शिखया नैर्ऋतेष्वथ ॥ ५ ॥
 मूलपुण्याणि दिव्यानि कवचेनाथ वायवे ।
 चन्दनाम्बुक्षतदधिदूर्वाश्च पुटिकास्थिताः ॥ ६ ॥
 गृहं त्रिसूत्रेणावेष्ट्य पुनः सिद्धार्थकान् क्षिपेत् ।
 दद्यात्पूजाक्रमेणाथ स्वैः स्वैर्गन्धपवित्रकं ॥ ७ ॥
 मन्त्रैर्वै दारपादिभ्यो विष्णुकुम्भे त्वनेन च ।
 विष्णुतेजोभवं रम्यं सर्वपातकनाशनं ॥ ८ ॥
 सर्वकामप्रदं देवं तवाङ्गे धारयाम्यहं ।
 सम्पूज्य धूपदोषाद्यैर्व्रजेद्द्वारसमीपतः ॥ ९ ॥
 गन्धपुष्पाक्षतोषेतं पवित्रञ्चाखिलेर्णयेत् ^(१) ।
 पवित्रं वेष्ट्वं तेजो महापातकनाशनं ॥ १० ॥
 धर्मकामार्थसिद्ध्यर्थं स्वकेङ्गे धारयाम्यहं ।
 आसने परिवारादौ गुरौ दद्यात् पवित्रकं ॥ ११ ॥
 गन्धादिभिः समभ्यर्च्य गन्धपुष्पाक्षतादिमत् ।
 विष्णुतेजोभवेत्यादिमूलेन हृदयेर्पयेत् ॥ १२ ॥
 वज्रिस्थाय ततो दत्त्वा देवं सम्मार्थयेत्ततः ।
 क्षीरोदधिमहानागशय्यावस्थितवियह ॥ १३ ॥
 प्रातस्त्वां पूजयिष्यामि सर्वाङ्घ्रौ भव केशव ।
 इन्द्रादिभ्यस्ततो दत्त्वा विष्णुपार्षदके बलिं ॥ १४ ॥
 ततो देवाग्रतः कुम्भं वासोयुगसमन्वितं ।
 रौचनाचन्द्रकाश्रीरगन्दाद्युदकसंयुतं ॥ १५ ॥
 गन्धपुष्पादिनाभृथ मूलमन्त्रेण पूजयेत् ।

१ पवित्रं पार्थतो नयेदिति ड. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

मण्डपादहिरागल्य विलिप्ते मण्डलत्रये ॥ १६ ॥

पञ्चगव्यक्षरन्दन्तकाष्ठसैव क्रमाद्भवेत् ।

पुराणग्रवणं स्तोत्रं पठन् जागरणं निशि ॥ १७ ॥

परप्रेषकबालानां स्त्रीणां भोगभुजां तथा ।

सद्योधिवासनं कुर्याद्विना गन्धपवित्रकं ॥ १८ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये पवित्राधिवासनं नाम

पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥

— ००००० —

अथ षट्त्रिंशोऽध्यायः ।

पवित्रारोपणविधानं ।

अभिरुवाच । प्रातःस्नानादिकं कृत्वा दारपालान् (१) प्रपूज्य च ।

पविश्य गुप्ते देशे च समालुष्याथ धारयेत् ॥ १ ॥

पूर्वाधिवासितं दयं वस्त्राभरणगन्धकं ।

निगम्य सर्वनिर्माल्यं देतं संस्थाप्य पूजयेत् ॥ २ ॥

पञ्चामृतैः कषाद्यैश्च शुद्धगन्धोदकैस्ततः ।

पूर्वाधिवासितं दद्याद्वस्त्रं गन्धं च पुष्पकं ॥ ३ ॥

अग्नौ ऊत्वा नित्यवच्च देवं सम्मार्थयेद्भमेत् (२) ।

समर्प्य कर्म देवाय पूजां नैमित्तिकीं चरेत् ॥ ४ ॥

दारपालविष्णुकुम्भवर्द्धनीः प्रार्थयेद्भगि ।

अतो देवेति मन्त्रेण मूलमन्त्रेण कुम्भके ॥ ५ ॥

कृष्ण कृष्ण नमस्तुभ्यं गृह्णीष्वेवं पवित्रकं ।

१ जे.कपालानिति ख, चिह्नितपुलकपाठः ।

२ प्रार्थयेद्भगमेदिति ग चिह्नितपुलकपाठः ।

पवित्रीकरणार्थाय वर्धपूजाफलप्रदं ॥ ६ ॥

पवित्रकां कुरुष्वद्य यन्मया दुष्कृतं कृतं ।

शुद्धो भवाम्यहं देव तत्प्रसादात् सुरेश्वर ॥ ७ ॥

पवित्रञ्च हृदाद्यैस्तु आत्मानमभिषिच्य च ।

विष्णुकुम्भञ्च सम्मोक्ष्य प्रजेदेवसमीपतः ॥ ८ ॥

पवित्रमात्मने दद्याद्रक्षावन्धं विस्मृत्य च (१) ।

गृहाण ब्रह्मसूत्रञ्च यन्मया कल्पितं प्रभो ॥ ९ ॥

कर्माणां पूरणार्थाय यथा दोषो न मे भवेत् ।

दारपालासनगुरुमुख्यानाञ्च पवित्रकम् ॥ १० ॥

कनिष्ठादि च देवाय वनमालाञ्च मूलतः ।

हृदादिविन्ध्यकुसेनान्ते पवित्राणि समर्पयेत् ॥ ११ ॥

वक्त्रौ ऊत्वाग्निवर्त्तिभ्यो विष्णादिभ्यः पवित्रकम् ।

पार्श्वं पूर्णाङ्गतिं दद्यात् प्रायश्चित्ताय मूलतः ॥ १२ ॥

अष्टोत्तरशतं वापि पक्षोपनिषदैस्ततः ।

मणिविद्रुममालाभिर्मन्दारकुसुमादिभिः ॥ १३ ॥

इयं सांवत्सरी पूजा तवास्तु गरुडध्वज ।

वनमाला यथा देव कौस्तुभं सततं हृदि ॥ १४ ॥

तद्वत् पवित्रतन्तून् च पूजां च हृदये वहे (१) ।

कामतोऽकामतो वापि दत्तकं नियमार्चने ॥ १५ ॥

विधिना विघ्नलोपेन परिपूणे तदस्तु मे ।

प्रार्थं नत्वा क्षमाप्याथ पवित्रं मस्तकेऽर्पयेत् ॥ १६ ॥

दत्त्वा बलिं दर्शनाभिर्वैष्णवन्तोषये दुक्तं ।

१ रक्षावन्धं विमुच्य चेत ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । पवित्र मूलतो दद्याद्रक्षायं
तद्विमुच्य चेत ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

१ पवित्रकं त्वञ्च पूजायां हृदये वहेति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

विप्रान् भोजनवस्त्राद्यैर्दिवसं पक्षमेव वा ॥ १७ ॥
 पवित्रं स्नानकाले च अवतार्य्य समर्पयेत् ।
 अतिवारितमन्नाद्यं दद्याद्दुष्प्रेय च स्वयं ॥ १८ ॥
 विसर्जनेऽङ्गि सम्पूज्य पवित्राणि विसर्जयेत् ।
 सांवत्सरीमिमां पूजां सम्पाद्य विधिवन्मम ॥ १९ ॥
 ब्रज पवित्रकेदानीं विष्णुलोकं विसर्जितः ।
 मये सोमेश्वरोः प्रार्च्य विध्यक्सेनं हि तस्य च ॥ २० ॥
 पवित्राणि समभ्यर्च्य ब्राह्मणाय समर्पयेत् ।
 यावन्तन्तवत्क्षिप्नु पवित्रे परिकल्पिताः ॥ २१ ॥
 तावदुगसहस्राणि विष्णुलोके महीयते ।
 कुलानां शतमुद्धृत्य दद्यात् पूर्वान् दद्यात्परां ।
 विष्णुलोके तु संस्थाप्य स्वयं मुक्तिमवाप्नुयात् ॥ २२ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये विष्णुपवित्रारोहणं नाम
 षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥

अथ सप्तत्रिंशोऽध्यायः ।

सर्वदेवपवित्रारोहणविधिः ।

अग्निरुवाच । सङ्क्षेपात् सर्वदेवानां पवित्रारोहणं^(१) प्रहृणु ।

पवित्रं सर्वलक्ष्म स्यात् खरसानलग्नं त्वपि ॥ १ ॥

जगद्योने समागच्छ परिवारगणे सह ।

निमन्त्रयाम्यहं प्रातर्द्द्यान्तुभ्यं पवित्रकं ॥ २ ॥

जगत्सृजे^(२) नमस्तुभ्यं गृह्णीष्वेदं पवित्रकं ।

१ पवित्रारोपणमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ जगत्सूते इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

पवित्रीकरणार्थाय वर्षपूजाफलप्रदं ॥ ३ ॥
 शिवदेव नमस्तुभ्यं गृह्णीष्वेदं पवित्रकं ।
 मणिविद्रुगमालाभिर्मन्दारकुसुमादिभिः ॥ ४ ॥
 इयं सांवत्सरी पूजा तवास्तु वेदवित्पते ।
 सावत्सरीमिमां पूजां सन्ध्याय विधिवन्मम ॥ ५ ॥
 यज पवित्रकोदानो रुरीकोकं विसर्जितः ।
 मृच्छदेव नमस्तुभ्यं गृह्णीष्वेदं पवित्रकं ॥ ६ ॥
 पवित्रीकरणार्थाय वर्षपूजाफलप्रदं ।
 शिवदेव नमस्तुभ्यं गृह्णीष्वेदं पवित्रकं ॥ ७ ॥
 पवित्रीकरणार्थाय वर्षपूजाफलप्रदं ।
 वागीश्वर^(१) नमस्तुभ्यं गृह्णीष्वेदं पवित्रकं ॥ ८ ॥
 पवित्रीकरणार्थाय वर्षपूजाफलप्रदं ।
 शक्तिदेवि नमस्तुभ्यं गृह्णीष्वेदं पवित्रकं ॥ ९ ॥
 पवित्रीकरणार्थाय वर्षपूजाफलप्रदं ।
 नागयगमयं सृष्टमनिरुद्धमयं वरं^(२) ॥ १० ॥
 धनधान्यादुग्राग्रेष्टप्रदं समददामि ते ।
 कान्तेदमयं सृष्टं सङ्कर्षणमयं वरं ॥ ११ ॥
 विद्यासक्तिसौभाग्यप्रदं समददामि ते ।
 वामुदेवमयं सृष्टं धर्मयामार्थमोक्षदं ॥ १२ ॥
 संसारसागरोच्चारकारणं प्रददामि ते ।
 विश्वरूपमयं सृष्टं सर्वदं पापनाशनं ॥ १३ ॥

१ गणेश्वर इति ग, घ, ङ, चि कृतपुस्तकत्रयपाठः ।

२ परमिति ङ चि कृतपुस्तकपाठः ।

अतीतानागतकुलसमुद्धारं ददामि ते ।

कनिष्ठादीनि चत्वारि मनुभिक्षु क्रमाद्दे ॥ १४ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये सङ्के पपवित्पारोहणं नाम

सप्तचिंशोऽध्यायः ॥

अथ अष्टत्रिंशोऽध्यायः ।

दवालयनिर्माणफलं ।

अग्निरुवाच । वासुदेवाद्यालयस्य कृतौ वक्ष्ये फलादिकं ।

विकीर्णैर्द्विधाभ्यादि सहस्रजनिपापनृत् ॥ १ ॥

मनसा सद्भक्तवृत्तं शतजन्माघनाशनं ।

येनमोदन्ति कृष्णस्य क्रियमाणं नरा गृहं^(१) ॥ २ ॥

तेपि पापैर्विनिर्मुक्ताः प्रयान्त्युत्तलोकतां ।

समतीतं भविष्यच्च कुलानामयुतं नरः ॥ ३ ॥

विष्णुलोकं नयत्याशु कारयित्वा हरेर्गृहं ।

वसन्ति^(२) पितरो दृष्ट्वा^(३) विष्णुलोके क्षल्लङ्घिताः ॥ ४ ॥

विमुक्ता नारकैर्दुःखैः कर्तुः कृष्णस्य मन्दिरं ।

ब्रह्महत्यादिपापौघघातकं दवालयं ॥ ५ ॥

फलं यन्नाप्यते यज्ञैर्दाम कृत्वा तदाप्यते ।

देवागारे कृते सर्वार्थोत्थानफलं लभेत् ॥ ६ ॥

देवायार्थे हतानाञ्च रणे यत्तत्फलादिकं ।

शास्त्रेण पांशुना वापि कृतं धाम च नाकदं ॥ ७ ॥

१ गृहादिकं ग, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ नन्दन्ति इति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः । वसन्ति इति ड, चिह्नितपुस्तक
पाठः ।

३ दृष्ट्वा इति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

यकायतनकृत् स्वर्गी व्यगारी ब्रह्मलोकभाक् ।
 पञ्चागारी शम्भुलोकमष्टागाराद्धरौ स्थितिः ॥ ८ ॥
 षोडशाक्षयकारी तु ^(१) भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।
 कनिष्ठं मध्यमं श्रेष्ठं कारयित्वा हरेर्गृहं ॥ ९ ॥
 स्वर्गं च वैष्णवं लोकं मोक्षमाप्नोति च क्रमात् ।
 श्रेष्ठमायतनं विष्णोः कृत्वा यद्धनवान् लभेत् ॥ १० ॥
 कनिष्ठेनैव तत् पुण्यं प्राप्नोत्यधनवान्नरः ।
 समुत्पाद्य धनं कृत्वा स्वल्पेनापि ^(२) सुरालयं ॥ ११ ॥
 कारयित्वा हरेः पुण्यं सम्प्राप्नोत्यधिकं वरं ।
 लक्ष्मणाथ सहस्रेण शतेनार्द्धेन वा हरेः ॥ १२ ॥
 कारयन् भवनं याति यत्रास्ते गरुडध्वजः ।
 बाल्ये तु क्रीडमाणा ये पांशुभिर्भवनं हरेः ॥ १३ ॥
 वामुदेवस्य कुर्वन्ति तेषां तल्लोकगामिनः ।
 तीर्थं चायतने पुण्ये सिद्धिदत्ते तयागमे ॥ १४ ॥
 कर्तुं चायतनं विष्णोर्यथोक्तातिगुणं फलं ।
 बन्धूकपुष्पविन्यासैः सुधापङ्केन वैष्णवं ॥ १५ ॥
 ये विलिम्बन्ति भवनं ते यान्ति भगवत्पुरं ।
 पतितं पतमानन्तु तथार्द्धपतितं नरः ॥ १६ ॥
 समुद्धृत्य हरेर्दामं प्राप्नोति द्विगुणं फलं ।
 पतितस्य तु यः कर्त्ता पतितस्य च रक्षिता ॥ १७ ॥
 विष्णोरायतनस्येह स नरो विष्णुलोकभाक् ।
 शृङ्गानिचयस्तिष्ठेत् यावदायतने हरेः ॥ १८ ॥
 सकुलस्तस्य वै कर्त्ता विष्णुलोके महीयते ।

१ षोडशागारकारी तु इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ स्वल्पेनैवेति ख चिह्नितपुस्तकपाठः ।

स एव पुण्यवान् पूज्य इह लोके परत्र च ॥ १९ ॥
 कृण्वस्य वासुदेवस्य यः कारयति केतनं ।
 जातः स एव सुकृती कुलन्तेनैव पावितं ॥ २० ॥
 विष्णुरुद्रार्कदेव्यादेर्गृहकर्त्ता स कीर्त्तिभाक् ।
 किं तस्य वित्तनिचयेर्मूढस्य परिरक्षिणः ॥ २१ ॥
 दुःखार्जितैर्यः कृण्वस्य न कारयति केतनं ।
 नोपभोग्यं धनं यस्य पितृधिप्रदिवौकसां ॥ २२ ॥
 नोपभोगाय बन्धूनां व्यर्थस्तस्य धनागमः ।
 यथा ध्रुवो नृणां मृद्युर्वित्तनाशस्तथा ध्रुवः ॥ २३ ॥
 मूढस्तत्राऽनुबध्नाति जिविते चले धने ।
 यदा वित्तं न दानाय नोपभोगाय देहिनां ॥ २४ ॥
 नापि कीर्त्यै न धर्मार्थं तस्य स्वाम्ये को गुणः ।
 तत्मादित्तं समासाद्य देवाद्वा पौरुषादथ ॥ २५ ॥
 दद्यात् सम्यग् द्विजायेभ्यः कीर्त्तनानि च कारयेत् ।
 दानेभ्यश्चाधिकं यत्मात् कीर्त्तनेभ्यो वरं यतः ॥ २६ ॥
 अतस्तत्कारयेद्दीमान् विष्णुर्देवैर्मन्दिरादिकं ।
 विनिवेश्य हरेर्द्वान् भक्तिमद्भिर्नरोत्तमैः ॥ २७ ॥
 निवेशितं भवेत् कृत्स्नं त्रैलोक्यं सचराचरं ।
 भूतं भव्यं भविष्यच्च स्थूलं सूक्ष्मं तथेतर्त् (१) ॥ २८ ॥
 आत्रस्तस्त्वपर्यन्तं सर्वं विष्णोः समुद्रवत् ।
 तस्य देवादिदेवस्य सर्वगस्य (२) मद्भात्मनः ॥ २९ ॥
 निवेश्य भवनं विष्णोर्न भूयो भुवि जायते ।
 यथा विष्णोर्दामस्ततौ फलं तद्वद्विवाकसां ॥ ३० ॥

१ तथैव च इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ सर्वेशस्य इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

शिवब्रह्माकर्कविघ्नेशचण्डीलक्ष्म्यादिकात्मना ।
 देवालयकृतेः पुण्यं प्रतिमाकरणेधिकं ^(३) ॥ ३१ ॥
 प्रतिमास्थापने यागे फलस्यान्तो न विद्यते ।
 मण्मयाद्दारुजे पुण्यं दारुजादिष्टकाभवे ॥ ३२ ॥
 इष्टकोत्याक्षैर्नजे स्याद्देमादेरधिकं फलं ।
 सप्तजम्बकतं पापं पारम्भादेव नश्यति ॥ ३३ ॥
 देवालयस्य स्वर्गी स्यान्नरकं न स गच्छति ।
 कुलानां शतमुद्धृत्य विष्णुलोकं नयेन्नरः ॥ ३४ ॥
 यमो यमभटानाह देवमन्दिरकारिणः ।

यम उवाच । प्रतिमापूजादिहृतो नानेया नरकं नराः ॥ ३५ ॥

देवालयकृत्कर्तार आनेयास्ते तु मोचरे ^(१) ।
 विचरन्ध्वं यथाव्यायन्निथोगो मम पाल्यतां ^(२) ॥ ३६ ॥
 नाद्याभङ्गं करिष्यन्ति भवतां जन्तवः क्वचित् ।
 केवलं ये जगत्तातमनन्तं समुपाश्रिताः ॥ ३७ ॥
 भवद्भिः परिहृत्तव्यास्तेषां नात्रास्ति संस्थितिः ।
 ये च भागवता स्तोके तच्चित्तान्तत्परायणाः ॥ ३८ ॥
 पूजयन्ति सदा विष्णुं ते वक्ष्याम्याः सुदूरतः ।
 यन्तिष्ठन् प्रसपन् गच्छन्नुत्तिष्ठन् स्खलिते स्थिते ^(४) ॥ ३९ ॥
 सङ्कोर्त्तयन्ति गोविन्दं ते वक्ष्याम्याः सुदूरतः ।
 नियनैमिक्तिकैर्देवं ये यजन्ति जगद्भनम् ॥ ४० ॥
 नावलोक्या भवद्भिस्ते तद्भूता यान्ति तद्भूतिम् ।

१ आनेयारत्नविशेषत इति ग. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ नियमो मन्त्रपाठ्यतामिति ख चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ जम्बकः क्वचित् इति ख चिह्नितपुस्तकपाठः ।

ये पुष्पधूपवासोभिर्भूषणैश्चातिवल्लभैः ॥ ४१ ॥
 अर्चयन्ति न ते ग्राह्या नराः कृष्णालये गताः (१) ।
 उपलेपनकर्तारः सम्मार्जनपराश्च ये ॥ ४२ ॥
 कृष्णालये परित्याज्यास्तेषां पुत्रास्तथा कुलम् ।
 येन चायतनं विष्णोः कारितं तत्कुलोद्भवम् ॥ ४३ ॥
 पुंसां शतं नावलोक्यं भवद्भिर्दुष्टचेतसा ।
 यस्तु देवालयं विष्णोर्द्वारुशैलमयं तथा ॥ ४४ ॥
 कारयेन्मृगमयं वापि सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 अहन्यर्हानि यज्ञेन यजतो यन् महाफलम् ॥ ४५ ॥
 प्राप्नोति तत् फलं विष्णोर्यः कारयति केतनं ।
 कुलानां शतमागामि समतीतं तथा शतं ॥ ४६ ॥
 कारयन् भगवद्धाम नयत्यच्युतलोकतां ।
 सप्तलोकमधो विष्णुस्तस्य यः कुरुते गृहं ॥ ४७ ॥
 तारयत्यक्षयांल्लोकानक्षयान् प्रतिपद्यते ।
 इष्टकाचयविन्यासो यावन्त्यब्दानि तिष्ठति ॥ ४८ ॥
 तावद्वर्षसहस्राणि तत्कर्तुर्दिवि संस्थितिः ।
 प्रतिमाकृद्दिष्णुलोकं स्थापको लीयते हरौ ।
 देवसङ्गप्रतिकृतिप्रतिष्ठाकृत्तु गोचरे ॥ ४९ ॥
 अभिरुवाच । यमोक्ता नानयंस्तथ प्रतिष्ठादिकृतं हरेः ।
 हयग्रीवः प्रतिष्ठार्थं (२) देवानां ब्रह्मणेऽब्रवीत् ॥ ५० ॥
 इत्यादिमाहापुराणे आग्नेये देवालयदिमाहात्म्यप्रवर्णनं नाम
 अष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥

—०००—

१ कृष्णायुधे गता इति ख, घ, ङ. चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

२ प्रतिष्ठापयामि ख ङ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

अयोनचत्वारिंशोऽध्यायः ।

भूपरिग्रहविधानं ।

हयग्रीव उवाच । विष्णादीनां प्रतिष्ठादि वक्ष्ये ब्रह्मन् षट्गुण्य मे ।

प्रोक्तानि पञ्चरात्राणि सप्तरात्राणि वै मया ॥ १ ॥

व्यस्तानि मुनिभिर्लोके पञ्चविंशतिसङ्ख्या ।

हयग्रीर्षं तन्वमायं तन्वं त्रेलोक्यमोहनं ॥ २ ॥

वैभवं पौष्करं तन्वं प्रह्लादङ्गायंगालवं ।

नारदीयञ्च सम्प्रभं शाखिल्यं वैश्वकं^(१) तथा ॥ ३ ॥

सत्योक्तं शैलकं तन्वं वासिष्ठं ज्ञानसागरं ।

स्वायम्भुवं कार्पिलञ्च तार्क्ष्यं नारायणीयकं ॥ ४ ॥

आत्रेयं नारसिंहास्थमानन्दास्थं तथारुणं ।

बौधायनं तथार्घं तु^(२) विश्वोक्तं तस्य सारतः ॥ ५ ॥

प्रतिष्ठां हि द्विजः कुर्यान्मथ्यदेशादिसम्भवः ।

नकच्छदेशसम्भूतः कावेरीकेऽङ्गणोद्भूतः ॥ ६ ॥

कामरूपकलिङ्गोत्थः काञ्चीकाश्मीरकोशलः^(३) ।

आकाशवायुतेजोऽनुभूतेताः पञ्चैरात्रयः ॥ ७ ॥

अचेतन्यास्तमोऽज्ञिताः पञ्चरात्रविवर्जितं ।

ब्रह्मार्हं विष्णुरमल इति विद्यात्स देशिकः ॥ ८ ॥

सर्वलक्षणहीनोऽपि स गुरुस्तन्वपारगः ।

१ चैद्यवं तथेति ग, ड, घ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

२ तथाष्टाद्वमिति ख ड, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

३ काश्मीरके स्थित इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

नगराभिमुखाः स्थाप्या देवा न च पराङ्मुखाः ॥ ९ ॥
 कुरुक्षेत्रे गयादौ च नदीनान्तु (१) समीपतः ।
 ब्रह्मा मध्ये तु नगरे पूर्व शक्रस्य शोभनं ॥ १० ॥
 अग्नावग्नेश्च मातृणां भूतानाञ्च यमस्य च ।
 दक्षिणे चण्डिकायाश्च पितृदेव्यादिकस्य च ॥ ११ ॥
 नैर्ऋते मन्दिरं कुर्यात् वरुणादेश्च वारुणे ।
 वायोर्द्वागस्य वायवे सौम्ये यक्षगृहस्य च ॥ १२ ॥
 चण्डीशस्य महेशस्य गेष्टे विष्णोश्च सर्वशः ।
 पूर्वदेवकुलं पौड्यं प्रासादं स्वल्पकं त्वय ॥ १३ ॥
 समं वाष्पधिकं वापि न कर्त्तव्यं विजानता ।
 उभयोर्द्विगुणं सीमां त्यक्त्वा चोच्छ्रयस्मितां ॥ १४ ॥
 प्रासादं कारयेदन्यं नोभयं पौड्येद् बुधः ।
 भूमौ तु शोधितायां तु कुर्याद्भूमिपरिग्रहं ॥ १५ ॥
 प्राकारसीमापर्यन्तं ततो भूतबलिं हरेत् ।
 नाघं हरिद्राचूर्णान्तु सस्त्राजं दधिसक्तुभिः ॥ १६ ॥
 अष्टाक्षरेण सत्तुंश्च पातयित्वाष्टदिक्षु च ।
 राक्षसाश्च पिशाचाश्च येस्मिंस्फिष्टान्ति भूतले ॥ १७ ॥
 सर्वे ते व्यपगच्छन्तु स्थानं कुर्यामहं हरेः ।
 हूलेन वाहयित्वा गां गोभिश्चैवावदारयेत् ॥ १८ ॥
 परमाण्वष्टकेनैव रथरेणुः प्रकीर्तितः ।
 रथरेण्वष्टकेनैव त्रसरणुः प्रकीर्त्यते ॥ १९ ॥
 तैरष्टभिस्तु बालायां लिख्या तैरष्टभिर्मता ।
 तार्मिषूकाष्टभिः ख्याता ताखाष्टौ यवमध्यमः ॥ २० ॥

यवाष्टकैरङ्गुलं स्याच्चतुर्विंशाङ्गुलः करः ।

चतुरङ्गुलसंयुक्तः स हस्तः ^(१) पद्महस्तकः ॥ २१ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये प्रतिष्ठायां भूपरिग्रहे
नामोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथ चत्वारिंशोऽध्यायः ।

अर्घ्यदानविधानं ।

भगवानुवाच । पूर्वमासीत् महद्भूतं सर्वभूतभयङ्करं ।

तद्देवैर्निर्घृतं भूमौ स वास्तुपुरुषः स्मृतः ॥ १ ॥

चतुःषष्टिपदे क्षेत्रे ईशं कौणार्द्धसंस्थितं ।

घृताक्षतैस्तर्प्येत्तं पर्जन्यं पदगं ततः ॥ २ ॥

उत्पलाद्विजयन्तश्च द्विपदस्थं पताकया ।

महेन्द्रश्चैककोष्ठस्थं सर्वरत्नैः पदे रविं ॥ ३ ॥

वितानेनार्द्धपदगं सत्यं पदे भृशं घृतैः ।

व्योमं शाकुनमांसेन ^(२) कौणार्द्धपदसंस्थितं ॥ ४ ॥

सुचा चार्द्धपदे वह्निं पूषाणं लाजयैकतः ।

स्वर्गेन वितथं दिष्टं मथनेन गृह्णाक्षतं ॥ ५ ॥

मांसौदनेन धर्मशमेकैकस्मिन् स्थितं द्वयं ।

गन्धवं द्विपदं गन्धैर्भृशं शाकुनजिज्ञया ॥ ६ ॥

एकस्थमूर्द्धसंस्थश्च मृगं नीलपटैस्तथा ।

पितृन् कश्यपयार्द्धस्थं दन्तकाष्ठैः पदस्थितं ॥ ७ ॥

१ नृहस्त इति ख, निश्चितपुस्तकपाठः ।

२ व्योमं शाकुलमांसेनेति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

दौवारिकं दिसंस्थश्च सुग्रीवं यावकेन तु ।
 पुष्पदन्तं कुशस्तम्बैः पद्मैर्व्यवणमेकतः ॥ ८ ॥
 असुरं सुरया द्विष्टं पदे शेषं घृताम्भसा ।
 यवैः पापं पदार्दस्थं रोगमर्द्धं च मण्डकैः ॥ ९ ॥
 नागपुष्पैः पदे नागं मुख्यं भक्ष्यैर्दिसंस्थितं ।
 मुद्गौदनेन भल्लाटं पदे सोमं पदे तथा ॥ १० ॥
 मधुना पायसेनाथ शालूकेन ऋषिं द्वये ।
 पदे दितिं लोपिकाभिरर्द्धं दितिमथापरं ॥ ११ ॥
 पूर्विकाभिस्तत्स्वापमोशाधः पथसा पदे ।
 ततोधस्वापवत्सन्तु दध्ना चैकपदे स्थितं ॥ १२ ॥
 लड्डुकोष्ठं मरीचिन्तु पूर्वकोष्ठचतुष्टये ^(१) ।
 सवित्रे रक्तपुण्याणि ब्रह्माधःकोणकोष्ठके ॥ १३ ॥
 तदधःकोष्ठके दद्यात् सवित्र्यै च कुशोदकं ।
 विवस्वतेऽरुणं दद्याच्चन्दनञ्चतुरङ्गिषु ॥ १४ ॥
 रुद्रोधःकोणकोष्ठे तु इन्द्रायाद्रं निशान्वितं ।
 इन्द्रजयाय तस्याधो घृताद्रं कोणकोष्ठके ॥ १५ ॥
 चतुष्टयेषु दातव्यमिन्द्राय गुडपायसं ।
 वायूधःकोणदेशे तु रुद्राय पक्वमांसकं ॥ १६ ॥
 तदधःकोणकोष्ठे तु यक्षायाद्रं फलन्तया ।
 महीधराय मांसान्नं माघश्च चतुरङ्गिषु ॥ १७ ॥
 मध्ये चतुष्टये स्थाप्या ब्रह्मणे तिलतण्डुलाः ।
 चरकीं माघसर्पिर्भ्यां स्कन्दं कृशरयासृजा ॥ १८ ॥
 रक्तपद्मैर्विदारीश्च कन्दर्पश्च पल्लोदनैः ।
 पृतनां पलपित्ताभ्यां मांसासृगभ्याश्च जम्भकं ॥ १९ ॥

१ मथ्यचतुष्टये इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

पित्तामृगस्थिभिः पापां पिलिपिङ्गं^(१) सजासृजा ।
 ईशाद्यान् रक्तमांसेन अभावादक्षतेर्यजेत् ॥ २० ॥
 रक्तोमाहृगणेभ्यश्च पिशाचादिभ्य एव च ।
 पितृभ्यः क्षेत्रपालेभ्यो बलीन् दद्यात् प्रकामतः ॥ २१ ॥
 अङ्गत्वेतानसन्तर्प्य प्रासादादीन् कारयेत् ।
 ब्रह्मस्थाने ह्रिं लक्ष्मीं गङ्गं पश्चात् समर्चयेत् ॥ २२ ॥
 महोश्वरं वासुमयं^(२) वर्द्धन्या सहितं घटं ।
 ब्रह्माणं मध्यतः कुम्भे ब्रह्मादींश्च दिगीश्वरान् ॥ २३ ॥
 दद्यात् पूर्णाङ्गतिं पश्चात् स्वस्ति वाच्य प्रणम्य च ।
 प्रगृह्य कर्कर्शे सम्यक् मण्डलन्तु प्रदक्षिणं ॥ २४ ॥
 सूत्रमार्गेण हे ब्रह्मन्तोयधाराञ्च भामयेत् ।
 पृथ्व्यन्तेन मार्गेण सप्त बीजानि वापयेत् ॥ २५ ॥
 प्रारम्भं तेन मार्गेण तस्य खातस्य कारयेत् ।
 ततो गत्तं खनेन्मध्ये हस्तमात्रं प्रमाणतः ॥ २६ ॥
 चतुरङ्गुलकं चाधस्त्रोपलिप्याश्चयेत्ततः ।
 ध्यात्वा चतुर्भुजं विष्णुमर्घ्यं दद्यात्तु कुम्भतः ॥ २७ ॥
 कर्कर्शो पूरयेत् श्वभं शुक्लपुष्पाणि च न्यसेत् ।
 दक्षिणावर्त्तकं श्रेष्ठं बीजैर्मृद्भिश्च पूरयेत् ॥ २८ ॥
 अर्घ्यदानं विनिष्पाद्य गोवस्त्रादीन्देहुरुरै ।
 कालज्ञाय स्थपतये वैष्णवादिभ्य अर्चयेत् ॥ २९ ॥
 ततस्तु खानयेद्यत्नाञ्जलान्तं यावदेव तु ।
 पुरुषाधःस्थितं शल्यं^(३) न गृहे दोषदं भवेत् ॥ ३० ॥

१ पिलिपिच्छमिति ड. चिह्नितपुष्पकपाठः ।

२ महोश्वरं वासुमयमिति ख ड. चिह्नितपुष्पकपाठः ।

३ पुरुषाधिष्ठितं शल्यमिति ग चिह्नितपुष्पकपाठः ।

अस्थिश्ले भिद्यते वै भित्तिर्वै गृहिणोऽसुखं ।

यन्नामशब्दं शृणुयात्तत्र श्लेष्मं तदुद्धवं ॥ ३१ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये अर्घ्यदानकथनं नाम

चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

अथैकचत्वारिंशोऽध्यायः ।

शिलाविन्यासविधानं ।

भगवानुवाच । पादप्रतिष्ठां वक्ष्यामि शिलाविन्यासलक्षणं ।

अयतो मण्डपः कार्यः कुडानान्तु चतुष्टयं ॥ १ ॥

कुम्भन्यासेष्टकान्यासो द्वारस्तम्भोच्चयं शुभं ।

पादोनं पूरयेत् खातं तत्र वास्तुं यजेत् समे ॥ २ ॥

इष्टकाश्च सुपकाः स्युर्दादशाङ्गुलसम्मिताः ।

सुविस्तारविभागेन वैपुल्येन ^(१) समन्विताः ॥ ३ ॥

करप्रमाणा श्रेया साच्छिलाप्यथ शिखामये ^(२) ।

नव कुम्भांस्ताम्रमयान् स्थापयेदिष्टकाघटान् ॥ ४ ॥

अद्भिः पञ्चकयायेण सख्यौ घधिजलेन च ।

गन्धतोयेन च तथा कुम्भेस्तोयसुपूरितैः ॥ ५ ॥

हिरण्यब्रीहिसंयुक्तैर्गन्धचन्दनवर्चितैः ।

आपो हि छेति तिम्रभिः शन्नो देवीति चाप्यथ ॥ ६ ॥

तरत् समन्दोरिति च ^(३) पावमानीभिरेव च ।

उदुत्तमं वरुणमिति कयानश्च तथैव च ॥ ७ ॥

१ सुविस्तारं विभागेन नैपुण्येति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ शिला स्यान्न शिखामये इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ भवतमसन्दोरिति ख, ग, ड, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

वरुणस्येति मन्त्रेण हंसः शुचिषदित्यपि ।
 श्रीसूक्तेन च तथा शिलाः संस्थाप्य संघटाः ^(१) ॥ ८ ॥
 शय्यायां मण्डपे प्राचां मण्डले हस्मिर्चयेत् ।
 जुहुयाज्जनयित्वाग्निं समिधो द्वादशीस्ततः ॥ ९ ॥
 आघारावाज्यभगौ तु प्रणवेनैव कारयेत् ।
 अष्टाङ्गतीक्ष्णयाष्टान्तेराज्यं ^(२) व्याहृतिभिः क्रमात् ॥ १० ॥
 लोकेष्टानामग्नये वै सोमायावग्रहेषु च ^(३) ।
 पुरुषोत्तमायेति च व्याहृतीर्जुहुयात्ततः ॥ ११ ॥
 प्रायश्चित्तं ततः पूर्णां मूर्त्तिमांसघृतांस्तिलान् ।
 वेदाद्यैर्द्वादशान्तेन ^(४) कुम्भेषु च पृथक् पृथक् ॥ १२ ॥
 प्राङ्मुखस्तु गुरुः कुर्यादष्टदित्तु विलिप्य च ।
 मध्ये चैकां शिलां कुम्भं न्यसेदतान् मुरान् क्रमात् ॥ १३ ॥
 पद्मं चैव महापद्मं मकरं कच्छपं तथा ।
 कुमुदश्च तथा नन्दं पद्मं शङ्खश्च पद्मिनीं ॥ १४ ॥
 कुम्भान्न चालयेत्तेषु न्यसेदष्टेष्टकाः क्रमात् ।
 ईशानान्तास्त्र पूर्व्यादाविष्टकां प्रथमं न्यसेत् ॥ १५ ॥
 शक्तयो विमलाद्यास्तु इष्टकानान्तु देवताः ।
 न्यसनीया यथा योगं मध्ये न्यस्या त्वनुग्रहा ॥ १६ ॥
 अथ्यङ्गे चाक्षते पूर्णमुनेरङ्गिरसः सुते ।
 इष्टके त्वं प्रयच्छेष्टं प्रतिष्ठां कारयाम्यहं ॥ १७ ॥
 मन्त्रेणानेन विनग्रस्य इष्टका देशिकोत्तमः ।

१ सयुता इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ अष्टाङ्गतीक्ष्णया पूर्णरात्र्यमिति ग, घ, ड, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

३ सोमाय च यज्ञाय चेति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ द्वादशार्णेन इति ख चिह्नितपुस्तकपाठः ।

गर्भाधानं ततः कुर्यान्मध्यस्थाने समाहितः ॥ १८ ॥

कुम्भोपरिष्ठाद्देवेशं पद्मिनीं न्यस्य देवतां ।

मृत्तिकाश्चैव पुष्पाणि धातवो रत्नमेव च ^(१) ॥ १९ ॥

लौहानि दिक्पतेरस्त्रं यजेद्देवैर्गर्भभाजने ।

द्वादशाङ्गुलविस्तारे चतुरङ्गुलकोच्छये ॥ २० ॥

पद्माकारे ताम्रमये भाजने पृथिवीं यजेत् ।

एकान्ते सर्वभूतेशे पर्वतासनमण्डिते ॥ २१ ॥

समुद्रपरिवारे त्वं देवि गर्भं समाश्रय ।

नन्दे नन्दय वासिष्ठे वसुभिः प्रजया ^(२) सद्यः ॥ २२ ॥

जये भार्गवदायादे प्रजानां विजयावहे ।

पूर्णाङ्गिरसदायादे पूर्णकामं कुरुष्व मां ॥ २३ ॥

भद्रे काश्यपदायादे कुरु भद्रां मतिं मम ।

सर्वबीजसमायुक्ते सर्वरत्नौषधीवृते ॥ २४ ॥

जये सुरर्षिरे नन्दे वासिष्ठे रम्यतामिह ।

प्रजापतिमुते देवि चतुरस्रे महीयसि ॥ २५ ॥

सुभगे सुप्रभे भद्रे गृहे काश्यपि रम्यतां ।

पूजिते परमाश्चर्यं गन्धमाल्यैरुत्सृज्यते ॥ २६ ॥

भवभूतिकरी देवि गृहे भार्गवि रम्यतां ।

देशस्वामिपुरस्वामिगृहे स्वामिपरिग्रहे ॥ २७ ॥

मनुष्यादिकतुष्टार्थं पशुवदिकरी भव ।

एवमुक्त्वा ततः खातं गोमूत्रेण तु सेचयेत् ॥ २८ ॥

कृत्वा निधापयेद्गर्भं गर्भाधानं भवेद्भिर्निश ।

गोवस्त्रादि प्रदद्याच्च गुरवेत्येषु भोजनं ॥ २९ ॥

१ रसमेव चेति ग, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

२ त्रियथेति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

गर्भं न्यसेष्टका न्यस्य ततो गर्भं प्रपूरयेत् ।
 पीठबन्धमतः कुर्यान्मितप्रासादमानतः ^(१) ॥ ३० ॥
 पीठोत्तमश्चोच्छ्रेयसं प्रासादस्यार्द्धवित्तरात् ।
 पादद्चीनं मध्यमं स्यात् कनिष्ठं चोत्तमार्द्धतः ॥ ३१ ॥
 पीठबन्धोपरिष्ठात् वास्तुयागं पुनर्यजेत् ।
 पादप्रतिष्ठाकारी तु निम्नापो दिवि मोदते ॥ ३२ ॥
 देवागारं करोमीति मनसा यस्तु चिन्तयेत् ।
 तस्य कायगतं पापं तदङ्गा हि प्रणश्यति ॥ ३३ ॥
 कृते तु किं पुनस्तस्य प्रासादे विधिनैव तु ।
 अष्टेष्टकसमायुक्तं यः कुर्याद्देवतालयं ॥ ३४ ॥
 न तस्य फलसम्पत्तिर्वक्तुं शक्येत केनचित् ।
 अनेनैवानुमेयं हि फलं प्रासादवित्तरात् ॥ ३५ ॥
 ग्राममध्ये च पृथ्वे च प्रत्यङ्गद्वारं प्रकल्पयेत् ।
 विदिशाम् च सर्वासु ग्रामे प्रत्यङ्मुखो भवेत् ।
 दक्षिणे चोत्तरे चैव पश्चिमे प्राङ्मुखो भवेत् ॥ ३६ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये पातालयोगकथनं नाम
 एकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

(३६)

अथ द्वाचत्वारिंशोऽध्यायः ।

प्रासादलक्षणकथनं ।

हयग्रीव उवाच । प्रासादं समावक्ष्यामि सर्वसाधारणं षट्गुणं ।

चतुरस्रीकृतं क्षेत्रं भजेत् षोडशधा बुधः ॥ १ ॥

मध्ये तस्य चतुर्भिस्तु कुर्यादायसुमन्वितं ।

१ समप्रासादमानत इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

दादशैव तु भागानि भित्तयं परिकल्पयेत् ॥ २ ॥
 जङ्घोच्छ्रायन्तु कर्त्तव्यं चतुर्भागेण चाद्यतं ^(१) ।
 जङ्घायां द्विगुणेच्छ्रायं मञ्जर्याः कल्पयेद् बुधः ॥ ३ ॥
 तुर्यभागेन मञ्जर्याः कार्यः सम्यक् प्रदक्षिणः ^(२) ।
 तन्माननिर्गमं कार्यमुभयोः पार्श्वयोः समं ॥ ४ ॥
 शिखरेण समं कार्यमग्रे जगति विस्तरं ।
 द्विगुणेनापि कर्त्तव्यं यथाशोभानुरूपतः ॥ ५ ॥
 विस्तारान्मण्डपस्याग्रे गर्भसूत्रद्वयेन तु ।
 देर्घ्याद्यादाधिकं कुर्यान्मध्यस्तन्मैर्विभूषितं ॥ ६ ॥
 प्रासादगर्भमानं वा कुर्वीत मुखमण्डपं ।
 एकाशीतिपदैर्वास्तु पश्चात् मण्डपमारभेत् ॥ ७ ॥
 शुकान् प्राग्द्वारविन्यासे प्रादान्तःस्थान् यजेत् सुरान् ।
 तथा प्राकारविन्यासे यजेद् द्वात्रिंशदन्तरगान् ^(३) ॥ ८ ॥
 सर्वसाधारणं चैतत् प्रासादस्य च लक्षणं ।
 मानेन प्रतिमाया वा प्रासादमपरं षट्गु ॥ ९ ॥
 प्रतिमायाः प्रमाणेन कर्त्तव्या पिण्डिका शुभा ।
 गर्भस्तु पिण्डिकार्द्धेन गर्भमानास्तु भित्तयः ॥ १० ॥
 भित्तेरायाममानेन उत्तरेधन्तु प्रकल्पयेत् ।
 भित्तुच्छ्रायात्तु द्विगुणं शिखरं कल्पयेद् बुधः ॥ ११ ॥
 शिखरस्य तु तुर्येण भ्रमणं परिकल्पयेत् ।
 शिखरस्य चतुर्थेन अग्रतो मुखमण्डपं ॥ १२ ॥

१ चतुर्भागेण वा युतमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । चतुर्भागेण संयुतमिति ग,
 चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ सम्यक् कुर्यात् प्रदक्षिणमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ द्वात्रिंशदन्तरे इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अष्टमांसेन गर्भस्य रथकानान्तु निर्गमः ।
 परिधेर्गुणभागेन रथकास्तत्र कल्पयेत् ॥ १३ ॥
 तत्तृतीयेण (४) वा कुर्यात्त्रयकानान्तु निर्गमं ।
 वामत्रयं स्थापनीयं रथकचितये सदा ॥ १४ ॥
 शिखरार्थं हि सूत्राणि चत्वारि विनिपातयेत् ।
 शुकनाशोर्द्ध्वतः सूत्रं तिर्यग्भूतं निपातयेत् ॥ १५ ॥
 शिखरस्यार्द्धभागस्थं सिंहं तत्र तु कारयेत् ।
 शुकनासां स्थिरीकृत्य मध्यसन्धौ निधापयेत् ॥ १६ ॥
 अपरे च तथा पार्श्वे तद्वत् सूत्रं निधापयेत् ।
 तदूर्ध्वान्तु भवेद्देवी सकण्ठा मनसारकं ॥ १७ ॥
 खन्धभग्नं न कर्त्तव्यं विक्रान्तं तथैव च ।
 ऊर्ध्वं च वेदिकामानात् कलशं परिकल्पयेत् ॥ १८ ॥
 विस्तारद्विगुणं द्वारं कर्त्तव्यं तु सुशोभनं ।
 उदुम्बरौ तदूर्ध्वं च न्यसेच्छाखां समङ्गलैः ॥ १९ ॥
 द्वारस्य तु चतुर्थांशे काष्ठ्यौ चण्डप्रचण्डकौ ।
 विश्वसेनवत्सदण्डौ शिखोर्द्ध्वोऽदुम्बरे श्रियं ॥ २० ॥
 दिग्गजेः स्नाप्यमानान्तां घटः साक्षां सुसूषिकां ।
 प्रासादस्य चतुर्थांशैः प्राकारस्योच्छ्रयो भवेत् ॥ २१ ॥
 प्रासादात् पादहीनस्तु गोपुरस्योच्छ्रयो भवेत् ।
 पञ्चहस्तस्य देवस्य एकहस्ता तु पीठिका ॥ २२ ॥
 गारुडं मण्डपश्चाद्ये एकं भौनादिधाम च ।
 कुर्याद्वि प्रतिमायान्तु दिक्षु चाष्टासु चोपरि ॥ २३ ॥
 पूर्वं वराहं दक्षे च नृसिंहं श्रोमरं जले ।
 उत्तरे तु हयग्रीवमाग्नेय्यां जामदग्न्यकं ॥ २४ ॥

नैर्ऋत्यां रामकं वायौ वामनं वासुदेवकं ।
 ईशे प्रासादरचना देया वस्कर्कादिभिः ।
 द्वारस्य चाष्टमाद्यंशं त्यक्त्वा बिधौ न दोषभाक् ॥ २५ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये प्रासादलक्षणं नाम
 द्वाचत्वारिंशोऽध्यायः ।

अथ त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ।

प्रासाददेवतास्थापनं ।

भगवानुवाच । प्रासादे देवताः स्थाप्या वक्ष्ये ब्रह्मन् षट्गुण्य मे ।

पश्चायतनमध्ये तु वासुदेवं निवेशयेत् ॥ १ ॥
 वामनं नृहरिश्चाश्वरीर्षं तद्वच्च शूकरं ।
 आग्नेये नैर्ऋते चैव वायवे चेश्वरीचरे ॥ २ ॥
 अथ नारायणं मध्ये आग्नेय्यामम्बिकां न्यसेत् ।
 नैर्ऋत्यां भास्करं वायौ ब्रह्माणं लिङ्गमोशके ॥ ३ ॥
 अथवा रुद्ररूपन्तु अथवा नवधामसु ।
 वासुदेवं न्यसेन्मध्ये पूर्वादौ वामवामकान् ॥ ४ ॥
 इन्द्रादीन् लोकपालान्स्रव्यवा नवधामसु ।
 पश्चायतनकं कुर्यात् मध्ये तु पुरुषोत्तमं ॥ ५ ॥
 लक्ष्मीवैश्रवणौ पूर्व दक्षे मातृगणं न्यसेत् ।
 स्कन्दं गणेशमोशनं सूर्यादीन् पश्चिमे गृह्णान् ॥ ६ ॥
 उत्तरे दश मत्स्यादीनाग्नेय्यां चण्डिकां तथा ।
 नैर्ऋत्यामम्बिकां स्थाप्य वायवे तु सरस्वतीं ॥ ७ ॥
 पद्ममैशे वासुदेवं मध्ये नारायणञ्च वा ।
 त्रयोदशालये मध्ये विश्वरूपं न्यसेद्दरिं ॥ ८ ॥

पूर्वादी केशवादीन् वा अन्यधामस्त्रयं हरिं^(१) ।
 मृगमयी दारुघटिता लोहजा रत्नजा तथा ॥ ८ ॥
 शैलजा गन्धजा चैव कौसुमी^(२) सप्तधा स्मृता ।
 कौसुमी गन्धजा चैव मृगमयी प्रतिमा तथा ॥ १० ॥
 तत्कालपूजिताश्चैताः सर्वकामफलप्रदाः ।
 अथ शैलमयीं वक्ष्ये शिला यत्र च गृह्यते ॥ ११ ॥
 पर्वतानामभावे च गृह्णीयाद्भृगतां शिलां ।
 पाण्डरा च्छरणा पीता कृष्णा शस्ता तु वर्णिनां ॥ १२ ॥
 न यदा लभ्यते सम्यग् वर्णिनां वर्णतः शिला ।
 वर्णाद्यापादनं तत्र जुहुयात् सिंहविद्यया ॥ १३ ॥
 शिलायां शुक्लरेखाग्रया कृष्णाग्रया सिंहहोमतः ।
 कांस्यघटानिनादा स्यात् पुंलिङ्गा विस्फुलिङ्गिका ॥ १४ ॥
 तन्मन्दलक्षणा^(३) स्त्री स्याद्रूपाभावाद्भृगुसंका ।
 दृश्यते मण्डलं यस्यां सगर्भा तां विवर्जयेत् ॥ १५ ॥
 प्रतिमार्थं वनं गत्वा वनयागं समाचरेत् ।
 तत्र खात्वापलिप्याथ मण्डपे तु हरिं यजेत् ॥ १६ ॥
 बलिं दत्वा कर्मशस्त्रं टङ्कादिदमथार्चयेत् ।
 ऊत्वाथ शालितोयेन अस्त्रेण प्रोक्षयेच्छिलां ॥ १७ ॥
 रुद्धां कृत्वा नृसिंहेन मूलमन्त्रेण पूजयेत्^(४) ।
 ऊत्वा पूर्णाहुतिं ददात्ततो भूतबलिं गुरुः ॥ १८ ॥

१ अन्यधामस्य यज्ञविदिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । शुभधामस्त्रयं हरिमिति
 व, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ कौसुमी इति ख, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ उन्नतलक्षणा इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ मन्त्रयेदिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अत्र ये संस्थिताः सत्त्वा यातुधानाश्च गुह्यकाः ।
 सिद्धादयो वा ये चान्ये तान् सम्भूज्य क्षमापयेत् ॥ १८ ॥
 विष्णुविम्बार्थमस्माकं^(१) यात्रैषा केशवाञ्जया ।
 विष्णुर्थं यद्वेत् कार्यं युष्माकमपि तद्वेत् ॥ २० ॥
 अनेन बलिदानेन प्रीता भवत सर्वथा ।
 क्षेमैर्ग गच्छतान्यत्र मुक्ता स्थानमिदं त्वरात् ॥ २१ ॥
 गवं प्रबोधिताः सत्त्वा यान्ति तप्ता यथामुखं ।
 शिल्पिभिश्च चरुं प्राश्य स्वप्रमन्त्रं जपेन्निशि ॥ २२ ॥
 ओं नमः सकललोकाय विष्णवे प्रभविष्णवे ।
 विश्वाय विश्वरूपाय स्वप्राधिपतये^(२) नमः ॥ २३ ॥
 आचक्ष्य देवदेवेश प्रमुन्नोक्षि^(३) तवान्तिकं ।
 स्वप्ने सर्वाणि कार्याणि हृदिस्थानि तु यानि मे ॥ २४ ॥
 ओं ओं ह्रीं फट् विष्णवे स्वाहा^(४) ।
 शुभे स्वप्ने शुभं सर्वं ह्यशुभे सिंहहोमतः ।
 प्रातरर्घ्यं शिलायां तु दत्वास्त्रेणास्त्रकं यजेत् ॥ २५ ॥
 कुक्षालटङ्कशस्त्राय मध्वाज्याक्तमुखश्चरेत् ।
 आत्मानं चिन्तयेद्दिष्णुं शिल्पिनं विश्वकर्माकं^(५) ॥ २६ ॥
 शस्त्रं विष्णुत्माकं^(६) दद्यात् मुखपृष्ठादि दर्शयेत् ।
 जितेन्द्रियः टङ्कहस्तः शिल्पी तु चतुरस्रकां ॥ २७ ॥

१ लोकमिद्वयसंस्कारमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ विश्वाधिपतये इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ प्रमुन्नोक्षि इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ ओं ओं ह्रीं फटि ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ विश्वकर्माकमिति ख, ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

६ विश्वात्मकमिति ग, घ, ङ चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

शिलां कृत्वा पिण्डिकार्थं किञ्चिद्भूतान् कल्पयेत् ।

रथे स्थाप्य समानीय सवस्त्रां कारुवेष्टमनि ।

पूजयित्वाय घटयेत् प्रतिमां स तु कर्माकृतः ॥ २६ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये श्रान्त्यादिवर्णनं नाम
त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

— ००० —

अथ चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

वासुदेवादिप्रतिमालक्षणविधिः ।

भगवानुवाच । वासुदेवादिप्रतिमालक्षणं प्रवदामि ते ।

प्रासादस्योत्तरे पूर्वमुखीं वा चोत्तराननां ॥ १ ॥

संस्थाप्य पूज्य च बलिं दत्वाथो मधुसूत्रकं ।

शिलां शिल्पी तु नवधा विभज्य नवमेऽंशके ॥ २ ॥

सूर्यभक्तैः शिलायां तु भागं खाड्गुलमुक्ते ।

द्वयङ्गुलं गोलकं नाम्ना कालनेत्रं तदुच्यते ॥ ३ ॥

भागमेकं त्रिधा भक्त्या पाष्णिभागं प्रकल्पयेत् ।

भागमेकं तथा जानौ ग्रीवायां भागमेव च ॥ ४ ॥

मुकुटं तालमात्रं स्यात्तालमात्रं तथा मुखं ।

तालेनैकेन कण्ठन्तु तालेन हृदयं तथा ॥ ५ ॥

नाभिमेढ्रान्तरन्तालं द्वितालावूरुक्वौ तथा ।

तालद्वयेन जङ्घा स्यात् सूत्राणि षट्शु साम्मतं ॥ ६ ॥

कार्थ्यं सूत्रद्वयं पादे जङ्घामध्ये तथापरं ।

जानौ सूत्रद्वयं कार्थ्यमूर्ध्वमध्ये तथापरं ॥ ७ ॥

मेढ्रे तथापरं कार्थ्यं कक्षां सूत्रन्तथापरं ।

मेखलाबन्धसिद्धार्थं नाभ्यां चैवापरन्तथा ॥ ८ ॥

हृदये च तथा कार्यं कण्ठे सूत्रद्वयं तथा ।
 ललाटे चापरं कार्यं मस्तके च तथापरं ॥ १० ॥
 मुकुटोपरि चार्त्तयं सूत्रमेकं विचक्षणैः ।
 सूत्राण्युर्ध्वं प्रदेयानि सप्तैव कमलोद्भव (१) ॥ १० ॥
 कक्षात्रिकान्तरेणैव षट् सूत्राणि प्रदापयेत् ।
 भ्रूयुक्त्वं तु सत्यञ्च सूत्राण्येव निवेदयेत् ॥ ११ ॥
 ललाटे नास्तिकावर्त्तं कर्त्तव्यं ह्यङ्गुलं ।
 धीवाल्मीकिं तु कर्त्तव्यं आध्यात्मचतुर्ङ्गुली ॥ १२ ॥
 ह्यङ्गुले चतुर्के कार्यं विस्तारश्चिबुकस्थितः ।
 अष्टाङ्गुलं ललाटे तु विस्तारेण प्रकीर्तितम् ॥ १३ ॥
 परेण ह्यङ्गुली शङ्खौ कर्त्तव्यावलपान्पितौ ।
 चतुरङ्गुलमाख्यातमन्तरं कर्मानेचयोः ॥ १४ ॥
 ह्यङ्गुली पृथुक्ती कणा कर्मापाद्गार्ज्वल्यम् ।
 भूतमेतत्तु सूत्रेण कर्मागोचं प्रकीर्तितम् ॥ १५ ॥
 विद्धं षडङ्गुलं कर्म्मविद्धचतुरङ्गुलम् ।
 चिबुकेन समं विद्धमविद्धं वा षडङ्गुलम् ॥ १६ ॥
 गन्धपात्रं तथावर्त्तं शङ्खुली कल्पयेत्तथा ।
 ह्यङ्गुलेनाधरः कार्यस्तस्यार्द्धमोक्षसाधकः ॥ १७ ॥
 अर्द्धाङ्गुलं तथा नेत्रं (२) वृत्तं चतुरङ्गुलम् ।
 आधामेन तु वेपुल्यात् सार्द्धमङ्गुलमुत्तमं ॥ १८ ॥
 अथ्यात्तमेवं स्तोदकं व्याचं व्यङ्गुलमिच्छते ।
 नासावंगुलमुच्छ्रयं मूले त्वेकाङ्गुलं मतम् ॥ १९ ॥
 उच्छ्रावा ह्यङ्गुलं चाग्ने करवीरोपमाः सूत्राः ।

१ मुकुटोपरि इति ख. चिह्नितपुत्रकपठः ।

२ तथा मे, आ इति ग, चिह्नितपुत्रकपठः ।

अन्तरं घट्टघोः कार्यं चतुरङ्गुलमानतः ॥ २० ॥
 द्वाङ्गुलं चाद्विकोणं च द्वाङ्गुलं चान्तरं तयोः ।
 तारा नेत्रत्रिभागेण दृक्तारा पञ्चमांशिका ॥ २१ ॥
 चतुरङ्गुलं नेत्रविस्तारं द्रोणी चार्द्धाङ्गुला मता ।
 तत्प्रमाणा भुवोर्लेखा भुवौ चैव समे मते ॥ २२ ॥
 भूमध्यं द्वाङ्गुलं कार्यं भूदैर्घ्यं चतुरङ्गुलम्^(१) ।
 षट्त्रिंशदङ्गुलायाममस्तकस्य तु तेष्टनम् ॥ २३ ॥
 मूर्त्तीनां केशवादीनां द्वात्रिंशदेष्टनं भवेत् ।
 पञ्चनेत्रा लघोऽग्नीवा विस्तारादेष्टनं पुनः ॥ २४ ॥
 त्रिगुणं तु भवेद्दूर्द्ध्वं विस्तृताद्याङ्गुलं पुनः ।
 ग्रीवात्रिगुणमायामं ग्रीवावक्षोन्तरं भवेत् ॥ २५ ॥
 स्कन्धावष्टाङ्गुलौ कार्यौ त्रिकलावंशकौ शुभौ ।
 सप्तनेत्रौ स्मृतौ बाहू प्रबाह्व घोडशाङ्गुलौ ॥ २६ ॥
 त्रिकलौ विस्तृतौ बाह्व प्रबाह्व चापि तत्समौ ।
 बाह्वदण्डोर्द्ध्वतो ज्ञेयः परिणाहः कला नव ॥ २७ ॥
 सप्तदशाङ्गुलो मध्ये कूर्परोर्द्ध्वं च घोडश ।
 कूर्परस्य भवेद्बाह्वः त्रिगुणः कमलोद्भव ॥ २८ ॥
 नाह्वः प्रबाह्वमध्यं तु घोडशाङ्गुल उच्यते ।
 अग्रदन्ते परीणाहो दादशाङ्गुल उच्यते ॥ २९ ॥
 विस्तारेण करतलं कीर्तितं तु षडङ्गुलम् ।
 दैर्घ्यं सप्ताङ्गुलं कार्यं मथ्या पञ्चाङ्गुला मता ॥ ३० ॥
 तर्ज्जन्याभिका चैव तस्मादार्द्धाङ्गुलं विना ।
 कनिष्ठाङ्गुलकौ कार्यौ चतुरङ्गुलसम्मिता ॥ ३१ ॥

१ भूर्दैर्घ्याच्चतुरङ्गुला इति ड. चिह्नितपत्रपाठः ।

द्विपर्वोङ्गुलकः कार्यः शेषागुल्यस्त्रिपर्विकाः ।
 सर्वासां पर्वणोद्देन नखमानं विधीयते ॥ ३२ ॥
 वक्षसो यत् प्रमाणान्तु जठरं तत्प्रमाणतः ।
 अङ्गुलैकं भवेन्नाभी वेधेन च प्रमाणतः ॥ ३३ ॥
 ततो मेढ्रान्तरं कार्यं तालमात्रं प्रमाणतः ।
 नाभिमध्ये परीणाहो द्विचत्वारिंशदङ्गुलैः ॥ ३४ ॥
 अन्तरं स्तनयोः कार्यं तालमात्रं प्रमाणतः ।
 चिबुकौ (१) यवमानौ तु मण्डलं द्विपदं भवेत् ॥ ३५ ॥
 चतुःषष्ट्यङ्गुलं कार्यं वेष्टनं वक्षसः स्फुटम् ।
 चतुर्मुखं तदधोवेष्टनं परिकीर्तितम् ॥ ३६ ॥
 परिणाहस्तया कक्षां चतुःपञ्चाशदङ्गुलैः ।
 विस्तारश्चोरूमूले तु प्रोक्षते द्वादशाङ्गुलः ॥ ३७ ॥
 तस्मादभ्याधिकं मध्ये ततो निम्नतरं क्रमात् ।
 विस्तृताष्टाङ्गुलं जानुत्रिगुणा परिणाहतः ॥ ३८ ॥
 जङ्घामध्ये तु विस्तारः सप्ताङ्गुल उदाहृतः ।
 त्रिगुणा परिधिश्चास्य जङ्घायां पञ्चविस्तरात् ॥ ३९ ॥
 त्रिगुणा परिधिश्चास्य पादौ तालप्रमाणवौ ।
 आयामादुत्थितौ पादौ चतुरङ्गुलमेव च ॥ ४० ॥
 गुल्फात् पूर्वं तु कर्त्तव्यं प्रमाणाच्चतुरङ्गुलम् ।
 त्रिकलं विस्तृतौ पादौ त्रयङ्गुनो गुल्लकः स्मृतः ॥ ४१ ॥
 पञ्चाङ्गुलान्तु नाहोस्य दीर्घा तद्वत् प्रदेशिनी ।
 अष्टमायां शतान्मूलाः शेषाङ्गुल्यः क्रमेण तु ॥ ४२ ॥
 सपादाङ्गुलमुत्सेधमङ्गुलस्य प्रकीर्तितं ।
 यवोनमङ्गुलं कार्यमङ्गुलस्य नखं तथा ॥ ४३ ॥

१ चिबुकौ इति ड, चिह्नितपुल्लवप डः ।

अर्द्धाङ्गुलं तथा न्यासां^(१) क्रमान् न्यूनं तु कारयेत् ।
 अङ्गुली वृषणी कार्यौ मेघं तु चतुर्दशगुलम् ॥ ४४ ॥
 परिणाहोत्र कोषाग्रं कर्त्तव्यं चतुर्दशगुलम् ।
 यदङ्गुलपरीणाहौ वृषणी परिकीर्त्तितौ ॥ ४५ ॥
 प्रतिमा भूयणाद्या स्यादेतद्विष्णुलक्षणम् ।
 यत्र येव दिशा कार्यं कोषे दद्यात् तु लक्षणम् ॥ ४६ ॥
 दक्षिणे तु कर्णे चक्षुःसंस्पर्शं परमेष्ठिनं च ।
 वामे शङ्खं मण्डपं चक्षुःसंस्पर्शं लक्षणम् ॥ ४७ ॥
 श्रीगुरुः स्वयं चर्त्तयेत् पञ्चमं लक्षणम् ।
 तत्र नाभौ चित्तं तत्राग्रे भक्त्या चित्तं चर्त्तयेत्^(२) तथा ॥ ४८ ॥
 प्रभाकरलक्षणं चैतौ भक्त्या चित्तं चर्त्तयेत् ।
 पञ्चमं पालयितुं प्रतिमां चर्त्तयेत् ॥ ४९ ॥
 इत्यादिमहापुगणः श्रीभक्त्या प्रतिमां लक्षणं जायते
 चतुर्ध्वजलक्षणोऽध्यायः ॥

(३)

अथ पञ्चपद्वारिणीध्यायः ।

पिण्डिका लक्षणवचना ।

भगवानुवाच । पिण्डिका लक्षणं वक्ष्ये देवर्षि प्रतियोगमा ।

उपराजं प्रतिमां चर्त्तुं चतुःषष्टिपुटं^(१) च ताम् ॥ १ ॥

त्यहा पङ्क्तिद्वयं पाद्यस्तृप्तिं^(२) चतुःकोष्ठकम् ।

१ साक्षात्कृतं तथा यथागमिति ड. विहितपुस्तकपाठः ।

२ सण्णियद्याधरायिते घ. विहितपुस्तकपाठः ।

३ चतुःषष्टिपदमिति ड. विहितपुस्तकपाठः ।

समन्तादुभयोः पार्श्वं अन्तस्थं परिमार्जयेत् ॥ २ ॥
 ऊर्ध्वं पङ्क्तिद्वयं त्यक्त्वा अधस्तात् यत्तु कोष्ठकम् ।
 अन्तः सममार्जयेत् यन्नात् पार्श्वयोरुभयोः समम् ॥ ३ ॥
 तयोर्मध्यगतौ तत्र चतुष्पत्तौ मार्जयेत्ततः ।
 चतुर्धा भाजयित्वा तु ऊर्ध्वपङ्क्तिद्वयं तुभ्यः ॥ ४ ॥
 मेखला भागमात्रा स्यात् स्थात तत्पार्श्वमानतः ।
 भागं भागं परित्यज्य पार्श्वयोरुभयोः समं ॥ ५ ॥
 दत्त्वा चेकं पदं वाक्त्रे प्रमाणं वाग्येत् नृपः ।
 त्रिभागेन च भागत्रयाणि स्यात्तत्रैवविजर्गमः ॥ ६ ॥
 गानाप्रकारभेदेन भेदेन (१) पिण्डिका शुभा ।
 अष्टाङ्गला तु कर्त्तव्या देवी लघ्वीन्तया सिद्धः ॥ ७ ॥
 क्षुण्णौ यवादिभेदे कार्त्तव्यौ यवहीना तु कार्त्तव्या ।
 गोत्रहेतुर्वापि तं वस्तुमूर्ध्नि विजर्गयिष्यति ॥ ८ ॥
 व्याधये जयने पात्रे त्रिभागेनैवैवै सिद्धः ।
 तद्वस्त्रेन तु वैपुल्यं लब्धयोः परि कल्पयत् ॥ ९ ॥
 कर्णधारोऽधिकः कार्त्तव्यः रुक्कक्षयोऽपरः प्रजाः ।
 नम्रं कलाविहीनस्तु कुर्व्यात्संशयं तथा ॥ १० ॥
 श्रीवा साधकला कार्त्तव्या तद्विषयस्यैवसिद्धा ।
 लेखं विज्ञा तु विषयस्यैवैवैवैवै सिद्धिः ॥ ११ ॥
 अङ्गुष्ठोऽस्ति यौ कक्षं व्याधयेन प्रकल्पयत् ।
 सप्तप्रोक्तकला तुल्यो दं सै दिव्यकलाह्वनं ॥ १२ ॥
 नेत्रैकवर्जितायामा जेरी च तथा कटिः ।
 मध्यपार्श्वं च तद्वत्तं पनं पोनं कुक्षयं ॥ १३ ॥

तालमात्रौ स्तनौ काव्यौ कटिः सार्द्धकलाधिका ।
 लक्ष्म्यं शेषं पुरावत्सप्रात् दक्षिणे चाम्बुजं करे ॥ १५ ॥
 वामे विष्णुं स्त्रियौ पार्श्वे शुभे चामरहस्तके ।
 दीर्घघोणस्तु गरुडश्चक्राङ्गाद्यानयो वदे ॥ १६ ॥

इत्यादिमहापुराणे आद्येये पिण्डिकालक्ष्यादिलक्षणं नाम
 पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ।

अथ षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ।

शालग्रामादिमूर्त्तिलक्षणकथनं ।

भगवानुवाच । शालग्रामादिमूर्त्तिंश्च वक्ष्येह भुक्तिमुक्तिदाः ।

वासुदेवोऽसितो द्वारे शिलालम्बदिचक्रकः ॥ १ ॥
 ज्ञेयः सङ्घर्षणो लम्बदिचक्रो रक्त उत्तमः ।
 सूर्यचक्रो बलुचिद्रः प्रयुक्तो नीलदीर्घकः ॥ २ ॥
 पीतो निरुद्धः पद्माङ्गो वर्तुलो दिक्षिरेखवान् ।
 कृष्णो नारायणो नाभ्युन्नतः शुभिरदीर्घवान् ॥ ३ ॥
 परमेष्ठो साज्जचक्रः पृष्ठचिद्रश्च (१) विन्दुमान् ।
 स्थूलचक्रोऽसितो विष्णुर्मध्ये रेखा गदाकृतिः ॥ ४ ॥
 नृसिंहः कपिलः स्थूलचक्रः स्यात् पक्षविन्दुकः ।
 वराहः शक्तिलिङ्गः स्यात् तच्चक्रो विषमौ सृतौ ॥ ५ ॥
 इन्द्रनीलनिभः स्थूलस्त्रिरेखालाङ्कितः शुभः ।
 कूर्मस्तद्योगतः पृष्ठे वर्तुलावर्तवोऽसितः ॥ ६ ॥
 हयग्रीवोऽङ्गुशावाररेखो नीलः सविन्दुकः ।

१ प्रयुञ्जिष्येति च, लिङ्गितपुलकपाठः ।

वैकुण्ठः एकचक्रोऽङ्गी मणिभः पुच्छरेखकः ॥ ७ ॥
 मत्स्यो दीर्घस्त्रिविन्दुः स्यात् काचवर्णस्त पूरितः ।
 श्रीधरो वननालाङ्गः पञ्चरेखस्तु वर्तुलः ॥ ८ ॥
 वामनो वर्तुलखातिङ्गस्तो नीलः सविन्दुकः ।
 श्यामस्त्रिविक्रमो दत्तरेखो वामेन विन्दुकः ॥ ९ ॥
 अनन्तो नागभोगाङ्गो नैकाभो नैवमूर्त्तिमान् ।
 स्थूलो दामोदरो मध्यचक्रो दाःसूक्ष्मविन्दुकः ^(१) ॥ १० ॥
 सुदर्शनस्त्रेकचक्रो लक्ष्मीनारायणो दयात् ।
 त्रिचक्रश्चाद्युतो देवस्त्रिचक्रो वा त्रिविक्रमः ॥ ११ ॥
 जनार्दनश्चतुश्चक्रो वासुदेवश्च पञ्चभिः ।
 घट्वक्त्रश्चैव प्रदुम्नः सङ्कर्षणश्च सप्तभिः ॥ १२ ॥
 पुरुषोत्तमोऽष्टचक्रो नवयूहो नवाङ्कितः ।
 दशावतारो दशभिर्दशैकैरनिरुद्धकः ।
 दादशात्मा दादशभिरत ऊर्ध्वमनन्तकः ॥ १३ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये शालग्रामादिमूर्त्तिलक्षणं नाम
 घट्वत्त्वारिंशोऽध्यायः ।

अथ सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ।

शालग्रामादिपूजाकथनं ।

भगवानुवाच । शालग्रामादिचक्राङ्गपूजाः सिद्धौ वदामि ते ।
 त्रिविधा स्यादरेः पूजा काम्याकाम्योभयात्मिका ॥ १ ॥
 मीनादीनान्तु पञ्चानां काम्याथो वोभयात्मिका ^(१) ।

१ मध्यचक्राद्यः सूक्ष्मविन्दुक इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ काम्यार्थेवोभयात्मिकेति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

वराहस्य वृषसिंहस्य वामनस्य च मुक्तये ॥ २ ॥
 चक्रादीनां त्रयाणाम्नां शालग्रामार्चनं ऋणम् ।
 उत्तमा निष्फला पूजा कनिष्ठा सफलार्चना ॥ ३ ॥
 मध्यमा मूर्तिपूजा स्याच्चक्राब्जे चतुस्त्रये ।
 प्रणवं हृदि विन्यस्य घटङ्गद्वन्द्वद्वयोः ॥ ४ ॥
 कृतमुदात्रयश्चक्राद् दहिः पूर्वं गुह्यं यजेत् ।
 व्याघ्रे गणं वायवे च धातारं नैर्ऋते यजेत् ॥ ५ ॥
 विधातारश्च कर्त्तारं हर्त्तारं दक्षसौम्ययोः ।
 विश्वक्सेनं यजेदेषे आग्नेये क्षेत्रपालकं ॥ ६ ॥
 ऋगादिवेरान् प्रामादौ आधारानन्तकं भुवं ।
 प्रीठं पद्मं चार्कचन्द्रवङ्गप्राख्यं मण्डलत्रयं ॥ ७ ॥
 आसनं द्वादशार्गेन तत्र स्थाप्य शिलां यजेत् ।
 व्यस्तेन च समस्तेन खवीजेन यजेत् क्रमात् ॥ ८ ॥
 पूर्वादावथ वेदाद्वैर्गायत्रीभ्यां जितादिना ।
 प्रणवेनार्चयेत् पश्चान्मुद्रास्तिस्रः प्रदर्शयेत् ॥ ९ ॥
 विश्वक्सेनस्य चक्रस्य क्षेत्रपालस्य दर्शयेत् ।
 शालग्रामस्य प्रथमा पूजाथो निष्कलोद्धते ॥ १० ॥
 पूर्ववत् षोडशारश्च सप्तमं मण्डलं लिखेत् ।
 शङ्खचक्रगदाखड्गैर्गुर्वाद्यं पूर्ववद्यजेत् ॥ ११ ॥
 पूर्वे सौम्ये धनुर्वाणान् वेदाद्वैरासनं ददेत् ।
 शिलां न्यसेद् द्वादशार्गेस्तृतीयं पूजनं ऋणम् ॥ १२ ॥
 अष्टारमञ्जं विलिखेत् गुर्वाद्यं ॥ १३ ॥ पूर्ववद्यजेत् ।

१ चतुर्भिः पूर्ववद्यजेदिति ड. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ गम्भाद्वैरिति ड. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अष्टार्थेनासनं दत्त्वा तेनैव च शिलां न्यसेत् ।

पूजयेद्दशधा तेन गायत्रीभ्यां जितं तथा^(१) ॥ १२ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये शालग्रामादिपूजाकथनं नाम

सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथाष्टाचत्वारिंशोऽध्यायः ।

चतुर्विंशतिमूर्त्तिस्तोत्रकथनं ।

भगवानुवाच । ओरूपः केशवः पद्मशङ्खचक्रगदाधरः ।

नारायणः शङ्खपद्मगदाचक्री प्रदक्षिणं ॥ १ ॥

ततो गदी माधवोरिशङ्खपद्मी नमामि तं ।

चक्रकौमोदकीपद्मशङ्खी गोविन्द ऊर्जितः ॥ २ ॥

मोक्षदः श्रीगदी पद्मी शङ्खी विष्णुश्च चक्रधृक् ।

शङ्खचक्राब्जगदिनं मधुसूदनमानमे ॥ ३ ॥

भक्त्या त्रिविक्रमः पद्मगदी चक्री च शङ्ख्यपि ।

शङ्खचक्रगदापद्मी वामनः पातु मां सदा ॥ ४ ॥

गतिदः श्रीधरः पद्मी चक्रशार्ङ्गी च शङ्ख्यपि^(१) ।

हृषीकेशो गदाचक्री पद्मी शङ्खी च पातु नः ॥ ५ ॥

वरदः पद्मनाभस्तु शङ्खाब्जारिगदाधरः ।

दामोदरः पद्मशङ्खगदाचक्री नमामि तं ॥ ६ ॥

तेने गदी शङ्खचक्री वासुदेवोऽब्जभृजगत् ।

सङ्कर्षणो गदी शङ्खी पद्मी चक्री च पातु वः ॥ ७ ॥

१ जितं तत इति ख, ग, ङ, चिह्नितपुस्तकव्यपठः ।

२ चक्री गद्यश्च शङ्ख्यपि इति ङ, चिह्नितपुस्तकपठः ।

गदी चक्री शङ्खगदी (१) प्रदुम्नः पद्मभृत् प्रभुः ।
 अनिरुद्धश्चक्रगदी शङ्खी पद्मी च पातु नः ॥ ८ ॥
 सुरेशोर्यज्ञशङ्खाद्याः श्रीगदी युद्धोत्तमः ।
 अधोक्षजः पद्मगदी शङ्खी चक्री च पातु वः ॥ ९ ॥
 देवो नृसिंहश्चक्राजगदाशङ्खी नमामि तम् ।
 अश्रुतः श्रीगदी पद्मी चक्री शङ्खी च पातु वः ॥ १० ॥
 बालरूपी शङ्खगदी उपेन्द्रश्चक्रपद्मपि ।
 जनार्दनः पद्मचक्री शङ्खधारी गदाधरः ॥ ११ ॥
 शङ्खी पद्मी च चक्री च हरिः कौमोदकीधरः ।
 कृष्णः शङ्खी गदी पद्मी चक्री मे भुक्तिमुक्तिदः ॥ १२ ॥
 आदिमूर्तिर्वासुदेवस्तस्मात् सङ्गर्षणौभवत् ।
 सङ्गर्षणाच्च प्रदुम्नः प्रदुम्नादनिरुद्धकः ॥ १३ ॥
 केशवादिप्रभेदेन एकैकस्य त्रिधा कृमात् ।
 द्वादशाक्षरकं स्तोत्रं चतुर्विंशतिमूर्तिमत् ।
 यः पठेच्छृणुयाद्वापि निर्मलः सर्वमाप्नुयात् ॥ १४ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आभेये चतुर्विंशतिमूर्तिस्तोत्रं नाम
 अष्टाचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अथोनपञ्चाशोऽध्यायः ।

मत्स्यादिदक्षिणवर्णनम् ।

भगवानुवाच । दशावतारं मत्स्यादिदक्षिणं प्रवदामि ते ।

मत्स्याकारस्तु मत्स्यः स्यात् कूर्मः कूर्माकृतिर्भवेत् ॥ १ ॥

नराङ्गो वाय कर्त्तव्यो भूवराहो गदादिभ्यत् ।
 दक्षिणे वामके शङ्खं लक्ष्मीर्वा पद्ममेव वा ॥ २ ॥
 श्रीवामकूर्परस्था तु ध्यानन्तौ चरणानुगौ ।
 वराहस्थापनाद्राज्यं भवश्चित्तरणं भवेत् ॥ ३ ॥
 नरसिंहो विवृतास्यो वामोरुस्तदानवः ^(१) ।
 लङ्घ्यो दारयन्मालो स्फुरच्चक्रगदाधरः ॥ ४ ॥
 कञ्ची दण्डो वामनः स्यादथ वा स्याच्चतुर्भुजः ।
 रामस्त्रापेषुहस्तः स्यात् खड्गी परशुनान्वितः ॥ ५ ॥
 रामस्त्रापि शरी खड्गी शङ्खो वा द्विभुजः स्मृतः ।
 गदालाङ्गलधारी च रामो वाथ चतुर्भुजः ॥ ६ ॥
 वामोर्ध्वं लाङ्गलं दद्यादधः शङ्खं सुशोभनं ।
 मुषलं दक्षिणोर्ध्वं तु चक्रश्चाधः सुशोभनं ॥ ७ ॥
 शान्तात्मा लम्बकर्णश्च गौराङ्गश्चाश्वराहतः ^(२) ।
 ऊर्ध्वं पद्मस्थितो बुद्धो वरदाभयदायकः ॥ ८ ॥
 धनुस्तूणान्वितः ^(३) कल्को मूच्छोत्सादकरो द्विजः ।
 अथ वाश्वस्थितः खड्गो शङ्खचक्रशरान्वितः ॥ ९ ॥
 लक्ष्मणं वासुदेवादिनवकस्य वदामि ते ।
 दक्षिणोर्ध्वं गदा वामे वामोर्ध्वं चक्रमुत्तमं ॥ १० ॥
 ब्रह्मेशौ पार्श्वगौ निष्णं वासुदेवोत्ति पूर्ववत् ।
 शङ्खो स वरदो वाथ द्विभुजो वा चतुर्भुजः ॥ ११ ॥
 लाङ्गली मुषली रामो गदापद्मधरः स्मृतः ।

१ वामोरुस्तदानव इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ गौराङ्गश्चाश्वराहत इति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

३ धनुर्गोणान्वित इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

प्रद्युम्नो दक्षिणे वज्रं^(१) शङ्खं वामे धनुः करे ॥ १२ ॥
 गदानाभ्याहतः^(२) प्रीत्या प्रद्युम्नो वा धनुःशरी ।
 चतुर्भुजो निबद्धः स्यात्तथा नारायणो विभुः ॥ १३ ॥
 चतुर्मुखश्चतुर्भुजश्च^(३) हृज्जठरमण्डलः ।
 लम्बशूक्ष्मो^(४) जटायुक्तो ब्रह्मा हंसाग्रवाहनः ॥ १४ ॥
 दक्षिणे चाक्षसूत्रश्च सुवो वामे तु कुण्डिका ।
 आन्यस्थाली सरस्वती सावित्री वामदक्षिणे ॥ १५ ॥
 विष्णुरष्टभुजस्तार्क्ष्यं करे रुड्गस्तु दक्षिणे ।
 गदा शरश्च वरदो वामे कार्मुकखेटके ॥ १६ ॥
 चक्रशङ्खौ चतुर्बाहुर्नरसिंहश्चतुर्भुजः ।
 शङ्खचक्रधरो वापि विदारितमहासुरः ॥ १७ ॥
 चतुर्बाहुर्वराहस्तु श्रेयः पाणितले धृतः ।
 धारयन् बाहुना पृथ्वीं वामेन कमलाधरः^(५) ॥ १८ ॥
 पादलभा धरा कार्य्या पदा लक्ष्मीर्व्यवस्थिता ।
 त्रैलोक्यमोहनस्तार्क्ष्यं व्यष्टबाहुस्तु दक्षिणे ॥ १९ ॥
 चक्रं खड्गं च मुषलं व्यङ्ग्यं वामके करे ।
 शङ्खशार्ङ्गं गदापाशान् पद्मवीणासमन्विते ॥ २० ॥
 लक्ष्मीः सरस्वती कार्य्ये विश्वरूपोऽय दक्षिणे ।
 मुद्गरं च तथा पाशं शक्तिशूलं शरं करे ॥ २१ ॥
 वामे शङ्खश्च शार्ङ्गश्च गदां पाशं च त्रिमरं ।

१ दक्षिणे चक्रमिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ गदी रत्यावृत इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ लम्बश्च इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ धारयन्नाकुलां पृथ्वीं वामेन कसलामघ इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

लाङ्गुलं परस्यं दण्डं कुरिकां चर्मक्षेपणं^(१) ॥ २२ ॥
 विंशद्वाङ्गस्तुर्वङ्गो दक्षिणस्थो वामके ।
 त्रिनेत्रो वामपार्श्वेन शयितो जलशाय्यपि ॥ २३ ॥
 श्रिया धृतैकचरणो विमलाद्याभिरोदितः ।
 नाभिपद्मचतुर्वङ्गो हरिशङ्करको हरिः ॥ २४ ॥
 भूलङ्घिधारी दक्षे च गदाचक्रधरो पदे ।
 खड्गकेशवल्लभाङ्गो गौरी लक्ष्मीसमन्वितः ॥ २५ ॥
 शङ्खचक्रगदावेदपाणिश्चाश्वशिरा हरिः ।
 वामपादो धृतः शेषे दक्षिणः कूर्मपृष्ठगः ॥ २६ ॥
 दक्षिणेत्यो द्विबाहुः स्याद्वामोत्तङ्गे श्रिया सह ।
 विश्वक्सेनखक्रगदी हस्ती शङ्खो हरेर्गणः ॥ २७ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये प्रतिमालक्षणं नाम
 जनपद्माष्टोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चाशोऽध्यायः ।

देवीप्रतिमालक्षणकथनं ।

भगवानुवाच । चण्डी विंशतिबाहुः स्याद्विम्बती दक्षिणैः करः ।
 भूलास्तिशक्तिचक्राणि पाशं खेटायुधाभयं ॥ १ ॥
 डमरं शक्तिकां वामैर्त्रागपाशश्च खटकं ।
 कुठाराङ्गुशचापांश्च घण्टाध्वजगदास्तथा ॥ २ ॥
 आदर्शमुद्गरान् हस्तैश्चण्डी वा दशबाहुका ।
 तदधो महिषश्चिन्नमूर्दां पातितमस्तकः ॥ ३ ॥

१ चर्म क्षेपणमिति ह, चिह्नितपुस्तकपाठः ॥

शस्त्रोद्यतकरः कुडस्तद्यीवासम्भवः पुमान् ।
 शूलहस्तो वमद्रक्तो रक्तखड्गमूर्द्धजेक्षणः ॥ ४ ॥
 सिंहेनाखाद्यमानस्तु पाशबद्धो गले भृशं ।
 याम्याङ्घ्र्याक्रान्तसिंहा च सव्याङ्घ्रिर्नीचगासुरे ॥ ५ ॥
 चण्डिकेयं त्रिनेत्रा च सशस्त्रा रिपुमर्दनी ।
 नवपद्मात्मके स्थाने पूज्या दुर्गा स्वमूर्त्तितः ॥ ६ ॥
 आदौ मध्ये तथेन्द्रादौ नवतत्त्वात्मभिः (१) क्रमात् ।
 अष्टादशभुजैका तु दक्षे मुण्डं च खेटकं ॥ ७ ॥
 आदर्शतर्जनीचापं ध्वजं डमरुकं तथा ।
 पाशं वामे बिम्बती च शक्तिमुद्गरशूलकं ॥ ८ ॥
 वज्रखड्गाङ्गुशशरान् चक्रन्देवी शलाकया ।
 रत्नैरेवायुधैर्युक्ता शेषाः षोडशबाहुकाः ॥ ९ ॥
 डमरुं तर्जनीं त्यक्त्वा रद्रचण्डादयो नव ।
 रद्रचण्डा प्रचण्डा च चण्डोग्रा चण्डनायिका ॥ १० ॥
 चण्डा चण्डवती चैव चण्डरूपातिचण्डिका ।
 उग्रचण्डा च मध्यस्था रोचनाभारणासिता ॥ ११ ॥
 नीला शुक्ला धूम्रिका च पीता श्वेता च सिंहगाः ।
 महिषोद्य पुमान् शस्त्री तत्कचयहमुष्टिकाः ॥ १२ ॥
 आलीङ्गा नव(१) दुर्गाः स्युः स्थाप्याः पुत्रादिदृश्ये ।
 तथा गौरी चण्डिकाद्या कुण्डयत्तररदाभिष्टक् ॥ १३ ॥
 सैव रम्भा वने सिद्धाऽभिहीना ललिता तथा ।
 स्कन्दमूर्द्धकरा वामे द्वितीये धृतदर्पणा ॥ १४ ॥

१ नवतत्त्वा द्विभित्ति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ आलीङ्गा नव इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

याम्ये फलाञ्जलिहस्ता सौभाग्या तत्र चोद्धृक्का ।
 लक्ष्मीर्याम्यकराम्भोजा वामे श्रीफलसंयुता ॥ १५ ॥
 पुस्ताक्षमालिकाहस्ता वीणाहस्ता सरस्वती ।
 कुम्भाञ्जहस्ता श्वेताभा मकरोपरि जाह्नवी^(१) ॥ १६ ॥
 कूर्मंगा यमुना कुम्भकरा श्यामा च पूज्यते ।
 सवीणस्तुम्बुरः शुक्लः शूली मात्रयतो वधे ॥ १७ ॥
 गौरी चतुर्मुखी ब्राह्मी अक्षमालासुरान्विता ।
 कुण्डाक्षपात्रिणी वामे हंसगा शार्ङ्गरी सिता ॥ १८ ॥
 शरचापौ दक्षिणेऽस्या वामे चक्रं^(२) धनुर्वधे ।
 कौमारी श्लिङ्गा रक्ता शक्तिहस्ता दिवाङ्गका ॥ १९ ॥
 चक्रशङ्खधरा सद्ये वामे लक्ष्मीर्गदाजघृक् ।
 दण्डशङ्खासि^(३) गदया वाराहो महिषस्थिता ॥ २० ॥
 ऐन्द्री वामे वज्रहस्ता सहस्राक्षी तु सिद्धये ।
 चामुण्डा कोटराक्षी स्यान्निर्मांसा तु त्रिलोचना ॥ २१ ॥
 निर्मांसा अस्थिसारा वा ऊर्ध्वकेशो कृशोदरी ।
 द्वीपिचर्मधरा वामे कपालं पट्टिशश्चरे ॥ २२ ॥
 शूलं कर्त्री दक्षिणेऽस्याः शंखारूढास्थिभूषणा ।
 विनायको नराकारो दहत्कुक्षिर्गजाननः ॥ २३ ॥
 दहच्छुण्डो ह्युपवीती मुखं सप्तकलं भवेत् ।
 विस्ताराद्द्वैर्घातश्चैव शुण्डं षट्त्रिंशदङ्गुलं ॥ २४ ॥
 कला द्वादश नाडी तु ग्रीवा सार्द्धकलौष्ठिता ।
 षट्त्रिंशदङ्गुलं कण्ठं गुह्यमध्वर्यमङ्गुलं ॥ २५ ॥

१ मकरोपरि जाह्नवीति ख, घ, ऊ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

२ वामे वक्त्रमिति ख, ऊ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

३ शङ्खारि इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

नाभिरूह द्वादशश्च जङ्घे पादे तु दक्षिणे ।
 खदन्तं परशुं वामे लङ्कुकक्षोत्पलं शये ॥ २६ ॥
 सुमुखी च विडालाक्षी पार्श्वे स्कन्दो मयूरगः ।
 स्वामी प्राखो विशाखश्च द्विभुजो बालरूपधृक् ॥ २७ ॥
 दक्षे शक्तिः कुक्कुटोऽथ एकवक्त्रोऽथ घण्मुखः ।
 षट्भुजो वा द्वादशभिर्यामिरण्ये दिवाङ्ककः ॥ २८ ॥
 शक्तीषुपाशनिस्त्रिंशतोऽत्रदोस्तर्जनीयुतः ।
 शक्त्या दक्षिणहस्तेषु षट्सु वामे करे तथा ॥ २९ ॥
 शिखिपिच्छन्धनुः खेटं पताकाभयकुक्कुटे ।
 कपालकर्तरीशूलपाशभट्टायाम्यसौम्ययोः ॥ ३० ॥
 गजचर्मभट्टद्वारं स्थपादा स्यात् रुद्रचर्चिका ।
 सेव चाष्टभुजा देवी शिरोऽडमरकान्विता ॥ ३१ ॥
 तेन सा रुद्रचामुण्डा नाटेश्वर्यय नृत्यती ।
 इयमेव महालक्ष्मीरुपविष्टा चतुर्मुखो ॥ ३२ ॥
 नृवाजिमहिषेभांश्च खादन्ती च करे स्थितान् ।
 दशबाहुस्त्रिनेत्रा च शस्त्रासिडमरुजिकं ॥ ३३ ॥
 बिम्बती दक्षिणे हस्ते वामे घण्टां च खेटकं ।
 खट्वाङ्गं च त्रिशूलश्च सिद्धचामुण्डकाङ्गया ॥ ३४ ॥
 सिद्धयोगेश्वरी देवी सर्वसिद्धिप्रदायिका ।
 एतद्रूपा भवेदन्या पाशाङ्कुशयुतारुणा ॥ ३५ ॥
 भैरवी रूपविद्या तु भुजैर्द्वादशभिर्युता ।
 एताः प्रशान्तजा रौद्रा अम्बाष्टकमिदं ^(१) स्मृतं ॥ ३६ ॥

क्षमा शिवावृता (१) लङ्का विभुजा विवृतानना ।
 दन्तुरा क्षेमकारी स्याद्भूमौ जानुकरा स्थिता ॥ ३७ ॥
 यक्षिणस्तन्त्रदीर्घाक्षाः शाकिन्यो वक्रदृष्टयः (२) ।
 पिङ्गाक्षाः सुवर्णहारव्या रूपिण्योप्सरसः (३) सदा ॥ ३८ ॥
 साक्षमाली निशूली च नन्दीशो हारपालकः ।
 महाकालोसिमुखो स्याच्छूलखटकवांस्तथा ॥ ३९ ॥
 क्षणो भङ्गी च नृत्यन् वै कुशाखश्चूलखर्ववान् ।
 गजगोकर्णवक्त्राद्या वीरभद्रादयो गणाः ॥ ४० ॥
 घण्टाकर्णोऽष्टदशदोः पापरोगं विदारयन् ।
 वज्रासिदण्डचक्रैर्धनुषलाङ्गशमुद्गुरान् ॥ ४१ ॥
 दक्षिणे तर्जनीं खेटं शक्तिं मुखे च पाशकं ।
 चापं घण्टां कुठारश्च द्वाभ्याश्चैव निशूलकं ।
 घण्टामालाकुलो देवो विस्फोटकविमर्दनः (४) ॥ ४२ ॥

इत्यादिमहापुराणे व्याप्ये देवीप्रतिमालक्षणं नाम

पञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथ एकपञ्चाशोऽध्यायः ।

सूर्यादिप्रतिमालक्षणं ।

भगवानुवाच । सप्तमात्रे सैकषके रथे सूर्यो विपद्ग्रहकः ।

मसीमाजनलेखन्यौ बिम्बकुण्डो तु दक्षिणे ॥ १ ॥

वामे तु पिङ्गलो द्वारि दण्डभट् स रवेर्गणः ।

१ शिवायुतेति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ वक्रदृष्टय इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ महाारव्यो रूपिण्योऽप्सरस इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ विस्फोटकवर्गर्दन इति ग, ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

बालव्यजनधारिणी पार्श्वे राज्ञी च निष्प्रभा ॥ २ ॥
 ध्येयवाञ्छसमाहृतः कार्यं एकस्तु भास्करः ।
 वरदा ह्यङ्गिनः सर्वे दिक्पालास्त्रकराः क्रमात् ॥ ३ ॥
 मुद्गरशूलचक्राब्जतोग्न्यादिविदिक्स्थिताः ।
 सूर्यार्यमादिरक्षोन्ताश्चतुर्हस्ता द्विषडदले ॥ ४ ॥
 वरुणः सूर्यनामा च सहस्रांस्तथापरः ।
 धाता तपनसञ्ज्ञश्च सविताथ गभस्तिकः ॥ ५ ॥
 रविश्चैवाथ पर्जन्यस्त्वष्टा मित्रोथ विष्णुकः ।
 मेघादिराशिसंस्थाश्च मार्गादिकार्त्तिकान्तकाः ॥ ६ ॥
 कृष्णो रक्तो मनाग्रक्तः पीतः पाण्डुरकः सितः ।
 कपिलः पीतवर्णश्च शुक्राभो धवलस्तथा ॥ ७ ॥
 धूम्रो नीलः क्रमादङ्गाः शक्तयः केशराग्रगाः ।
 इडा सुसम्भा विश्वार्चिरिन्दुसञ्ज्ञा प्रमर्दिनी^(१) ॥ ८ ॥
 प्रहर्षणी महाकाली कपिला च प्रबोधनी ।
 नीलाम्बरा घनान्तस्था अमृताख्या च शक्तयः ॥ ९ ॥
 वरुणादेश्च तदङ्गाः केशराग्रेषु विन्यसेत् ।
 तेजश्चण्डो महावक्रो^(२) दिभुजः पद्मखट्वाभूत्^(३) ॥ १० ॥
 कुण्डिकाजप्यमालीन्दुः कुजः शतयत्तमालिकः ।
 बुधश्चापाक्षपाणिः स्याज्जीवः कुण्डयत्तमालिकः ॥ ११ ॥

१ विश्वार्ची विन्दुसञ्ज्ञा प्रमर्दिनी इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ महावक्र इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । सार्त्तखट्वा महावक्र इति क, चिह्नित-
पुस्तकपाठः ।

३ पद्मखट्वाभूत् इति ग, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः । कण्डवचर्मभूति क, चिह्नित-
पुस्तकपाठः ।

सुकः कुण्डप्रक्षाली^(१) स्यात् किञ्चिन्निसूत्रवाञ्छनिः^(१) ।
 अर्द्धचन्द्रधरो राज्ञः केतुः खड्गो च दीपभृत् ॥ १२ ॥
 अनन्तस्तक्षकः कर्कः पद्मो महाजः शङ्खकः ।
 कुलिकः सूत्रिणः सर्वे फणवक्त्रा महाप्रभाः ॥ १३ ॥
 इन्द्रो वज्री गजार्हः श्वागमोभिश्च शक्तिमान् ।
 यमो दण्डी च मर्द्ध्यै नैर्ऋतः खड्गवान् करे ॥ १४ ॥
 मकरे वरुणः पाशो वायुर्ध्वजधरो मृगे ।
 गदो^(२) कुबेरो मेघस्थ ईशानश्च जटो वधे ॥ १५ ॥
 दिवाहवो लोकपाला विश्वकर्माक्षसूत्रभृत् ।
 हनूमान् वज्रहस्तः स्यात् पद्भ्यां सम्पीडिताश्रयः ॥ १६ ॥
 वीणाहस्ताः किन्नराः स्युर्मांसाविद्याधराश्च खे^(३) ।
 दुर्बलाङ्गाः पिशाचाः स्युर्वैताला विक्षताननाः^(४) ।
 क्षत्रपालाः शूलवन्तः^(५) प्रेता मद्भोदराः कृशाः ॥ १७ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये प्रतिमास्तोत्रं नाम
 एकपञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथ द्विपञ्चाशोऽध्यायः ।

देवीप्रतिमास्तोत्रं ।

भगवानुवाच । योगिन्यष्टाष्टकं वक्ष्ये ऐन्द्रादीशान्ततः क्रमात् ।

१ त्रिखिनीसूत्रवान् शनिरिति ग, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ खड्गो इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ मणिविद्याधराश्च खे इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ विक्षतानना इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ शूलयुता इति ग, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

अक्षोभ्या रूक्षकर्णी च राक्षसी क्षपणाक्षया^(१) ॥ १ ॥

पिङ्गाक्षी च क्षया क्षेमा इला लीलाक्षया तथा ।

लोला लला बलाकेशी^(२) लालसा विमला पुनः^(३) ॥ २ ॥

ऊताशा च विशालाक्षी ऊङ्गारा बडवामुखी ।

महाक्रूरा क्रोधना तु भयङ्करी महानना ॥ ३ ॥

सर्वज्ञा तरला तारा ऋग्वेदा तु हयानना ।

साराख्या रुद्रसङ्ग्रही^(४) सम्बरा तालजङ्घिका ॥ ४ ॥

रक्ताक्षी सुप्रसिद्धा तु विशुक्लिङ्गा करङ्गिणी ।

मेघनादा प्रचण्डोद्या कालकर्णी^(५) वरप्रदा ॥ ५ ॥

चन्द्रा चन्द्रावली^(६) चैव प्रपञ्चा प्रलयान्तिका ।

शिशुवक्त्रा पिशाची च पिशिताशा च लोलुपा ॥ ६ ॥

धमनी तापनी चैव रागिणी^(७) विस्तानना ।

वायुवेगा वृहत्कुक्षिर्विक्ता विश्वरूपिका ॥ ७ ॥

यमजिङ्गा जयन्ती च दुर्जया च जयन्तिका ।

विडाली रेवती चैव पूतना विजयान्तिका ॥ ८ ॥

अष्टहस्ताश्चतुर्हस्ता इच्छास्त्राः सर्वसिद्धिदाः ।

१ क्षपणा क्षमा इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । क्षपणा क्षपा इति ग, घ, चिह्नित-
पुस्तकद्वयपाठः ।

२ लोला रक्ता च लोकेशी इति ग, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

३ विमला तत इति ग, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

४ रससङ्ग्रहाक्षी इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । रससङ्ग्रहाक्षी इति घ, चिह्नित-
पुस्तकपाठः ।

५ कालवर्णी इति ग, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

६ चण्डा चण्डवतीति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

७ नामनी इति ख, ग, ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

भैरवश्चार्कचक्रः स्यात् कूर्परास्थो^(१) जटेन्दुभृत् ॥ ९ ॥
 खड्गाशुशकुठारेषुविश्राभयभृदेकतः ।
 चापत्रिशूलखट्वाङ्गपाशकार्ज्वरोद्यतः ॥ १० ॥
 गजचर्मधरो दाभ्यां कृत्तिवासोद्दिभूषितः ।
 प्रेताशनो मातृमध्ये पूज्यः पञ्चाननोथवा ॥ ११ ॥
 अविशोमाभिपर्यन्तं दीर्घाष्टकैकभेदितं ।
 तत्षडङ्गानि जात्यनैरन्वितं च क्रमाद् यजेत् ॥ १२ ॥
 मन्दिराभिदलारूढं^(२) सुवर्णरसकान्वितं ।
 नादविन्द्विन्दुसंयुक्तं मातृनायाङ्गदीपितं ॥ १३ ॥
 वीरभद्रो वृषारूढो मातृये स चतुर्मुखः ।
 गौरो तु दिभुजा न्यक्षा शूलिनी दर्पणाश्रिता ॥ १४ ॥
 शूलं गलन्तिका कुण्डो^(३) वरदा च चतुर्भुजा ।
 अलस्था ललिता स्कन्दगणादर्शशक्तिकया^(४) ॥ १५ ॥
 चण्डिका दशहस्ता स्यात् खड्गशूलारिशक्तिधृक् ।
 दक्षे वामे नागपाशं चर्माशुशकुठारकं ।
 धनुः सिंहे च महिषः शूलेन प्रहृतोद्यतः ॥ १६ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये प्रतिमास्तोत्रं नाम
 द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

१ हस्तरास्य इति ख, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ मण्डलाभिदलारूढमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ शूलं गलन्ती कुण्डो इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ स्कन्दगणा दश विनायका इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ अथ चण्डिकादशहस्तोपशुलशूलारिशक्तिधृमिति युक्तः पाठः । अक्षरान्तरपुस्तक-
 पञ्चकेषु नाथं पाठः ।

अथ त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

लिङ्गलक्षणं ।

भगवानुवाच । लिङ्गादिलक्षणं वक्ष्ये कमलोद्भव तच्छृणु ।

दैर्घ्याद्दं वसुभिर्भक्ता त्यक्त्वा भागत्रयं ततः ॥ १ ॥

विष्कम्भं भूतभागैस्तु चतुरस्रन्तु कारयेत् ।

आयामं मूर्त्तिभिर्भक्ता एव द्वित्रिक्रमान् न्यसेत् ॥ २ ॥

ब्रह्मविष्णुशिवांशेषु वर्द्धमानोयमुच्यते ।

चतुरस्रेषु वर्णादैर् गुह्यकोशेषु लाञ्छयेत् ॥ ३ ॥

अष्टायं वैष्णवं भागं सिध्यत्येव न संशयः ।

घोडशाखं ततः कुर्याद्वात्रिंशाखं ततः पुनः ॥ ४ ॥

चतुःषष्ट्यखकं कृत्वा वर्त्तुलं साधयेत्ततः ।

कर्तयेद्य लिङ्गस्य शिरो वै देशिकोत्तमः ॥ ५ ॥

विस्तारमथ लिङ्गस्य अष्टधा संविभाजयेत् ।

भागार्द्धार्द्धान्तु सन्त्यज्य च्छत्राकारं शिरो भवेत् ॥ ६ ॥

त्रिषु भागेषु सदृशमायामं यस्य विस्तरं ।

तद्विभागसमं लिङ्गं सर्वकामफलप्रदं ॥ ७ ॥

दैर्घ्यस्य तु चतुर्थेन विष्कम्भं देवपूजिते ।

सर्वेषामेव लिङ्गानां लक्षणं शृणु साम्प्रतम् ॥ ८ ॥

मध्यसूत्रं समासाद्य ब्रह्मरुद्रान्तिदं^(१) बुधः ।

घोडशाङ्गुलिङ्गस्य षड्भागैर्भाजितो यथा ॥ ९ ॥

तद्वैयमनसूत्राभ्यां मानमन्तरमुच्यते ।

यवाष्टमुत्तरे कार्यं शेषाणां यवहानितः ॥ १० ॥

अधोभागं त्रिधा कृत्वा त्वर्द्धमेकं परित्यजेत् ।

१ ब्रजेदात्यन्तिकमिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अष्टधा तद्वयं कृत्वा ऊर्ध्वभागवयं त्यजेत् ॥ ११ ॥
 ऊर्ध्वं पश्चमाङ्गागाद् भाम्य रेखां प्रलब्धयेत् ।
 भागमेकं परित्यज्य सङ्गमं कारयेत्तयोः ॥ १२ ॥
 एतत् साधारणं प्रोक्तं लिङ्गानां लक्षणं मया ।
 सर्वसाधारणं वक्ष्ये पिण्डिकान्तान्निबोध मे ॥ १३ ॥
 ब्रह्मभागप्रवेशश्च ज्ञात्वा लिङ्गस्य चोच्छ्रयं ।
 न्यसेद् ब्रह्मशिलां विद्वान् सम्यक्कर्मशिलोपरि ॥ १४ ॥
 तथा समुच्छ्रयं ज्ञात्वा पिण्डिकां प्रविभाजयेत् ।
 द्विभागमुच्छ्रितं पीठं विस्तारं लिङ्गसम्मितम् ॥ १५ ॥
 त्रिभागं मध्यतः खातं कृत्वा पीठं^(१) विभाजयेत् ।
 खमानार्द्धत्रिभागेण बाहुल्यं परिकल्पयेत् ॥ १६ ॥
 बाहुल्यस्य त्रिभागेण मेखलामथ कल्पयेत् ।
 खातं स्यान्मेखलातुल्यं क्रमाग्निसूनु कारयेत् ॥ १७ ॥
 मेखलाघोडशंशेन खातं वा तत्प्रमाणतः ।
 उच्छ्रायं तस्य पीठस्य विकाराङ्गं तु^(२) कारयेत् ॥ १८ ॥
 भूमौ प्रविष्टमेकं तु भागैकैकेन^(३) पिण्डिका ।
 कण्ठं भागैस्त्रिभिः कार्यं भागैकैकेन पट्टिका ॥ १९ ॥
 द्व्यंशेन चोर्ध्वपट्टन्तु^(४) एकांशाः शेषपट्टिकाः ।
 भागं भागं प्रविष्टन्तु यावत् कण्ठं ततः पुन ॥ २० ॥
 निर्गमं भागमेकं तु यावद्द्वै शेषपट्टिका ।
 प्रणालस्य त्रिभागेन निर्गमन्तु त्रिभागतः ॥ २१ ॥

१ मध्यतः कृत्वा ततः पीठमिति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ विकारांशेति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ भागैकैकेनेति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ ५.१३पट्टन्तु इति ख, ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

मूलेङ्गुल्यप्रविस्कारमये व्यंशेन चार्द्धतः ।
 ईर्षमिन्नु कुर्वीत खातं तच्चोत्तरेण वै ।
 पिण्डिकासहितं लिङ्गमेतत् साधारणं स्मृतम् ॥ २२ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये लिङ्गलक्षणं नाम
 त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ चतुः पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

लिङ्गमानादिकथनं ।

भगवानुवाच । वक्ष्याम्यन्यप्रकारेण^(१) लिङ्गमानादिकं शृणु ।

वक्ष्ये लवणजं लिङ्गं घृतजं बुद्धिवर्द्धनम् ॥ १ ॥

भूतये वस्त्रलिङ्गन्तु लिङ्गान्तात्कालिकं विदुः ।

पक्षापक्षां मृण्मयं स्यादपक्षात् पक्षजं वरं ॥ २ ॥

ततो दारुमयं पुण्यं दारुजातं शैलजं वरं ।

शैलाद्वरं तु मुक्ताजं ततो लौहं सुवर्णजं ॥ ३ ॥

राजतं कीर्तितं ताम्रं पैत्तलं भुक्तिमुक्तिदं ।

रङ्गजं^(२) रसलिङ्गञ्च भुक्तिमुक्तिप्रदं वरं ॥ ४ ॥

रसजं रसलोह्यादिरत्नगर्भन्तु वर्धयेत् ।

नानादि नेष्टं सिंहादि स्थापितेयं स्वयम्भुवि ॥ ५ ॥

वामे च खेच्छया तेषां पीठप्रासादकल्पना ।

पूजयेत् सूर्यविम्बस्त्रं दर्पणे प्रतिविम्बितं ॥ ६ ॥

पूज्यो हरस्तु सर्वत्र लिङ्गे पूर्णार्चनं भवेत् ।

हस्तोत्तरविधं शैलं^(३) दारुजं तददेव हि ॥ ७ ॥

१ प्रवक्ष्येऽहं प्रकारेणेति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ रत्नजमिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ हस्ते तु विविधं शैलमिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

वनमकुलमानेन द्वारगर्भकरैः स्थितम् ^(१) ।
 अङ्गुलाद् गृहीतङ्गं स्यादावत् पञ्चदशाङ्गुलम् ॥ ८ ॥
 द्वारमानात् त्रिसङ्घातं नवधा गर्भमानतः ।
 नवधा गर्भमानेन लिङ्गानाम्नि च पूजयेत् ॥ ९ ॥
 एवं लिङ्गानि घटत्रिंशत् श्रेयानि ज्येष्ठमानतः ।
 मध्यमानेन घटत्रिंशत् घटत्रिंशदधमेन च ॥ १० ॥
 इत्यैक्येन लिङ्गानां शतमष्टोत्तरं भवेत् ।
 एकाङ्गुलादिपञ्चान्तं कन्यसङ्ख्यमुच्यते ॥ ११ ॥
 षडादिदशपर्यन्तसङ्ख्यं लिङ्गेषु मध्यमं ।
 एकादशाङ्गुलादि स्यात् ज्येष्ठं पञ्चदशान्तकम् ॥ १२ ॥
 षडङ्गुलं महारत्नै रत्नैरन्यैर्नवाङ्गुलम् ।
 रविभिर्जम्भमारोत्य लिङ्गं श्रेष्ठैस्त्रिपद्भिः ॥ १३ ॥
 षोडशांशे च वेदांशे युगं क्षुब्धोद्देशतः ।
 द्वात्रिंशत्षोडशांशं ^(१) कोटयोस्तु विलोपयेत् ॥ १४ ॥
 चतुर्निवेशनात् कण्ठो विंशतिस्त्रियुगैस्तथा ^(१) ।
 पार्श्वोभ्यां तु विलुप्ताभ्यां चललिङ्गं भवेद्वरं ^(४) ॥ १५ ॥
 धाम्नो युगत्तु नागांशैर्द्वारं ह्रीनादितः क्रमात् ।
 लिङ्गद्वारोच्छ्रयादवां भवेत् पादोनतः क्रमात् ॥ १६ ॥
 गर्भादूर्ध्वनाधमं लिङ्गं भूतांशैः स्यात् त्रिभिर्वरं ।
 तयोर्मध्ये च सूत्राणि सप्त सन्त्यातयेत् समं ॥ १७ ॥

१ वनमकुलमानेन द्वारगर्भकरैः स्थितमिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ द्वात्रिंशत्षोडशांशेति ग, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

३ विंशतिस्त्रियुगैस्तथेति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ वनलिङ्गं भवेद्वरमिति ग, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः । चललिङ्गं भवेद् भुवमिति
 ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

एवं स्युर्नव सूत्राणि भूतसूत्रैश्च मध्यमं ।
 ह्यन्तरो वामवामश्च^(१) लिङ्गानां दीर्घता नव ॥ १८ ॥
 हस्ताद्विवर्द्धते हस्तो यावत्सुर्गव पाणयः ।
 हीनमध्योत्तमं लिङ्गं त्रिविधं त्रिविधात्मकम् ॥ १९ ॥
 एकैकलिङ्गमध्येषु त्रीणि त्रीणि च पादशः ।
 लिङ्गानि घटयेद्दीमान् घट्यु चाष्टोत्तरेषु च ॥ २० ॥
 स्थिरदीर्घप्रमेयात्तु द्वारगर्भकरात्मिका ।
 भागेश्चाप्यमीशश्च देवेव्यन्तुल्यसंज्ञितं ॥ २१ ॥
 चत्वारि लिङ्गरूपाणि विष्कम्भेण तु लक्षयेत् ।
 दीर्घमायान्वितं कृत्वा लिङ्गं कुर्यात् त्रिरूपकं ॥ २२ ॥
 चतुरष्टाष्टलक्षं तत्त्वत्रयगुणात्मकं ।
 लिङ्गानामीष्वितं दैर्घ्यं तेन कृत्वाङ्गुलानि वै ॥ २३ ॥
 ध्वजाद्यायैः सुरैर्भूतैः शिखिभिर्व्या हरेत् कृतिं ।
 तान्यङ्गुलानि यच्छेषं लक्षयेच्च शुभाशुभं ॥ २४ ॥
 ध्वजाद्या ध्वजसिंहेभ्यः श्रेष्ठाः परे शुभाः ।
 खरेषु षड्जगान्धारपञ्चमाः शुभदायकाः ॥ २५ ॥
 भूतेषु च शुभा भूः स्यादधिष्ठाहवनीयकः ।
 उक्तायामस्य चार्द्धांशे नागांशैर्भाजिते क्रमात् ॥ २६ ॥
 रसभूतांशषष्ठांशव्यंशाधिकशरैर्भवेत् ।
 आद्यानाञ्चसुरेज्यार्कतुल्यानाञ्चतुरस्रता ॥ २७ ॥
 पञ्चमं वर्द्धमानाख्यं व्यासान्नाहप्रवृद्धितः ।
 द्विधा भेदा बह्वन्यत्र वक्ष्यन्ते विश्वकर्मातः ॥ २८ ॥
 आद्यादीनां त्रिधा स्त्रीत्याद्यवधूतं तदष्टधा^(२) ।

१ चत्वारो वामवामे चेति उ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ स्त्रीत्याद्य यवगृह्या तदष्टधा इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

त्रिधा हस्ताज्जिनाख्यस्य युक्तं सर्वसमेन च (१) ॥ २८ ॥
 पञ्चविंशतिलिङ्गानि नाद्ये (२) देवाङ्गिते तथा ।
 पञ्चसप्तभिरेकत्वाज्जिनैर्भक्तैर्भवन्ति हि ॥ ३० ॥
 चतुर्दशसहस्राणि चतुर्दशशतानि च ।
 एवमष्टाङ्गुलविस्तारो (३) नवैककरगर्भतः ॥ ३१ ॥
 तेषां कोणाङ्गकोणस्थैश्चिन्त्यात् कोणानि (४) सूत्रकैः ।
 विस्तारं मध्यतः कृत्वा स्थाप्यं वा मध्यतस्त्रयं ॥ ३२ ॥
 विभागादूर्ध्वमष्टास्रो (५) द्वाशसः स्याच्छिदांशकः ।
 पादाज्जान्वन्तको ब्रह्मा नाभ्यन्तो विष्णुरित्यतः ॥ ३३ ॥
 मूर्ध्वान्तो भूतभागेशो व्यक्तेऽव्यक्ते च तद्वति ।
 पञ्चलिङ्गव्यवस्थायां शिरो वर्त्तुलमुच्यते ॥ ३४ ॥
 हज्जामं कुक्कुटाभं वा बालेन्दुप्रतिमाकृतिः (६) ।
 एकैकस्य चतुर्भेदैः (७) काम्यभेदात् फलं वदे ॥ ३५ ॥
 लिङ्गमस्तकविस्तारं वसुभक्तानु कारयेत् ।
 आद्यभागं चतुर्धा तु (८) विस्तारोच्छायतो भजेत् ॥ ३६ ॥
 चत्वारि तत्र सूत्राणि (९) भागभागानुपातनात् ।

१ पूजयेत् सर्वमेव चेति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ नाद्ये देवाङ्गिते इति ख, ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ एवमष्टाङ्गुलविन्यास इति ग, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ हिन्द्यात् कोणानीति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । हिन्द्यात् कोणाणि इति ङ,

चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ द्विभागादूर्ध्वमष्टास्र इति ख, ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

६ बालेन्दुनपुष्पाकृतिरिति ख, ग, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

७ चतुर्भेदैरिति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

८ अन्त्यभागमिति ग, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

९ चत्वारि तत्र सूत्राणि इति ख, ग, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकचतुष्टयपाठः ।

मुखरीकन्तु भागेन विशालाख्यं विलोपनात् ॥ ३७ ॥

निशातनात्तु श्रीवत्सं शत्रुहृदेलोपनात् ।

शिरः सर्वसमे श्रेष्ठं कुक्कुटाभं सुराक्षये^(१) ॥ ३८ ॥

चतुर्भागात्मके लिङ्गे त्रपुषं हयलोपनात् ।

अनाद्यस्य शिरः प्रोक्तमर्द्धचन्द्रं शिरः षड्गुण ॥ ३९ ॥

अंशात् प्रान्ते युगांशैश्च त्वेकहान्यामृताक्षकं^(२) ।

पूर्वबालेन्दुकुमुदं द्वित्रिवेदक्षयात् क्रमात् ॥ ४० ॥

चतुस्त्रिरेकवदनं मुखलिङ्गमतः षड्गुण ।

पूजाभागं प्रकर्त्तव्यं मूर्त्यभिपदकल्पितं^(३) ॥ ४१ ॥

अर्क्षांशं पूर्ववत् त्यक्त्वा षट् स्थानानि विवर्त्तयेत् ।

शिरोमूर्तिः प्रकर्त्तव्या ललाटं नासिका ततः ॥ ४२ ॥

वदनं चितुकं ग्रीवा युगभागैर्भुजाक्षिभिः ।

कराभ्यां मुकुलीकृत्य^(४) प्रतिमायाः प्रमाणातः ॥ ४३ ॥

मुखं प्रति समः कार्यो विस्तरादष्टमांशतः ।

चतुर्मुखं मया प्रोक्तं त्रिमुखश्चोच्यते षड्गुण ॥ ४४ ॥

कर्णपादाधिकास्तस्य ललाटादीनि निर्दिशेत् ।

भुजौ चतुर्भिर्भागेस्तु कर्त्तव्यौ पश्चिमोर्जितं ॥ ४५ ॥

विस्तरादष्टमांशेन मुखानां प्रतिनिर्गमः ।

एकवक्त्रं तथा कार्यं पूर्वस्यां सौम्यलोचनं ॥ ४६ ॥

ललाटनासिकावक्त्रग्रीवायाश्च विवर्त्तयेत् ।

१ कुक्कुटाख्यं सुधाद्वये रति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ऐकहान्या मृताक्षयमिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ अर्क्षप्रपदकल्पितमिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः, मुखभागं प्रकर्त्तव्यं मूर्त्ताभिपद-
कल्पितमिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ कर्णाभ्यां मुकुलीकृत्येति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

भुजाच्च पञ्चमांशेन^(१) भुजहीनं विवर्तयेत् ॥ ४७ ॥

विस्तारस्य षडंशेन मुखे निर्गमनं हितं ।

सर्वेषां मुखलिङ्गानां ऋषुषं बाध कुक्कुट ॥ ४८ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये व्यक्ताव्यक्तलक्षणं नाम

चतुःपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

अथ पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

पिण्डिकालक्षणकथनं ।

भगवानुवाच । अतः परं प्रवक्ष्यामि प्रतिमानान्तु पिण्डिकाम् ।

दैर्घ्येण प्रतिमातुल्या तदर्द्धेन तु विस्तृता ॥ १ ॥

उच्छ्रितायामतोर्द्धेन सुविस्तारार्द्धभागतः ।

तृतीयेन तु वा तुल्यं^(२) तन्निभागेण मेखला ॥ २ ॥

खातं च तत्प्रमाणं तु किञ्चिदुत्तरतो नतम् ।

विस्तारस्य चतुर्थेन प्रणालस्य विनिर्गमः ॥ ३ ॥

सममूलस्य विस्तारमग्रे कुर्यात्तदर्द्धतः ।

विस्तारस्य तृतीयेन तौयमार्गान्तु कारयेत् ॥ ४ ॥

पिण्डिकार्द्धेन वा तुल्यं^(३) दैर्घ्यमीशस्य^(४) कीर्तितम् ।

ईशं वा^(५) तुल्यदीर्घस्य छाया सूत्रं प्रकल्पयेत् ॥ ५ ॥

१ भुजाईपञ्चमांशेनेति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ विभागेन तु बाहुल्यमिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ पिण्डिकार्द्धेन बाहुल्यमिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ दैर्घ्यं कुशलोति ग, क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ कुशस्माज्जलगदीर्घस्येति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

उच्छ्रायं पूर्ववत् कुर्याद्भागोऽश्वसङ्ख्याया ।
 अथः षट्कं दिभागन्तु कण्डं कुर्यात्त्रिभागकम् ॥ ६ ॥
 शेषास्वेकैकशः कार्याः प्रतिष्ठानिर्गमास्तथा ।
 षट्टिका पिण्डिका चैयं सानान्यप्रतिमासु च ॥ ७ ॥
 प्रासादद्वारमानेन प्रतिमाद्वारमुच्यते^(१) ।
 गजव्यालकसंयुक्ता प्रभा स्यात् प्रतिमासु च ॥ ८ ॥
 पिण्डिकापि यथाशोभं कर्त्तव्या सततं हरेः ।
 सर्वधामेव देवानां विष्णुक्तं मानमुच्यते ।
 देवीनामपि सर्वासां लघुगुणं मानमुच्यते ॥ ९ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये पिण्डिकालक्षणं नाम
 पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

दिक्पालयागकथनं ।

भगवानुवाच । प्रतिष्ठापञ्चकं वक्ष्ये प्रतिमात्मा तु पूरुषः ।
 प्रकृतिः पिण्डिका लक्ष्मीः प्रतिष्ठा योगकस्तयोः ॥ १ ॥
 इच्छाफलार्थिभिल्लस्रात्प्रतिष्ठा क्रियते नरैः ।
 गर्भसूत्रं तु निःसार्य^(२) प्रासादस्याद्यतो गुरुः ॥ २ ॥
 अष्टषोडशविंशान्तं मण्डपञ्चाधमादिकम् ।
 स्नानार्थं कलशार्थञ्च यागद्रव्यार्थमर्द्धतः ॥ ३ ॥
 त्रिभागोऽर्द्धभागेन वेदिं कुर्यात्तु शोभनाम् ।

१ प्रतिमाद्रव्यमुच्यते इति ख, क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ गर्भसूत्रं निर्मायेति क, चिह्नित पुस्तकपाठः ।

कलशैर्घटिकाभिश्च वितानाद्यैश्च भूषयेत् ॥ ४ ॥
 पञ्चगव्येन सम्योक्त्य सर्वद्रव्याणि धारयेत् ।
 अलङ्कृतो गुरुर्विष्णुं ध्यात्वात्मानं प्रपूजयेत् ॥ ५ ॥
 अङ्गुलीयप्रभृतिभिर्मूर्त्तिपान् वलयादिभिः ।
 कुण्डे कुण्डे स्थापयेच्च मूर्त्तिपांस्तत्र पारगान् ॥ ६ ॥
 चतुष्कोणे चार्द्धकोणे वर्तुले पद्मसन्निभे ।
 पूर्वादौ तोरणार्थन्तु पिप्यलोडुम्बरौ वट ॥ ७ ॥
 श्रवणं सुश्रोभनं पूर्वं सुभद्रन्दक्षतोरणं ।
 सुकर्म च सुहोत्रश्च आप्ये सौमित्रे समुच्चयम् ॥ ८ ॥
 पञ्चदक्षं तु संस्थाप्य स्योनाष्ट्योति पूजयेत् ।
 तोरणस्तम्भमूले तु कलशास्त्रङ्गलाङ्गुरान् ॥ ९ ॥
 प्रदद्यादुपरिष्ठाच्च कुर्याच्चक्रं सुदर्शनं ।
 पञ्चदक्षप्रमाणान्तु ध्वजं कुर्याद्विचक्षणः ॥ १० ॥
 वेपुल्यं चास्य कुर्वीत षोडशाङ्गुलसन्निभं ।
 सप्तदक्षोच्चितं वास्य कुर्यात् कुण्डं सुरोत्तमं^(१) ॥ ११ ॥
 अरुणोमिनिभश्चैव ह्यव्यः शुक्लोऽथ पीतकः ।
 रक्तवर्णस्तथा श्वेतः श्वेतवर्णादिकक्रमात्^(२) ॥ १२ ॥
 कुमुदः कुमुदाक्षश्च पुण्डरीकोऽथ वामनः ।
 शङ्खकर्णः सवर्णनेत्रः सुमुखः सुप्रतिष्ठितः ॥ १३ ॥
 पूज्या कोटिगुणैर्युक्ताः पूर्व्याद्या ध्वजदेवताः ।
 जलाटकसुपूरान्तु पक्षविम्बोपमा घटाः ॥ १४ ॥

१ समाहित इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ श्वेतवर्णक्रमात् ध्वजा इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः । ह्यव्यवर्णः क्रमादुध्वजा इति
 क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अष्टाविंशाधिकशतं कालमयनवर्जिताः ।
 सहिरण्या वल्लकण्डाः सोदकाकोरणादहिः ॥ १५ ॥
 घटाः स्थाप्याश्च पूर्वादौ वेदिकायाश्च कोणगान् ।
 घटुरः स्थापयेत् कुम्भानाजिघ्रेति च मन्त्रतः ॥ १६ ॥
 कुम्भेष्वावाह्य शक्रादीन् पूर्वादौ पूजयेत् क्रमात् ।
 इन्द्रागच्छ देवराज वज्रहस्त गर्जस्थित ॥ १७ ॥
 पूर्वद्वारश्च मे रक्ष देवैः सह नमोस्तु ते ।
 जातारमिन्द्रमन्त्रेण अर्चयित्वा यजेद् बुधः ॥ १८ ॥
 आगच्छाग्ने शक्तियुत^(१) ह्यागस्थ वल्लसंयुत ।
 रक्षाभेदीं दिशं देवैः पूजां गृह्य नमोस्तु ते ॥ १९ ॥
 अग्निमूर्ध्नि^(२) मन्त्रेण^(३) यजेदा अग्नये नमः ।
 महिषस्थ यमागच्छ दण्डहस्त महावल ॥ २० ॥
 रक्ष त्वं दक्षिणद्वारं वैवस्वत नमोस्तु ते ।
 वैवस्वतं सङ्गमनमित्यनेन यजेद्यमं ॥ २१ ॥
 नैऋतागच्छ खड्गाष्ट वल्लवाहनसंयुत^(४) ।
 इदमर्घ्यमिदं पादं रक्ष त्वं नैऋतीं दिशं ॥ २२ ॥
 एष ते नैऋते मन्त्रेण यजेदर्घ्यादिभिर्गुरः ।
 मकराष्ट वरुण पाशहस्त महावल ॥ २३ ॥
 आगच्छ पश्चिमं द्वारं रक्ष रक्ष नमोस्तु ते ।
 उरुं हि राज्ञा वरुणं यजेदर्घ्यादिभिर्गुरः ॥ २४ ॥
 आगच्छ वायो सबल ध्वजहस्त सवाहन ।
 वायव्यं रक्ष देवैस्त्वं समरद्विर्भ्रमोस्तु ते ॥ २५ ॥

१ शक्तिहस्त इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ अग्निमूर्ध्नेति अर्चगद्गैरिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ नरवाहनसंयुत इति ख, क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

वात इत्यादिभिश्चार्चदोन्नमो वायवेऽपि वा ।
 आगच्छ सोम सबल गदाहस्त सवाहन ॥ २६ ॥
 रक्ष त्वमुत्तरद्वारं सकुवेर नमोस्तु ते ।
 सोमं राजानमिति वा यजेत्सोमाय वै नमः ॥ २७ ॥
 आगच्छेशान सबल शूलहस्त वृषस्थित ।
 यज्ञमख्यप्रस्येशानीं दिशं रक्ष नमोस्तु ते ॥ २८ ॥
 ईशानमस्येति यजेदीशानाय नमोऽपि वा ।
 ब्रह्मब्राह्मणं हंसस्य सुकुसुमवयवहस्तक ॥ २९ ॥
 सलोकोद्भूतं दिशं रक्ष यज्ञस्याज नमोस्तु ते ।
 हिरण्यगर्भेति यजेन्नमस्ते ब्रह्मणेऽपि वा ॥ ३० ॥
 अनन्तागच्छ चक्राण्य कूर्मस्याहिगणेश्वर ।
 अधोदिशं रक्ष रक्ष अनन्तेश नमोस्तु ते ।
 नमोस्तु सर्पेति यजेदनन्ताय नमोऽपि वा ॥ ३१ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये दिक्पतियागो नाम
 षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तपञ्चाशोऽध्यायः ।

कुम्भाधिवासविधिः ।

भगवानुवाच । भूमेः परियुक्तं कुर्यात् क्षिपेद्भीष्मं च सर्घपान् ।
 नारसिंहेन रक्षोघ्नान् प्रोक्षयेत् पञ्चगव्यतः ॥ १ ॥
 भूमिं घटे तु सम्पूज्य सरले साङ्गकं हरिं ।
 अस्त्रमन्त्रेण करकं^(१) तत्र चाष्टशतं यजेत् ॥ २ ॥
 अक्षिन्नधारया सिञ्चन् ब्रीहौ संस्तुत्य धारयेत् ।

१ अस्त्रमन्त्रेण कवचमिति इ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

प्रदक्षिणं परिभ्राम्य कक्षशं विकिरौपरि ॥ ३ ॥
 सवस्त्रे कक्षशे भूयः पूजयेदक्षुतं श्रियं ।
 योगे योगेति मन्त्रेण न्यसेच्छय्यान्तु मण्डले ॥ ४ ॥
 कुशोपरि तूलिकाश्च शय्यायां दिग्भिदिक्षु च ।
 विद्याधिपान् यजेद्विष्णुं मधुघातं त्रिविक्रमं ॥ ५ ॥
 वामनं दिक्षु वाय्वादौ^(१) ओधरश्च हृषीकर्म ।
 पद्मनाभं दामोदरमैशान्यां स्नानमण्डपे ॥ ६ ॥
 अभ्यर्च्य पश्चादैशान्यां चतुष्कुम्भे^(२) सवेदिके ।
 स्नानमण्डपके सर्वद्रव्याग्राणीय निक्षिपेत् ॥ ७ ॥
 स्नानकुम्भेषु कुम्भांस्तान्चतुर्दिक्षुधवासयेत् ।
 कक्षशः स्थापनीयास्तु अभिवेकार्यमादरात् ॥ ८ ॥
 वटौदुम्बरकाश्चत्पांश्चम्पकाशोकश्रीङ्गमान्^(३) ।
 पलाशार्जुनञ्जङ्घान्स्तु कदम्बवकुलामृकान् ॥ ९ ॥
 पल्लवांस्तु समानीय पूर्वकुम्भे^(४) विनिक्षिपेत् ।
 पद्मकं रोचनां दूर्वां दर्भपिञ्जलमेव च ॥ १० ॥
 जातोपुष्पं कुन्दपुष्पञ्चन्दनं रक्तचन्दनं ।
 सिद्धार्थं तगरश्चैव तण्डुलं दक्षिणे न्यसेत् ॥ ११ ॥
 सुवर्णं रजतश्चैव कूलद्वयमृदन्तथा ।
 नद्याः समुद्रगामिन्या विशेषात् जाङ्गवीमृदं ॥ १२ ॥
 गोमयञ्च यवान् प्राचींस्तितांश्चैवापरे न्यसेत् ।
 विष्णुपर्णी^(५) श्यामलतां भृङ्गराजं शतावरौ ॥ १३ ॥

१ दिक्षु यङ्गारादाविति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ चतुस्तम्भे इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ पद्मकाशोकश्रीङ्गमानिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ पश्चकुम्भ इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

सहदेवां महादेवी^(१) बलां यात्रीं सलक्ष्मणां ।
 ऐशान्यामपरे कुम्भे मङ्गल्याम्बुनिवेशयेत् ॥ १० ॥
 वल्लीकमृत्तिको सप्तस्थानोत्थामपरे न्यसेत् ।
 जाङ्गवीवाणुकातोयं विन्यसेदपरे घटे ॥ १५ ॥
 वराहदण्डनागेन्द्रविद्यायोद्धृतमृत्तिकां ।
 मृत्तिकां पद्ममूलस्य कुशस्य त्वपरे न्यसेत् ॥ १६ ॥
 तीर्थपर्वतमृद्विष्य युक्तमप्यपरे न्यसेत् ।
 नागकेशरपुष्पश्च काश्मीरमपरे न्यसेत् ॥ १७ ॥
 चन्द्रनागवृक्षपूर्वैः पुष्पं चैवापरे न्यसेत् ।
 वैदूर्यं विद्रुमं मुक्तां स्फटिकं वज्रमेव च ॥ १८ ॥
 शतान्येकत्र निक्षिप्य स्थापयेद्देवसत्तम ।
 नदीनदतडागानां सलिलैरपरं न्यसेत् ॥ १९ ॥
 एकाशीतिपदे धान्यान्मण्डपे कलशान् न्यसेत् ।
 गन्धोदकाद्यैः सम्यग्भान् श्रीसूक्तानाभिमन्त्रयेत् ॥ २० ॥
 यवं सिद्धार्थकं गन्धं कुशायं चाक्षतं तथा ।
 तिलान् फलं तथा पुष्पमर्घ्यार्थं पूर्वतो न्यसेत् ॥ २१ ॥
 पद्मं प्रशमलतां दूर्वां विष्णुपर्णीं कुशांस्तथा ।
 पादार्थं दक्षिणे भागे मधुपर्कं तु दक्षिणे^(२) ॥ २२ ॥
 कक्कोलकं सवङ्गञ्च तथा जातीफलं शुभं ।
 उत्तरे ह्याचमनाय अग्नौ दूर्वाक्षतान्वितं ॥ २३ ॥
 पात्रं नीराजनार्थं च तथोदत्तनमानिले ।
 गन्धपुष्पान्वितं पात्रमैशान्यां पात्रके न्यसेत् ॥ २४ ॥

१ सहदेवां सिंहपुष्पोमिति च, चिह्नितपुलकपाठः । सहदेवां जवां मिमीमिति
 क, चिह्नितपुलकपाठः ।

२ मधुपर्कं पश्चिमे इति क, चिह्नितपुलकपाठः ।

मुरामांसीं चामलकं सहदेवां निशादिकं ।
 घष्टिदीपान्नसेदष्टौ न्यसेन्नीराजनाय च ॥ २५ ॥
 शङ्खं चक्रश्च श्रीवत्सं कुलिशं पङ्कजादिकं ।
 हेमादिपात्रे कृत्वा तु नानावर्णादिपुष्पकं ॥ २६ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये कलशाधिवासो नाम
 सप्तपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

स्नानादिविधिः ।

भगवानुवाच । ऐशान्यां जनयेत् कुण्डं शुरुर्वर्जिच्च वैश्वं ।
 गायत्र्याष्टशतं ऊत्वा सम्भ्रातविधिना घटान् ॥ १ ॥
 प्रोक्षयेत् कारुशालायां शिल्पिभिर्मूर्त्तिपैत्रजैत् ।
 तूर्य्यशब्देः कौतुकश्च बन्धयेद्दक्षिणे करे ॥ २ ॥
 विष्णवे शिपिविष्टेति ऊर्णासूत्रेण सर्घपैः ।
 पट्टवस्त्रेण कर्त्तव्यं देशिकस्यापि कौतुकं ॥ ३ ॥
 मण्डपे^(१) प्रतिमां स्थाप्य सवस्त्रां पूजितां स्तुवन् ।
 नमस्तर्प्य सुरेशानि प्रणीते विश्वकर्म्मणा ॥ ४ ॥
 प्रभाविताशेषजगद्धात्रि तुभ्यं नमो नमः ।
 त्वयि सम्पूजयामीशे नारायणमनामयं ॥ ५ ॥
 रहिता शिल्पिदोषैस्त्वमृद्धियुक्ता सदा भव ।
 एवं विज्ञाप्य प्रतिमां नयेत्तां स्नानमण्डपं ॥ ६ ॥
 शिल्पिनन्तोषयेद्द्व्यैर्गुरवे गां प्रदापयेत् ।
 चित्रं देवेति मन्त्रेण नेत्रे चोन्मीलयेत्ततः ॥ ७ ॥

१ मण्डले इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अग्निर्ज्योतीति दृष्टिश्च दद्याद्दे भद्रपोठके ।
 ततः शुक्लानि पुष्पाणि घृतं सिद्धार्थकं तथा ॥ ८ ॥
 दूर्वा कुशाग्रं देवस्य दद्याच्छिरसि देशिकः ।
 मधुवातेति मन्त्रेण नेत्रे चाभ्यञ्जयेद् गुणः ॥ ९ ॥
 हिरण्यगर्भमन्त्रेण इमं मेति च कीर्त्तयेत् ।
 घृतेनाभ्यञ्जयेत् पश्चात् पठन् घृतवतीं पुनः ॥ १० ॥
 मसूरपिष्टे नोदर्य^(१) व्यतो देवेति कीर्त्तयन् ।
 क्षालयेदुद्धृतोयेन सप्त तेऽमेति देशिकः ॥ ११ ॥
 द्रुपदादिवेत्यनुलिम्बेदापो हि छेति सेचयेत् ।
 नदीजै स्त्रीधजैः स्नानं पावमानीति रत्नजैः ॥ १२ ॥
 समुद्रं गच्छ चन्दनैस्तीर्थमत्कलशेन च ।
 श्रद्धा देवीः स्नापयेच्च गायत्र्याप्युवारिणा^(२) ॥ १३ ॥
 पञ्चमृद्भिर्हिरण्येति स्नापयेत्परमेश्वरं ।
 सिकताद्भिरिमं मेति वस्त्रीकोदघटेन च ॥ १४ ॥
 तद्विष्णोरिति ओषध्याद्भिर्या ओषधीति मन्त्रतः ।
 यज्ञायज्ञेति काषायैः पञ्चभिर्गन्धकेस्ततः ॥ १५ ॥
 पयः पृथिव्यां मन्त्रेण याः फलिनी फलाम्बुभिः ।
 विश्वतश्चक्षुः सौम्येन पूर्वेषु कलसेन च ॥ १६ ॥
 सोमं राजानमित्येवं विष्णो रराटं दक्षतः ।
 हंसः शुचिः पश्चिमेन कुर्यादुद्धर्त्तनं हरेः ॥ १७ ॥
 मूर्द्धानन्दिवमन्त्रेण धार्त्री मांसीं च के ददेत्^(३) ।
 मानस्तोकेति मन्त्रेण गन्धद्वारेति गन्धकैः ॥ १८ ॥

१ मयूरपिष्टे नोदर्य इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ गायत्र्या गन्धवारिणा इति ग, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

३ धार्त्रीमांसीं दत्तेन चेति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

इदमापेति च घटेरेकाशीतिपदस्थितैः ।
 यत्तेहि भगवन् विष्णो लोकानुयुक्तकारक ॥ १९ ॥
 यत्तन्नामं गृह्यायेमं वासुदेव नमोस्तु ते ।
 अनेनावाह्यं देवेशं कुर्यात् कौतुकमोचनं ॥ २० ॥
 मुञ्चामि त्वेति सूक्तेन देशिकस्यापि मोचयेत् ।
 हिरण्यमेन पाद्यं दद्यादतो देवेति चार्घ्यकं ॥ २१ ॥
 मधुवाता मधुपर्कं मयि गृह्णामि चाचमेत् ।
 अक्षरमोमदन्तेति किरेद्वान्तं बुधः ॥ २२ ॥
 काण्डाग्निर्मन्त्रं कुर्याद्भक्तं गन्धवतीति च ।
 उक्तयामीति^(१) माल्यं च इदं विष्णुः पवित्रकं ॥ २३ ॥
 दृष्टस्यते वस्त्रयुग्मं वेदाहमित्युत्तरीयकं ।
 महाप्रतेन सकलीपुष्पं चौघघयः क्षिपेत् ॥ २४ ॥
 धूपं दद्याद्भूरसीति विभाटसूक्तेन चाञ्जनं ।
 युञ्जन्तीति च तिलकं दीर्घायुष्टेति माल्यकं ॥ २५ ॥
 इन्द्रश्चेति कृन्तुं व्यादर्शन्तु विराजतः ।
 चामरन्तु विकर्णनं भूषां रथन्तरेण च ॥ २६ ॥
 व्यजनं वायुदैवतैर्मुञ्चामि त्वेति पुष्पकं ।
 वेदाद्यैः संस्तुतिं कुर्याद्भरेः पुरुषसूक्ततः ॥ २७ ॥
 सर्वमेतत्समं कुर्यात् पिण्डिकादौ हरादिके ।
 देवस्योत्थानसमये सौम्यं सूक्तमुच्चरेत् ॥ २८ ॥
 उक्तिष्ठेति समुत्थाप्य शय्याया मण्डपे नयेत् ।
 शकुनेनैव सूक्तेन देवं ब्रह्मरथादिना ॥ २९ ॥
 अतो देवेति सूक्तेन प्रतिमां पिण्डिकां तथा ।
 श्रीसूक्तेन च शय्यायां विष्णोस्तु शकलीकृतिः ॥ ३० ॥

१ तन्नायामीति इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

मृगराजं वृषं नागं खजनं कलशं तथा ।
 वजयन्तीं तथा भेरीं दीपमित्यष्टमङ्गलं ॥ ३१ ॥
 दर्शयेदशसूतेन पाददेशे त्रिपादिति ।
 उखां पिधानकं पात्रमश्विकां दक्षिकां ददेत् ॥ ३२ ॥
 मुषलोखलखं दद्याच्छिलां सम्मार्जनीं तथा ।
 तथा भोजनभाण्डानि गृह्योपकरणानि च ॥ ३३ ॥
 शिरोदेशे च निद्रास्थं वस्त्ररत्नयुतं घटं ।
 खण्डखाद्यैः पूरयित्वा सुपनस्य विधिः स्मृतः ॥ ३४ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये सुपनादिविधानं नाम
 अष्टपञ्चाशोऽध्यायः ॥

अथोनपष्टितमोऽध्यायः ।

अधिवासनकथनं ।

भगवानुवाच । हरेः सान्निध्यकरणमधिवासनमुच्यते ।
 सर्व्वं ह्यं सर्व्वगं ध्यात्वा आत्मानं पुरुषोत्तमं ॥ १ ॥
 आंकारेण समायोज्य चिच्छक्तिमभिमानीनी^(१) ।
 निःसार्य्यत्मेकतां ज्ञत्वा खस्मिन्^(२) सर्व्वगते विभौ ॥ २ ॥
 योजयेन्मरुता पृथ्वीं वज्रिबीजेन दीपयेत् ।
 संहरेदायुना चाग्निं वायुमाकाशतो नयेत् ॥ ३ ॥

१ सतिशालिनीमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ लक्षा पुंसीति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अधिभूतादिदेवैस्तु साध्यास्तैर्विभवैः^(१) सह ।
 तन्मात्रपात्रकान् कृत्वा संहरेत्तत् क्रमाद् बुधः ॥ ४ ॥
 आकाशं मनसा हृत्य मनोद्वन्द्वकरणे कुर्वन्^(२) ।
 अहङ्कारश्च महति तच्चाप्यव्याकृते नयेत् ॥ ५ ॥
 अव्याकृतं ज्ञानरूपे वासुदेवः स ईरितः^(३) ।
 स तामव्याकृतिं मायामवश्यं सिसृक्ष्य ॥ ६ ॥
 सङ्कर्षणं संप्रव्यात्मा स्पर्शस्त्वमसृजत् प्रभुः ।
 क्षोभ्य मायां स प्रद्युम्नं तेजोरूपं सूचासृजत् ॥ ७ ॥
 अनिरुद्धं रसमात्रं ब्रह्माणं गन्धरूपकं ।
 अनिरुद्धः स च ब्रह्मा अप्य आदौ ससर्ज ह ॥ ८ ॥
 तस्मिन् विहरणमयस्त्राण्डं सोऽसृजत् पञ्चभूतवत् ।
 तस्मिन् सङ्ग्रामिते जीवे^(४) शक्तिरात्मोपसंहृता ॥ ९ ॥
 प्राणो जीवेन संयुक्तो वृत्तिमानिति शब्दयते ।
 जीवोव्याहृतिसञ्ज्ञस्तु प्राणेष्वध्यात्मिकः स्मृतः ॥ १० ॥
 प्राणैर्युक्ता ततो बुद्धिः सञ्जाता चाष्टमूर्त्तिकी^(५) ।
 अहङ्कारस्ततो जज्ञे मनस्तस्मादजायत ॥ ११ ॥
 अथाः प्रजज्ञिरे पञ्च सङ्कल्पादियुतास्ततः ।
 शब्दः स्पर्शश्च रूपश्च रसो गन्ध इति स्मृता ॥ १२ ॥
 ज्ञानशक्तियुतान्ये तैरारब्धानीन्द्रियाणि तु ।

१ साध्यास्तैर्विभवैरिति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः । साध्यास्तैर्विभवैरिति ड,
 चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ मनसा हृत्य मनोद्वन्द्वकरणे हरे इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ वासुदेवे समाहित इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ सङ्कलसते जीव इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ चाष्टवृत्तिकीति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

त्वक्श्रोत्रघ्राणचक्षूषि जिह्वाबुद्धीन्द्रियाणि तु ॥ १३ ॥
 पादौ पायुस्तथा पाणौ वागुपस्थश्च पञ्चमः ।
 कर्म्मन्द्रियाणि चैतानि पञ्चभूतान्यतः षट्शु ॥ १४ ॥
 आकाशवायुतेजांसि सलिलं पृथिवी तथा ।
 स्थूलमेभिः शरीरन्तु सर्वाधारं प्रजायते ॥ १५ ॥
 एतेषां वाचका मन्त्रा न्यासाद्योच्यन्त उक्तमाः ।
 जीवभूतं मकारन्तु देवस्य^(१) व्यापकं न्यसेत् ॥ १६ ॥
 प्राणतत्त्वं भकारन्तु जीवोपाधिगतं न्यसेत् ।
 हृदयस्थं वकारन्तु बुद्धितत्त्वं नयसेद् बुधः ॥ १७ ॥
 मकारमपि तत्रैव अहङ्कारमयं न्यसेत् ।
 मनस्तत्त्वं यकारन्तु नयसेत्सङ्कल्पसम्भवं ॥ १८ ॥
 शब्दज्ञानात्रतत्त्वं नकारं मस्तके न्यसेत् ।
 स्पर्शात्मकं धकारन्तु वक्त्रदेशे तु विन्यसेत् ॥ १९ ॥
 दकारं रूपतत्त्वंतु हृद्देशे विनिवेशयेत्^(२) ।
 धकारं वस्तिदेशे तु रसतन्मात्रकं नयसेत् ॥ २० ॥
 तकारं गन्धतन्मात्रं जङ्घयोर्विनिवेशयेत् ।
 णकारं श्रोत्रयोर्ग्रन्थस्य ङकारं विनयसेत्त्वचि ॥ २१ ॥
 डकारं नेत्रयुग्मे तु रसनायां ठकारकं ।
 टकारं नासिकायान्तु अकारं वाचि विनयसेत् ॥ २२ ॥
 भकारं करयोर्ग्रन्थस्य पाणितत्त्वं विचक्ष्णः ।
 जकारं पदयोर्ग्रन्थस्य हं पादौ चमुपस्थके ॥ २३ ॥
 विनयसेत् पृथिवीतत्त्वं ङकारं पादगुम्फके ।
 वक्ष्यौ धकारं गं तत्त्वं तैजसं हृदि विनयसेत् ॥ २४ ॥

१ मकारन्तु देवस्य इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ विनिवेशयेदिति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

खकारं वायुतत्त्वञ्च नासिकायां नवेष्टयेत् ।
 ककारं विनप्रसेन्नित्यं खतत्वं मस्तके बुधः ॥ २५ ॥
 हृत्पुण्डरीके विन्यस्य यकारं सूर्यदेवतं ।
 दासततिसहस्राणि हृदयादभिनिःसृताः ॥ २६ ॥
 कलाघोडशसंयुक्तं मकारं तत्र विनप्रसेत् ।
 तन्मध्ये चित्तयेन्मन्त्री विन्दुं वज्रेण मण्डलं ॥ २७ ॥
 हकारं (१) विनप्रसेत्तत्र प्रणवेन सुरौत्तमः ।
 ओं आं परमेष्ठ्यात्मने आं नमः पुरुषात्मने ॥ २८ ॥
 ओं बां मनोनिवृत्त्यात्मने नाञ्च विश्वात्मने नमः ।
 ओं वं नमः सर्वात्मने इत्युक्ताः पञ्च शक्तयः (१) ॥ २९ ॥
 स्थाने तु प्रथमा द्यौश्चा द्वितीया आसने मता ।
 तृतीया शयने तद्वच्चतुर्थी पानकर्म्मणि (२) ॥ ३० ॥
 प्रत्यर्चायां (३) पञ्चमी स्थाप्यश्चौपनिषदः स्मृताः ।
 ह्रस्वारं (४) विनप्रसेन्मध्ये ध्यात्वा मन्त्रमयं हरिं ॥ ३१ ॥
 यां मूर्तिं स्थापयेत्तस्मात् (५) मूलमन्त्रं नप्रसेत्ततः ।
 ओं नमो भगवते वासुदेवाय मूलकं ॥ ३२ ॥
 शिरोघ्राणललाटेषु मुखकण्ठहृदि क्रमात् ।
 भुजधोर्जङ्घयोर्दुध्योः केशवं शिरसि न्यसेत् ॥ ३३ ॥
 नारायणं नप्रसेदक्त्रे ग्रीवायां माधवं नप्रसेत् ।

१ क्रू कारमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ओं वं परमेष्ठ्यात्मने यज्ञसः पुरुषात्मने । आं मनो विश्वात्मने वं निवृत्त्यात्मने नमः ॥

नं नमः सर्वात्मने इत्युक्ताः पञ्च शक्तयः इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ दानकर्म्मणि इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ अभ्यर्चायामिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ लकारमिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

६ वा मूर्तिः स्थाप्यते तस्यामिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

गोविन्दं भुञ्ज्योर्नरस्य विष्णुं च हृदये नरसेत् ॥ ३४ ॥
 मधुसूदनकं पृष्ठे वामनं जठरे नरसेत् ।
 कल्याणविक्रमं नरस्य जङ्घायां श्रीधरं नरसेत् ॥ ३५ ॥
 हृषीकेशं दक्षिणायां पद्मनाभं तु गुल्फके ।
 दामोदरं पादयोश्च हृदयादिषडङ्गकं ॥ ३६ ॥
 एतत् साधारणं प्रोक्तमादिमूर्त्तिस्तु सचम ।
 अथवा यस्य देवस्य प्रारब्धं स्थापनं भवेत् ॥ ३७ ॥
 तस्यैव मूलमन्त्रेण सजीवकरणं विवृत् ।
 यस्या मूर्त्तस्तु यन्नाम तस्याद्यं चाक्षरं च यत् ॥ ३८ ॥
 तत् स्वरैर्दादशैर्भेदं च्छाङ्गानि परिकल्पयेत् ।
 हृदयादीनि षेवेष मूलञ्च दशमाक्षरं ॥ ३९ ॥
 यथा देवे तथा देहे^(१) तत्त्वानि विनियोजयेत् ।
 चक्राक्रमवृत्ते विष्णुं यजेदून्मादिना तथा ^(२) ॥ ४० ॥
 पूर्ववच्चासनं ध्यायेत्सुगात्रं^(३) सपरिच्छदं ।
 शुभसूक्तं द्वादशारं क्षुपरिष्ठादिविन्तयेत् ॥ ४१ ॥
 त्रिनाभिषक्तं द्विनेमि स्वरैस्तच्च समन्वितं ।
 पृष्ठदेशे ततः प्राञ्चः प्रकृत्यादीन्निवेशयेत् ॥ ४२ ॥
 पूजयेदारकाद्येषु^(४) सूर्य्यं द्वादशधा पुनः ।

१ यथा तत्त्वे तथा देहे इति ष, ग, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकचतुष्टयपाठः ।

२ यजेद् गन्मादिना तत इति ष, चिह्नितपुस्तकपाठः । यजेदाकृतिभिलषा इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ ध्यायेत् तन्मात्रमिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः । ध्यायेत् समाचमिति ष, चिह्नित-पुस्तकपाठः ।

४ पूजयेद् द्वादशारेषु इति ष, चिह्नितपुस्तकपाठः । पूजयेद् द्वादशारेषु इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

कलाघोडशसंगुक्तं सोमन्तत्र विचिन्तयेत् ॥ ४३ ॥
 सबलं जितयं नामौ चिन्तयेद्देशिकोत्तमः ।
 पद्मञ्च द्वादशदलं पद्ममध्ये विचिन्तयेत् ॥ ४४ ॥
 तन्मध्ये पौरुषीं शक्तिं ध्यात्वाभ्यर्च्य च देशिकः ^(१) ।
 प्रतिमायां हरिं न्यस्य तत्र तं पूजयेत् सुरान् ^(२) ॥ ४५ ॥
 गन्धपुष्पादिभिः सख्यक् साङ्गं सावरणं क्रमात् ।
 द्वादशाक्षरवीजैस्तु केशवादीन् समर्चयेत् ॥ ४६ ॥
 द्वादशारे मण्डले तु लोकपालादिकं क्रमात् ।
 प्रतिमामर्चयेत् पश्चाद्गन्धपुष्पादिभिर्हिजः ॥ ४७ ॥
 पौरुषेण तु सृक्तेन श्रियाः सृक्तेन पिण्डकां ।
 जननादिक्रमात् पश्चाज्जनयेद्देववानसं ॥ ४८ ॥
 ऊत्तमि वैष्णवेर्मन्त्रैः कुर्याच्छान्त्युदकं बुधः ।
 तत् सिक्वा प्रतिमामूर्द्धिं बद्धिप्रणयनं चरेत् ॥ ४९ ॥
 दक्षिणेभिं ऊतमिति कुण्डेभिं प्रणयेद् बुधः ।
 अग्निमधीति पूर्वे तु कुण्डेभिं प्रणयेद्बुधः ॥ ५० ॥
 उत्तरे प्रणयेद्दग्निमग्निमधी हवामहे ।
 अग्निप्रणयने मन्त्रस्त्वमग्रे ह्यग्निरुच्यते ॥ ५१ ॥
 पलाशसमिधानान्तु अष्टोत्तरसहस्रकं ।
 कुण्डे कुण्डे होमयेच्च व्रीहौन् वेदादिकैस्तथा ॥ ५२ ॥
 साज्यांस्तिस्नान् व्याहृतभिर्मूलमन्त्रेण वै घृतं ।
 कुर्यात्ततः शान्तिहोमं मधुरजितयेन च ॥ ५३ ॥
 द्वादशारैः स्पृशेत् पादौ नाभिं हृन् मस्तकं ततः ।
 घृतं दधि पयो ऊत्ता स्पृशेन्मूर्धन्यथो ततः ॥ ५४ ॥

१ ध्यात्वा पश्चात्, देशिक इति ड. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ तत्र तान् पूजयेत् सुरानिति ग. चिह्नितपुस्तकपाठः ।

स्पृष्ट्वा शिरोनाभिपादांस्ततः स्थापयेन्नदीः (१) ।
 गङ्गा च यमुना गोदा क्रान्नाम्ना सरस्वती ॥ ५५ ॥
 दहेत्तु दिक्षु गायत्र्या गायत्र्या अथयेच्चरं ।
 होमयेच्च बलिं दद्यादुत्तरे भोजयेद्बिजान् ॥ ५६ ॥
 सामाधिपानां तुष्ट्यर्थं हेम गां गुरवे ददेत् ।
 दिक्प्रतिभ्यो बलिं दत्वा रात्रौ कुर्व्याच्च जागरं ।
 ब्रह्मगीतादिशब्देन सर्वभागधिवारुणात् (२) ॥ ५७ ॥

इत्यादिमहापुराणे आधये अधिवासनं नाम

ऊनघटितमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ठितमोऽध्यायः ।

वासुदेवप्रतिष्ठादिविधिः ।

भगवानुवाच । पिण्डिकास्थापनार्थं तु गर्भागारं तु सप्तधा ।
 विभजेद् ब्रह्मभागे तु प्रतिमां स्थापयेद् बुधः ॥ १ ॥
 देवमानुषपैशाचभागेषु न कदाचन ।
 ब्रह्मभागं परित्यज्य किञ्चिदाश्रित्य चाण्डज ॥ २ ॥
 देवमानुषभागाभ्यां स्थाप्या यत्नात्तु पिण्डिका (३) ।
 नपुंसकशिलायान्तु रत्नन्यासं समाचरेत् ॥ ३ ॥
 नारसिंहेन ऊत्थाय रत्नन्यासं (४) च तेन वै ।

१ चतसः स्थापयेच्च गा इति ग, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

२ घोषयेच्च ततो मखे इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ स्थापयेदांश्च पिण्डिकामिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ वर्णन्यासमिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

ग्रीहीन् रत्नांस्त्रिधातुंश्च लोहादींश्चन्दनादिकान् ॥ ४ ॥
 पूर्वादिनवर्गर्त्तेषु न्यसेन् मध्ये यथावच्च ।
 अथ चेन्द्रादिमन्त्रैश्च गर्त्तो गुग्गुलुनावृतः ॥ ५ ॥
 रत्नन्यासविधिं कृत्वा प्रतिमामालभेद्गुरुः ।
 सशलाकैर्दर्भपुञ्जैः सहदेवैः समन्वितैः ॥ ६ ॥
 सवाह्यनैश्च संस्कृत्य पञ्चगव्येन शोधयेत् ।
 प्रोक्षयेद्दर्भतोयेन^(१) नदीतीर्थोदकेन च ॥ ७ ॥
 होमार्थं स्थण्डिलं कुर्यात् सिकताभिः समन्ततः ।
 सार्द्धं हस्तप्रमाणं तु चतुरस्रं सुशोभनं ॥ ८ ॥
 अष्टदिक्षु यथान्यासं कलशानपि विन्यसेत् ।
 पूर्वाद्यानष्टवर्गेन अभिमानोय संस्कृतं ॥ ९ ॥
 त्वमष्टद्युभिरिति गायत्र्या समिधो जुनेत् ।
 अष्टांगेनाष्टशतकं^(२) आच्यं पूर्णां प्रदापयेत् ॥ १० ॥
 शान्त्युदकं आमृपत्रैः^(३) मूलेन शतमन्त्रितं ।
 सिद्धेद्देवस्य तन्मूर्द्धि श्रींश्च ते ह्यनया ऋषा ॥ ११ ॥
 ब्रह्मयानेन^(४) चौदृत्य उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते ।
 तद्विष्णोरिति मन्त्रेण प्रासादाभिमुखं नयेत् ॥ १२ ॥
 शिविकायां हरिं स्थाप्य भ्रामयीत पुरादिकं ।
 गीतवेदादिशब्दैश्च^(५) प्रासादहारि धारयेत् ॥ १३ ॥

१ प्रोक्षयेद् न्यतोयेनेति ख, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकचपाठः ।

२ अष्टांगेनाष्टशतकमिति ख, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

३ शान्त्युदकमाच्यपात्रैरिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ ब्रह्मयानेनेति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ गीतवाद्यादिशब्दैश्च इति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

स्त्रीभिर्विप्रेर्मङ्गलाष्टघटैः^(१) संस्रापयेद्धरिं ।
 ततो गन्धादिनाभ्यर्थं मूलमन्त्रेण देष्टव्यः ॥ १४ ॥
 अतो देवेति वस्त्राद्यमष्टाङ्गार्घ्यं निवेद्य च ।
 स्थिरे क्षमे पिण्डिकायां देवस्य त्वेति धारयेत् ॥ १५ ॥
 ओं नैलोक्यविक्रान्ताय नमस्तेस्तु चिविक्रम ।
 संस्थाप्य पिण्डिकायान्तु स्थिरं कुर्याद्विषद्वयः ॥ १६ ॥
 ध्रुवा द्यौरिति मन्त्रेण विश्वतश्चक्षुरित्यपि ।
 पञ्चगव्येन संस्थाप्य क्षान्त्य मन्त्रदकेन च ॥ १७ ॥
 पूजयेत् सकलौकृत्य साङ्गं सावरणं हृदि ।
 ध्यायेत् स्वं तस्य मूर्तिन्तु पृथिवी तस्य पोटिका ॥ १८ ॥
 कल्पयेद्विग्रहं तस्य तैजसैः परमाणुभिः ।
 जीवमावाहयिष्यामि पञ्चविंशतितत्त्वगं ॥ १९ ॥
 चैतन्यं परमानन्दं जायतस्वप्रविवर्जितं ।
 देहेन्द्रियमनोबुद्धिप्राणाहङ्कारवर्जितं ॥ २० ॥
 ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तं हृदयेषु अवस्थितं ।
 हृदयात् प्रतिमाविम्बे स्थिरो भव परेश्वर ॥ २१ ॥
 सजीवं कुरु विम्बं त्वं सवाच्याभ्यन्तरस्थितः ।
 अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषो देहोपाधिषु संस्थितः ॥ २२ ॥
 ज्योतिर्ज्ञानं परं ब्रह्म एकमेवाद्वितीयकं ।
 सजीवीकरणं कृत्वा प्रणवेन निबोधयेत् ॥ २३ ॥
 साग्निध्यकरश्चाग्राम हृदयं स्पृश्य वै जपेत् ।
 सृक्तन्तु पौरुषं ध्यायन् इदं गुह्यमनु जपेत् ॥ २४ ॥
 नमस्तेस्तु सुप्रेमाय सन्तोषावभवात्मने ।

१ मङ्गलाष्टघटे इति ख, ग, चिह्नितपुलकद्वयपाठः ।

ज्ञानविज्ञानरूपाय ब्रह्मतेजोनुयायिने ॥ २५ ॥
 गुणातिक्रान्तवेशाय^(१) पुरुषाय महात्मने ।
 अक्षयाय पुराणाय विष्णो सन्निहितो भव ॥ २६ ॥
 यच्च ते परमं तत्त्वं^(२) यच्च ज्ञानमयं वपुः ।
 तत् सर्वमेकतो क्षीनमग्निन्देहे विबुधतां ॥ २७ ॥
 आत्मानं सन्निधीकृत्य ब्रह्मादिपरिवारकान् ।
 खनान्ना स्थापयेदन्यानायुधादीन् खमुद्रया ॥ २८ ॥
 यात्रावर्षादिकं दृष्ट्वा^(३) ज्ञेयः सन्निहितो हरिः ।
 नत्वा स्तुत्वा क्षवाद्यैश्च जप्त्वा चाष्टाक्षरादिकं ॥ २९ ॥
 जगद्विप्रचण्डौ द्वारस्थौ निर्गत्याभ्यर्चयेद्गुरुः ।
 अभिमण्डपमासाद्य गरुडं स्थाप्य पूजयेत् ॥ ३० ॥
 दिगीशान् दिशि देवांश्च स्थाप्य सम्पूज्य देशिकः ।
 विश्वक्सेनं तु संस्थाप्य शङ्खचक्रादि पूजयेत् ॥ ३१ ॥
 सर्वपार्षदकेभ्यश्च बलिं भूतेभ्य अर्पयेत् ।
 ग्रामवरसुवर्णादि गुरवे दक्षिणां ददेत् ॥ ३२ ॥
 ग्रामोपयोगिद्रव्याद्यमाचार्याय नरोपयेत् ।
 आचार्य्यदक्षिणां दत्तुं कृत्विग्भ्यो दक्षिणां ददेत् ॥ ३३ ॥
 अन्येभ्यो दक्षिणां दद्याद्भोजयेद् ब्राह्मणांस्ततः ।
 अवारितान् फलान्^(४) दद्याद्यजमानाय वै गुरुः ॥ ३४ ॥
 विष्णुं नयेत् प्रतिष्ठाता^(५) चात्मना सकलं कुलं ।

१ गुणातिक्रान्तरूपाय इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ यच्च ते परमं गुह्यमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ यात्रावर्षादिकं कृत्वेति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ अवारितफलमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ प्रतिष्ठाकृदिति ख ग, घ, ड, चिह्नितपुस्तकचतुष्टयपाठः ।

सर्वेषामेव देवानामेष साधारणो विधिः ।

मूलमन्त्राः पृथक् तेषां शेषं कार्यं समानकं ॥ ३५ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये वासुदेवप्रतिष्ठादिकथनं नाम

षष्ठितमोऽध्यायः ॥

अथ एकपष्ठितमोऽध्यायः ।

द्वारप्रतिष्ठाध्वजारोहणादिविधिः ।

भगवानुवाच । वक्ष्ये चावभृथस्नानं विष्णोर्न त्वेति^(१) होमयेत् ।

एकाशीतिपदे कुम्भान् स्थाप्य संस्थापयेद्दरिं ॥ १ ॥

पूजयेद् गन्धपुष्पाद्यैर्बलिं दत्वा गुरुं यजेत् ।

द्वारप्रतिष्ठां वक्ष्यामि द्वाराधो हेम वै ददेत् ॥ २ ॥

अष्टभिः कलशैः स्थाप्य प्राखोदुम्बरकौ गुरुः ।

गन्धादिभिः समभ्यर्च्य मन्त्रैर्वेदादिभिर्गुरुः ॥ ३ ॥

कुण्डेषु होमयेद्दक्षिं समिस्ताजतिलादिभिः^(२) ।

दत्वा शय्यादिकक्षाधो दद्यादाधारशक्तिकां ॥ ४ ॥

प्राखयोर्विन्यसेन्मूले देवौ चण्डप्रचण्डकौ ।

ऊर्ध्वो दुम्बरके देवौ लक्ष्मीं सुरगणार्चितां ॥ ५ ॥

न्यस्याभ्यर्च्य^(३) यथान्यायं श्रीसूक्तेन चतुर्मुखं ।

दत्वा तु श्रीफलदीनि आचार्यादेस्तु दक्षिणां ॥ ६ ॥

प्रतिष्ठासिद्धद्वारस्य त्वाचार्यः स्थापयेद्दरिं ।

१ विष्णुर्नृकेति घ, ड, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ समिदाञ्जतिलादिभिरिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ अथाभ्यर्चेति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

प्रासादस्य प्रतिष्ठन्तु हृत्प्रतिष्ठति तां षष्ठ्या ॥ ७ ॥
 समाप्तौ शुक्लनाशायाम्^(१) वेद्याः प्राग्दर्भमस्तके ।
 सौवर्ण्यं राजतं कुम्भमथवा शुक्लनिर्मितं^(२) ॥ ८ ॥
 अष्टरत्नौघधीधातुबीजलौहान्वितं शुभं ।
 सवस्त्रं पूरितं चाद्विर्म्मण्डले चाधिवासयेत् ॥ ९ ॥
 सपक्षवं नृसिंहेन ऊत्वा सम्पातसञ्चितं ।
 नारायणाख्यतत्त्वेन प्राणभूतं न्यसेत्ततः ॥ १० ॥
 वैराजभूतन्तं^(३) ध्यायेत् प्रासादस्य सुरेश्वर ।
 ततः पुरुषवत्सर्व्वं प्रासादं चिन्तयेद् बुधः ॥ ११ ॥
 अधो दत्त्वा सुवर्णं तु तद्दत्तं भूतं^(४) घटं न्यसेत् ।
 गुवांदौ दक्षिणां दद्याद् ब्राह्मणादेस्व भोजनं ॥ १२ ॥
 ततः पश्चाद्देवित्वं तदूर्ध्वं कण्ठबन्धनं ।
 कण्ठोपरिष्ठात् कर्त्तव्यं विमलामलसारकं ॥ १३ ॥
 तद्दूर्द्ध्वं लकलं^(५) कुर्याच्चक्राद्यं सुदर्शनं ।
 मूर्त्तिं श्रीवासुदेवस्य यद्द्विगुणं निवेदयेत् ॥ १४ ॥
 कलशं वायु कुर्व्वीत तद्दूर्द्ध्वं चक्रमुत्तमं ।
 वेद्याश्च परितः स्थाप्या अष्टौ विघ्नेश्वरास्त्वज^(६) ॥ १५ ॥

१ वनमालायामिति ऊ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ शुक्लनिर्मितमिति ग, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः । शुक्लनिर्मितमिति ऊ, चिह्नित-
पुस्तकपाठः ।

३ वैराजरूपं तमिति ऊ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ तत्त्वभूतमिति घ, ऊ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ तद्दूर्द्ध्वं चूर्णकं कुर्यादिति ग, ऊ, चिह्नितपुस्तकपाठः । तद्दूर्द्ध्वं चुम्बकं कुर्या-
दिति ख, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

६ अष्टौ विघ्नेश्वरास्त्वज इति ग, घ, ऊ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

चत्वारो वा चतुर्दिक्षु स्थापनीया गुरुत्मतः ।
 ध्वजारोहं च वक्ष्यामि येन भूतादि नश्यति ॥ १६ ॥
 प्रासादविम्बद्वयाणां यावन्तः परमाणवः ।
 तावद्वर्षसहस्राणि तत्कर्त्ता विष्णुलोकभाक् ॥ १७ ॥
 कुम्भाख्येदिविम्बानां भ्रमणादायुनानघ ।
 कण्ठस्यावेष्टनाञ्ज्ञेयं फलं कोटिगुणं ध्वजात् ॥ १८ ॥
 यताकां प्रकृतिं विद्धि दृष्टं पुरुषरूपिणं ।
 प्रासादं वासुदेवस्य मूर्त्तिभेदं ^(१) निबोध मे ॥ १९ ॥
 धारणाद्वरणीं ^(२) विद्धि आकाशं शुचिरात्मकं ।
 तेजस्तत् पावकं विद्धि वायुं स्पर्शगतं तथा ॥ २० ॥
 पाषाणादिष्वेव जलं पार्थिवं पृथिवीगुणं ^(३) ।
 प्रतिशब्दोद्भवं शब्दं स्पर्शं स्यात् कर्त्तृशक्तिं ॥ २१ ॥
 शुक्लादिकं भवेद्भूषं रसमन्नादिदर्शनं ^(४) ।
 धूपादिगन्धं गन्धन्तु वाग्भेर्यादिषु संस्थिता ॥ २२ ॥
 शुकनासाश्रिता नासा बाह्व तद्रथकौ स्मृतौ ।
 शिरस्त्वखण्डं निगदितं कलशं मूर्द्धजं स्मृतम् ॥ २३ ॥
 कण्ठं कण्ठमिति ज्ञेयं स्नानं वेदो निगद्यते ।
 पायूपस्थे प्रणाले तु त्वक् सुधा परिकीर्त्तिता ॥ २४ ॥
 मुखं हारं भवेदस्य प्रतिमा जीव उच्यते ।
 तच्छक्तिं पिण्डिकां विद्धि प्रकृतिं च तदाकृतिं ॥ २५ ॥

१ मूर्त्तिभूतमिति ख, ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ धारणाद्धारणीं विद्धि इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । धारणाद्धारणीं देवोमिति ग,
चिह्नितपुस्तकपाठः । धारणीं धरणीं विद्धि इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ पार्थिवं पृथिवीतलमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । पार्थिवं पृथिवीतलमिति ग,
चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ रसमास्याय दर्शनं रसमाह्लादि दर्शनमिति च ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

निखलत्वञ्च गर्भेऽस्या अधिष्ठाता तु केशवः ।
 एवमेव हरिः साक्षात्प्रासादत्वेन संस्थितः ॥ २६ ॥
 जङ्घा त्वस्य शिवो ज्ञेयः स्तब्धे धाता व्यवस्थितः ।
 ऊर्ध्वभागे स्थितो विष्णुरेवं तस्य स्थितस्य हि ॥ २७ ॥
 प्रासादस्य प्रतिष्ठान्तु ध्वजरूपेण मे पृष्ठेण ।
 ध्वजं कृत्वा सुरैर्देव्या जिताः शस्त्रादिविहितं^(१) ॥ २८ ॥
 अङ्गोर्ध्वं कलशं न्यस्य तदूर्ध्वं विन्यसेद्ध्वजं ।
 विम्बार्द्धमानं दण्डस्य^(२) त्रिभागेनाथ कारयेत् ॥ २९ ॥
 अष्टारं द्वादशारं वा मध्ये मूर्त्तिमतान्वितं ।
 नारसिंहेन तार्क्ष्येण ध्वजदण्डस्तु निर्भणः ॥ ३० ॥
 प्रासादस्य तु विस्तारो मानं दण्डस्य कीर्तितं ।
 शिखरार्द्धेन वा कुर्यात् तृतीयाद्धेन वा पुनः ॥ ३१ ॥
 द्वारस्य दैर्घ्याद् द्विगुणं दण्डं वा परिकल्पयेत् ।
 ध्वजयष्टिर्द्वगृहे शेषान्यां वायवेथवा ॥ ३२ ॥
 क्षौमाद्यैश्च ध्वजं कुर्याद्विविचं वैकवर्णकं^(३) ।
 घण्टाचामरकिङ्किण्या भूषितं पापनाशनं ॥ ३३ ॥
 दण्डाग्राद्धरणीं यावद्वस्त्रैर्कं विस्तरेण तु ।
 महाध्वजः सर्वदः स्यात्तुर्ध्वांशाद्धीनतोर्यतः ॥ ३४ ॥
 ध्वजे चार्द्धेन विज्ञेया पताका मानवर्जिता ।
 विस्तारेण ध्वजः कार्यः विंशदङ्गुलसन्निभः ॥ ३५ ॥
 अधिवासविधानेन चक्रं दण्डं ध्वजं तथा ।

१ जिताः शस्त्रादिविहितमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । जिताः शस्त्रादिविहित-
 मिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ विम्बार्द्धमानं चक्रानु इति ख, ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ विविचश्चैव वर्णकमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

देववत् सकलं कृत्वा मण्डपसूचनादिकं ॥ ३६ ॥
 नेत्रोन्मीलनकं त्यक्त्वा पूर्वोक्तं सर्वमाचरेत् ।
 अधिवासयेच्च विधिना श्रव्यायां स्थाप्य देशिकः ॥ ३७ ॥
 ततः सप्तशोर्ध्वेति सूक्तं चक्रे न्यसेद् बुधः ।
 तथा सुदर्शनं मन्त्रं मनस्तत्त्वं निवेशयेत् ॥ ३८ ॥
 मनोरूपेण तस्यैव सजीवकरणं स्मृतं ।
 अरेषु मूर्तयो न्यस्याः केशवाद्याः सुरोत्तम ॥ ३९ ॥
 नाभ्यङ्गप्रतिनेमीषु न्यसेत्तत्त्वानि देशिकः ।
 नृसिंहं विन्यरूपं वा अङ्गमध्ये निवेशयेत् ॥ ४० ॥
 सकलं विन्यसेद्दृष्टिं सूत्रात्मानं सजीवकं ।
 निष्कलं परमात्मानं ध्वजे ध्यायन् न्यसेद्दरिं ॥ ४१ ॥
 तच्छक्तिं व्यापिनीं ध्यायेद् ध्वजरूपां बलाबलां^(१) ।
 मण्डपे^(२) स्थाप्य चाभ्यर्च्य ह्रीमं कुण्डेषु कारयेत् ॥ ४२ ॥
 कलशे स्वर्णकलशं न्यस्य रत्नानि पञ्च च ।
 स्थापयेच्चक्रमन्त्रेण स्वर्णचक्रमधस्ततः^(३) ॥ ४३ ॥
 पारदेन तु सम्प्लाय नेत्रपट्टेन क्वादयेत्^(४) ।
 ततो निवेशयेच्चक्रं तन्मध्ये नृहरिं स्मरेत् ॥ ४४ ॥
 ओं ह्रीं नृसिंहाय^(५) नमः पूजयेत् स्थापयेद्दरिं ।
 ततो ध्वजं गृहीत्वा तु यजमानः सवान्धवः ॥ ४५ ॥

१ चलाचलामिति ख, ड, चिह्नितपुस्तकपाठः, सुलोचनामिति ग, चिह्नितपुस्तक-
पाठः ।

२ मण्डले इति ग, ड, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

३ स्वर्णचक्रान् मध्यत इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ नेत्रं यत्नेन क्वादयेदिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ ओं ह्रीं नृसिंहाय नम इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

दधिभक्तयुते पात्रे ध्वजस्याग्रं निवेशयेत् ।
 ध्रुवाद्येन फडन्तेन ध्वजं मन्त्रेण पूजयेत् ॥ ४६ ॥
 शिरस्याधाय तत् पात्रं नारायणमनुस्मरन् ।
 प्रदक्षिणं तु कुर्वीत तूर्य्यमङ्गलनिःस्वनैः ॥ ४७ ॥
 ततो निवेशयेत् दण्डं मन्त्रेणाष्टाक्षरेण तु ।
 मुञ्चामि त्वेति सूक्तेन ध्वजं मुञ्चेद्विचक्षणः ॥ ४८ ॥
 पात्रं ध्वजं कुङ्गरादि दद्यादाचार्य्यके द्विजः ।
 यद्य साधारणः प्रोक्तो ध्वजस्यारोहणे विधिः ॥ ४९ ॥
 यस्य देवस्य यच्चिह्नं तन्मन्त्रेण स्थिरं चरेत् ।
 खर्गत्वा ध्वजदानात्तु भुवि राजा बली भवेत् ॥ ५० ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये ध्वजारोहणं नाम
 एकव्यष्टितमोऽध्यायः ।

अथ द्विषष्टितमोऽध्यायः ।

लक्ष्मीप्रतिष्ठाविधिः ।

भगवानुवाच । समुदायेन देवादेः प्रतिष्ठां प्रवदामि ते ।
 लक्ष्म्याः प्रतिष्ठा प्रथमं तथा देवीगणस्य च ॥ १ ॥
 पूर्ववत् सकलं कुर्यान्मण्डपसूचनादिकं^(१) ।
 भद्रपीठे श्रियं न्यस्य स्थापयेदष्ट वै घटान्^(२) ॥ २ ॥
 घृतेनाभ्यज्य मूलेन सूपयेत् पद्मगव्यकैः ।
 हिरण्यवर्णा हरिणी नेत्रे चोन्मीलयेच्छ्रियाः ॥ ३ ॥

१ मण्डलसूचनादिकमिति उ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ स्थापयेदष्टवै घटानिति घ, ड, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

तन्म व्यावह(१) इत्येवं प्रदद्यान्मधुरत्रयम् ।
 अश्वपूर्वेति पूर्वेषां तां कुम्भेनाभिषेचयेत्(२) ॥ ३ ॥
 कामोक्षितेति याम्येन पश्चिमेनाभिषेचयेत् ।
 चन्द्रं प्रभासामुच्चार्यादित्यवर्केति चोत्तरात् ॥ ५ ॥
 उपैतु मेति चाग्नेयात् क्षुत्पिपासेति नैर्ऋतात् ।
 गन्धद्वारेति वायव्यां मनसः काममाकृतिम् ॥ ६ ॥
 ईशानकलशेनैव शिरः सौवर्णकहमात् ।
 एकाशीतिघटैः स्नानं मन्त्रेणापः सृजन् क्षितिम्(३) ॥ ७ ॥
 आर्द्रां पुष्करिणीं गन्धैरार्द्रामित्यादिपुष्पकैः ।
 तन्म व्यावह मन्त्रेण य आनन्द ऋचाखिलं(४) ॥ ८ ॥
 शायन्तीयेन शय्यायां श्रीसूक्तेन च सन्निधिम् ।
 लक्ष्मीबीजेन विच्छक्तिं विन्यस्याभ्यर्चयेत् पुनः ॥ ९ ॥
 श्रीसूक्तेन मण्डपेय कुण्डेष्वन्नानि ह्योमयेत् ।
 करवीराणि वा कृत्वा सहस्रं शतमेव वा ॥ १० ॥
 गृह्योपकरणान्नादि श्रीसूक्तेनैव चार्पयेत् ।
 ततः प्रासादसंस्कारं सर्वं कृत्वा तु पूर्ववत् ॥ ११ ॥
 मन्त्रेण पिण्डिकां कृत्वा प्रतिष्ठानं ततः श्रियः(५) ।
 श्रीसूक्तेन च सान्निध्यं पूर्ववत् प्रत्यृचं जपेत्(६) ॥ १२ ॥
 विच्छक्तिं बोधयित्वा तु मूलात् सान्निध्यकं चरेत् ।

१ अस्त्रिधावह इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ अश्वसूद्रेति मन्त्रेण तां कुम्भेभिनिवेशयेदिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ मन्त्रेण चासृजत् क्षितिमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ य आनन्देति वाससमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ मन्त्रेण पिण्डिकां कृत्वा प्रतिमां स्थापयन् श्रिय इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

६ प्रत्यृचं यजेदिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

भूस्वर्णवस्त्रगोमनादि^(१) गुरवे ब्रह्मर्षयेत् ।
 एवं देव्योऽखिलाः स्थाप्यावाह्य स्वर्गादि भावयेत् ॥ १३ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये सध्मीस्थापनं नाम
 द्विषष्टितमोऽध्यायः ।

अथ त्रिषष्टितमोऽध्यायः ।

सुदर्शनचक्रादिप्रतिष्ठाकथनं ।

भगवानुवाच । एवं तार्क्ष्यस्य चक्रस्य ब्रह्मणो नृहरेस्तथा ।

प्रतिष्ठा विष्णुवत् कार्या स्वस्वमन्त्रेण तां षट्शु ॥ १ ॥

सुदर्शन महाचक्रं शान्तं दुष्टभयङ्करं ।

क्षिन्द क्षिन्द भिन्द भिन्द विदारय विदारय

परमन्तान् यस्य यस्य भक्षय भक्षय भूतान्

जासय जासय हूँ फट् सुदर्शनाय नमः ॥

अभ्यर्थं चक्रं चानेन रणे दारयते रिपून् ॥ २ ॥

ओं ह्रीं नरसिंह उग्ररूपं ज्वल ज्वल प्रज्वल प्रज्वल स्वाहा ॥

नरसिंहस्य मन्त्रोयं पातालाख्यस्य वच्न्ति ते ^(१) ।

ओं ह्रीं नमो भगवते नरसिंहाय प्रदीप्तसूर्यकोटिसहस्रसम-
 तेजसे वज्रनखदंष्ट्रायुधाय स्फुटविकटविकीर्णवेसरसटाप्रक्षुभितमहार्ण-
 वाम्भोददुन्दुभिनिर्घोषाय सर्वमन्त्रोत्तारणाय एहोहि भगवन्नरसिंह
 पुरुषपरापरब्रह्मसत्येन स्फुर स्फुर विजृम्भ विजृम्भ आक्रम आक्रम गर्ज
 गर्ज मुञ्च मुञ्च सिंहनादान् विदारय विदारय विद्रावय विद्रावय आविष्ट

१ भूसुवर्णगोमनादि इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ पातालाख्यस्य वक्ष्यते इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

आविश सर्वमन्त्ररूपाणि सर्वमन्त्रजातयन्त्र हन हन हिन्द हिन्द सङ्क्षिप
सङ्क्षिप सर सर^(१) दारय दारय स्फुट स्फुट स्फोटय स्फोटय ज्वालाभासा-
सङ्घातमय सर्वतोऽनन्तज्वालावज्राशनिषक्नेष सर्वपातालान् उत्सादय
उत्सादय सर्वतोऽनन्तज्वालावज्राशरपङ्करेण सर्वपातालान् परिवारय
परिवारय सर्वपातालासुरवातिनां हृदयान्धाकर्मय आकर्मय शीघ्रं
दह दह पच पच मथ मथ गोषय गोषय निहन्तय निहन्तय ताव-
द्यावन्मे वशमागताः पातालेभ्यः फट् असुरेभ्यः फट् मन्त्ररूपेभ्यः फट्
मन्त्रजातिभ्यः फट् संशयान्मां भगवन्नरसिंहरूपं विष्णो सर्वापद्भ्यः
सर्वमन्त्ररूपेभ्यो रक्ष रक्ष कूटं फट्^(१) नमोऽस्तु ते ॥

नरसिंहस्य विद्येयं हरिरूपार्थसिद्धिदा^(१) ॥ १ ॥

त्रैलोक्यमोहनैर्मन्त्रैः स्थाप्यस्त्रैलोक्यमोहनः ।

गदी दक्षे श्रान्तिकरो दिभुजो वा चतुर्भुजः ॥ ४ ॥

वामोर्द्ध्वं कारयेच्चक्रं पाञ्चजन्यमथो ह्यधः ।

श्रीपुष्टिसंयुतं कुर्याद् बलेन सह भद्रया ॥ ५ ॥

प्रासादे स्थापयेद्विष्णुं गृहे वा मण्डपेऽपि वा ।

वामनं चैव वैकुण्ठं हयास्यमनिरुद्धकं ॥ ६ ॥

स्थापयेज्जलशय्यास्थं मत्स्यादीन्धावतारकान् ।

सङ्कर्षणं विश्वरूपं लिङ्गं वै यद्रमूर्तिकं ॥ ७ ॥

अर्द्धनारीश्वरं तददरिशङ्करमाढकाः ।

भैरवं च तथा सूर्यं यद्वांस्तद्वादिनायकम् ॥ ८ ॥

१ दर दर इति ख, ग, ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

१ रच रच अं फट् इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । रच रच श्रीं चिह्निता न,
चिह्नितपुस्तकपाठः ।

१ हरिरूपा सुसिद्धिदा इति ग, ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

गौरीमिन्द्रादिकां लेख्यां (१) चित्रजां च बलाबलां ।
 पुस्तकानां प्रतिष्ठां च वक्ष्ये लिखनतद्विधिं ॥ ८ ॥
 खल्लिके मण्डलेऽभ्यर्च्य शरपत्रासने स्थितं (२) ।
 लेख्यञ्च लिखितं पुस्तं गुणविद्यां हरिं यजेत् ॥ १० ॥
 यजमानो गुणं विद्यां हरिं लिपिकृतं नरं ।
 प्राङ्मुखः पद्मिनीं ध्यायेत् लिखित्वा श्लोकपुस्तकं ॥ ११ ॥
 रौप्यस्यमस्या हैम्या च लेखन्या नागराक्षरं (३) ।
 ब्राह्मणान् भोजयेच्छक्त्या शक्त्या दद्याच्च दक्षिणां (४) ॥ १२ ॥
 गुणं विद्यां हरिं प्रार्थ्य पुराणादि लिखेन्नरः ।
 पूर्ववन्मण्डलाद्ये (५) च ये शान्तरां भद्रपीठके ॥ १३ ॥
 दर्पणे पुस्तकं दृष्ट्वा सेचयेत् पूर्ववद् घटैः ।
 नेत्रोन्मीलनकं कृत्वा शय्यायां तु नरसेनरः ॥ १४ ॥
 नरसेतु पौरुषं सूक्तं वेदाद्यं तत्र पुस्तके ।
 कृत्वा सजीवीकरणं प्रार्थ्य कृत्वा चक्रं ततः ॥ १५ ॥
 सम्प्राश्य दक्षिणाभिस्तु गुर्वादीन् भोजयेद्विजान् ।
 रथेन हस्तिना वापि भ्रामयेत् पुस्तकं नरैः (६) ॥ १६ ॥
 गृहे देवालययादौ तु पुस्तकं स्थाप्य पूजयेत् ।
 वस्त्रादिवेष्टितं पाठादावन्ते समर्चयेत् (७) ॥ १७ ॥

१ इन्द्रादिकां जपामिति ग, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ शरयन्त्रासने स्थितमिति ख, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

३ रौप्यसमस्याऽय हैम्या वा लेखन्याय वराक्षरमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ प्राङ्मुखः पद्मिनीं ध्यायेत् लिखित्वा च प्रदापयेत् । ब्राह्मणान् भोजयेच्छक्त्या शक्त्या दद्याच्च दक्षिणामिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ पूर्वमण्डपपात्रे इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

६ पुस्तकं नर इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

७ अन्ते सदर्चयेदिति ख, ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

जगच्छान्तिश्चावधार्य पुस्तकं वाचयेन्नरः ।
 अध्यायमेकं कुम्भाद्विर्यजमानादि सेषयेत् ॥ १८ ॥
 दिजाय पुस्तकं दत्त्वा फलस्थानो न विद्यते ।
 त्रीष्ट्याञ्जरतिदानानि गावः दृष्ट्वा सरस्वती ॥ १९ ॥
 विद्यादानफलं दत्त्वा मस्यन्तं पञ्चसङ्घयं ।
 यावत्तु पञ्चसङ्ख्यानमक्षराणां तथाऽनघ ॥ २० ॥
 तावद्वर्षसङ्ख्याणि विष्णुस्तोके महीयते ।
 पञ्चरात्रं पुराणानि भारतानि ददन्नरः ।
 कुलैकविंशमुद्धृत्य परे तत्त्वे तु लीयते ॥ २१ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये देवादिप्रतिष्ठापुस्तकप्रतिष्ठाकथनं नाम
 त्रिचिह्नितमोध्यायः ।

अथ चतुःषष्टितमोध्यायः ।

कृपादिप्रतिष्ठाकथनं ।

भगवानुवाच । कृपवापीतडागानां प्रतिष्ठां वर्चमि तां शृणु ।

जलरूपेण हि क्षरिः सोमो वरुण उत्तमः ॥ १ ॥
 अग्नीधोममयं विश्वं विष्णुरापस्तु कारणं ।
 हैमं रौप्यं रत्नजं वा वरुणं कारयेन्नरः ॥ २ ॥
 दिभुजं हंसदृक्स्थं दक्षिणेनाभयप्रदं ।
 वामेन नागपाशं तं नदीनागादिसंयुतं ॥ ३ ॥
 यागमख्यपमध्ये स्याद्वेदिका कुखमखिता ।
 तोरणं वारुणं कुम्भं नयसेच करकान्वितं ॥ ४ ॥
 भद्रके चार्द्धचन्द्रे वा स्तितिके दारि कुम्भकान् ।
 अन्नयाधानं चाप्यकुण्डे कृत्वा पूर्णां प्रदापयेत् ॥ ५ ॥

वरुणं स्नानपीठे तु ये ते श्रुतेति संस्पृशेत् ।
 धृतेनाभ्युक्षेत् पश्चात्सूक्तमन्त्रेण देशिकः ॥ ६ ॥
 शम्भो देवीति प्रक्षाल्य शुद्धवत्या शिवोदकैः ।
 अक्षिवासयेदृक्षकुम्भान् सामुद्रं पूर्वकुम्भके ॥ ७ ॥
 गाङ्गमग्नौ वर्षतोयं दत्ते रक्षस्तु नैर्ज्वरं ।
 नदीतोयं पश्चिमे तु वायव्ये तु नदीदकं ॥ ८ ॥
 अौद्विज्जं चोत्तरे स्थाप्य ऐशान्यां तीर्थसम्भवं ।
 अलाभे तु नदीतोयं^(१) यासां राजेति मन्त्रयेत्^(२) ॥ ९ ॥
 देवं निर्मार्ज्यं निर्मन्त्र्य दुर्मित्रियेति विचक्ष्णः^(३) ।
 नेत्रे चोन्मीलयेच्चित्रं तच्चक्षुर्मधुरत्रयैः ॥ १० ॥
 ज्योतिः सम्पूरयेद्भैरव्यां गुरवे गामथाप्ययेत् ।
 समुद्रज्येष्ठेत्यभिषिञ्चेद्दक्षं पूर्वकुम्भतः ॥ ११ ॥
 समुद्रं गच्छ गाङ्गेयात् सोमो धेन्विति वर्षकात् ।
 देवीरापो निर्ज्वराद्विर्भदाद्विः पञ्चनद्यतः ॥ १२ ॥
 उद्विदद्भ्यश्चोद्विदेन पावमान्याऽथ तीर्थकैः ।
 आपो हि सा पञ्चगव्याद्विरण्यवर्णेति स्वर्गजात् ॥ १३ ॥
 आपो अस्तेति वर्षो^(४) िहत्या कूपसम्भवैः ।
 वरुणश्च तडागोत्थैर्वरुणाद्विस्तु वश्यतः ॥ १४ ॥
 आपो देवीति गिरिजैरेकाशीतिघटैस्ततः ।
 स्नापयेद्दक्षस्थितिं त्वग्नौ वरुणं चार्घ्यकं ॥ १५ ॥
 व्याहृत्या मधुपर्कान्तु दृष्टव्येति वस्त्रकं ।
 वरुणेति पवित्रान्तु प्रणवेनोत्तरीयकं ॥ १६ ॥

१ नदीतोयमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ यासां वद्रेति कीर्तयेदिति ड, ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ रन्त्रियेति विचक्ष्ण इति ग, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

यद्वारख्येन पुष्पादि प्रदद्याद्भक्षणाय तु ।
 चामरं दर्पणं कनं व्यजनं वैजयन्तिकां ॥ १७ ॥
 मूलेनोत्तिष्ठेत्युत्थाप्य तां रात्रिमधिवासयेत् ।
 वरुणश्चेति सान्निध्यं यद्वारख्येन पूजयेत् ॥ १८ ॥
 सजीवीकारणं मूलात् पुनर्गन्धादिना यजेत् ।
 मण्डपे^(१) पूर्ववत् प्रार्थ्य कुण्डेषु समिदादिकं ॥ १९ ॥
 वेदादिमन्त्रैर्गन्धाद्यास्तस्त्रो धेनवो दुहते ।
 दिक्ष्वथो वै यवचक्रं ततः संस्थाप्य होमयेत्^(२) ॥ २० ॥
 व्याहृत्या वाथ गायत्र्या मूलेनामन्त्रयेत्तथा ।
 सूर्याय प्रजापतये द्यौः स्वाहा चान्तरिक्षकः ॥ २१ ॥
 तस्यै पृथिव्यै देहधृत्यै इह स्वधृतये ततः ।
 इह रत्यै चेह रमत्या उग्रो भीमश्च रौद्रकः ॥ २२ ॥
 विष्णुश्च वरुणो धाता रायस्पोषो महेन्द्रकः^(३) ।
 अग्निर्यमो नैऋतोऽथ वरुणो वायुरेवच ॥ २३ ॥
 कुबेर ईशोऽनन्तोऽथ ब्रह्मा राजा जलेश्वरः ।
 तस्मै स्वाहेदं विष्णुश्च तदिप्राप्तेति होमयेत् ॥ २४ ॥
 सोमो धेन्विति षड् ऊत्वा इमं मेति च होमयेत् ।
 आपो हि ऋति तिस्रभिरिमा रज्जेति होमयेत् ॥ २५ ॥
 दशदिक्षु बलिं दद्यात् गन्धपुष्पादिनाऽर्घयेत् ।
 प्रतिमां तु समुत्थाप्य मण्डले विनयसेद् बुधः ॥ २६ ॥
 पूजयेद्गन्धपुष्पाद्यैर्होमपुष्पादिभिः क्रमात् ।

१ मण्डले इति च, क, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ मूले तप्तौ च होमयेदिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ वायुः सोमो महेन्द्रक इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ॥

जलाशयांस्तु दिग्भागे वितस्तिद्वयसन्मितान् ॥ २७ ॥
 कृत्वाऽद्यौ स्थण्डिलान् रम्यान् सैकतान् देशिकोत्तमः ।
 वरुणस्येति मन्त्रेण साव्यमष्टशतं ततः ॥ २८ ॥
 चरुं यवमयं ऊत्वा (१) शान्तितीयं समाचरेत् ।
 सेचयेन्मूर्द्ध्नि देवं तु सजीवकरणं चरेत् ॥ २९ ॥
 ध्यायेत्तु वरुणं युक्तं गौर्या नदनदीगणैः ।
 श्रोत्रं वरुणाय नमोऽभ्यर्च्य ततः सान्निध्यमाचरेत् ॥ ३० ॥
 उत्थाप्य (२) नागपृष्ठाद्यैर्भ्रामयेत्तैः समङ्गलैः ।
 आपो हि छेति च क्षिपेत्त्रिमध्नास्ते घटे जले ॥ ३१ ॥
 जलाशये मध्यगतं सुगुप्तं विनिवेशयेत् ।
 स्नात्वा ध्यायेच्च वरुणं सृष्टिं ब्रह्माण्डसञ्चिकां ॥ ३२ ॥
 अग्निबीजेन सन्दग्ध्वा तद्भस्म प्लावयेद्धरां ।
 सर्वमापोमयं लोकं ध्यायेत् तत्र जलेश्वरं ॥ ३३ ॥
 तोयमध्यस्थितं देवं ततो यूपं निवेशयेत् ।
 चतुरस्रमथाष्टास्रं वक्तुं वा प्रवर्तितं (३) ॥ ३४ ॥
 आराध्य देवतालिङ्गं दशदन्तं तु कूपके ।
 यूपं यक्षीयच्छोत्यं मूले ज्वैमं फलं नत्रसेत् ॥ ३५ ॥
 वाप्यां पञ्चदशकरं पुष्करिण्यां तु विंशकं ।
 तडागे पञ्चविंशास्रं जलमध्ये निवेशयेत् ॥ ३६ ॥
 यागमण्डपाङ्गणे वा यूपव्रक्षेति मन्त्रतः (४) ।
 स्थाप्य तद्देष्टुयेद्वस्त्रैर्यूपोपरि पताकिकां ॥ ३७ ॥

१ चरुं सप्तसप्तं ऊत्वेति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ उत्थाप्य इति ख, ग, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ वृषवर्तितमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ यूपस्थानेति मन्त्रत इति ग, घ, ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

तदभ्यर्च्य च गन्धाद्यैर्जगच्छान्तिं समाचरेत् ।
 दक्षिणां गुरवे दद्याद्भूगोहेमांस्त्रुपात्रकं ॥ ३८ ॥
 द्विजेभ्यो दक्षिणा देया आगतान् भोजयेत्तथा ।
 आब्रह्मस्तम्बपर्यान्ता ये केचित्सुखितार्थिनः ॥ ३९ ॥
 ते त्वत्तिमुपगच्छन्तु तडागस्थेन वारिणा ।
 तोयमुत्सृजयेदेवं^(१) पञ्चगव्यं विनिर्दिष्टमेतत् ॥ ४० ॥
 आपो हि छेति तिसृभिः शान्तितोयं द्विजैः कृतं ।
 तीर्थतोयं क्षिपेत् पुच्छं गोकुलक्षार्पयेद्विजान्^(२) ॥ ४१ ॥
 अग्निवारितमन्नाद्यं सर्वजन्यञ्च कारयेत् ।
 अश्वमेधसहस्राणां सहस्रं यः समाचरेत् ॥ ४२ ॥
 एकाहं स्थापयेत्तोयं तत्पुच्छमयुतायुतं ।
 विमाने मोदते स्वर्गे नरकं न स गच्छति ॥ ४३ ॥
 गवादि पिबते यस्मात्तस्मात् कर्तुं भ्रं पातकं ।
 तोयदानात्सर्वदानफलं प्राप्य दिवं प्रजेत् ॥ ४४ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये श्रूपवापीतडागादिप्रतिष्ठाकथनं नाम
 चतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चषष्टितमोऽध्यायः ।

समास्थापनकथनं ।

भगवानुवाच । सभादिस्थापनं वक्ष्ये तथैतेषां प्रवर्त्तनं ।
 भूमौ परीक्षितायाश्च वास्तुयागं समाचरेत् ॥ १ ॥
 खेच्छया तु सभां कृत्वा खेच्छया स्थापयेत् सुरान् ।

१ तोयं समुत्सृजयेदेवमिति च, चिह्नितपुष्पकपाठः ।

२ गोकुलं पाथयेद् द्विजानिति ड, चिह्नितपुष्पकपाठः ।

चतुष्पथे ग्रामादौ^(१) च न शून्ये कारयेत् सभां ॥ २ ॥
 निर्मलः कुलमुद्धृत्य कर्त्ता स्वर्गे विमोदते ।
 अग्नेन विधिना कुर्यात् सप्तभौमं हरेर्गृहं ॥ ३ ॥
 यथा राज्ञां तथाऽन्येषां पूर्वाद्याश्च ध्वजादयः ।
 कोणभुजान् वर्जयित्वा चतुःशालं तु वर्त्तयेत् ॥ ४ ॥
 त्रिशालं वा द्विशालं वा एकशालमथापि वा ।
 व्ययाधिकं न कुर्वीत व्ययदोषकरं हि तत् ॥ ५ ॥
 आयाधिके भवेत् पीडा तस्मात् कुर्यात् समं द्वयं ।
 करराशिं समश्नन्तु कुर्यादसृगुणं गुरुः ॥ ६ ॥
 सप्तार्चिषा हृते भागे गर्गविद्याविचक्षणः ।
 अष्टधा भाजिते तस्मिन् यच्छेषं स व्ययी गतः ॥ ७ ॥
 अथवा करराशिं तु हनन्नात् सप्तार्चिषा बुधः ।
 वसुभिः संहृते भागे पृथ्वादि^(२) परिकल्पयेत् ॥ ८ ॥
 ध्वजो धूमस्तथा सिंहः श्वा वृषस्तु खरो गजः ।
 तथा ध्वाङ्क्षस्तु पूर्वोदावुद्भवन्ति विकल्पयेत् ॥ ९ ॥
 त्रिशालकत्रयं शस्तं उदक्पूर्वविवर्जितं ।
 याम्यां परगृहोपेतं द्विशालं लभ्यते सदा ॥ १० ॥
 याम्ये शालैकशालं तु प्रत्येकशालमथापि वा ।
 एकशालद्वयं शस्तं शेषास्त्वन्ये भयावहाः ॥ ११ ॥
 चतुःशालं सदा शस्तं सर्वदोषविवर्जितं ।
 एकभौमादि कुर्वीत भवनं सप्तभौमकं ॥ १२ ॥
 द्वारवेद्यादिरहितं पूरणेन विवर्जितं ।
 देवगृहं देवतायाः प्रतिष्ठाविधिना सदा ॥ १३ ॥

१ पृथुत्पथग्रामादविति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ध्वजादि इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

संस्थाप्य मनुजानाञ्च समुदायोक्तकर्मणा ।
 प्रातः सर्वौषधीस्नानं कृत्वा शुचिरतन्द्रितः ॥ १४ ॥
 मधुरैस्तु द्विजान् भोज्य पूर्णकुम्भादिशोभितं ।
 सतोरणं स्वस्ति वाच्य द्विजान् गोष्ठहस्तकः ^(१) ॥ १५ ॥
 गृहे गृहं प्रविशेच्च देवज्ञान् प्रार्थ्य ^(२) संविशेत् ।
 गृहे पुष्टिकरं मन्त्रं पठेच्च समहितः ॥ १६ ॥
 आं नन्दे नन्दय वाशिष्ठे वसुभिः प्रजया सह ।
 जये भार्गवदायादे प्रजानां विजयावहे ॥ १७ ॥
 पूर्णैः ङ्गिरसदायादे पूर्णकामं कुरुष्व मां ।
 भद्रे काश्यपदायादे कुरु भद्रां मतिं मम ॥ १८ ॥
 सर्व्ववीजौषधीयुक्ते सर्व्वरत्नौषधीवृते ।
 रुचिरे नन्दने नन्दे वासिष्ठे रम्यतामिह ॥ १९ ॥
 प्रजापतिसुते देवि चतुरस्रे महीयसि ।
 सुभगे सुव्रते देवि गृहे काश्यपि रम्यतां ॥ २० ॥
 पूजिते परमाचार्य्यैर्गोमाल्यैरलङ्किते ।
 भवभूतिकरे देवि गृहे भार्गवि रम्यतां ॥ २१ ॥
 अथक्ते व्याकृते पूर्णे मुनेरङ्गिरसः सुते ।
 गृहे के त्वं प्रयच्छेष्टं प्रतिष्ठां कारयाम्यहं ॥ २२ ॥
 देशस्वामिपुरस्वामिगृहस्वामिपरिग्रहे ।
 मनुष्यधनहस्त्यश्वपशुवृद्धिकरी भव ॥ २३ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये सभागृहस्थापनं नाम

पञ्चषष्टितमोऽध्यायः ॥

१ गोपुच्छहस्तक इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ देवानां प्राप्य इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अथ षट्षष्टितमोऽध्यायः ।

साधारणप्रतिष्ठाविधानं ।

भगवानुवाच । समुदायप्रतिष्ठांश्च वक्ष्ये सा वासुदेववत् ।

आदित्या वसवो रुद्राः साध्या विश्वेऽश्विनौ तथा ॥ १ ॥

ऋषयश्च तथा सर्वे वक्ष्ये तेषां विशेषकं ।

यस्य देवस्य यन्नाम तस्याद्यं गृह्य चाद्यं ॥ २ ॥

मात्राभिर्भेदयित्वा तु दीर्घाण्यङ्गानि भेदयेत्^(१) ।प्रथमं कल्पयेद्दीजं सविन्दुं प्रणवं नतिं^(२) ॥ ३ ॥

सर्वेषां मूलमन्त्रेण पूजनं स्थापनं तथा ।

नियमव्रतछायां मठसङ्गमवेष्टनं ॥ ४ ॥

मासोपवासं द्वादश्यां इत्यादिस्थापनं वदे ।

ग्रिहां पूर्णघटं कांस्यं सम्भारं स्थापयेत्ततः ॥ ५ ॥

ब्रह्मक्षुर्चं समाहृत्य अग्नेर्दयमयं चरुं ।

क्षीरेण कपिलायास्तु तद्विष्णोरिति साधकः ॥ ६ ॥

प्रणवेनाभिषार्यैव दद्यात् सङ्घट्टयेत्ततः ।

साधयित्वाऽवतार्याय विष्णुमभ्यर्च्य होमयेत् ॥ ७ ॥

आहृत्या चैव गायत्र्या तद्विप्रासेति होमयेत् ।

विश्वतश्चक्षुर्व्वेदाद्यैर्भूरग्रये तथैवच ॥ ८ ॥

सूर्याय प्रजापतये अन्तरिक्षाय होमयेत् ।

द्यौः स्वाहा ब्रह्मणे स्वाहा पृथिवी महाराजकः ॥ ९ ॥

तस्मै सोमश्च राजानं इन्द्राद्यैर्होममाचरेत् ।

१ अङ्गानि कल्पयेदिति ख ड, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ प्रणवं गतिमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

एवं ऊत्वा^(१) चरोभागान् दद्याद्दिग्बलिमादरात् ॥ १० ॥

समिधोऽवृणतं ऊत्वा पाशाघ्रांश्चान्यहोमकं ।

कुर्व्यात् पुनश्चसूतेन इरावती तिलावृकं ॥ ११ ॥

ऊत्वा तु ब्रह्मविष्णोश्चदेवानामनुयायिनां ।

यद्यागमाऊती ऊत्वा लोकेशानामघो पुनः ॥ १२ ॥

यर्वतानां मदीनाञ्च समुद्राणां तथाऽऽऊतीः ।

ऊत्वा च व्याहृतीर्द्द्यात् सुवपूर्णाऊतित्रयं ॥ १३ ॥

वौषड्न्तेन मन्त्रेण वैष्णवेन पितामह ।

पञ्चगव्यं चरुं प्राश्य दत्त्वाचार्याय दक्षिणां ॥ १४ ॥

तिलपात्रं हेमयुक्तं सवस्त्रं गामलज्जुतां ।

प्रीयतां भगवान् विष्णुरित्युत्सृजेद्भूतं बुधः ॥ १५ ॥

मासोपवासादेरन्यां प्रतिष्ठां वच्मि पूर्णतः ।

यज्ञेनातोष्य देवेशं अग्नयेद्वैष्णवं चरुं ॥ १६ ॥

तिलतण्डुलनीवारैः श्यामाकैरथवा यवैः ।

आन्येनाघार्यं चोत्तार्यं होमयेन्मूर्त्तिमन्त्रकैः ॥ १७ ॥

विष्णोर्दीनां मासपानां तदन्ते होमयेत् पुनः ।

ओं विष्णवे स्वाहा । ओं विष्णवे^(२)निभूयपाय स्वाहा । ओं विष्णवे
शिपिविधाय स्वाहा । ओं नरसिंहाय स्वाहा । ओं पुरुषोत्तमाय
स्वाहा ।

द्वादशान्वत्यसमिधो होमयेद्भृतसम्भुताः ॥ १८ ॥

विष्णो रराटमन्त्रेण ततो द्वादश चाऊतीः ।

१ एवं दत्त्वा इति क, ङ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः । एतान् दत्त्वा इति घ, चिह्नित-
पुस्तकपाठः ।

२ ओं विष्णवे प्रवृषाय स्वाहा इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

इदं विष्णुरिरावती चरोर्द्वादश आहुतीः ॥ १८ ॥
 ऊत्वा चाव्याहुतीस्तद्वत्तद्विप्रासेति होमयेत् ।
 शेषहोमं ततः कृत्वा दद्यात् पूर्णाहुतित्रयं ॥ २० ॥
 युञ्जतेत्यनुवाकन्तु (१) जप्त्वा प्राप्नोत वै चरुं ।
 प्रणवेन स्वशब्दान्ते कृत्वा पात्रे तु पैप्पले ॥ २१ ॥
 ततो मासाधिपानान्तु विप्रान् द्वादश भोजयेत् ।
 त्रयोदशो गुरुस्तत्र तेभ्यो दद्यात्त्रयोदश ॥ २२ ॥
 कुम्भान् स्वाद्वस्त्रसंयुक्तान् (२) सच्छत्रोपानहान्वितान् ।
 सवस्त्रहेममाख्याणान् व्रतपूर्त्यै त्रयोदश ॥ २३ ॥
 गावः प्रीतिं समायान्तु प्रचरन्तु प्रहृष्टिताः ।
 इति गोपथमुत्सृज्य यूपं तत्र निवेशयेत् ॥ २४ ॥
 दशहस्तं प्रपादऽऽराममठसङ्क्रमणादिषु ।
 गृहे च होममेवन्तु कृत्वा सर्वं यथाविधि ॥ २५ ॥
 पूर्वाक्तेन विधानेन प्रविशेच्च गृहं गृही ।
 अनिवारितमन्नाद्यं सर्वेष्वेतेषु कारयेत् ॥ २६ ॥
 द्विजेभ्यो दक्षिणा देया यथाशक्त्या विचक्षणैः ।
 चारामं कारयेद्यस्तु नन्दने स चिरं वसेत् ॥ २७ ॥
 मठप्रदानात् स्वर्लोके शक्रलोके वसेत्ततः ।
 प्रपादानाद्वायुणेन सङ्क्रमेण वसेद्विवि ॥ २८ ॥
 इष्टकासेतुकारी च गोलोके मार्गहृद्गवां ।
 नियमव्रतकर्तृष्युः कृच्छ्रकृत्सर्वपापहा ॥ २९ ॥
 गृहं दत्वा वसेत्सुर्गं यावदाभूतसम्भवं ।

१ अञ्जतेत्यनुवाकस्तु इति ग, ड, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ स्वाद्वस्त्रसंयुक्तानिति ख, ग, घ, ड, चिह्नितपुस्तकचतुष्टयपाठः ।

समुदायप्रतिष्ठेष्टा शिवादीनां गृहात्मनां ॥ ३० ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये समुदायप्रतिष्ठाकथनं नाम
षट्षष्टितमोऽध्यायः ॥

—०००—

अथ सप्तषष्टितमोऽध्यायः ।

जीर्णोद्धारविधानं ।

भगवानुवाच । जीर्णोद्धारविधिं वक्ष्ये भूषितां सुपयेद्गुरुः ^(१) ।

अचक्षां विन्यसेद्देहे अतिजीर्णं परित्यजेत् ॥ १ ॥

व्यङ्गां भग्नां च शैलाङ्गां न्यसेदन्यां च पूर्ववत् ।

संहारविधिना तत्र तत्त्वान् संहृत्य देशिकः ॥ २ ॥

सहस्रं नारसिंहेन ऊत्वा तामुदरेद्गुरुः ।

दारवीं दारयेदङ्गौ शैलजां प्रक्षिपेज्जले ॥ ३ ॥

धातुजां रत्नजां वापि अगाधे वा जलेऽम्बुधौ ।

यानमारोप्य जीर्णाङ्गं कायं वस्त्रादिना नयेत् ॥ ४ ॥

वादित्रैः प्रक्षिपेत्तोये गुरवे दक्षिणां ददेत् ।

यत्प्रमाणा च यद्व्या तन्मानां स्थापयेद्दिने ।

कूपवापीतडागादेर्जीर्णोद्धारो महाफलं ॥ ५ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये जीर्णोद्धारकथनं नाम

सप्तषष्टितमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टषष्टितमोऽध्यायः ।

याज्ञोत्सवविधिकथनं ।

भगवानुवाच । वक्ष्ये विधिं योत्सवस्य स्थापिते तु सुरे चरेत् ।

तस्मिन्नब्दे चैकरात्रं त्रिरात्रञ्चाष्टरात्रकं ॥ १ ॥

उत्सवेन विना यस्मात् स्थापनं निष्फलं भवेत् ।

अयने विषुवे चापि शयनोपवने गृहे^(१) ॥ २ ॥

कारकस्यानुकूले वा यात्रान्देवस्य कारयेत् ।

मङ्गलाङ्गुरारोपैस्तु गीतश्रुत्यादिवाद्यकैः ॥ ३ ॥

शरावघटिकापात्नीस्त्वङ्गुरारोहणे हिताः ।

यवाश्चालींस्तिलान् मुद्गान् गोधूमान् सितसर्वपान् ॥ ४ ॥

कुलत्थमाषनिशावान् क्षालयित्वा तु वापयेत् ।

पूर्वादौ च बलिं दद्यात् कृमन् दीपैः पुरं निशि ॥ ५ ॥

इन्द्रादेः कुमुदादेश्च सर्वभूतेभ्य एव च ।

अनुगच्छन्ति ते तत्र प्रतिरूपधराः पुनः ॥ ६ ॥

पदे पदेऽन्यमेधस्य फलं तेषां न संशयः ।

आगत्य देवतागारं देवं विज्ञापयेद् गुरुः ॥ ७ ॥

तीर्थयात्रा तु या देव श्वः कर्त्तव्या सुरोत्तमा ।

तस्यारम्भमनुज्ञातुमर्हसे देव सर्वथा ॥ ८ ॥

देवमेवन्तु विज्ञाप्य ततः कर्म समारभेत्^(२) ।

प्ररोहघटिकाभ्यान्तु वेदिकां भूषितां व्रजेत् ॥ ९ ॥

१ शयनोत्थापने गृहे इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । शयनोत्थापने हरेरिति छ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ समाचरेदिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

चतुःस्तम्भान्तु तन्मध्ये खल्लिके प्रतिमां न्यसेत् ।
 काम्यार्थां लेख्येष्वेव स्थाप्य तत्राधिवासयेत् ॥ १० ॥
 वैष्णवैः सह कुर्वीत घृताभ्यङ्गन्तु मूलतः ।
 घृतधाराभिषेकं वा सकलां शर्वरीं बुधः ॥ ११ ॥
 दर्पणं दर्शयन् नीराजं गीतवाद्यैश्च मङ्गलं ।
 व्यजनं पूजनं दीपं गन्धपुष्पादिभिर्यजेत् ॥ १२ ॥
 हरिद्रामुद्गकाष्ठीर्युक्तचूर्णादि मूर्धनि ।
 प्रतिमायाश्च भक्तानां सर्वतीर्थफलं धृते ॥ १३ ॥
 स्नापयित्वा समभ्यर्च्य यात्राविम्बं रथे स्थितं ।
 नयेद्गुह्यं दर्शनीनां दैर्घ्ये रात्रौ पालिकाः ॥ १४ ॥
 निम्नगायोजनादूर्वाक् तत्र वेदीन्तु कारयेत् ।
 बाह्नादवतार्य्येनं तस्यां वेदान्निवेशयेत् ॥ १५ ॥
 चरं वै श्रपयेत् तत्र पायसं होमयेत्ततः ।
 अबल्लिङ्गैः (१) वैदिकैर्मन्त्रैस्तीर्थानावाहयेत्ततः ॥ १६ ॥
 आपो हिष्ठोपनिषदैः पूजयेदर्घ्यमुख्यकैः ।
 पुनर्देवं समादाय तोये कृत्वाऽघमर्षणं ॥ १७ ॥
 स्नायान्महाजनैर्विषैर्वैदामुत्तार्य्य तं न्यसेत् ।
 पूजयित्वा तदङ्गा च प्रासादं तु नयेत्ततः ।
 पूजयेत् पावकस्थन्तु गुह्यं स्याद्भुक्तिमुक्तिकृतं ॥ १८ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये देवयाज्ञीत्ववकथनं नाम
 अष्टमष्टितमोऽध्यायः ॥

अथोनसप्ततितमोऽध्यायः ।

स्नानविधानं ।

अग्निरुवाच । ब्रह्मन् प्रष्टुम् प्रवक्ष्यामि सुपनोत्सवविस्तरं ।
 प्रासादस्यागतः कुम्भान्मण्डपे मण्डले न्यसेत् ॥ १ ॥
 कुर्याद् ध्यानार्चनं होमं हरेरादौ च कर्मसु ।
 सहस्रं वा शतं वापि होमयेत् पूर्णया सह ॥ २ ॥
 स्नानद्रव्याण्यथाहृत्य कलशं स्थापि विन्यसेत् ।
 अधिवास्य सूत्रकण्ठान् धारयेन्मण्डले घटान् ॥ ३ ॥
 चतुरस्रं पुरं कृत्वा यत्रैस्तं प्रविभाजयेत्^(१) ।
 मध्येन तु चरं स्थाप्य पार्श्वे पङ्क्तिं प्रमाजयेत् ॥ ४ ॥
 शालिचूर्णादिना पूर्य पूर्वादिनवकेषु च ।
 कुम्भमुद्रां ततो बध्वा घटं तत्रानयेद् बुधः ॥ ५ ॥
 पुण्डरीकाक्षमन्त्रेण दर्भांस्तं विसर्जयेत् ।
 अग्निः पूर्णं सर्वरत्नयुतं मध्ये न्यसेद् घटं ॥ ६ ॥
 यवप्रीहितिलांश्चैव नीवारान् श्यामकान् क्रमात् ।
 कुलत्पमुद्रसिद्धार्थांस्तच्छुक्तानष्टदिक्षु च ॥ ७ ॥
 येन्रे तु नवके मध्ये घृतपूर्णं घटं नयसेत् ।
 पलाशाश्च त्र्यन्ययोधविल्वोदुम्बरशीरिषां ॥ ८ ॥
 जम्बूशमीकपित्थानां तल्लाघायेर्घटाष्टकं ।
 अग्नियनवके मध्ये मधुपूर्णं घटं न्यसेत् ॥ ९ ॥
 गोशृङ्गनखगङ्गागजन्द्रदशनैश्च ।
 तोर्यक्षेत्रखलोव्वह्यै मृत्तिकाः स्युर्घटाष्टके ॥ १० ॥

१ प्रविभाजयेदिति ख, ग, घ, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

याम्ये तु नवके मध्ये तिलतैलघटं न्यसेत् ।
 नारङ्गमथ जम्बीरं खर्जूरं मुद्दिकां क्रमात् ॥ ११ ॥
 नारिकेलं न्यसेत् पूगं दाडिमं पनसं फलं ।
 नैऋते नवके मध्ये क्षीरपूजां घटं न्यसेत् ॥ १२ ॥
 कुङ्कुमं नागपुष्पञ्च चम्पकं मालतीं क्रमात् ।
 मल्लिकामथ पुद्गागं करवीरं महोत्पलं ॥ १३ ॥
 पुष्पाणि चाप्ये नवके मध्ये वै नारिकेलकम् ।
 नादेयमथ सामुद्रं सारसं कौपमेव च ॥ १४ ॥
 वर्धजं ह्रिमतोयञ्च नैजभरङ्गाङ्गमेव च ।
 उदकान्यथ वायवे नवके कदलीफलं ॥ १५ ॥
 सहदेवीं कुमारिणीं च सिंहीं व्याघ्रीं तथाऽमृतां ।
 विष्णुपत्नीं शतशिवां ववां दिव्यौघधीन्यसेत् ॥ १६ ॥
 पूर्वादी सौम्यनवके मध्ये दधिघटं न्यसेत् ।
 पद्ममेलां त्वचं कुलुं बालकं चन्दनदयं ॥ १७ ॥
 लतां कस्तूरिकां चैव कृष्णागुलमनुक्रमात् ।
 सिद्धद्रव्याणि पूर्वादी शान्तिनोयमथैकतः ॥ १८ ॥
 चन्द्रतारं क्रमाच्छुक्लं गिरिसारं जपु न्यसेत् ।
 घनसारं^(१) तथा शीघ्रं पूर्वादी रत्नमेव च ॥ १९ ॥
 घृतेनाभ्यव्य चोदृत्य सूपयेकृत्तमन्त्रतः ।
 गन्धाद्यैः पूजयेद्भक्तैः कृत्वा पृष्ठाङ्गतिं चरेत् ॥ २० ॥
 बलिञ्च सर्वभूतेभ्यो भोजयेद्दत्तदक्षिणः ।
 देवैश्च मुनिभिर्भूषैर्देवं^(२) संस्थाप्य चेश्वराः ॥ २१ ॥

१ बोधसारमिति ख, ग, घ, चिह्नितपुत्रकचपठः ।

२ देवैश्च मुनिभिः सार्द्धमिति क, चिह्नितपुत्रकचपठः । दिव्यैश्च बलिभिर्भूषैर्देवमिति घ, चिह्नितपुत्रकचपठः ।

बभूवुः स्थापयित्वेत्यं सूपनोत्पवकं चरेत् ।
 अष्टोत्तरसहस्रेण घटानां सर्वभाग् भवेत् ॥ २२ ॥
 यज्ञावभृथस्नानेन पूरणं संपादनं कृतम् ।
 गौरीलक्ष्मीविवाहादि चोत्पवं स्नानपूर्वकम् ॥ २३ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये यज्ञावभृथस्नानं नाम
 जनसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ सप्ततितमोऽध्यायः ।

वृक्षादिप्रतिष्ठाकथनं ।

भगवानुवाच । प्रतिष्ठां पादपानाच्च वक्ष्येऽहं भुक्तिमुक्तिदां ।
 सर्वौषधुदकैर्क्षिप्तान् पिष्टातकविभूषितान् ॥ १ ॥
 वृक्षान्मात्यै रक्षतृत्य वासोभिरभिवेष्टयेत् ।
 सूचा सौवर्णया कार्य्यं सर्वेषां कर्णवेधनम् ॥ २ ॥
 हेमशलाकयाऽङ्गनञ्च वेद्यान्तु फलसप्तकम् ।
 अधिवासयेच्च प्रत्येकं घटान् बलिनिवेदनं ॥ ३ ॥
 इन्द्रादेरधिवासोऽथ होमः कार्य्या वनस्पतेः ।
 वृक्षमध्यादुत्सृजेद्वा ततोऽभिषेकमन्त्रतः ॥ ४ ॥
 ऋग्यजुःसाममन्त्रैश्च वाक्पण्यैर्मङ्गलै रवैः (१) ।
 वृक्षवेदिककुम्भैश्च (२) सूपनं द्विजपुङ्गवाः ॥ ५ ॥
 तरूणां यजमानस्य कुर्युश्च यजमानकः ।
 भूषितो दक्षिणां दद्याद्भूभूषणवस्त्रकं ॥ ६ ॥

१ वाक्पण्यैर्मन्त्रैर्वैरिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ वृक्षवेदीशकुम्भैश्च इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

क्षीरेण भोजनं दद्यादावद्दिनचतुष्टयं ।
 होमस्तिषाद्यैः कार्यं तु पलाशसमिधेस्तथा ॥ ७ ॥
 आचार्ये दिगुणं दद्यात् पूर्ववन् मण्डपादिकम् ।
 पापनाशः परा सिद्धिर्द्वारामप्रतिष्ठया ॥ ८ ॥
 स्नान्दायेणो यथा प्राह प्रतिष्ठाद्यं तथा शृणु ।
 सूर्यश्च गणपत्यादेः परिवारस्य वै हरेः ॥ ९ ॥
 इत्यादिमहापुराणे आग्नेये पादपारामप्रतिष्ठाकथनं नाम
 सप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ एकसप्ततितमोऽध्यायः ।

गणेशपूजाविधिः ।

ईश्वर उवाच । गणपूजां प्रवक्ष्यामि निर्विघ्नामखिन्नाथैर्दा^(१) ।

गणाय स्वाहा हृदयमेकदंष्ट्राय वै शिरः ॥ १ ॥
 गजकर्णने च ^(२)शिखा गजवक्त्राय वर्म च ।
 महोदराय खदन्तहस्तायाक्षि^(३) तथाऽस्त्रकम् ॥ २ ॥
 गणो मुखः पादुका च शयनन्तौ च धर्मकः ।
 मुख्यास्थिमण्डलं^(४) चाधश्चोर्ध्वं च दनमर्चयेत् ॥ ३ ॥
 पद्मकर्णिकवीजांश्च ज्वालिनीं नन्द्याऽर्चयेत् ।
 सूर्यशा कामरूपा च उदया कामवर्तिनी ॥ ४ ॥

१ निर्विघ्नां पापनाशिनीमिति ग, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ बलकर्णने वेति ख, ग, घ, छ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ महोदराय दंष्ट्रहस्तायाक्षि इति छ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ मुख्यास्थिमण्डलमिति ख, छ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

सत्या च विघ्ननाशा च आसनं गन्धमृत्तिका ।
यं शोषो रं च दहनं ज्वो खं वं तथाऽमृतम् ॥ ५ ॥
लम्बोदराय विघ्नहे महोदराय धीमहि तन्नो दन्ती प्रचोदयात् ।
गणपतिर्गणाधिपे गणेशो गणनायकः ।
गणक्रीडो वक्रतुण्ड एकदंष्ट्रो महोदरः ॥ ६ ॥
गजवक्त्रो लम्बकुक्षिर्विकटो विघ्ननाशनः^(१) ।
धूम्रवर्णो महेन्द्राद्याः पूज्या गणपतेः स्मृताः ॥ ७ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये विनायकपूजाकथनं नाम
एकसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ द्विसप्ततितमोऽध्यायः ।

स्नानविशेषादिकथनं ।

ईश्वर उवाच । वक्ष्यामि स्नानं नित्याद्यं स्नानं पूजां प्रतिदया ।
खात्वाऽसिना समुद्धृत्य मृदमृष्टाङ्गुलां ततः ॥ १ ॥
सर्वात्मना समुद्धृत्य पुनस्तेनैव पूरयेत् ।
शिरसा पयसस्तीरे निधयास्त्रेण शोधयेत्^(२) ॥ २ ॥
तृणानि शिखयोद्धृत्य वर्ष्मणा विभजेत्तृधा ।
एकया नाभिपादान्तं प्रक्षाल्य पुनरन्यथा ॥ ३ ॥
व्यस्त्राभिलक्ष्यालभ्य दीप्तया सर्वविघ्नहं ।
निरुद्धाक्षाणि पाणिभ्यां प्राणान् संयम्य वारिणि ॥ ४ ॥
निमज्ज्यासीत हृदयस्त्रं स्मरन् कालानलप्रभं ।

१ विघ्नराजक इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ निजःस्त्रेण विशोधयेदिति ख, म, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

मलस्नानं विधायैत्वं समुत्थाय जलान्तरात् ॥ ५ ॥
 अरुसंस्थामुपास्थाय विधिस्नानं समाचरेत् ।
 सारसतादितीथानां एकमुद्रमुद्रया ॥ ६ ॥
 हृदाकथं तथा स्नाप्य पुनः संहारमुद्रया ।
 शेषं मृद्भागमादाय प्रविश्य नाभिवारिणि ॥ ७ ॥
 वामपाणितले कुदांद्भागत्रयमुदमुत्तुः ।
 अङ्गैर्दक्षिणमेकाद्यं पूर्वमस्त्रेण सप्तधा ॥ ८ ॥
 शिवेन दशधा सौम्यं जण्डेद्भागत्रयं क्रमात् ।
 सर्वदिक्षु क्षिपेत् पूर्वं ह्रूं फडन्तशरात्मना^(१) ॥ ९ ॥
 कुर्याच्छिवेन सौम्येन शिवतीर्थं भुजक्रमात् ।
 सर्वाङ्गमङ्गजप्तेन मूर्द्धादिवरणावधि ॥ १० ॥
 दक्षिणेन समाप्तभ्य पठन्नङ्गचतुष्टयम् ।
 पिधाय स्नानं सर्वाणि सम्मुखीकरणेन च ॥ ११ ॥
 शिवं स्मरन्निमज्जेत हरिं गङ्गेति वा स्मरन् ।
 वीषडन्तघडङ्गेन के कुर्यादभिषेचनं ॥ १२ ॥
 कुम्भपात्रेण रक्षार्थं पूर्वादौ निक्षिपेज्जलं ।
 स्नात्वा राजोपचारेण सुगन्धामलकादिभिः ॥ १३ ॥
 स्नात्वा चोत्तीर्य तत्तीर्थं संहारिण्योपसंहरेत् ।
 अथातो विधिशुद्धेन संहितामन्त्रितेन च ॥ १४ ॥
 निवृत्यादिविशुद्धेन भस्मना स्नानमाचरेत् ।
 शिरस्तः पादपर्यन्तं ह्रूं फडन्तशरात्मना^(१) ॥ १५ ॥
 तेन कृत्वा मलस्नानं विधिस्नानं समाचरेत् ।

१ ह्रूं फडन्तशरात्मना इति ख, ड, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ ह्रूं फडन्तशरात्मना इति ख, ड, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

ईशतत्पुत्रघाघोरगुह्यकाजातसञ्चरैः^(१) ॥ १६ ॥
 क्रमेणोद्धनयेन्मूर्द्ध्नि वस्त्रद्वद्गुह्यवियहान् ।
 सस्थात्रये निशीथे च वर्षापूर्वावसानयोः ॥ १७ ॥
 सुप्ता भुक्त्वा पयः पीत्वा कृत्वा चावश्यकादिकम् ।
 स्त्रीपुमपुंसकं शूत्रं विडालशशमूषिकम् ॥ १८ ॥
 स्नानमाभेयकं स्पृष्ट्वा शुचा वङ्गूलकं चरेत् ।
 सूर्याशुवर्धसम्प्लौः प्राङ्मुखेनोद्ध्वं बाहुना ॥ १९ ॥
 माहेन्द्रं स्नानमैशेन कार्यं सप्तपदावधि ।
 गोसङ्घमध्यगः कुर्यात् खुरोत्खातकरेणुभिः^(२) ॥ २० ॥
 पावनं नवमन्त्रेण स्नानन्तद्धर्मणाऽथवा ।
 सद्योजातादिभिर्मन्त्रैरम्भोभिरभिषेचनम् ॥ २१ ॥
 मन्त्रस्नानं भवेदेवं वायनाभेययोरपि ।
 मनसा मूलमन्त्रेण प्राणायामपुरःसरम् ॥ २२ ॥
 कुर्वीत मानसं स्नानं सर्वत्र विहितं च यत् ।
 वैष्णवादी च तन्मन्त्रैरेवं स्नानादि कारयेत् ॥ २३ ॥
 सस्थाविधिं प्रवक्ष्यामि मन्त्रैर्मिश्रैः समं गुह्यं ।
 संवीक्ष्य जिः पिबेदम्बु ब्रह्मतीर्थेन शङ्करैः ॥ २४ ॥
 स्वधनैरात्मतत्त्वाद्यैस्ततः खानि स्पृशेद्भृदा ।
 शकलीकरणं कृत्वा प्राणायामेन संस्थितः ॥ २५ ॥
 जिः समावर्तयेन् मन्त्री मनसा शिवसंहितां ।
 व्याचम्य न्यस्य सस्थाच्च ब्राह्मीं प्रातः स्मरेन्नरः^(३) ॥ २६ ॥
 हंसपद्मासनां रक्तां चतुर्वक्त्रां चतुर्भुजां ।

१ गुह्यकाजातसञ्चरैरिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ तत्खुरोत्खातकरेणुभिरिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ स्मरेन्नर इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

प्रसन्दमालिनीं दक्षे वामे दक्षकमण्डलं ॥ २७ ॥
 तार्क्ष्यपद्मासनां ध्यायेन्मध्याङ्गे वैष्णवीं सितां ।
 शङ्खचक्रधरां वामे दक्षिणे सगदाभयं ॥ २८ ॥
 रौद्रीं ध्यायेद् दृषाजस्त्रां त्रिनेत्रां शशिभूषितां ।
 त्रिशूलोच्चधरां दक्षे वामे साभयशक्तिकां ॥ २९ ॥
 साक्षिणीं कर्मणां सन्धां^(१) आत्मानं तत्प्रभानुगं ।
 चतुर्थीं ज्ञानिनः सन्धा निशीयादौ विभाष्यते ॥ ३० ॥
 हृदिन्दुवक्त्ररन्ध्रेषु अरूपा तु परे स्थिता ।
 शिवबोधपरा या तु सा सन्धा परमोच्यते ॥ ३१ ॥
 पैथ्यं मूले प्रदेष्टुम्याः कनिष्ठायाः प्रजापतेः ।
 ब्राह्मणमङ्गुलमूलस्थं तीर्थं दैवं कराग्रतः ॥ ३२ ॥
 सख्यपाणिमूले वज्रेस्तोत्रं सोमस्य वामतः ।
 ऋषीणां तु समग्रेषु अङ्गुलीपर्वसन्निधु ॥ ३३ ॥
 ततः शिवात्मकैर्मन्त्रैः कृत्वा तीर्थं शिवात्मकं ।
 मार्जनं संहितामन्त्रैस्तत्तोयेन समाचरेत् ॥ ३४ ॥
 वामपाणिप्रतत्तोययोजनं सख्यपाणिना ।
 उत्तमाङ्गे क्रमान्मन्त्रैर्मार्जनं समुदाहृतं ॥ ३५ ॥
 नीत्वा तदुपनासाग्रं दक्षपाणिपुटस्थितं ।
 बोधरूपं सितं तोयं वाममालाय स्मरयेत्^(१) ॥ ३६ ॥
 तत्पापं कण्ठलाभासम्पिङ्गुयारिच्य मुष्टिना ।
 क्षिपेद्भृङ्गशिखायान्तु तद्भवेद्दधमर्षणं ॥ ३७ ॥
 स्वाहान्तशिवमन्त्रेण कुशपुष्पाक्षतान्वितं ।
 शिवायार्घ्याञ्जलिन्दत्वा गायत्रीं शक्तितो जपेत् ॥ ३८ ॥

१ दाक्षिण्यः कर्मणां सन्धा इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

१ कुशयेति च, क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

तर्पणं सम्यक्त्वादि देवतीर्थेन मन्त्रकृत् ।
 तर्पयेद्दौ शिवायेति स्वाहान्यान् स्वाहया युवान् ॥ ३८ ॥
 क्रां हृदयाय क्रीं शिरसे क्लूं शिखायै क्लैं कवचाय ।
 अस्त्रायास्तृ देवगणान् हृदादित्येभ्य एव च ॥ ४० ॥
 हां वसुभ्योऽथ रुद्रेभ्यो विश्वेभ्यश्चैव मरुद्भ्यः ।
 भृगुभ्यो हार्माङ्कुरोभ्य ऋषीन् कण्ठोपवीत्यथ ॥ ४१ ॥
 अत्रयेऽथ वसिष्ठाय नमस्त्राय पुलस्तये^(१) ।
 क्रतवे भारद्वाजाय विश्वामित्राय वै नमः ॥ ४२ ॥
 प्रचेतसे मनुष्यांश्च सनकाय वषट् तथा ।
 हां सनन्दाय वषट् सनातनाय वै वषट् ॥ ४३ ॥
 सनत्कुमाराय वषट् कपिचाय तथा वषट् ।
 पञ्चशिखाय युभवे संलग्नकरमूलतः ॥ ४४ ॥
 सर्वेभ्यो भूतेभ्यो वौषट् भूतान् देवघृत्तुनथ ।
 दत्तस्त्वोपवीती च कुशमूलायतन्त्रिणैः ॥ ४५ ॥
 कथञ्चान्नान्नायाथ सोमाय च यमाय च ।
 अर्घ्यमग्रे चाग्निसोमाय वर्हिषद्भ्यः स्वधायुतान् ॥ ४६ ॥
 खान्द्यपाय च सोमाय विशेषसुरवत् पितृन् ।
 ओं हां ईशानाय पित्रे स्वधा दद्यात् पितामहे^(२) ॥ ४७ ॥
 शान्तप्रपितामहाय तथाप्रेतपितृन्स्तथा ।
 पितृभ्यः पितामहेभ्यः स्वधाऽथ प्रपितामहे ॥ ४८ ॥
 यदप्रपितामहेभ्यो मातृभ्यश्च स्वधा तथा ।
 हां मातामहेभ्यः स्वधा हां प्रमातामहेभ्यश्च ॥ ४९ ॥
 यदप्रमातामहेभ्यः सर्वेभ्यः पितृभ्यस्तथा ।

१ मरीचये पुलस्त्यायेति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ हां ईशानाय पित्रे च सदाध्याय पितामहायेति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

सर्वभ्यः स्वधा ज्ञातिभ्यः सर्वाचार्य्येभ्य एव च ।

दिक्षां दिक्पतिसिद्धानां मातृणां ग्रहरक्षसां ॥ ५० ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये स्नानादिविधिर्नाम

द्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ।

सूर्यपूजाविधिः ।

ईश्वर उवाच । वक्ष्ये सूर्यार्चनं स्तान्द कराङ्गन्यासपूर्वकं ।

अष्टं तेजोमयः सूर्य इति ध्यात्वाऽर्घ्यमर्चयेत् ॥ १ ॥

पूरयेद्रक्तवर्णन ललाटाकटविन्दुना ।

तं सम्पूज्य रवेरङ्गैः कृत्वा रक्षावगुण्ठनं ॥ २ ॥

सम्योक्ष्य तत्क्षणैर्द्वयं पूर्वास्थो भानुमर्चयेत् ।

खों खं ह्रदीजादि^(१) सर्वत्र पूजनं दक्षिणपङ्क्तौ ॥ ३ ॥

हारि दक्षे वामपार्श्वे ईशाने खं गणाय च ।

अग्नौ गुहं पीठमध्ये प्रभूतं चासनं यजेत् ॥ ४ ॥

अथग्रादौ विमलं सारमाराध्यं परमं सुखं ।

सितरक्तपीतनीलवर्णान् सिंहनिभान् यजेत् ॥ ५ ॥

पद्ममध्ये रां च दीप्तां रौं सूक्ष्मां रंजधां क्रमात्^(२) ।

रुं भद्रां रं विभूतीं च विमलां रैममोघया ॥ ६ ॥

रों रौं विद्युता शक्तिं पूर्वोद्याः सर्वतोमुखाः ।

१ खों खं ह्रदीजादिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ रंजधां क्रमादिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

रं मध्ये अर्कासनं स्यात् सूर्य्यमूर्तिं बह्वक्षरं ॥ ७ ॥
 ओं हं खं खोष्कायेति यजेदावाह्य भास्वरं ।
 ललाटाक्षुष्टममृत्वां ध्यात्वा रक्तं नम्रसेद्विं ॥ ८ ॥
 क्रां क्रौं सः^(१) सूर्य्याय नमो मुद्रयावाहनादिकं ।
 विधाय प्रीतये विम्बमुद्रां गन्धादिकं ददेत् ॥ ९ ॥
 यद्रमुद्रां विष्णुमुद्रां प्रदर्श्यामौ हृदीरितं ।
 ओं आं हृदयाय नमः अर्काय शिरसे तथा ॥ १० ॥
 भूभुवः खः सुरेशाय शिखायै^(२) नैऋते यजेत् ।
 ऊं कवचाय^(३) वायवे हं नेत्रायेति^(४) मध्यतः ॥ ११ ॥
 वः अस्त्रायेति पूर्वादाँ ततो मुद्राः प्रदर्शयेत् ।
 धेनुमुद्रा हृदादीनां गोविद्याया च नेत्रयोः ॥ १२ ॥
 अस्त्रस्य त्रासनी योव्या यज्ञाणां च नमस्त्रिया ।
 तों सोमं तुं बुधं वृश्च जीवं भं भागवं यजेत् ॥ १३ ॥
 दले पूर्वादिकेऽपरादौ खं भौमं शं शनैश्चरं ।
 रं राऊं के केतवे च गन्धाद्यैश्च खखोष्कया ॥ १४ ॥
 मूलं जलार्घ्यपात्राभ्यु दत्वा सूर्याय संस्तुतिः ।
 नत्वा पराक्षुखार्कं^(५) क्षमस्वेति ततो वदेत् ॥ १५ ॥
 शरानुना फडन्तेन समाहृत्यायुसंहतिं^(६) ।

१ श्रीं क्रौं स इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ सुरेशाय ज्वालिनिशिखायै इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ क्रौं कवचाय इति ख, क, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

४ श्रीं नेत्रायेति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । भां नेत्रायेति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ पराक्षुखार्कमिति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

६ शरानुना फडन्तेन समाहृत्यायुसंहतिमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । शरानुना
 फडन्तेन समाहृत्यायुसंहतिमिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

हृत्पद्मे शिवसूर्वेतिसंस्कारिण्योपसंस्कृतिं^(१) ॥ १६ ॥

योजयेत्तेजश्चक्षुषाय रविनिष्काल्यमप्ययेत् ।

अथर्च्ये^(२) अपाङ्गानाङ्गोमात्सर्वं रवेर्भवेत् ॥ १७ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये सूर्यपूजा नाम

चिसप्ततितमोऽध्यायः ॥

—000—

अथ चतुःसप्ततिमोऽध्यायः ।

शिवपूजाकथनं ।

इत्यर उवाच । शिवपूजां प्रवक्ष्यामि आचम्य प्रणवार्च्यवान् ।

द्वारमस्त्राम्बुना प्रोक्ष्य ह्रीमादिद्वारपान्यजेत् ॥ १ ॥

गन्धं सरस्वतीं लक्ष्मीमूर्द्धादुत्तरके यजेत् ।

नन्दिगङ्गे दक्षिणेऽथ स्थिते^(३) वामगते यजेत् ॥ २ ॥

महाकालं च यमुनां दिव्यदृष्टिनिपातितः ।

उत्साध्य दिव्यान् विभ्रांश्च पुत्राक्षेपान्तरिक्षगान् ॥ ३ ॥

दक्षपाणिभिर्भिक्षातैर्भूमिष्ठान्यागमन्दिरं ।

देह्यतीं लङ्घयेद्वामशास्त्रमाश्रित्य वै विशेषेत् ॥ ४ ॥

प्रविश्य दक्षपादेन विन्यस्यास्त्रमुदुम्बरे ।

आं ह्रां वाक्त्रधियतये नक्षत्रे मध्यतो यजेत् ॥ ५ ॥

१ संस्कारिण्योपसंस्कृतमिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः । संस्कारिण्योपसंस्कृतमिति न, च,
चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ अथर्च्ये चेति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ दक्षशास्त्रस्थिते इति च, च, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

निरीक्षणादिभिः शस्त्रैः शुदानाशय गड्ढुकान्^(१) ।

सन्धानञ्चः शिवात्मौनी गङ्गादिकमनुव्रजेत् ॥ ६ ॥

पवित्राङ्गः प्रजप्तेन वस्त्रपूतेन वारिणा ।

पूरयेदम्बुधौ तांस्तान् गायत्र्या हृदयेन वा ॥ ७ ॥

गन्धकाक्षत^(९) पुष्पादिसर्वद्रव्यसमुच्चयं ।

सन्निधीकृत्य पूजार्थं भूतशुद्धादि कारयेत् ॥ ८ ॥

देवदत्ते ततो न्यस्य सौम्यास्यश्च शरीरतः^(९) ।

संहारमुद्रयादाय मूर्द्ध्नि मन्त्रेण^(४) धारयेत् ॥ ९ ॥

भोग्यकर्मोपभोगार्थं प्राणिकच्छपिकाख्यया ।

हृदम्बुजे निजात्मानं दादशान्तपदेऽथवा ॥ १० ॥

शोधयेत् पञ्चभूतानि सक्षिप्त्य शुधिरन्तनौ^(५) ।

चरणाङ्गुलियोर्गुमान् शुधिरान्तर्वह्निः स्मरेत् ॥ ११ ॥

शक्तिं हृदयापिनीं पश्चाद्दूङ्गारे^(९) पावकप्रभे ।

रन्ध्रमध्यस्थिते^(७) कृत्वा प्राणरोधं हि चिन्तकः ॥ १२ ॥

निवेशयेद्देवकान्ते^(८) फडन्तेनाथ तेन च ।

हृत्कण्ठतालु भ्रूमध्यवर्ध्वरन्ध्रे विभिद्य च ॥ १३ ॥

१ गन्धकान् इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः । लङ्गुकानिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ गङ्गाकाशतेति क, चिह्नितपुस्तकपाठः । गण्डकाशतेति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ सौम्यास्यः स्वशरीरत इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ सूक्तिसंज्ञेति ग, घ, क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ स्वशिरस्तनौ इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

६ पश्चाद्दूङ्गारे इति क चिह्नितपुस्तकपाठः ।

७ रन्ध्रमध्यस्थिते इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । चक्रमध्यस्थिते इति क, चिह्नित-
पुस्तकपाठः ।

८ निवेशयेद्देवकान्ते इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

यन्थीभिर्मिथुं ह्यङ्गारं मूर्द्ध्नि विन्यस्य जीवनं ।
 सम्युटं हृदयेनाथ पूरकाहितचेतनं ॥ १४ ॥
 ह्रं शिखोपरि विन्यस्य शुद्धं विन्धात्मकं^(१) स्मरेत् ।
 छात्वाथ कुम्भकं शम्भौ एकोद्भातेन योजयेत् ॥ १५ ॥
 रेचकेन बीजवत्या शिवे बीजोऽथ शोधयेत् ।
 प्रतिष्ठाप्यं खदेहे तु^(२) विन्दन्तं तत्र विन्दुकं ॥ १६ ॥
 लयम्रीत्वा महीवातौ जलवह्नी परस्परं ।
 द्वौ द्वौ साध्यौ तथाकाशमविरोधेन तच्छृणु ॥ १७ ॥
 पार्थिवं मण्डलं पीतं कठिनं वज्रलाञ्छितं ।
 हौमित्यात्मीयबीजेन^(३) तस्मिन्नक्षिप्तकालमयं ॥ १८ ॥
 पादादारभ्य मूर्द्धानं विन्यस्य चतुरस्रकं ।
 उद्भातपञ्चकेनैव वायुभूतं विचिन्तयेत् ॥ १९ ॥
 अर्द्धचन्द्रं द्रवं सौम्यं शुभ्रमम्भोजलाञ्छितं^(४) ।
 श्रीमित्यनेन बीजेन प्रतिष्ठारूपतां गतं ॥ २० ॥
 संयुक्तं राममन्त्रेण^(५) पुरुषान्तमकारणं ।
 अर्घ्यश्चतुर्भिर्ब्रह्मातैर्वज्रभूतं विशोधयेत् ॥ २१ ॥
 आग्नेयं मण्डलं त्र्यम्बकं रक्तं खलिकलाञ्छितं ।
 ह्रमित्यनेन बीजेन विद्यारूपं विभावयेत् ॥ २२ ॥
 घोराण्यग्निभिर्ब्रह्मातैर्जलभूतं विशोधयेत् ।

१ विष्णुवात्मकमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ खचेतौ तु इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ हौमित्युग्रो य बीजेनेति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । हौमित्याग्नेयबीजेनेति घ,
 चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ अर्द्धचन्द्रं ततः सौम्यं द्रवं पूर्वम् योजयेनेति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ वासं सञ्चे ऐति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः । वा समञ्चे ऐति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

षडङ्गं मण्डलं वायौविन्दुभिः षड्विंशतं ॥ २३ ॥
 कृत्वा ऋमिति बीजेन जातं शान्तिकलामयं ।
 सच्चित्योद्गातयुग्मेन पृथ्वीभूतं विशोधयेत् ॥ २४ ॥
 नभोविन्दुमयं वृत्तं विन्दुशक्तिविभूषितं ।
 व्योमाकारं सुवृत्तञ्च शुद्धस्फटिकनिर्मलं ॥ २५ ॥
 हौषधारेण षडन्तेन शान्त्यतीतकलामयं ।
 ध्यात्वैकोद्गातयोगेन सुविशुद्धं विभावयेत् ॥ २६ ॥
 आप्याययेत्ततः सर्वं मूलेनामृतवर्षिणा^(१) ।
 आधारास्थामनन्तञ्च धर्मज्ञानादिपञ्चजं ॥ २७ ॥
 हृदासनमिदं^(२) ध्यात्वा मूर्त्तिमावाहयेत्ततः ।
 स्रष्टृणा शिवमयं तस्यामात्मानं दादृशान्ततः ॥ २८ ॥
 अथ तां शक्तिमन्त्रेण वौषडन्तेन सर्वतः ।
 दिव्यामृतेन सम्प्राप्य कुर्वीत सकलीकृतं ॥ २९ ॥
 हृदयादिकरान्तेषु^(३) कनिष्ठायुक्तेषु च ।
 हृदादिमन्त्रविन्यासः सकलीकरणं मतं ॥ ३० ॥
 अस्त्रेण रक्ष्य प्राकारं तन्मन्त्रेणाथ तद्वहिः ।
 शक्तिजालमधश्चोर्ध्वं महामुद्रां प्रदर्शयेत् ॥ ३१ ॥
 आपादमस्तकं यावद् भावपुण्यैः^(४) शिवं हृदि ।
 पद्मे यजेत् पूरकेण आक्षय्यामृतसद्घृतैः ॥ ३२ ॥
 शिवमन्त्रैर्द्रोभिकुण्डे तर्पयेत् शिवानलं ।

१ मूलेनामृतवर्षिणादिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ हृदासनमिदमिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ हृदयादिषडङ्गेन इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ तावत् पुण्यैरिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

ललाटे विन्दुरूपं चित्तयेत्तुभविष्यत्^(१) ॥ ११ ॥
 यत् सर्वार्थाभावां पापमस्त्राभ्युपगच्छतं ।
 विन्दुप्रसूतपीयूषरूपतोयाद्यतादिना ॥ १४ ॥
 हृदापूर्य्यं षडङ्गेन पूजयित्वाऽभिमन्त्रयेत् ।
 संरक्ष्य हति मन्त्रे वा कवचेन विगुणयेत् ॥ १५ ॥
 रचयित्वाऽर्घ्यमष्टाङ्गं सेवयेद्देनुमुद्रया^(२) ।
 अभिषिञ्चेदथात्मानं मूर्द्ध्नि तत्तोयविन्दुना ॥ १६ ॥
 तत्रस्थं यागसम्भारं प्रोक्षयेदस्त्रवारिणा ।
 अभिमन्त्र्य हृदा पिष्टैस्तनुनाद्येन वेष्टयेत् ॥ १७ ॥
 दर्शयित्वाऽमृतां मुद्रां पुष्पं दत्वा निजासने ।
 विधाय तिलकं मूर्द्ध्नि पुष्पं मूलेन द्योजयेत् ॥ १८ ॥
 स्नाने देवाङ्गने ह्रीमे भोजने यागद्योगयोः ।
 आवश्यके जपे धीरः सदा वाच्यमग्रे भवेत् ॥ १९ ॥
 नादान्तोच्चारणान्मन्त्रं शोधयित्वा सुसंस्कृतं ।
 पूजनेऽभ्यर्च्य गायत्र्या सामान्यार्घ्यमुपाहरेत् ॥ ४० ॥
 ब्रह्मपञ्चकमावर्ष्यं माल्यमाराय लिङ्गतः ।
 येशानत्रान्दिशि षड्भाय हृदयेन निवेदयेत् ॥ ४१ ॥
 प्रक्षाल्य पिण्डकालिङ्गे अस्त्रतोये ततो हृदा ।
 अर्घ्यपात्राभ्युना सिञ्चेदिति लिङ्गविशोधनं ॥ ४२ ॥
 आत्मद्रव्यमन्त्रलिङ्गमुद्धौ सर्वान् सुरान्यजेत् ।
 वायवे गणपतये ह्यं गुरुभ्योऽर्चयेन्निवे ॥ ४३ ॥

१ चित्तयेत् रूपरिचमिति क, चित्तमपुलकपाठः ।

२ रोचयेद्देनुमुद्रयेति ख, चित्तमपुलकपाठः ।

आधारशक्तिमङ्गुरनिभां कूर्माशिलास्थितां ।
 यजेद् ब्रह्माशिलाखण्डं शिवस्यानन्तमासनं ॥ ४४ ॥
 विचित्रकेशप्रस्थानमन्योन्यं दृष्टदर्शिनः ।
 कृतचेतादिरूपेण शिवस्यासनपादुकां ॥ ४५ ॥
 धम्मं ज्ञानञ्च वैराग्यमैश्वर्यञ्चाग्निदिङ्मुखान् ।
 कपूरकुङ्कुमखण्डकज्जलाभान् यजेत् क्रमात् ॥ ४६ ॥
 पद्मञ्च कर्णिकामध्ये पूर्वादौ मथ्यतो न व ।
 वरदाभयहस्ताञ्च शक्तयो हृतचामराः ॥ ४७ ॥
 वामा ज्येष्ठा च रौद्री च काली कलविकारिणी ।
 बलविकारिणी पूज्या बलप्रमथनी क्रमात् ॥ ४८ ॥
 ह्रीं सर्वभूतदमनी केशराये मनोन्मनी ।
 क्षित्यादिशुद्धविद्वान्तु तत्त्वव्यापकमासनं ॥ ४९ ॥
 न्यसेत् सिंहासने देवं शुक्लं पद्ममुखं विभुं ।
 दशबाहुं च खण्डेन्दुं दधानन्दक्षिणैः करैः ॥ ५० ॥
 शक्त्यष्टिभूषणखट्वाङ्गवरदं वामकैः करैः ।
 डमरुं वोजपूरञ्च नीलाञ्जं सूत्रकोत्पलं ॥ ५१ ॥
 हान्निशङ्कक्षणेपेतां शैवीं मूर्त्तिन्तु मथ्यतः ।
 ह्रीं हं ह्रीं शिवमूर्त्तये स्वप्रकाशं शिवं स्मरन् ॥ ५२ ॥
 ब्रह्मादिकारणत्यागामन्मलं नीत्वा शिवास्पदं ।
 ततो ललाटमध्यस्थं स्फुरत्तारापतिप्रभं ॥ ५३ ॥
 षडङ्गैश्च समाकीर्णं विन्दुरूपं परं शिवं ।
 पुष्पाञ्जलिगतं ध्यात्वा लक्ष्मीमूर्त्तौ निवेशयेत् ॥ ५४ ॥
 ओं ह्रीं ह्रीं शिवाय नम आवाहय्या हृद्वा ततः ।
 आवाह्य स्थाप्य स्थापय्या सन्निधायान्तिकं शिवं ॥ ५५ ॥
 निरोधयेन्निष्ठुरया कालकान्था फडन्ततः ।

विघ्नानुत्सार्य विघ्नग्राह्य^(१) लिङ्गमुद्रां नमस्कृतिं ॥ ५६ ॥
 हृदावगुण्ठयेत् पश्चादावाहः सम्मुखी ततः ।
 निवेशनं स्थापनं स्यात्प्रविधानं तवास्मि भोः ॥ ५७ ॥
 आकर्मकाण्डपर्यन्तं सन्निधेयोपरिष्ठयः ।
 स्वभक्तैश्च^(२) प्रकाशोयल्लङ्गवेदवगुण्ठनं ॥ ५८ ॥
 सकलीकरणां कृत्वा मन्त्रैः षड्भिरथैकतां ।
 अङ्गानामङ्गिना सार्द्धं विदध्यादमृतीकृतं ॥ ५९ ॥
 विच्छित्तिहृदयं शम्भोः शिव ऐश्वर्यमष्टधा^(३) ।
 शिखावशित्वं चाभेद्यं तेजः कवचमैश्वरं ॥ ६० ॥
 प्रतापो दुःसहश्चास्त्रमन्तरायपहारकं ।
 नमः स्वधा च स्वाहा च वौषट् चेति यथाक्रमं ॥ ६१ ॥
 हृत्पुरःसरमुच्चार्य पादादीनि निवेदयेत् ।
 पादं पादाम्बुजदन्धे वक्ष्मिन्वाचमनीयकं ॥ ६२ ॥
 अर्घ्यं शिरसि देवस्य दूर्ध्वापुण्यास्ततानि च ।
 एवं संस्तुत्य संस्कारैर्दशभिः परमेश्वरं ॥ ६३ ॥
 यजेत् पञ्चोपचारेण विधिना कुसुमादिभिः ।
 अम्बुक्षोदित्यं निर्मलं राजिकालवणादिभिः ॥ ६४ ॥
 अर्घ्याद्विन्दुपुण्याद्यैर्गण्डद्वयैः^(४) स्नापयेच्छनैः ।
 पयोदधिघृतक्षौद्रशर्कराद्यैरनुक्रमात् ॥ ६५ ॥
 ईशादिमन्त्रितर्ज्यैरर्थं तेषां^(५) विपर्ययः ।

१ षोडशाय इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ अम्बुक्षोदित्या इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ शिवमैश्वर्यमष्टधा इति ग, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

४ गन्धकैरिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ इत्यादिमन्त्रितर्ज्यैरर्थमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

तोयधूपान्तरैः सर्वमूर्त्तेन सूपयेच्छिवं ॥ ६६ ॥
 विरुक्ष्य यवचूर्णेन यथेष्टं शीतलैर्जलैः ।
 स्वशक्त्या गन्धतोयेन संस्नाप्य शुचिवाससा ॥ ६७ ॥
 निर्मार्ज्यार्घ्यं प्रदद्याच्च नोपरि भ्रामयेत् करं ।
 न शून्यमस्तकं लिङ्गं पुष्पैः कुर्यात्ततो ददेत् ॥ ६८ ॥
 चन्दनाद्यैः समालभ्य पुष्पैः प्रार्थ्यं शिवागुना^(१) ।
 धूपभाजनमस्त्रेण प्रोक्ष्याभ्यर्थ्यं शिवागुना^(२) ॥ ६९ ॥
 अस्त्रेण पूजितां घण्टां चादाय गुग्गुलुं ददेत् ।
 दद्यादाचमनं पश्चात् स्वधान्तं हृदयागुना^(३) ॥ ७० ॥
 आराग्निकं समुत्ताप्यं तथैवाचामयेत् पुनः ।
 प्रणम्यादाय देवाद्यां भोगाङ्गानि प्रपूजयेत् ॥ ७१ ॥
 हृदमौ चन्द्रमं चैशे शिवं चामीकरप्रभं ।
 शिखां रक्ताक्ष नैर्ऋत्ये छायां वर्त्म च वायवे ॥ ७२ ॥
 चतुर्वक्त्रं चतुर्बाहुं^(४) दलस्थान^(५) पूजयेदिमान् ।
 दंष्ट्राकरालमप्यस्त्रं पूर्वदौ वज्रसन्निभं ॥ ७३ ॥
 मूले ह्रीं शिवाय नमः ओं ह्रां ह्रूं ह्रीं ह्रौं शिरश्च ।
 ह्रूं शिखायै ह्रैं वर्त्म ह्रस्वास्त्रं परिवारयुताय च ॥ ७४ ॥
 शिवाय दद्यात् पादौ च आचामच्चाप्यमेव च ।
 गन्धं पुश्रं धूपदीपं नैवेद्याचमनीयकं ॥ ७५ ॥
 करोदत्तनताम्बूलं मुखवासश्च दर्पणं ।

१ शिवात्मनेति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ शिवात्मनेति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ हृदयात्मनेति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ चतुर्वक्त्राश्चतुर्बाहुन् इति घ, ऊ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

५ ह्रस्वास्त्रे इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

शिरस्यारोप्य देवस्य दूर्वाध्वतपवित्रकं ॥ ७६ ॥
 मूलमण्डपतं जप्त्वा हृदयेनाभिमन्त्रितं ।
 चर्मणावेष्टितं सङ्गं रक्षितं कुशपुष्पकैः ॥ ७७ ॥
 अक्षतैर्मुद्राया युक्तं शिवमुद्रवसञ्जया ।
 गुह्यातिगुह्यगुप्तार्थं^(१) गृह्णाणांस्तुक्तं जपं ॥ ७८ ॥
 सिद्धिर्भवतु मे येन^(२) त्वत्प्रसादात्त्वयि स्थिते ।
 भोगी श्लोकं पठित्वाद्यं^(३) दद्याद्वस्त्रेण शम्भवे ॥ ७९ ॥
 मूलागुनार्घ्यतोयेन वरहस्ते^(४) निवेदयेत् ।
 यत्किञ्चित् कुर्महे देव सदा सुकृतदुस्तृतं ॥ ८० ॥
 तन्मे शिवपदस्थस्य ह्रं क्षः क्षेपय शङ्कर ।
 शिवो दाता शिवो भोक्ता शिवः सर्वमिदं जगत् ॥ ८१ ॥
 शिवो जयति सर्वत्र यः शिवः सौहमेव च ।
 श्लोकद्वयमधोत्थैर्बं जपं देवाय चार्पयेत् ॥ ८२ ॥
 शिवाङ्गानां^(५) दशांशश्च दत्वाद्यं स्तुतिमाचरेत् ।
 प्रदक्षिणीकृत्य नमोद्यात्^(६) श्चाद्युर्मूर्त्तये^(७) ।
 नत्वा ध्यानादिभिश्चैव यजेच्चित्रेऽनलादिषु ॥ ८३ ॥

इत्यादिमहापुराणे आभेये शिवपूजा नाम

चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥

१ गुह्यातिगुह्यगोप्ता त्वमिति ग, क, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ सिद्धिर्भवतु मे देवेति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

३ पठित्वासुमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ वरहस्ते इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ शिवज्ञानामिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

६ नमोदद्यात्तुर्मूर्त्तये इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अथ पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ।

अग्निस्थापनादिविधिः ।

ईश्वर उवाच । अर्घपात्रकरो यायादभ्रागारं सुसंवृतः ।

यागोपकरणं सर्वं दिव्यदृष्ट्या च कल्पयेत्^(१) ॥ १ ॥

उदङ्मुखः कुण्डमीदृत् प्रोक्ष्यं ताडनं कुशैः ।

विदध्यादस्त्रमन्त्रेण वर्मणाभ्युक्ष्यं मतं ॥ २ ॥

खड्गेन खातमुद्गरं पूरणं समतामपि ।

कुर्वीत तर्म्भणा सेकं कुट्टनन्तुं शरात्मना^(२) ॥ ३ ॥

सम्भार्जनं समालेपं कक्षारूपप्रकल्पनं ।

त्रिसूत्रोपरिधानं च वर्मणाभ्यर्चनं सदा ॥ ४ ॥

रेखात्रयमुदक् कुर्यादेकां पूर्वाननामघः ।

कुशेन च शिवास्त्रेण यदा तासां विपर्ययः ॥ ५ ॥

वज्रीकरणमन्त्रेण हृदा दर्भैश्चतुष्ययं ।

अक्षपात्रान्ततनुत्रेण विन्यसेद्विष्टरं हृदा ॥ ६ ॥

हृदा वागीश्वरीं तत्र ईशमावाह्य पूजयेत् ।

वर्जिं सदाश्रयानीतं शुद्धपात्रोपरिस्थितं ॥ ७ ॥

क्रव्यादांश्च परित्यज्य वीक्षणार्दविशोधितं ।

अौदर्यं चैन्दवं भौतं एकैकृत्यानलत्रयं ॥ ८ ॥

ओं ह्रं वर्जिचैतन्याय वर्जिवीजेन विन्यसेत् ।

संहितामन्त्रितं वर्जिं धेनुमुद्रामृतीकृतं ॥ ९ ॥

रक्षितं हेतिमन्त्रेण कवचेनावगुण्ठितं ।

पूजितन्त्रिः परिभ्राम्य कुण्डस्योर्ध्वं प्रदक्षिणं ॥ १० ॥

१ दिव्यदृष्ट्या विलोकयेदिति घ, ङ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ शराणनेति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

शिवबीजमिति ध्यात्वा वागीशागर्भगोचरे ।
 वागीश्वरेण देवेन क्षिप्यमानं विभावयेत् ॥ ११ ॥
 भूमिष्ठजालको मन्त्री हृदात्मसम्मुखं क्षिपेत् ।
 ततोऽन्तस्थितबीजस्य^(१) नाभिदेशे समूहनं ॥ १२ ॥
 सम्भूतिं परिधानस्य शौचमाचमनं हृदा ।
 गर्भग्निः पूजनं कृत्वा तद्रक्षार्थं शरागुना^(२) ॥ १३ ॥
 बध्नीयाद्र्भजं देव्याः ककङ्गां पाणिपल्लवे ।
 गर्भाधानाय सम्पूज्य सद्योजातेन पावकं ॥ १४ ॥
 ततो हृदयमन्त्रेण जुहुयादाहुतित्रयं ।
 पुंसवनाय वामेन तृतीये मासि पूजयेत् ॥ १५ ॥
 आहुतित्रितयं दद्याच्छिरसाभ्युक्तगान्धितं ।
 सीमन्तोन्नयनं घळे मासि सम्पूज्य रूपिणा ॥ १६ ॥
 जुहुयादाहुतीक्षिप्तः शिखया शिखयेव तु ।
 वक्त्राङ्गकल्पनां कुर्यादक्लोद्वाटननिष्कृती ॥ १७ ॥
 जातकर्म्मवृत्तकर्म्मभां दशमे मासि पूर्ववत् ।
 वङ्गिं समुत्थ्य दर्भाद्यैः^(३) स्नानं गर्भमन्त्रापहं ॥ १८ ॥
 सुवर्णबन्धनं देव्या कृतं ध्यात्वा हृदार्चयेत् ।
 सद्यःसूतकनाशाय प्रोक्षयेदस्त्रवारिणा ॥ १९ ॥
 कुम्भन्तु^(४) वह्निरस्त्रेण ताडयेदम्रगोक्षयेत् ।
 अस्त्रेणोत्तरपूर्वग्राम्निखलासु वह्निः कुशान् ॥ २० ॥

१ ततोऽन्तस्थितदेवस्य इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ शरात्सना इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ गन्धाद्यैरिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ कुण्डल इति ख, डः चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

आस्थाप्य^(१) स्थापयेत्तेषु हृदा परिधिविस्तरं ।
 वक्त्राणामस्त्रमन्त्रेण ततो नालापद्मत्तये ॥ २१ ॥
 समिधः पक्ष होतव्याः प्रान्ते मूले घृतज्जुताः ।
 ब्रह्मायं शङ्करं विष्णुमनन्तश्च हृदार्चयेत् ॥ २२ ॥
 दूर्वाक्षतैश्च पर्य्यन्तं परिधिस्थाननुक्रमात् ।
 इन्द्रादीशानपर्य्यन्तान्विष्टरस्थाननुक्रमात् ॥ २३ ॥
 अघोरभिमुखीभूतान् निजदिक्षु हृदार्चयेत् ।
 निवार्य्य विघ्नसङ्घातं वालकं पालयिष्यथ ॥ २४ ॥
 शैवीमाञ्जलिमन्त्रेणां श्रावयेत्तदनन्तरं ।
 गृहीत्वा सुक्खुवावूर्द्ध्वदनाधोमुखैः क्रमात् ॥ २५ ॥
 प्रताप्यामौ त्रिधा दर्भमूलमध्यायकैः स्पृशेत् ।
 कुशस्पृष्टप्रदेशे तु आत्मविद्याशिवात्मकं ॥ २६ ॥
 क्रमात्तत्त्वत्रयं न्यस्य ह्रां ह्रीं ह्रूं सं^(१) रवैः क्रमात् ।
 सुचि शक्तिं सुवे शम्भुं विन्यस्य हृदयागुना ॥ २७ ॥
 त्रिसूत्रीवेष्टितयोवौ पूजितौ कुसुमादिभिः ।
 कुशानामुपरिष्ठात्तौ स्थापयित्वा खदक्षिणे ॥ २८ ॥
 गव्यमान्यं समादाय वीक्षणदिविशोधितं ।
 स्वकां ब्रह्ममयीं मूर्तिं सच्चिन्त्यादाय तद्घृतं ॥ २९ ॥
 कुण्डस्योर्द्ध्वं हृदावर्त्य्य भ्रामयित्वाभिगोचरे ।
 पुनर्विष्णुमयीं ध्यात्वा घृतमीशानगोचरे ॥ ३० ॥
 धत्वादाय कुशायेण साहजान्तं शिरसागुना^(१) ।

१ आलीर्येति घ, ङ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ ह्रां ह्रीं ह्रूं समिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । ह्रूं ह्रां ह्रूं समिति ङ, चिह्नित-
पुस्तकपाठः ।

३ शिरसात्मना इति ख चिह्नितपुस्तकपाठः ।

जुहुयाद्विष्णवे विन्दुं बद्रूपमनन्तरं ॥ ३१ ॥
 भावयन्निजमात्मानं नामौ धृत्वाऽवेत्ततः ।
 प्रादेशमाचदभाभ्यामङ्गुष्ठानामिकाग्रकैः ॥ ३२ ॥
 धृताभ्यां सम्मुखं वङ्गे रस्त्रेणाश्रवमाचरेत् ।
 हृदात्मसम्मुखं तद्वत् कुर्यात् सम्प्रवन्नन्तरः ॥ ३३ ॥
 हृदालब्धदग्धदभं शस्त्रक्षेपात् पवित्रयेत् ।
 दीप्तेनापरदर्भेण निवाह्यानेन दीपयेत् ॥ ३४ ॥
 अस्त्रमन्त्रेण निर्दग्धं वज्रौ दर्भं पुनः क्षिपेत् ।
 क्षिप्त्वा घृते कृतग्रन्थिकुशं प्रादेशसम्मितं ॥ ३५ ॥
 पक्षद्वयमिडादीनां त्रयं चाग्रे विभावयेत् ।
 क्रमाङ्काग्नयादाज्यं सुवेणादाय ह्यौमयेत् ॥ ३६ ॥
 खेत्यग्नौ हा घृते^(१) भागं शोधमाज्यं क्षिपेत् क्रमात् ।
 ओं हां अग्नये स्वाहा । ओं हां सोमाय स्वाहा ।
 ओं हां अग्नीधोमाभ्यां स्वाहा ।
 उद्घाटनाय नेत्राणां अग्नेर्नक्षत्रये मुखे ॥ ३७ ॥
 सुवेण घृतपूर्णेन चतुर्थीमाहुतिं यजेत् ।
 ओं हां अग्नये स्त्रियकृते स्वाहा ।
 अभिमन्त्र्य षडङ्गेन बोधयेद्देनुमुद्रया ॥ ३८ ॥
 अवगुण्ठय तनुत्रेण रक्षेदाज्यं शरागुना^(१) ।
 हृदाज्यविन्दुविक्षेपात् कुर्यादभ्युक्ष्य शोधनं ॥ ३९ ॥
 वक्त्राभिघारसन्धानं वक्त्रैर्कीकरयं तथा ।
 ओं हां सद्योजाताय स्वाहा । ओं हां वामदेवाय स्वाहा । ओं हां

१ स्वाक्षेत्यग्नौ घृते इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

१ शरात्संज्ञेति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अघोराय स्वाहा । ओं तत्पुरुषाय स्वाहा । ओं ह्रीं ईशानाय स्वाहा ।

इत्येकैकघृताज्ज्या कुर्यादङ्गाभिधारकं ॥ ४० ॥

ओं ह्रीं सद्योजातवामदेवाभ्यां स्वाहा । ओं ह्रीं वामदेवाघोराभ्यां स्वाहा । ओं ह्रीं अघोरतत्पुरुषाभ्यां स्वाहा । ओं ह्रीं तत्पुरुषेशा-
नाभ्यां स्वाहा ।

इतिवक्त्रानुसन्धानं मनैरेभिः क्रमाच्चरेत् ।

अग्नितो गतया वायुं निर्वृतादिशिवान्तया ॥ ४१ ॥

वक्त्राणामेकतां कुर्यात् सुवेण घृतधारया ।

ओं ह्रीं सद्योजातवामदेवाघोरतत्पुरुषेशानेभ्यः स्वाहा ।

इतीष्टवक्त्रे वक्त्राणामन्तर्भावस्तदाकृतिः ॥ ४२ ॥

ईशेन वज्रिमभ्यर्च्य दत्वास्त्रेणाज्जतित्रयं ।

कुर्यात् सर्वात्मना नाम शिवाभिरुक्तां ऊताशन ॥ ४३ ॥

हृदार्चितौ विमृष्टाग्रौ पितरौ विधिपूरणी ।

मूलेन वीषडन्तेन दद्यात् पूर्णां यथाविधि ॥ ४४ ॥

ततो हृदम्बुजे साङ्गं ससेनं भासुरं परं^(१) ।

यजेत् पूर्ववदावाह्यं प्रार्थ्याज्ञान्तर्पण्येष्ट्विं ॥ ४५ ॥

यागाग्निशिवयोः कृत्वा नाडीसन्धानमात्मना ।

शक्त्या मूलागुना ह्रीं कुर्यात् रङ्गैर्दृशांशतः ॥ ४६ ॥

घृतस्य कार्ष्णिको ह्रीमः क्षीरस्य मधुनस्तथा ।

श्रुतिमात्राज्जतिर्दध्नुः प्रसूतिः पायसस्य तु ॥ ४७ ॥

यथावत् सर्वभक्षाणां लाजानां मुष्टिसम्मितं ।

खण्डयन्तु मूलानां फलानां खप्रमाणतः ॥ ४८ ॥

१ ससेनं भास्करं परमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । शासनं भास्करं परमिति ग,
चिह्नितपुस्तकपाठः । शासनं भासुरं परमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः । शासनं अक्षरं
परमिति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

प्रासादमाचमन्नामां सूच्यादि पञ्च होमयेत् ।
 इक्षोरापर्विकं मानं क्षतानामङ्गुलद्वयं ॥ ४९ ॥
 पुण्यं पत्रं खमानेन समिधां तु दद्याद्गुलं ।
 चन्द्रचन्दनकाशीरक्तसूरीयक्षकर्मणः ॥ ५० ॥
 कलायसम्मितानेतान् गुग्गुलुं वदरास्थिवत् ।
 कन्दानामष्टमं भागं जुहुयाद्विधिवत् परं ॥ ५१ ॥
 होमं निर्वस्येदेवं ब्रह्मवोजपदैस्ततः ।
 घृतेन खुचि पूर्णायां निधायधोमुखं सुवं ॥ ५२ ॥
 खुगये पुष्पमारोप्य पश्चाद्दामेन पाणिना ।
 पुनः सव्येन तौ धृत्वा शङ्खसन्निभमुद्रया ॥ ५३ ॥
 समुद्रतोऽर्द्धकायश्च समपादः समुत्थितः ।
 नाभौ तन्मूलमाधाय खुगयव्ययलोचनः ॥ ५४ ॥
 ब्रह्मादिकारणात्यागादिनिःसृत्य सुषुम्णया^(१) ।
 वामस्तनान्तर्नानीय तयोर्मूलमतन्त्रितः ॥ ५५ ॥
 मूलमन्त्रमविस्पष्टं यौघढन्तं समुच्चरेत् ।
 तदग्नौ जुहुयादाज्यं यवसम्मितधारया ॥ ५६ ॥
 आचामं चन्दनं दत्त्वा ताम्बूलप्रमृतीनिपि ।
 भक्त्या तद्भूतिमावन्त्यं विदध्यात्प्रणतिं परां ॥ ५७ ॥
 ततो वज्रिं समभ्यर्च्य षडन्तास्त्रेण संवरान् ।
 संहारमुद्रया हृत्य क्षमस्वेत्यभिधाय च ॥ ५८ ॥
 भासुरान्^(२) परिधीक्षांश्च पूरकेण हृदाऽगुना^(३) ।

१ विनिःसृत्य सपृष्ठया इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः । विनिःसृत्य सपृष्ठया इति
 ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ भासुरानिति च, ग, व, क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ हृदात्मनेति च, ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अदया परयात्सीये खापयेव हृदम्बुजे ॥ ५८ ॥
 सर्वपाकायमादाय कृत्वा मय्यक्षकक्षयं^(१) ।
 अन्तर्बहिर्बलिं दद्यादप्रेय्यां कुण्डसन्निधौ ॥ ६० ॥
 ह्यो हां वज्रेभ्यः खाहा पूर्वे मातृभ्यो दक्षिणे तथा ।
 वायवे हां गन्धेभ्यश्च खाहा तेष्विष्यं बलिः ॥ ६१ ॥
 उत्तरे हाश्च गन्धेभ्य इंशाने हां ग्रहेभ्य उ^(२) ।
 अग्नौ हामसुरेभ्यश्च रक्षोभ्यो नैर्ऋते बलिः ॥ ६२ ॥
 वायव्ये हाश्च मागेभ्यो मरुतेभ्यश्च मध्यतः ।
 हां राशिभ्यः^(३) खाहा वज्रौ विन्धेभ्यो नैर्ऋते तथा ॥ ६३ ॥
 वायव्या^(४) क्षेत्रपालाय अन्तर्बलिबदाकृतः ।
 द्वितीये मय्यक्षे वाक्षे इन्द्रायाभियमाय च ॥ ६४ ॥
 नैर्ऋताय जलेभ्यश्च वायवे अमरदक्षिणे ।
 इंशानाय च पूर्वादीं हीशाने ब्रह्मणे नमः ॥ ६५ ॥
 नैर्ऋते विष्णवे खाहा वायसादेर्वह्निर्बलिः ।
 बलिद्वयगतान्मन्त्रान् संहारमुद्रयाऽऽत्मनि ॥ ६६ ॥

इत्यादिमहापुराणे आधेये अभिकाव्यं नाम

पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ॥

१ कृत्वा च मय्यक्षकक्षयमिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ गन्धेभ्य उ इति न, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ हां अपिभ्य इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ वायव्यामिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः । नैर्ऋते इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

अथ षट्सप्ततिसोऽध्यायः ।

चण्डपूजाकथनं ।

ईश्वर उवाच । ततः शिवान्तिककृत्वा पूजाहोमादिकं मम ।

ग्रहाब्ज भगवन् पुष्पापेक्षामित्यभिधाय च ॥ १ ॥

अर्घ्यादकेन देवाय मुद्रयोद्भवसङ्ख्याया ।

हृदीजपूर्वमूत्रेण स्त्रिरवित्तो निवेदयेत् ॥ २ ॥

ततः पूर्ववदन्त्यर्चं कृत्वा क्षौचेः प्रहस्य च ।

अर्घ्यं पराङ्मुखं दत्त्वा क्षमस्त्रेय्यभिधाय च ॥ ३ ॥

नाराचमुद्रयाऽस्त्रेभ्यः षडन्तेनात्मसङ्घं ।

संहृत्य दिव्यया शिङ्गं मूर्त्तिमन्त्रेण योजयेत् ॥ ४ ॥

स्यङ्खिले तर्जिते देवे मन्त्रसङ्घातमात्मनि ।

नियोज्य विधिनोक्तेन विदधाच्चण्डपूजनं ॥ ५ ॥

सोऽप्येष्टानाय नमो मध्यतश्चण्डमूर्त्तये ।

सोऽभूत्तिसङ्ख्येन्द्राव(१) ह्रं षट्(२) स्वाहा तमारुयेत् ॥ ६ ॥

चण्डहृदयाय ह्रं षट् सोऽप्यष्टशिरसे तथा(३) ।

सोऽप्यष्टशिरस्यै ह्रं षट् चण्डायुः(४) कवचाय च ॥ ७ ॥

चण्डास्त्राय तथा ह्रं षट् चण्डं वज्राभिर्जं स्यादेत् ।

ग्रूचटङ्गधरं कृत्वा साक्षसूचकयुक्तं ॥ ८ ॥

ठङ्कारेऽहं चण्डे(५) वा चतुर्लक्षं प्रपूजयेत् ।

१ सोऽभूत्तिसङ्ख्येन्द्राव इति न, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ह्रं षट् इति न, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ ह्रं षट् चण्डशिरसे इति न, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ ह्रं षट् चण्डायुः इति न, च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ ठङ्कारेऽहं चण्डे इति न, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

यथाशक्ति जपं कुर्यादङ्गानान् दशांशतः ॥ ९ ॥
 गोभूहिरण्यवस्त्रादिमण्यहेमादिभूषणं ।
 विहाय शेषनिर्माल्यं चण्डेशाय निवेदयेत् ॥ १० ॥
 लेङ्गचोद्याद्यनुवरं ताम्बूलं खविलेपनं ।
 निर्माल्यं भोजनं तुभ्यं प्रदत्तन्तु शिवाज्ञया ॥ ११ ॥
 सर्वमेतत् क्रियाकाण्डं मया चण्ड तवाज्ञया ।
 न्यूनाधिकं कृतं मोहात् परिपूर्णं सदाऽस्तु मे ॥ १२ ॥
 इति विज्ञाप्य देवेशं दत्त्वाऽर्घ्यं तस्य संस्मरन् ।
 संहारमूर्त्तिमन्त्रेण शनैः संहारमुद्रया ॥ १३ ॥
 पूरकान्वितमूलेन मन्त्रानात्मनि योजयेत् ।
 निर्माल्यापनयस्थानं लिम्बेद्रोमयवारिणा ।
 प्रोक्ष्यार्घ्यादि विसृज्याथ आचान्तोऽन्यत्समाचरेत् ॥ १४ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये चण्डपूजाकथनं नाम
 षट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ।

कपिलादिपूजाविधनं ।

ईश्वर उवाच । कपिलापूजनं वक्ष्ये रत्नमन्त्रैर्यजेच्च गां ।
 ओं कपिले नन्दे नमः ओं कपिले भद्रिके नमः ॥ १ ॥
 ओं कपिले सुशीले नमः कपिले सुरभिप्रभे ।
 ओं कपिले सुमनसे नमः ओं भुक्तिमुक्तिप्रदे नमः ॥ २ ॥
 सौरभेयि जगन्मातर्देवानाममृतप्रदे ।
 गृहाण वरदे यासमीप्सितार्थं देहि मे ॥ ३ ॥

वन्दिताऽसि वसिष्ठेन विश्वामित्रेण धीमता ।
 कपिले हर मे पापं यन्मया दुष्कृतं कृतं ॥ ४ ॥
 गावो ममाग्रतो नित्यं गावः पृष्ठत एव च ।
 गावो मे हृदये चापि गवां मध्ये वसाम्यहं ॥ ५ ॥
 दत्तं गृह्णन्तु^(१) मे यासं जप्त्वा स्यां निर्मलः शिवः ।
 प्रार्थं विद्यापुस्तकानि गुरुपादौ नमोन्नरः ॥ ६ ॥
 यजेत् स्नात्वा तु मध्याह्ने अष्टपुत्रिकया शिवं ।
 पीठमूर्त्तिशिवार्ङ्गानां पूजा स्यादष्टपुत्रिका ॥ ७ ॥
 मध्याह्ने भोजनागारे सुस्निग्धे पाकमानयेत् ।
 ततो मृत्युञ्जयेनैव वीषडन्तेन सप्तधा ॥ ८ ॥
 जतैः सदभ्रंशङ्खस्थैः सिद्धेत्तं वारिविन्दुभिः ।
 सर्वपाकायमुद्धृत्य शिवाय विनिवेदयेत् ॥ ९ ॥
 अथाहं^(२) चुल्लिकाहोमे विधानाद्योपकल्पयेत्^(३) ।
 विशोध्य विधिना चुल्लीं तदङ्गिं पूरकाङ्गतिं ॥ १० ॥
 ऊत्वा नाभ्यग्निना चैकं ततो रेचकावायुना ।
 वज्रवीजं समादाय कादिस्थानगतिक्रमात्^(४) ॥ ११ ॥
 शिवाग्निस्त्वमिति ध्यात्वा चुल्लिकाग्नौ निवेशयेत् ।
 ओं ह्रां अग्रये नमो वै ह्रां सोमाय वै नमः ॥ १२ ॥
 सूर्याय छहस्पतये प्रजानां प्रतये नमः ।
 सर्वभ्यश्चैव देवेभ्यः सर्वविश्वेभ्य एव च ॥ १३ ॥

१ दत्तं गृह्णाणेति ग, घ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ अन्याहंमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । अन्याहंमिति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ निधानाद्योपकल्पयेदिति घ, ङ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

४ ह्रदि स्थानगतिक्रमेदिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः । कादिस्थानगतिक्रमादिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

हामग्रये स्त्रिचिह्नते पूर्वादावर्चयेदिमान् ।
 स्वाहान्तामाहुतिं दत्वा क्षमयित्वा विसर्जयेत् ॥ १४ ॥
 चुक्ष्वा दक्षिणबाहौ च यजेद्दर्भाय वै नमः ।
 वामबाहवधर्माय काङ्क्षिकादिकभाङ्गके ॥ १५ ॥
 रसपरिवर्त्तमानाय वरुणाय अक्षामग्रये^(१) ।
 विघ्नराजो गृहहारे पेयण्यां सुभगे नमः ॥ १६ ॥
 श्यो रौद्रिके नमो गिरिके^(२) नमश्चोषूखले यजेत् ।
 बलप्रियायायुधाय नमस्ते मुषले यजेत् ॥ १७ ॥
 सम्मार्ज्ज्वा देवतोक्ते कामाय शयनीयके ।
 मध्यस्तम्भे च स्कन्दाय दत्वा वास्तुबलिं ततः ॥ १८ ॥
 भुञ्जीत पात्रे सौवर्णे पद्मिण्यादिदत्तादिके ।
 आचार्यः साधकः पुत्र समयी मौनमास्थितः ॥ १९ ॥
 वटान्नव्याह्वानावाताविसर्ज्य भस्मातकं स्थजेत् ।
 अग्नौ शानं पुरादाय प्राण्याद्यैः प्रणवान्वितैः ॥ २० ॥
 स्वाहान्तेनाहुतौ पञ्च दत्वा दीप्योदराननं ।
 नागः कूर्माऽथ कृकरो देवदत्तो धनञ्जयः ॥ २१ ॥
 एतेभ्य उपवायुभ्यः स्वाहापोशानवारिणा ।
 भक्तादिकं निवेदाय पिबेच्छेधोदकं नरः ॥ २२ ॥
 अमृतोपस्तरणमस्ति प्राण्याहुतीक्ष्णो ददेत् ।
 प्राण्याय स्वाहाऽपानाय समानाय ततस्तथा ॥ २३ ॥
 उदानाय च श्यानाय भुक्त्वा चुक्ष्वाकमाचरेत् ।

१ अक्षामग्रये इति क, चिह्नितपुस्तकपठः ।

२ श्यो रौद्रकोटिगिरिके इति ख, ग, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकपठः ।

अमृतापिधानमसीति शरीरेऽन्नादिवायवः^(१) ॥ २४ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये वास्तुपूजाकथनं नाम
सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथौष्टसप्ततितमोऽध्यायः ।

पवित्रारोहकथनं ।

ईश्वर उवाच । पवित्रारोहकं बल्ये क्रियाणांदिषु पूरकं ।

नित्यं तन्नित्यमुद्दिष्टं नैमित्तिकमद्यापदं ॥ १ ॥

आवाजादिषु ह्येष्टांमथ आवाजभाद्रयोः ।

सितासितासु कर्त्तव्यं चतुर्ह्यष्टमीषु तत् ॥ २ ॥

कुट्यर्थादा ज्ञात्तर्को यावत्तियौ प्रतिपदादिके ।

वज्रिभस्माब्जिकेभास्यनागखन्दाक्षांशूक्षिता ॥ ३ ॥

दुर्गायमेन्द्रगौविन्दस्वरश्चभुवधामुजा^(१) ।

सौवर्खं राजतं ताम्रं कृतादिषु यथाक्रमं ॥ ४ ॥

कक्षौ काष्ठांसजं वापि पटपद्मादिसूत्रकं ।

प्रखवस्त्रममा वज्रिभस्मा नागो गुह्यो हरिः^(१) ॥ ५ ॥

सर्वेशः^(४) सर्वदेवाः स्युः क्रमेण भवतन्मुषु ।

अष्टोत्तरशतान्यर्धं तदर्धं चोत्तमादिकं ॥ ६ ॥

एकाक्षौल्याऽथवा सूर्यैस्त्रिंशताऽप्यष्टयुक्ताया ।

१ शरीरोन्नादवायव इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ स्वधामुजामिति च, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ गुह्यो रविरिति च, न, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ सदेव इति च, न, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

पञ्चाशता वा कर्त्तव्यं तुल्यग्रन्थान्तरालकं ॥ ७ ॥
 द्वादशाङ्गुलमानानि व्यासादष्टाङ्गुलानि च ।
 लिङ्गविस्तारमानानि चतुरङ्गुलानि वा ॥ ८ ॥
 तथैव पिण्डिकास्पर्शं चतुर्थं सर्वदेवतं ।
 गङ्गावतारकं कार्यं सृजातेन सुधौतकं ॥ ९ ॥
 ग्रन्थं कुर्याच्च वामेन अघोरेणाथ शोधयेत् ।
 रत्नयेत् पुरुषेणैव रत्नचन्दनकुङ्कुमैः ॥ १० ॥
 कस्तूरीरोषणाचन्द्रैर्हृदिद्रागैरिकादिभिः ।
 ग्रन्थयो दश कर्त्तव्या अथवा तन्तुसङ्ख्या ॥ ११ ॥
 अन्तरं वा यथाशोभमेकद्विचतुरङ्गुलं ।
 प्रकृतिः पौरुषी बीरा चतुर्थी त्वपराजिता ॥ १२ ॥
 जयाऽन्या विजया षष्ठी अजिता च सदाश्रिता ।
 मनोन्मनी सुर्वमुखी ग्रन्थयोऽभ्यधिकाः शुभाः ॥ १३ ॥
 कार्य्या वा चन्द्रवक्त्रकर्पविभं^(१) शिववद्बुद्धि ।
 एकैकं निजमूर्त्तौ वा पुनके गुरुके गणो^(१) ॥ १४ ॥
 स्यादेकैकं तथा द्वारदिकपालकलशादिषु ।
 हस्तादिनवहस्तान्तं लिङ्गानां स्यात्पवित्रकं ॥ १५ ॥
 अष्टाविंशतितो यद्दं दशभिर्हृशभिः क्रमात् ।
 द्वाङ्गुलाभ्यन्तराक्षत्र क्रमादेकाङ्गुलान्तराः ॥ १६ ॥
 ग्रन्थयो मानमप्येषां लिङ्गविस्तारसंस्मृतं ।
 सप्तम्यां वा ज्योदशां कृतनित्यक्रियः शुचिः ॥ १७ ॥
 भूषयेत् पुष्पवस्त्राद्यैः सायाङ्गे यागमन्दिरं ।

१ चन्द्रवक्त्रकर्पविभमिति ख, ग, ड, चिह्नितपुस्तकत्रयपाठः ।

२ पुनके गुरुके गणो रति ख, ड, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

कृत्वा नैमित्तिकीं सन्धां विशेषेण च तर्पणं ॥ १८ ॥
 परिगृहीते भूभागे पवित्रे सूर्यमर्चयेत्^(१) ।
 आचम्य सकलीकृत्य प्रणवार्धकरो गुरुः ॥ १९ ॥
 द्वाराण्यस्त्रेण सम्प्राप्य पूर्वादिक्रमतोऽर्चयेत् ।
 ह्यं शान्तिकलादाराय तथा विद्याकलात्मने ॥ २० ॥
 निरुक्तिकलादाराय प्रतिष्ठात्यकलात्मने ।
 तच्छालयोः प्रतिहारं द्वौ द्वौ द्वाराधिपौ यजेत् ॥ २१ ॥
 नन्दिने महाकालाय भृङ्गिणेऽथ गणाय च ।
 वृषभाय च स्कन्दाय देव्यै चण्डाय च क्रमात् ॥ २२ ॥
 नित्यं च द्वारपालादीन् प्रविश्य द्वारपश्चिमे ।
 इष्टा वाक्त्तुं भूतशुद्धिं विशेषार्धकरः शिवः ॥ २३ ॥
 प्रोक्षणाद्य^(२) विधायाथ यज्ञसम्भारकृद्भरः ।
 मन्त्रयेद्भद्रं वाद्यैः पुष्पाद्यैश्च हृदादिभिः ॥ २४ ॥
 शिवहस्तं विधायेत्य^(३) स्थापितस्य धिरोपयेत् ।
 शिवोऽहमादिः सर्वज्ञो मम यज्ञप्रधानता ॥ २५ ॥
 अत्यर्थं भावयेद्देवं ज्ञानखड्गकरो गुरुः ।
 नेर्कृतीं दिशमासाद्य प्रक्षिपेदुदगाननः ॥ २६ ॥
 अर्घ्याम्बु पद्मगन्धश्च समस्तान् मखमण्डपे ।
 चतुष्पथान्तसंस्कारैर्वीक्षणाद्यैः^(४) घुसंस्कृतैः ॥ २७ ॥
 विजिप्य विकिरास्तत्र कुशकूर्चापसंहरेत्^(५) ।

१ मूर्चिते सूर्यमर्चयेदिति ख, ग, घ, ङ, चिह्नितपुस्तकचतुष्टयपाठः ।

२ प्रोक्षणमिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ विधायेकमिति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ ब्राह्मणसौरिणि ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ दशकूर्चापसंहरेदिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

तानीशदिशि^(१) वर्द्धन्यामासनायौपकल्पयेत् ॥ २८ ॥
 नैऋते वास्तुगोवाणां द्वारे लक्ष्मीं प्रपूजयेत् ।
 पश्चिमाभिमुखं कुम्भं सर्वधान्योपरि स्थितं ॥ २९ ॥
 प्रणवेन वृषारूढं सिंहस्थां वर्द्धनीन्ततः ।
 कुम्भे साङ्गं शिवन्देवं वर्द्धन्यामस्त्रमर्चयेत् ^(२) ॥ ३० ॥
 दिक्षु ब्रह्मादिदिक्पालान् विष्णुब्रह्मशिवादिकान् ^(३) ।
 वर्द्धनीं सम्यगादाय घटपृष्ठानुगामिनीं ॥ ३१ ॥
 शिवाङ्गां श्रावयेन्मन्त्रो पूर्वादीशानगौचरं ।
 अविच्छिन्नपथोधारां मूलमन्त्रमुदीरयेत् ॥ ३२ ॥
 समन्ताद् भ्रामयेदेनां रक्षार्थं शस्त्ररूपिणीं ।
 पूर्वं कलशमारोप्य शस्त्रार्थन्तस्य ^(४) वामतः ॥ ३३ ॥
 समयासनके कुम्भे यजेद्देवं स्थिरासने ।
 वर्द्धन्यां प्रणवस्थायामायुधन्तदनु द्वयोः ॥ ३४ ॥
 भगलिङ्गसमायोगं विदध्यास्त्रिङ्गमुद्रया ।
 कुम्भे निवेश्य बोधासिं मूलमन्त्रजपन्तथा ॥ ३५ ॥
 तद्दर्शनेन वर्द्धन्यां रक्षां विज्ञापयेदपि ^(५) ।
 गणेशं वायवेऽभ्यर्च्य चरं पञ्चामृतादिभिः ॥ ३६ ॥
 स्नापयेत् पूर्ववत् प्रार्थ्य ^(६) कुण्डे च शिवपावकं ^(७) ।

१ अनीशदिशि इति ख, ऊ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ वर्द्धन्यां शस्त्रमर्चयेदिति म, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ विष्णु ब्रह्मावसानकामिति ख, ऊ, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

४ शस्त्रालभस्येति क, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

५ रक्षां च कारयेत् सदेति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

६ पूर्ववत् स्नापयेत् प्रार्थयेदिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः । स्नापयेत् पूर्ववत् अग्नि-
 मिति ऊ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

७ कुम्भे वा शिवमर्चयेदिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

विधिवच्च चरं कृत्वा सम्पाताकृतिशोधितं ॥ ३७ ॥
 देवाग्र्यात्मविभेदेन दद्यात् तं विभजेत्त्रिधा ।
 दत्त्वा भागौ शिवाभिभ्यां संरक्षेद्भागमात्मनि ॥ ३८ ॥
 शरेण वस्त्रं वा देयं पूर्वतो दत्तधावनं ।
 तस्माद्गौराशिलाभ्यां वा दक्षिणे पश्चिमे मुरं ॥ ३९ ॥
 सद्योजातेन च हृदा चोत्तरे वामनीकृतं^(१) ।
 जलं^(२) वामेन शिरसा ईशे गन्धान्वितं जलं ॥ ४० ॥
 पञ्चगव्यं पलाशादिपुटकं वै समन्ततः ।
 शेषान्यां कुसुमं दद्यादाभेद्यां दिशि रोचनां ॥ ४१ ॥
 अगुरुं निःशृङ्गताशायां वायव्यां च चतुःसमं ।
 होमद्रव्याणि सर्वाणि सद्योजातैः कुशैः सह ॥ ४२ ॥
 दद्यात्तसूत्रकौपीनभिक्षापात्राणि^(३) रूपिणे ।
 कज्जलं कुङ्कुमनैलं शलाकां केशशोधनीं ॥ ४३ ॥
 ताम्बूलं दर्पणं दद्यादुत्तरे रोचनामपि ।
 आसनं पादुके पात्रं योगपट्टतपत्रकं ॥ ४४ ॥
 शेषान्यामीशमन्त्रेण दद्यादीशानतुष्टये ।
 पूर्वस्याक्षरकं सान्ध्यं दद्याद्भुजादिकं नवे ॥ ४५ ॥
 पवित्राणि समादाय प्रोक्षितान्यर्घ्यवारिणा ।
 संहितामन्त्रपूतानि नीत्वा पावकसन्निधिं ॥ ४६ ॥
 कृष्णाजिनादिनाऽऽच्छाद्य स्मरन् संवत्सरात्मकं ।
 साक्षिण्यं सर्वकृत्त्वानां गोमारं शिवमथयं ॥ ४७ ॥

१ सद्योजातेन च हृदा चोत्तरे वामनीयकमिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः । सद्यो-
 जातेन च हृदा चोत्तरे वाम निष्कलमिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ फलमिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ दद्यात्तसूत्रकौपीनतीर्थपात्राणि इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

स्वेति हेति प्रयोगेण मन्त्रसंहितया पुनः ।
 शोधयेच्च पवित्राणि वाराणामेकविंशतिं ॥ ४८ ॥
 गृह्णादि वेष्टयेत्सूत्रैर्गन्धाद्यं^(१) रवये ददेत् ।
 पूजिताय समाचम्य^(२) कृतन्यासः कृतार्घ्यकः ॥ ४९ ॥
 नन्द्यादिभ्योऽथ^(३) गन्धाख्यं^(४) वास्तोश्चाथ प्रविश्य च ।
 शस्त्रेभ्यो लोकपालेभ्यः खनाम्ना शिवकुम्भयो ॥ ५० ॥
 वर्द्धन्यै विघ्नराजाय गुरवे ह्यात्मने यजेत् ।
 अथ सर्वोषधीलितं धूपितं पुष्पद्रवया ॥ ५१ ॥
 अमन्त्रं च पवित्रं^(५) तत् विधायाञ्जलिमध्यगं ।
 ओं समस्तविधिच्छिद्रपूरणे च विधिं प्रति ॥ ५२ ॥
 प्रभवामन्त्रयामि त्वां त्वदिच्छावाप्तिकारिकां ।
 तत्सिद्धिमनुजानीहि यजतस्त्रिदचित्पते ॥ ५३ ॥
 सर्वथा सर्वदा शम्भो नमस्तेऽस्तु प्रसीद मे ।
 अमन्त्रितोऽसि देवेश सह देव्या गणेश्वरैः ॥ ५४ ॥
 मन्त्रेशैर्लोकपालैश्च सहितः परिचारकैः^(६) ।
 निमन्त्रयाम्यहन्तुभ्यं प्रभाते तु पवित्रकं ॥ ५५ ॥
 नियमञ्च करिष्यामि परमेश तवाज्ञया ।
 इत्येवन्देवमामन्त्रं रेचकेनामृतीकृतं ॥ ५६ ॥
 शिवान्तं मूलमुच्चार्य तच्छिवाय निवेदयेत् ।

१ गन्धाख्यमिति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ पूजनार्थं समाचम्य इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ रव्यादिभ्योऽथेति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ गन्धाख्यमिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ अमन्त्रञ्चपवित्रमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

६ परिचारकैरिति ग, ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

जपं स्तोत्रं प्रणामञ्च कृत्वा शम्भुं क्षमापयेत् ॥ ५७ ॥
 ऊत्वा चरोस्तृतीयांशं तद्द्वीत शिवामये^(१) ।
 दिग्वासिभ्यो दिगीशेभ्यो भूतमाह्वयेभ्य उ^(२) ॥ ५८ ॥
 रुद्रेभ्यः क्षेत्रपादिभ्यो^(३) नमः स्वाहा बलिस्त्वयं ।
 दिङ्नागाद्यैश्च पूर्वोदौ क्षेत्राय चाग्नये बलिः ॥ ५९ ॥
 समाचम्य विधिच्छिद्रपूरकं ह्योममाचरेत् ।
 पूर्णां व्याहृतिहोमञ्च कृत्वा रुन्धीत पावकं ॥ ६० ॥
 तत ओममये स्वाहा स्वाहा सोमाय चैव हि ।
 ओमघ्नौघोमाभ्यां स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते तथा ॥ ६१ ॥
 इत्याहुतिवतुष्कन्तु दत्वा कुर्यात्तु योजनां ।
 वज्रिकुण्डाच्चितं देवं मण्डलाभ्यर्च्यते शिवे ॥ ६२ ॥
 नाडीसन्धानरूपेण विधिना योजयेत्ततः ।
 वंशादिपात्रे विन्यस्य अस्त्रञ्च हृदयन्ततः ॥ ६३ ॥
 अधिरोप्य पवित्राणि कलाभिर्वाऽथ मन्त्रयेत् ।
 घटङ्कं ब्रह्ममूर्त्तैर्वा हृदम्नास्त्रञ्च योजयेत् ॥ ६४ ॥
 विधाय सूत्रैः संवेष्ट्य पूजयित्वाऽङ्गसम्भवेः^(४) ।
 रक्षार्थं जगदीशाय भक्तिनमः समर्पयेत् ॥ ६५ ॥
 पूजिते पुष्पधूपद्यैर्दत्वा सिद्धान्तपुस्तके ।
 गुरोः पादान्तिकं गत्वा भक्त्या दद्यात् पवित्रकं ॥ ६६ ॥
 निर्गत्य वह्निराचम्य गौमये मण्डलत्रये ।

१ शिवाज्ञया इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ भूतमातृगणेषु फडिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ रुद्रेभ्यः क्षेत्रपालेभ्य इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ पूजयित्वा ततः शिवसिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः । पूजयित्वाऽथ सङ्घट्टैरिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

पद्मगव्यश्च बन्दन्तधावनश्च क्रमाद् यजेत् ॥ ६७ ॥
 आचान्तो मन्त्रसम्बद्धः कृतसङ्कीर्तजागरः ।
 स्वपेदन्तः स्मरन्नीशं बुभुक्षुर्दभंसंस्तरे ॥ ६८ ॥
 अनेनैव प्रकारेण मुमुक्षुरपि संविशेत् ।
 केवलभस्मशय्यायां सोपवासः समाहितः ॥ ६९ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये पवित्राधिवासनविधिर्नाम
 अष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अथैकोनाशीतितमोऽध्यायः ।

पवित्रारोहणविधिः ।

ईश्वर उवाच । अथ प्रातः समुत्थाय कृतस्नानः समाहितः ।
 कृतसंस्थार्चनौ मन्त्री प्रविश्य मलमण्डपं ॥ १ ॥
 समादाय पवित्राणि अविस्मर्जितदैवतः ।
 ऐशान्यां भाजने शुद्धे स्थापयेत् कृतमण्डले ॥ २ ॥
 ततो विसर्ग्य देवेशं निर्माल्यमपनीय च ।
 पूर्ववद् भूतले शुद्धे कृत्वाङ्गिकमथ दयं ॥ ३ ॥
 आदित्यद्वारदिक्पालकुम्भेशानौ शिवेऽनले^(१) ।
 नैमित्तिकौ सविस्तारौ कुर्यात् पूजां विशद्यतः ॥ ४ ॥
 मन्त्राणां तर्पणं प्रायश्चित्तश्चोमं शरात्मना^(२) ।
 अष्टोत्तरशतं कृत्वा दद्यात् पूर्णाङ्गतिं शनैः ॥ ५ ॥

१ आदित्यद्वारदिक्पालान् स्वन्देशानौ शिवेऽनले इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ शराणुनेति घ, क, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

पवित्रं भानवे दत्त्वा समाचम्य ददीत च ।
 द्वारपालादिदिक्पालकुम्भवर्द्धनिकादिषु ॥ ६ ॥
 सन्निधाने ततः शम्भोरुपविष्टं निजासने ।
 पवित्रमात्मने दद्याद्गणाय गुरुवक्त्रये ॥ ७ ॥
 ओं काशात्मना त्वया देव यद्विष्टं मामके विधौ^(१) ।
 कृतं क्लिष्टं समुत्सृष्टं कृतं गुप्तञ्च यत् कृतं ॥ ८ ॥
 तदस्तु क्लिष्टमक्लिष्टं कृतं क्लिष्टमसंस्कृतं^(२) ।
 सर्वात्मनाऽमुना शम्भो पवित्रेण त्वदिच्छया ॥ ९ ॥
 ओं पूरयमखत्रतं नियमेनैश्वराय स्वाहा ।
 आत्मतत्त्वे प्रकृत्यन्ते पालिते पद्मयोनिना ॥ १० ॥
 मूलं खयान्तमुच्चार्य पवित्रेणार्चयेच्छिवं ।
 विद्यातत्त्वे च विद्यान्ते विष्णुकारणपालिते ॥ ११ ॥
 ईश्वरान्तं समुच्चार्य पवित्रमधिरोपयेत् ।
 शिवान्ते शिवतत्त्वे च रुद्रकारणपालिते ॥ १२ ॥
 शिवान्तं मन्त्रमुच्चार्य तस्मै देयं पवित्रकं ।
 सर्वकारणपालेषु शिवमुच्चार्य सुव्रत^(३) ॥ १३ ॥
 मूलं खयान्तमुच्चार्य दद्याद्गङ्गावतारकं^(४) ।
 आत्मविद्याशिवैः प्रोक्तं मुमुक्षूणां पवित्रकं ॥ १४ ॥
 विनिर्दिष्टं बुभुक्षूणां शिवतत्त्वात्मभिः क्रमात् ।
 स्वाहान्तं वा नमोऽन्तं वा मन्त्रमेवामुदीरयेत् ॥ १५ ॥
 ओं ह्रीं आत्मतत्त्वाधिपतये शिवाय स्वाहा ।

१ प्रमुक्तं मामकेविधौ इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ कृतं यच्च वषट्कृतमिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ सर्वतत्त्वेषु सुव्रत इति ख, ग, क, चिह्नितपुस्तकवचनपाठः ।

४ दद्याद्गङ्गावतारकमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

ओं ह्रीं विद्यातत्त्वाधिपतये शिवाय स्वाहा ।
 ओं ह्रीं शिवतत्त्वाधिपतये शिवाय स्वाहा ।
 ओं ह्रीं सर्वतत्त्वाधिपतये शिवाय स्वाहा ।
 नत्वा गङ्गावतारन्तु प्रार्थयेत्तं कृताञ्जलिः ।
 त्वङ्गतिः सर्वभूतानां संस्थितस्त्वस्वराचरे ॥ १६ ॥
 अन्तस्वारेण भूतानां^(१) द्रष्टा त्वं परमेश्वर ।
 कर्मणा मनसा वाचा त्वत्तो नान्या गतिर्मम ॥ १७ ॥
 मन्त्रहीनं क्रियाहीनं द्रव्यहीनञ्च यत् कृतं ।
 जपहोमार्चनैर्हीनं कृतं नित्यं मया तव ॥ १८ ॥
 अकृतं वाक्यहीनं च तत् पूरय महेश्वर^(२) ।
 सुपूतस्त्वं परेशान^(३) पवित्रं पापनाशनं ॥ १९ ॥
 त्वया पवित्रितं सर्वं जगत् स्थावरजङ्गमं ।
 खण्डितं यन्मया देव व्रतं वैकल्पयोगतः ॥ २० ॥
 एकीभवतु तत् सर्वं तवाज्ञासूत्रगुम्फितं ।
 जपं निवेद्य देवस्य भक्त्या स्तोत्रं विधाय च ॥ २१ ॥
 नत्वा तु गुरुणादियं गृह्णीयाद्वियमग्नरः ।
 चतुर्मासं त्रिमासं वा ब्रह्मेकाहमेव च ॥ २२ ॥
 प्रणम्य क्षमयित्वेशं गत्वा कुण्डान्तिकं व्रती ।
 पावकस्थे शिवेऽप्येवं पवित्राणां चतुष्टयं ॥ २३ ॥
 समारोप्य समभ्यर्च्य पुष्पधपाक्षतादिभिः ॥
 अन्तर्बलिं पवित्रञ्च रुद्रादिभ्यो निवेदयेत् ॥ २४ ॥
 प्रविश्यान्तः शिवं स्तुत्वा सप्रणामं क्षमापयेत् ।

१ अन्तस्वर त्वं भूतानामिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ परिपूर्णं करो तु मे इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ अमृतस्त्वं परेशान इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

प्रायश्चित्तकृतं होमं कृत्वा ऊत्वा च पायसं ॥ २५ ॥

शनैः पूर्णाहुतिं दत्वा वज्रिसं विसृजेच्चिवं ।

होमं व्याहृतिभिः कृत्वा बन्धाम्निकुर्यादनन्तं ॥ २६ ॥

अमरादिभ्यस्ततो दद्यादाहुतीनां चतुष्टयं ।

दिक्पतिभ्यस्ततो दद्यात्^(१) सप्तविं वह्निर्बलिं ॥ २७ ॥

सिद्धान्तपुस्तके दद्यात् सप्रमाणं पवित्रकं ।

ओं हं भूः स्वाहा । ओं हं भुवः स्वाहा । ओं हं स्वः
स्वाहा । ओं हं भूर्भुवः स्वः स्वाहा ।

होमं व्याहृतिभिः कृत्वा दत्वाऽऽहुतिचतुष्टयं ॥ २८ ॥

ओं हं अग्नये स्वाहा । ओं हं सोमाय स्वाहा । ओं हं अधी-
षोमाभ्यां स्वाहा । ओं हं अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा ।

गुरुं शिवमिवाभ्यर्च्य वस्त्रभूषादिविस्तरैः ।

समग्रं सफलं तस्य क्रियाकाण्डादि वार्षिकं ॥ २९ ॥

यस्य तुष्टो गुरुः सम्यगित्याह परमेश्वरः ।

इत्थं गुरोः समारोप्य हृदालम्बिपवित्रकं ॥ ३० ॥

द्विजादीन् भोजयित्वा तु भक्त्या वस्त्रादिकं ददेत् ।

दानेनानेन देवेश प्रीयतां मे सदा शिवः ॥ ३१ ॥

भक्त्या स्नानादिकं प्रातः कृत्वा शम्भोः समाहरेत् ।

पवित्राण्यष्टपुष्पैस्तं पूजयित्वा विसर्जयेत् ॥ ३२ ॥

नित्यं नैमित्तिकं कृत्वा विस्तरैश्च यथा पुग ।

पवित्राणि समारोप्य प्रणम्याग्नौ शिवं यजेत् ॥ ३३ ॥

प्रायश्चित्तं ततोऽग्रेण कृत्वा^(२) पूर्णाहुतिं यजेत् ।

१ दिक्पालेभ्यस्ततो दत्तेति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ततोऽग्रेण कृत्वेति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

भुक्तिकामः शिवायाय कुर्यात् कर्मसमर्पणं ॥ ३४ ॥
 त्वत्प्रसादेन कर्मदं ममास्तु फलसाधकं ।
 मुक्तिकामस्तु कर्मदं मास्तु मे नाथ बन्धकं ॥ ३५ ॥
 वज्रिस्थं नाडीयोगेन शिवं संयोजयेच्छिवे ।
 हृदि न्यस्याग्निसङ्घातं पावकं च विसर्जयेत् ॥ ३६ ॥
 समाचम्य प्रविशान्तः कुम्भानुगतसंवरान् ।
 शिवे संयोज्य साक्षेपं क्षमस्वेति विसर्जयेत् ॥ ३७ ॥
 विस्तृत्य शोकपालादीनादयेशात् पवित्रकं ।
 सति चण्डेश्वरे पूजां कृत्वा दत्त्वा पवित्रकं ॥ ३८ ॥
 तन्निर्माल्यादिकं तस्मै सपवित्रं समर्पयेत् ।
 अथवा स्थण्डिले चण्डं विधिना पूर्ववदजेत् ॥ ३९ ॥
 यत् किञ्चिद्विधिकं कर्म कृतं न्यूनाधिकं मया ।
 तदस्तु परिपूर्णं मे चण्ड नाथ तवाक्षया ॥ ४० ॥
 इति विज्ञाप्य देवेशं नत्वा क्षुत्वा विसर्जयेत् ।
 त्यक्तनिर्मात्यकः शुद्धः स्नापयित्वा शिवं यजेत् ।
 पञ्चयोजनसंस्थोऽपि पवित्रं गुरुसन्निधौ ॥ ४१ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये पवित्रारोहणं नाम
 एकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ अशीतितमोऽध्यायः ।

दमनकारोहणविधिः ।

इंश्वर उवाच । वक्ष्ये दमनकारोहविधिं पूर्ववदाचरेत् ।

हरकोपात् पुरा जातो भैरवो दमिताः सुराः ॥ १ ॥

तेनाथ शतो विटपो भवेति त्रिपुरारिणा ।
 प्रसन्नेनेदितं चेदं पूजयिष्यन्ति ये नराः ॥ २ ॥
 परिपूर्णफलं तेषां नान्यथा ते भविष्यति ।
 सप्तम्यां वा त्रयोदश्यां दमनं संहितात्मभिः ॥ ३ ॥
 समूज्य बोधयेद्दत्तं भववाक्येन मन्त्रवित् ।
 हरप्रसादसम्भूतं तमुजं सन्निधीभव ॥ ४ ॥
 शिवकार्यं समुद्दिश्य नेतव्योऽसि शिवाज्ञया ।
 गृहेऽप्यामन्त्र्यं कुर्यात् सायाह्ने चाधिवासनं ॥ ५ ॥
 यथाविधि समभ्यर्च्य सूर्यश्चन्द्रपावकान् ।
 देवस्य पश्चिमे मूलं दद्यात्तस्य मृदा युतं ॥ ६ ॥
 वामेन शिरसा वाऽथ नासं धार्मी तथोत्तरे ।
 दक्षिणे भग्नपत्रं प्राच्यां पुत्र्यं च धारणं ॥ ७ ॥
 पुटिकास्थं फलं मूलमथैशान्यां यजेष्ट्विवं ।
 पञ्चाङ्गमङ्गलौ कृत्वा आमन्त्र्य शिरसि न्यसेत् ॥ ८ ॥
 आमन्त्रितोऽसि देवेश प्रातःकाले^(१) मया प्रभो ।
 कर्त्तव्यस्तपसो लाभः पूर्णं सर्वं तवाज्ञया ॥ ९ ॥
 मूलेन शेषं पात्रस्थं पिधायाय पवित्रकं ।
 प्रातः सुात्वा जगन्नाथं गन्धपुष्पादिभिर्यजेत्^(२) ॥ १० ॥
 नित्यं नैमित्तिकं कृत्वा दमनैः पूजयेत्ततः ।
 शेषमङ्गलिमादाय आत्मविद्याशिवात्मभिः ॥ ११ ॥
 मूलाद्वैरीश्वरान्तेष्व चतुर्थाङ्गलिना ततः ।
 ओं ह्रीं मन्त्रेश्वराय मन्त्रं पूरय पूरय शूलपात्रये नमः ।

१ देवेश पूजाकाले इति न, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ गन्धपुष्पादिनार्चयेदिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

शिवं वङ्गिं च सम्पूज्य गुरुं प्रार्थाय बोधयेत् ॥ १२ ॥

भगवन्नतिरिक्तं वा हीनं वा यन्मया कृतं ।

सर्वं तदस्तु सम्पूर्णं यच्च दामनकं मम ।

सकलं चैत्रमासीत्यं फलं प्राप्य दिवं व्रजेत् ॥ १३ ॥

इत्यादिमहापूराणे अभिगे दमनकारो ह्यणविधिर्नाम

अशीतितमोऽध्यायः ॥

अथैकाशीतितमोऽध्यायः ।

सम्यदीक्षाविधानं ।

ईश्वर उवाच । वक्ष्यामि भोगमोक्षार्थं दीक्षां पापक्षयङ्करि ।

मलमायादिपाशानां विक्षेपः क्रियते यथा ॥ १ ॥

ज्ञानञ्च अन्यते शिष्ये सा दीक्षा भुक्तिमुक्तिदा ।

विज्ञातकलनामैको द्वितीयः प्रलयाकलः^(१) ॥ २ ॥

तृतीयः सकलः शास्त्रेऽनुयाह्यस्त्रिविधो मतः ।

तत्राद्यो मलमात्रेण मुक्तोऽनयो मलकर्मभिः ॥ ३ ॥

कलादिभूमिपर्यन्तं स्वैस्तु सकलो युतः ।

निराधाराऽथ साधारा दीक्षाऽपि द्विविधा मता ॥ ४ ॥

निराधारा द्वयोस्तेषां साधारा सकलस्य तु ।

आधारनिरपेक्षेण क्रियते शम्भुचर्यया ॥ ५ ॥

तीव्रशक्तिनिपातेन निराधारेति सा स्मृता ।

आचार्यमूर्त्तिमास्थाय मायातीत्रादिभेदया ॥ ६ ॥

शक्त्या यां कुर्वते शम्भुः सा साधिकरणो यते ।

१ प्रलयानल इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । प्रलयात्मक इति ड, चिह्नितपुस्तक-

इयं चतुर्विधा प्रोक्ता सवीजा वीजवर्जिता ॥ ७ ॥
 साधिवारानधिकारा यथा तदभिधीयते ।
 समयाचारसंयुक्ता सवीजा जायते षष्ठां ॥ ८ ॥
 निर्वीजा तत्समर्थानां समयाचारवर्जिता ।
 नित्ये नैमित्तिके काम्ये यतः स्यादधिकारिता ॥ ९ ॥
 साधिकारा भवेद्दीक्षा साधकाचार्य्ययोरतः ।
 निर्वीजा दीक्षितानान्तु यदास मम पुत्रयोः ॥ १० ॥
 नित्यमार्चाधिकारस्तादीक्षा निरधिकारिका ।
 द्विविधेयं द्विरूपा हि प्रत्येकमुपजायते ॥ ११ ॥
 एका क्रियावती तत्र कुण्डमण्डलपूर्विका ।
 मनोव्यापारमात्रेण या सा ज्ञानवती मता ॥ १२ ॥
 इत्थं लब्धाधिकारेण दीक्षाऽऽचार्य्येण साध्यते ।
 स्वन्दीक्षां गुरुः कुर्यात् कृत्वा नित्यक्रियां ततः^(१) ॥ १३ ॥
 प्रणवार्घ्यकराभ्योजकतद्वाराधिपार्चनः ।
 विघ्नानुत्सार्य्य देहल्यां न्यस्यास्त्रं स्वासने स्थितः ॥ १४ ॥
 कुर्वीत भूतसशुद्धिं मन्त्रयोगं यथोदितं ।
 तिलतण्डुलसिद्धार्थकुण्डूर्वाक्षतौदकं ॥ १५ ॥
 सयवक्षीरनीरञ्च विशेषार्घ्यमिदन्ततः ।
 तदम्बुना द्रव्यशुद्धिं तिलकं स्वासनात्मनोः ॥ १६ ॥
 पूजनं मन्त्रशुद्धिञ्च पञ्चगव्यञ्च पूर्ववत् ।
 लाजचन्दनसिद्धार्थभस्मदूर्वाक्षतं^(१) कुशान् ॥ १७ ॥
 विकिरान् शुद्धलाजांस्तान् सधूपानस्त्रमन्त्रितान् ।

१ कृतनित्यक्रियादय इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ भस्मदूर्वाक्षतानिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

शस्त्रास्तु^(१) प्रोक्षितानेतान् कवचेनावगुच्छितान् ॥ १८ ॥
 नानाप्रहरणाकारान् विघ्नौघविनिवारकान् ।
 दर्भाणान्ताश्चमानेन कृत्वा षट्त्रिंशता दक्षैः ॥ १९ ॥
 सप्तजतं शिवास्त्रेण वेणीं बोधासिमुत्तमं ।
 शिवमात्मानि विन्यस्य सृष्ट्याधारमभीप्सितं ॥ २० ॥
 निष्कलं च शिवं न्यस्य शिवोऽहमिति भावयेत् ।
 उष्णौघं शिरसि न्यस्य अलं कुर्व्यात्स्वदेहकं ॥ २१ ॥
 गन्धमण्डनकं स्त्रीये विदध्यादक्षिणे करे ।
 विधिनाऽन्नार्चयेद्दीपमित्थं स्याच्छिवमस्तकं ॥ २२ ॥
 विन्यस्य शिवमन्त्रेण भास्वरं निजमस्तके ।
 शिवाद्भिन्नमात्मानं कर्त्तारं भावयेद्यथा ॥ २३ ॥
 मण्डले कर्मणां साक्षी कलशे यज्ञरक्षकः ।
 होमाधिकरणं वक्रौ शिथ्ये पाशविमोचकः^(२) ॥ २४ ॥
 स्वात्मन्यनुगृहीतेति घडाधारो य ईश्वरः ।
 सोऽहमेवेति कुर्वीत भावं स्थिरतरं पुनः ॥ २५ ॥
 ज्ञानखड्गकरः स्थित्वा नैर्ऋत्याभिमुखो नरः ।
 सार्चांस्तुपञ्चगव्याभ्यां प्रोक्षयेद्वागममण्डपं ॥ २६ ॥
 सतुष्पयान्तसंस्कारैः संस्कार्यादीक्षणादिभिः ।
 विक्षिप्य विकिरांस्तत्र कुशकूर्चोपसंहरेत् ॥ २७ ॥
 तानीशदिशि वर्द्धनग्रामासनायोपकल्पयेत् ।
 नैर्ऋते वास्तुगीर्वाणान् दारे लक्ष्मीं प्रपूजयेत् ॥ २८ ॥
 आप्ये रत्नैः पूरयन्तीं हृदा मण्डपं लपिणीं ।

१ अस्त्रास्तु इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ शिथ्ये पाशविमोचक इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

साम्बुवस्त्रे सरले च धानग्रस्त्रे पश्चिमानने ॥ २८ ॥
 येशे कुम्भे यजेत्कुम्भं शक्तिं कुम्भस्य दक्षिणे ।
 पश्चिमस्यान्तु सिंहस्थां वर्द्धनीं खड्गरूपिणीं ॥ ३० ॥
 दिक्षु शक्तादिदिक्षापालान्विष्णुनान् प्रणवासनान् ।
 वाहनायुधसंयुक्तान् हृदाऽभ्यर्थ्य स्वनामभिः ॥ ३१ ॥
 प्रथमन्तां समादाय कुम्भस्याप्राभिगामिनीं ।
 अविच्छिन्नपयोधारां भ्रामयित्वा प्रदक्षिणं ॥ ३२ ॥
 शिवाक्षां लोकपालानां आचयेन्मूलमुच्चरन् ।
 संरक्षत यथायोगं कुम्भं धृत्वाऽथ तां धरेत् ॥ ३३ ॥
 ततः स्थिरासने कुम्भे साङ्गं सम्पूज्य शङ्करं ।
 विनग्रस्य शोधमध्वानं वर्द्धनग्रामस्त्रमर्चयेत् ॥ ३४ ॥

ओं हः अस्त्रासनाय ह्रं फट् । ओं ओं अस्त्रमूर्तये नमः । ओं
 ह्रं फट् पाशपतास्त्राय नमः । ओं ओं हृदयाय ह्रं फट् नमः ।
 ओं श्रीं शिरसे ह्रं फट् नमः । ओं यं शिखायै ह्रं फट् नमः । ओं
 गं कवचाय ह्रं फट् नमः । ओं फट् अस्त्राय ह्रं फट् नमः^(१) ।

चतुर्वक्त्रं सद्युच्च स्मरेदस्त्रं सशक्तिकं ।

समुद्गरविशूलासिं सूर्य्यकोटिसमप्रभं ॥ ३५ ॥

भगलिङ्गसमायोगं विदध्यास्त्रिङ्गमुद्रया ।

१ ओं हः अस्त्रासनाय ह्रं फट् । ओं ओं अस्त्रमूर्तये नमः । ओं पशून् ह्रं फट्
 पाशपतास्त्राय नमः । ओं हृदयाय ह्रं फट् नमः । ओं श्रीं शिरसे ह्रं फट् नमः । ओं
 यं शिखायै ह्रं फट् नमः । ओं कवचाय ह्रं फट् नमः । इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।
 ओं हः अस्त्रासनाय ह्रं फट् । ओं ओं अस्त्रमूर्तये नमः । ओं ह्रं ह्रं फट् पाश-
 पतास्त्राय ह्रं फट् । ओं ओं हृदयाय ह्रं फट् नमः । ओं यं शिखायै ह्रं फट् नमः ।
 ओं ह्रं कवचाय ह्रं फट् नमः । ओं ह्रं फट् अस्त्राय ह्रं फट् नमः । इति ड, चिह्नित-
 पुस्तकपाठः ।

अङ्गुष्ठेन स्पृशेत् कुम्भं हृदा मुखग्रास्त्रवर्द्धनीं ॥ ३६ ॥

भुक्तये मुक्तये त्वादौ मुखिना वर्द्धनीं स्पृशेत् ।

कुम्भस्य मुखरक्षार्थं ज्ञानखड्गं समर्पयेत् ॥ ३७ ॥

ग्रस्त्रश्च मूलमन्त्रस्य शतं कुम्भे निवेशयेत् ।

तद्दर्शनेन वर्द्धनं रां रक्षां विज्ञापयेत्ततः ॥ ३८ ॥

यथेदं कृतयत्नेन भगवन्मुखमन्दिरं ।

रक्षणीयं जगन्नाथ सर्वध्वरधर त्वया ॥ ३९ ॥

प्रणवस्य चतुर्बाहुं वायव्ये गणमर्चयेत् ^(१) ।

स्थण्डिले शिवरुभ्यर्च्य सार्धं कुण्डं व्रजेन्नरः ॥ ४० ॥

निविष्टो मन्त्रद्वयार्थमर्घ्यगन्धघृतादिकं ।

वामेऽस्य तु विनयस्य सनिर्द्भर्मतिलादिकं ॥ ४१ ॥

कुण्डवज्रिस्त्रुगान्यादि प्राग्वत् संस्कृत्य भावयेत् ।

मुख्यतामर्द्धं दत्त्वा हृदि वज्रौ शिवं यजेत् ॥ ४२ ॥

खमूक्तौ^१ शिवकुम्भे च स्थण्डिले त्वमिशिष्यदोः ।

सृष्टिन्यासेन विनयस्य प्रोद्धाध्यानं यथाविधि ॥ ४३ ॥

कुण्डमानं मुखं ध्यात्वा हृदाऽऽतिभिरीप्सितं ।

वोजानि सप्तजिज्ञानामधेर्होमाय भण्यते ॥ ४४ ॥

विरेकावन्तिमौवर्णौ^१ रेफषष्ठस्त्रान्वितौ ।

इन्दुदिन्दु^१ श्लायुक्तौ जिज्ञावीजानुक्रममात् ॥ ४५ ॥

हिरण्या वनका रक्ता कृष्णा तदनु सुप्रभा ।

अतिरिक्ता बज्ररूपा वज्रेन्द्रामराण्यदिहमुखा ॥ ४६ ॥

क्षीरादिमधुरैर्होमं कुर्यात्क्षान्तिकपौष्टिके ।

अभिचारे तु पिण्याकसत्कसुककाङ्गिषैः ॥ ४७ ॥

लवणैराजिकातक्रकटुतैलैश्च कण्टकैः ।

१ वायवे कालमर्चयेदिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

समिष्टभिरपि वक्राभिः क्रुद्धो भाष्यायुना यजेत् ॥ ४८ ॥
 कदम्बकलिकाहोमाद्यस्त्रिबी सिद्ध्यति भुवं ।
 वनूकर्किंशुकादीनि वध्याकर्वाय होमयेत् ॥ ४९ ॥
 विल्वं राज्याय लक्ष्म्यर्थं पाटलांश्चम्यकानपि ।
 पद्मानि चक्रवर्त्तिले भक्ष्यभोग्यानि सम्यदे ॥ ५० ॥
 दूर्वा व्याधिविनाशाय सर्वसत्त्ववशीकृते ।
 प्रियङ्गुपाटलीपुष्पं चूतपत्रं ज्वरान्तकं ॥ ५१ ॥
 मृत्युञ्जयो मृत्युञ्जित् स्याद् ऋद्धिः स्यात्तिलहोमतः ।
 वज्रशान्तिः सर्वशान्त्यै खद्य प्रस्तुतमुच्यते ॥ ५२ ॥
 आऊत्यष्टशतैर्मूलमङ्कानि तु दशांशतः ।
 सन्तपयेत् मूलेन दद्यात् पूर्णं यथा पुरा ॥ ५३ ॥
 तथा शिष्यप्रवेशाय प्रतिशिष्यं शतं जपेत् ।
 दुर्गिन्मितापसाराय सुनिमित्तकृते तथा ॥ ५४ ॥
 शतद्वयश्च होतव्यं मूलमन्त्रेण पूर्ववत् ।
 मूलाद्यष्टास्त्रमन्त्राणां स्वाहानैस्तर्पणं सज्जत् ॥ ५५ ॥
 शिखासम्युदितेर्वाजैर्ह्रूं षडनैश्च^(१) दीपनं ।
 ओं ह्रीं शिवाय स्वाहेत्यादिमन्त्रैश्च तर्पणं ॥ ५६ ॥
 ओं ह्रूं ह्रौं ह्रीं शिवाय ह्रूं^(१) षडित्यादिदीपनं ।
 ततः शिवान्मसा स्नात्वा चालितां वर्मगुण्डितां^(१) ॥ ५७ ॥
 चन्दनादिसमालब्धां बध्नीयात् कटकं गले ।
 वर्मास्त्रजप्तसद्भर्मपाभ्यां चरसिद्धये ॥ ५८ ॥

१ ऊं षडनैश्चेति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ओं ह्रूं ह्रौं ह्रीं शिवाय ह्रूमिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः । ओं ह्रूं ह्रौं ह्रीं शिवाय ह्रूं इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ धर्मगुण्डितामिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

वर्णाद्वैरासने^(१) दत्ते सार्द्धेन्दुव्रतमण्डले^(२) ।
 न्यस्तायां मूर्त्तिभूतायां भावपुष्पैः शिवं यजेत् ॥ ५८ ॥
 वस्त्रबद्धमखायां वा स्थाल्यां पुष्पैर्वर्हिर्भवेः ।
 चुक्ष्ण्णां पश्चिमवक्त्रायां शुद्धायां वीक्ष्यादिभिः ॥ ५९ ॥
 न्यस्ताह्वारवीजायां न्यस्तायां कुण्डदक्षिणे ।
 धर्माधर्माश्वरोरायां जप्तायां मानुषात्मना ॥ ६० ॥
 स्थास्त्रीमारोपयेदस्त्रजप्तां गथास्तुमार्जितां ।
 गथं पयोऽस्त्रसंशुद्धं प्रासादशतमन्त्रितं ॥ ६१ ॥
 तण्डुलान् श्यामकादीनां निक्षिपेत्तत्र तदध्या ।
 एकशिष्यविधानाय तेषां प्रसूतिपक्षकं ॥ ६२ ॥
 प्रसूतिं प्रसूतिं पश्चाद्वर्धयेद् द्यादिषु क्रमात् ।
 कुर्व्यान्धानसमन्त्रेण पिधानं कवचाणुना ॥ ६३ ॥
 शिवाग्रौ मूलसमन्त्रेण पूर्वोत्तराक्षरकं पचेत् ।
 सुखिमे तत्र तक्षुक्ष्णं शुक्लमापूर्य्य सर्पिषा ॥ ६४ ॥
 स्वाहान्तैः संहितामन्त्रैर्दत्त्वा तप्ताभिघारणं ।
 संस्थाप्य मण्डले स्थास्त्रीं सद्भर्मेऽस्त्राणुना छते ॥ ६५ ॥
 प्रणवेन पिधायास्यां तद्देहलेपनं हृदा ।
 सुशीतलो भवत्येवं प्राप्य शीताभिघारणं ॥ ६६ ॥
 विदध्यात्संहितामन्त्रैः शिष्यं प्रति सङ्कत् सङ्कत् ।
 धर्माद्यासनके ऊत्वा^(३) कुण्डमण्डलपश्चिमे ॥ ६७ ॥
 सम्यातश्च सुखा ऊत्वा शुद्धिं संहितया घरेत् ।
 चरकं सङ्कटाक्षम्य तथैव वषडन्तया ॥ ६८ ॥

१ वर्णाद्वैरासने इति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ सार्द्धेन्दुव्रतमण्डले इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ धर्माद्यासनके छलेति ख, ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

धेनुमुद्रामृतीभूतं स्थायिलेशान्तिकं नयेत्^(१) ।
 साज्यभागं स्तुतिस्थाणां भागो देवाय वज्रये ॥ ७० ॥
 कुर्यात्तु लोकपालादेः समध्याज्यनिदं नयं ।
 नमोऽन्तेन हृदा दद्यात्तेनैवाचमनीयकं^(२) ॥ ७१ ॥
 साज्यं मन्त्रशतं ऊत्वा दद्यात् पूर्वां यथाविधि ।
 मखलं कुण्डतः पूर्वं मध्ये वा शम्भुकुम्भयोः ॥ ७२ ॥
 रुद्रमातृगणादीनां निर्वत्यान्तर्बलिं हृदा ।
 शिवमध्येऽप्यंशश्चाक्षौ विधायैकत्वभावनं ॥ ७३ ॥
 सर्वज्ञतादियुक्तोऽहं समन्ताच्चोपरि स्थितः ।
 ममांशो योजनास्थानमधिष्ठाताऽहमध्वरे ॥ ७४ ॥
 शिवोऽहमित्यहङ्कारी निष्कमेद् यागमखपात् ।
 न्यस्तपूर्वायसम्भर्तुं शस्त्रागुह्यतमखले ॥ ७५ ॥
 प्रणवासनके शिष्टं शुक्लवस्त्रोत्तरीयकं ।
 स्नातक्षोदङ्मुखं मुक्त्यै पूर्ववस्त्रन्तु भुक्तये ॥ ७६ ॥
 उद्ध्वं कायं समारोप्य पूर्वाख्यं प्रविशोक्तयेत् ।
 चरणादिशिखां यावन्मुक्तौ भुक्तौ विलोमतः ॥ ७७ ॥
 चक्षुषा सप्रसादेन शैवं धाम विदृशता ।
 अस्त्रोदकेन सम्योक्ष्य मन्त्राभ्युपानसिद्धये ॥ ७८ ॥
 भस्मस्नानाय विघ्नानां शान्तये पापभित्तये^(३) ।
 स्मृतिसंहारयोगेन ताडयेदस्त्रभस्मना ॥ ८९ ॥
 पुनरस्त्राभ्युपानं प्रोक्ष्य सकलीकरणाय तं ।

१ स्थायिलोपान्तिकं नयेदिति क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ तेनैवाचमनीयमिति क, ख, ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ पापभित्तये इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

नाभेरुद्धं कुशायेण मार्जनीयास्त्रमुच्चरन् ॥ ८० ॥
 त्रिधाऽऽलभेत तन्मूषैरघमर्षाय नाभ्यधः ।
 द्वैविध्याय च पाशानां चालभेत शरागुणा ॥ ८१ ॥
 तच्छरीरे शिवं साङ्गं सासनं विनयसेततः ।
 पुष्पादिपूजितस्यास्य नेत्रे नेत्रेण वा हृदा ॥ ८२ ॥
 बध्नामन्त्रितवस्त्रेण सितेन सदग्नेन च ।
 प्रदक्षिणक्रमदेनं प्रवेश्य शिवदक्षिणं ॥ ८३ ॥
 सवस्त्रमासनं दद्यात् यथावर्णं^(१) निवेदयेत् ।
 संहारमुद्रयात्मानं मूर्त्या तस्य हृदम्बुजे ॥ ८४ ॥
 निरुध्य शोभिते काये न्यासं कृत्वा तमर्चयेत् ।
 पूर्व्यान्मस्य शिष्यस्य मूलमन्त्रेण मस्तके ॥ ८५ ॥
 शिवहस्तं प्रदातव्यं यत्रेशपददायकं ।
 शिवसेवाग्रहोपायं दत्तहस्तं शिवागुणा^(२) ॥ ८६ ॥
 शिवे प्रक्षेपयेत् पुष्पमपनीयार्चकान्तरं^(३) ।
 तत्पात्रस्थानमन्त्राढ्यं शिवदेवगणानुगं ॥ ८७ ॥
 विप्रादीनां क्रमान्नाम कुर्यादा स्वेच्छया गुरुः ।
 प्रणतिं कुम्भवर्दन्योः कारयित्वाऽनलान्तिकं ॥ ८८ ॥
 सदक्षिणासने तद्वत्^(४) सौम्यास्यमुपवेशयेत् ।
 शिष्यदेहविनिष्क्रान्तां सुषुम्णामिव विन्तयेत् ॥ ८९ ॥
 निजविग्रहस्त्रीनाञ्च दर्भमूषेन मन्त्रितं ।

१ सुवर्णमेति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ शिवात्मनेति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

३ अपनीयाधिकान्तरं इति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ सदक्षिणासने तत्रेति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

दर्भायं दक्षिणे तस्य विधाय कार्पसवे ॥ ८० ॥
 तन्मूलमात्मजङ्घायामग्रश्चेति शिखिध्वजे ।
 शिष्यस्य हृदयं गत्वा रेणकेन शिवागुना^(१) ॥ ८१ ॥
 पूरकोष्ठं समागत्य स्वकीयं हृदयान्तरं ।
 शिवाग्निना पुनः कृत्वा नाडोसन्धानमीदृशं ॥ ८२ ॥
 हृदा तत्सन्निधानार्थं कृज्यादाकृतिचयं ।
 शिवहस्तस्थिरत्वार्थं^(२) शतं मूषेन होमयेत् ।
 इत्थं समयदीक्षायां भवेद्योग्यो भवार्चने ॥ ८३ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये समयदीक्षाकथनं नाम
 एकाशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ द्वाशीतितमोऽध्यायः ।

संस्कारदीक्षाकथनं ।

ईश्वर उवाच । वक्ष्ये संस्कारदीक्षाया विधानं शृणु घण्टमुख ।
 आवाहयेन्मन्त्रेणस्य वज्रस्थस्य शिरो हृदि ॥ १ ॥
 संश्लिष्टौ तौ समभ्यर्च्य सन्नर्प्य हृदयात्मना ।
 तयोः सन्निधये दद्यात्तेनैवाकृतिपञ्चकं ॥ २ ॥
 कुसुमेनास्त्रक्षितेन^(१) ताडयेत्तं हृदा शिशुं ।
 प्रस्फुरत्सारकाकारं चैतन्यं तत्र भावयेत् ॥ ३ ॥

१ शिवात्मनेति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

२ शिवहस्ते च स्थित्यर्थमिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ कुसुमेनास्त्रक्षितेनेति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

प्रविश्य तत्र ऊङ्गारमुक्तं रेचकयोगतः ।
 संहारिण्या तदाक्षय्यं पूरकेण हृदि न्यसेत् ॥ ४ ॥
 ततो वागीश्वरीयौनौ मुद्रयोद्भवसञ्ज्ञया ।
 हृत्सम्पुटितमन्त्रेण^(१) रेचकेन विनिक्षिपेत् ॥ ५ ॥

ओं ह्रां ह्रीं ह्रां आत्मने नमः^(२) ।

जाज्वल्यमाने निर्द्धूमे जुहुयादित्युद्धये ।
 अप्रवृद्धे सधूमे तु होमो वज्रौ न सिध्यति ॥ ६ ॥
 सिग्धः प्रदक्षिणावर्त्तः सुगन्धिः शस्यतेऽनलः ।
 विपरितस्फुलिङ्गी च भूमिस्पर्शः प्रशस्यते ॥ ७ ॥
 इत्येवमादिभिश्चिह्नैर्ज्ज्वा शिष्यस्य कल्पयं ।
 पापभक्ष्यहोमेन^(३) दहेद्वा तं भवात्मना ॥ ८ ॥
 द्विजत्वापादनार्थाय तथा रुद्रांशभावेन ।
 आह्वारबीजसंयुद्धौ^(४) गर्भाधानाय संस्थितौ ॥ ९ ॥
 सीमन्ते जन्मतो नामकरणाय च होमयेत् ।
 शतानि पञ्च मूलेन वीषडादिदशांशतः ॥ १० ॥
 शिथिलीभूतबन्धस्य शक्तावुत्कर्षणं च यत् ।
 आत्मनो रुद्रपुत्रत्वे गर्भाधानं तदुच्यते ॥ ११ ॥
 स्वान्तव्यात्मगुणव्यक्तिरिह पुंसवनं मतं ।
 मायात्मनोर्विवेकेन ज्ञानं सीमन्तवर्द्धनं ॥ १२ ॥
 शिवादितत्त्वशुद्धेस्तु स्त्रीकारो जननं मतं ।

१ हृत्सम्पुटात्ममन्त्रेणेति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ओं ह्रां ह्रीं ह्रां आत्मने नम इति ग, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः । ओं ह्रां आत्मने नम
 इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ पापभक्ष्येण होमेनेति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ बीजसंयुद्धौ इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

बोधनं यच्छिष्यत्वेन शिवतुर्हस्य नो मत्तं^(१) ॥ १३ ॥
 संहारमुद्रयात्मानं स्फुरद्भक्तिकणोपमं ।
 विदधीत समादाय निजे हृदयपद्मे ॥ १४ ॥
 ततः कुम्भकयोगेन मूलमन्त्रमुदीरयेत् ।
 कुर्यात् समवशीभावं तदा च शिवयोर्हृदि ॥ १५ ॥
 ब्रह्मादिकारणात्यागक्रमाद्वैचक्ययोगतः ।
 नीत्वा शिवान्तमात्मानमादायोद्भवमुद्रया ॥ १६ ॥
 हृत्सम्युदितमन्त्रेण रेचकेन विधानवित् ।
 शिथ्यस्य हृदयाम्भोजकर्णिकायां विनिकृपेत् ॥ १७ ॥
 पूजां शिवस्य वज्रेश्वरगुरुः कुर्यात्तदोचितां ।
 प्रणतिस्वात्मने शिथ्यं समयान् श्रावयेत्तथा ॥ १८ ॥
 देवं न निन्देच्छास्त्राणि निर्मात्यादि न लङ्घयेत् ।
 शिवाभिमुखपूजा च कर्त्तव्या जीवितावधि ॥ १९ ॥
 बालबालिशशृङ्खलीभोगभुग्ब्याधितात्मनां ।
 यथाशक्ति ददीतार्थं^(२) समर्थस्य समगकान् ॥ २० ॥
 भूताङ्गानि जटाभस्मदण्डकौपीनसंयमान् ।
 ईशानाद्यैर्हृदाद्यैर्वा परिक्रम्य यथाकृमात् ॥ २१ ॥
 स्वाहान्तसंहितामन्त्रैः पात्रेध्वारोप्य पूर्ववत् ।
 सम्यादितद्रुतं ऊत्वा स्थण्डिलेऽशाय दर्शयेत् ॥ २२ ॥
 रक्षणाय घटाधस्तादारोप्य क्षणमात्रकं ।
 शिवादाद्यां समादाय ददीत प्रतिने गुरुः ॥ २३ ॥
 एवं समयदीक्षायां विशिष्टायां विशेषतः ।

१ बर्द्धनमिति घ, चिह्नितपुष्पकपाठः ।

२ ददीताश्रममिति घ, चिह्नितपुष्पकपाठः ।

वङ्गिहोमागमज्ञानयोग्यः सङ्गायते शिशुः ॥ २४ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये समयदीक्षाकथनं नाम
द्व्यशीवितमोऽध्यायः ॥

अथ त्व्यशीतितमोऽध्यायः ।

निर्वाणादीक्षाकथनं ।

ईश्वर उवाच । अथ निर्वाणदीक्षायां कुर्यान्मूलादिदीपनं ।

याशब्दमन्त्रप्रत्ययं ताडनादिक्रतेन वा ॥ १ ॥

एकैकया तदाहुत्या प्रत्येकं तत्तयेण वा ।

वीजगर्भशिखार्द्धन्तु ह्रस्वफडन्तध्रुवादिना^(१) ॥ २ ॥

ओं ह्रूं ह्रीं हौं ह्रूं फडिति^(२) मूलमन्त्रस्य दीपनं ।

ओं ह्रूं ह्रीं हौं ह्रूं फडिति^(२) हृदय एवं शिरोमुखे ॥ ३ ॥

प्रत्येकं दीपनं कुर्यात् सर्वस्मिन् क्रूरकर्म्मणि ।

शान्तिके पीष्टिके चास्य वषडन्तादिनागुना^(४) ॥ ४ ॥

वषड्वीषट्समोपेतैः सर्वकाम्योपरि स्थितैः ।

हवनं संवरैः कुर्यात् सर्वत्रापायनादिषु ॥ ५ ॥

ततः स्वस्यभागस्थं मण्डले शुद्धविग्रहं ।

१ ह्रौं फडन्तध्रुवादिना इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ओं ह्रूं ह्रीं हौं ह्रूं फडिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । ओं ह्रूं ह्रीं हौं ह्रूं
फडिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ ओं ह्रूं ह्रीं हौं ह्रूं फडिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । ओं ह्रूं ह्रीं हौं ह्रूं
फडिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ वषडन्तादिनागुनेति ख, ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

श्रिष्टं समूज्य तत् सूत्रं सुधुमेति विभावितं ॥ ६ ॥

मूलेन तच्छिखाबन्धं पादाङ्गुष्ठान्तमानयेत् ।

संहारेण मुमुक्षोस्तु बध्नीयाच्छिष्याकायके ॥ ७ ॥

पुंसस्तु दक्षिणे भागे वामे नार्याः नियोजयेत् ।

शक्तिं च शक्तिमन्त्रेण पूजितान्तस्य मस्तके ॥ ८ ॥

संहारमुद्रयाऽऽदाय सूत्रं तेनैव योजयेत् ।

नाडोन्वादाय मूलेन सूत्रं न्यस्य हृदार्चयेत् ॥ ९ ॥

अवगुण्ठय तु यद्रेण हृदयेनाङ्गुलिचयं ।

प्रदद्यात्सन्निधानार्थं शक्तावप्येवमेव हि ॥ १० ॥

ओं ह्रां वर्णाध्वने नमो ह्रां भवनाध्वने नमः ।

ओं ह्रां कलाध्वने नमः^(१) श्रोत्राध्वनं हि सूत्रके ॥ ११ ॥

न्यस्यास्त्रवारिणा श्रिष्टं प्रोक्ष्यास्त्रमन्त्रितेन च ।

पुण्येण हृदि सत्ताडय श्रिष्टदेहे प्रविश्य च ॥ १२ ॥

गुरुश्च तत्र हृद्भारयुक्तं रेचकयोगतः ।

चैतन्यं हंसवीजस्थं विस्त्रिष्टेदायुधात्मना ॥ १३ ॥

ओं ह्रीं ह्रूं फट्^(२) ।

आच्छिद्य शक्तिसूत्रेण ह्रां हं स्वाहेति चागुना ।

संहारमुद्रया सूत्रे नाडीभूते नियोजयेत् ॥ १४ ॥

ओं ह्रां हं ह्रां आत्मने नमः ।

व्यापकं भावयेदेनं तनुत्रेणावगुण्ठयेत्^(३) ।

१ ओं ह्रां पदाध्वने नमः । ओं ह्रां वर्णाध्वने नमः । ओं ह्रां भवनाध्वने नमः । ओं ह्रां कलाध्वने नमः । इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः । ओं ह्रां पदात्मने नमः । ओं ह्रां वर्णात्मने नमः । ओं ह्रां भवनात्मने नमः । ओं ह्रां कलात्मने नमः इति छ चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ओं ह्रां ह्रीं ह्रूं फट् इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ तन्मात्रेणावगुण्ठयेदिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

आऊतिजितयं दद्यात् हृदा सन्निधिहेतवे ॥ १५ ॥
 विद्यादेहस्य विन्यस्य शान्त्यतीतावलीकनं ।
 तस्यामितरतत्त्वाद्यं मन्त्रभूतं विविक्तयेत् ॥ १६ ॥
 ओं ह्रीं ह्रीं शान्त्यतीतकक्षापाशाय^(१) नम इत्यनेनावलीकयेत् ।
 हे तत्त्वे मन्त्रमण्येकं पदं वर्णाच्च षोडश ।
 तथाऽष्टौ भुवनान्यस्यां बीजनाडीकथयं ॥ १७ ॥
 विषयश्च गुणश्चैकं कारणं च सदा शिवं ।
 सितयां शान्त्यतीतायामन्तर्भाष्य प्रपीडयेत् ॥ १८ ॥
 ओं ह्रीं शान्त्यतीतकक्षापाशाय ह्रं फट् ।
 संहारमुद्रयाऽऽदाय विदध्यात् सूत्रमस्तके ।
 पूजयेदाऊतीस्त्रिंशो दद्यात् सन्निधिहेतवे ॥ १९ ॥
 तत्त्वे हे अक्षरे हे च बीजनाडीकथयं ।
 गुणौ मन्त्रौ तथाऽस्त्रमेकं कारणमीश्वरं ॥ २० ॥
 पदानि भानुसङ्ख्यानि भुवनानि दश सप्त च ।
 एकश्च विषयं शान्तौ कृष्णायामच्युतं स्मरेत् ॥ २१ ॥
 ताडयित्वा समादाय मुखसूत्रे नियोजयेत् ।
 जुहुयाम्निजबीजेन सान्निध्यायाऊतिजयं ॥ २२ ॥
 विद्यायां सप्त तत्त्वानि पादानामेकविंशतिं ।
 षड् वर्णान् सङ्ख्यं चैकं लोकानां पञ्चविंशतिं ॥ २३ ॥
 गुणानान्त्यमेकश्च विषयं रुद्रकारणं ।
 अन्तर्भाष्यातिरिक्तायां बीजनाडीकथयं ॥ २४ ॥
 अस्त्रमादाय दध्याच्च पदं द्वात्रिंशद्विंशतिं ।
 लोकानाञ्च कलानाञ्च षष्टिं गुणचतुष्टयं ॥ २५ ॥

मन्त्राणां त्रयमेकस्य विषयं कारयं हृदि ।
 अन्तर्भाष्य प्रतिष्ठायां सुक्तायान्ताडनादिकं ॥ २६ ॥
 विधाय बाभिसूत्राणां सन्निधायान्तरीयजेत् ।
 श्रीं भुवनानां^(१) शतं सायं पदानामष्टविंशतिं^(२) ॥ २७ ॥
 वीजनाडीसमीराणां द्वयोरिन्द्रिययोरपि ।
 वर्णान्तत्त्वस्य विषयमेकैकं गुणपञ्चकं ॥ २८ ॥
 हेतुं ब्रह्माख्यमन्त्रस्यं शम्बरानां चतुष्टयं ।
 निवृत्तौ पीतवर्णायामन्तर्भाष्यं प्रताडयेत् ॥ २९ ॥
 आदौ यत्तत्त्वभागान्ते^(३) सूत्रे विन्यस्य पूजयेत् ।
 जुहुयादाज्जतीस्त्रिंशः सन्निधानाय पावके ॥ ३० ॥
 इत्यादाय कलासूत्रे योजयेच्छिष्यविग्रहात् ।
 सवीजायान्तु दीक्षायां समयोपाचारयागतः ॥ ३१ ॥
 देहधारम्भकरक्षार्थं मन्त्रसिद्धिफलदायि ।
 इष्टापूर्त्तादिधर्माद्यं व्यतिरिक्तं प्रबन्धकं ॥ ३२ ॥
 चैतन्यबोधकं सूत्र्यां कलानामन्तरे स्मरेत् ।
 अमुनैव क्रमेणाथ जुर्व्यात्तर्पणदीपने ॥ ३३ ॥
 आज्जतिभिः समन्वेष्ट तिसृभित्सृभित्तया ।
 ओं ह्रीं शान्त्यतीतकलापाश्रयं स्वाहेत्यादितर्पणं ।
 ओं हां हूं ह्रीं^(४) शान्त्यतीतकलापाश्रयं ह्रस्वफटित्यादिदीपनं ।
 तत् सूत्रं व्याप्तिबोधाय कलास्थानेषु पञ्चसु ॥ ३४ ॥

१ श्रीं विभुवनाधिपानामिति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ पदानामून्वविंशतिमिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ आदौ सप्तमभावेनेति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ ओं हां ह्रीं हूं इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

सङ्कृष्टं कुङ्कुमाञ्चन^(१) तत्र साङ्गं शिवं यजेत् ।

ह्रस्वपाङ्क्तैः कलामन्त्रैर्मित्वा पाशाननुक्रमात् ॥ ३५ ॥

नमोऽन्तैश्च प्रविशान्तः कुर्याद् ग्रहणबन्धने ।

अं हं हां हौं ह्रां हूं फट् शान्त्यतीतकलां गृह्णामि
बध्नामि चेत्यादिमन्त्रैः कलानां ग्रहणबन्धनादिप्रयोगः ।

पाशादीनाञ्च स्त्रीकारो ग्रहणं बन्धनं पुनः ॥ ३६ ॥

पुरुषं प्रति निःशेषव्यापारप्रतिपत्तये ।

उपवेश्याथ तत् सूत्रं शिष्यस्तन्धे निवेशयेत् ॥ ३७ ॥

विस्तृताघप्रमोघाय शतं मूलेन होमयेत् ।

शरावसम्पुटे पुंसः स्त्रियाश्च प्रणितोदरे ॥ ३८ ॥

हृदस्त्रसम्पुटं सूत्रं विधायाभ्यर्चयेद्बृदा^(२) ।

सूत्रं शिवेन साङ्गेन कृत्वा सम्पातशोधितं ॥ ३९ ॥

निदध्यात् कलशस्याधो रक्षां विज्ञापयेदिति ।

शिष्यं पुत्रं करे दत्वा सम्पूज्य कलशादिकं ॥ ४० ॥

प्रणमय्य वह्निर्याथाद् यागमन्दिरमध्यतः ।

मण्डलजितयं कृत्वा मुमुक्षूनुत्तराननान् ॥ ४१ ॥

भुक्तये पूर्ववक्त्रांश्च शिष्यांस्तत्र निवेशयेत् ।

प्रथमे पञ्चगव्यस्य प्राशयेच्चुल्लकत्रयं ॥ ४२ ॥

पाणिना कुशयुक्तेन अर्चितानन्तरान्तरं ।

चरन्तस्तृतीये तु यासजितयसम्मितं ॥ ४३ ॥

अष्टग्रासप्रमाणं वा दशनस्यर्शवर्जितं ।

पांशाष्टपुटके मुक्तौ भुक्तौ पिप्पलपत्रके ॥ ४४ ॥

१ कुङ्कुमाञ्चनेति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ निदध्यान् पूर्ववद्बृदा इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

हृदा सम्भोजनं दत्वा पृतैराचामयेज्जलैः ।
 दन्तकाष्ठं हृदा कृत्वा प्रक्षिपेच्छोभने शुभं ॥ ४५ ॥
 न्यूनादिदोषमोषाय मूषेनाद्योत्तरं शतं ।
 विधाय स्थण्डिलेशाय सर्वकर्मसमर्पणं ॥ ४६ ॥
 पूजाविस्मर्जनश्चास्य षण्डेशस्य च पूजनं ।
 निर्माल्यमपनीयाथ शेषमग्नौ यजेच्चरोः ॥ ४७ ॥
 कलशं लोकपालांश्च पूजयित्वा विसृज्य च ।
 विसृजेद्गणमग्निश्च रक्षितं यदि वाह्यतः ॥ ४८ ॥
 वाह्यतो लोकपालानां दत्त्वा सङ्क्षेपतो बलिं ।
 भस्मना युहतोयेर्वा स्नात्वा या गालयं विशेत्^(१) ॥ ४९ ॥
 गृहस्थान् दर्भशय्यायां पूर्वशीर्षान् सुरक्षितान् ।
 हृदा सङ्कल्पशय्यायां यतीन् दक्षिणमस्तकान् ॥ ५० ॥
 शिखाबद्धशिखान्स्त्रसप्तमणवकान्वितान् ।
 विज्ञाय स्नापयेच्छिष्यांस्ततो यायात् पुनर्वह्निः ॥ ५१ ॥
 ओं हिलि हिलि त्रिशूलपाणये स्वाहा ।
 पञ्चगव्यञ्चरं प्राश्य गृहीत्वा दन्तधावनं ।
 समाचम्य शिवं ध्यात्वा शय्यामास्थाय पावनीं^(२) ॥ ५२ ॥
 दीक्षागतश्रियाकाष्ठं संस्मरन् संविशेद्गुरुः ।
 इति सङ्क्षेपतः प्रोक्तो विधिर्दीक्षाधिवासने ॥ ५३ ॥
 इत्यादिमहापुराणे व्याघ्रेये निर्वाणदीक्षायामधिवासनं नाम
 त्र्यशीतितमोऽध्यायः ॥

१ यामालयं त्रजेदिति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ विद्यामास्थाय पावनीमिति ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

चतुरशीतितमोऽध्यायः ।

निष्ठायादीक्षाविधानं ।

ईश्वर उवाच । अथ प्रातः समुत्थाय कृतस्नानादिको गुरुः ।

दध्यार्द्रमांसमद्यादेः प्रशस्ताऽभ्यवहारिता ॥ १ ॥

गजाश्वारोहणं स्वप्ने शुभं शुक्लांशुकादिकं^(१) ।तैलाभ्यङ्गादिकं ह्रीन् होमो घोरेण शान्तये^(२) ॥ २ ॥

नित्यकर्म्मद्वयं कृत्वा प्रविश्य मखमण्डपं ।

स्वाचान्तो नित्यवत् कर्म्म कुर्यान्नैमित्तिके विधौ ॥ ३ ॥

ततः संशोध्य चात्मानं शिवदृष्टं तथात्मनि ।

विन्यस्य कुम्भगं प्रार्च्य इन्द्रादीनामनुक्रमात् ॥ ४ ॥

मण्डले स्थण्डिले वाऽपि प्रकुर्वीत शिवार्चनं ।

तर्पणं पूजनं वज्रेः पूर्वान्तं मन्त्रतर्पणं ॥ ५ ॥

दुःखप्रदोषमोषाय शस्त्रेणाष्टाधिकं शतं ।

ऊत्वा ह्यसंस्पृष्टेनैव विदध्यात् मन्त्रदीपनं ॥ ६ ॥

अन्तर्बलिविधानञ्च मध्ये स्थण्डिलकुम्भयोः ।

कृत्वा शिष्यप्रवेशाय लब्धानुक्षौ वहिर्ब्रजेत् ॥ ७ ॥

कुर्यात्समयवत्तत्र मण्डलारोपणादिकं ।

सम्यात् होमं तन्नाडीरूपदर्भकरानुगं ॥ ८ ॥

तत्सन्निधानाय तिष्ठो ऊत्वा मूलाशुनाऽऽकृतीः ।

कुम्भस्थं शिवमभ्यर्च्य पाशसूत्रमुपाहरेत्^(३) ॥ ९ ॥

१ शङ्खाम्बररादिकमिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ अस्त्राभ्यपक्षपुस्तकेषु दध्यार्द्रमांसमद्यादेरित्यारभ्य होमो घोरेण शान्तये इत्यन्तः
पाठः पूर्वेषामन्वित इव प्रतिभाति ।

३ पाशसूत्रं समाहरेदिति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

खदक्षिणोर्द्धकायस्य शिष्यस्याभ्यर्चितस्य च ।
 तच्छिखायां निबध्नीयात् पादाङ्कुलावलम्बितं ॥ १० ॥
 तं निवेश्य निवृत्तेस्तु व्याप्तिमात्रोक्त्य चेतसा ।
 क्षेयानि भुवनान्यस्यां शतमष्टाधिकं ततः ॥ ११ ॥
 कपालोऽजस्र बुद्धश्च वज्रदेहः प्रमहैनः^(१) ।
 विभूतिरव्ययः शास्ता पिनाकी चिदशाधिपः ॥ १२ ॥
 कधी ब्रह्म ऊताग्रो च पिङ्गलः खादको हरः ।
 ज्वलनो दहनो बभ्रुर्भस्मान्तकक्षपान्तकौ ॥ १३ ॥
 याम्यमृत्युहरो धाता विधाता कार्यरत्नकः ।
 कालो धर्माऽप्यधर्मश्च संयोक्ता च वियोगकः ॥ १४ ॥
 नैऋततो मारणो^(२) हन्ता क्रूरदृष्टिर्भयानकः ।
 उर्द्धांशको विरूपाक्षो धूम्रलोहितदंष्ट्रवान् ॥ १५ ॥
 बलखातिबलश्चैव पाशहस्तो महाबलः ।
 श्वेतश्च जयभद्रश्च दीर्घबाहुर्जलान्तकः^(३) ॥ १६ ॥
 वडवास्थश्च भीमश्च दशैते वारणाः स्मृताः ।
 शीघ्रो लघुर्वायुवेगः सूक्ष्मस्तीक्ष्णः क्षपान्तकः ॥ १७ ॥
 पञ्चान्तकः पञ्चशिखः क्षपर्ही मेघवाहनः ।
 जटामुकुटधारी च नानारत्नधरस्तथा ॥ १८ ॥
 निधीशो रूपवान् धन्यो सौम्यदेहः प्रसादकः ।
 प्रकाशोऽप्यथ लक्ष्मीवान् कामरूपो दशोत्तरे ॥ १९ ॥
 विद्याधरो ज्ञानधरः सर्वज्ञो वेदपाशगः ।
 मातृवृत्तश्च पिङ्गाक्षो भूतपालो बलिप्रियः ॥ २० ॥

१ प्रमहैन इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ बभ्रु इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ जलान्तक इति ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

सर्वविद्याविधाता च सुखदुःखहरा दश ।

अनन्तः पालको धीरः^(१) पातालाधिपतिस्तथा ॥ २१ ॥

दृषो दृषधरो वीर्यो यस्य नः^(२) सर्वतोमुखः ।

लोहितश्चैव विज्ञेया दश रुद्राः फणिस्थिताः ॥ २२ ॥

शम्भुर्विभुर्गणाध्यक्षस्त्र्यक्षस्त्रिदशवन्दितः ।

संहारश्च विहारश्च क्षाभी क्षिप्सुर्विचक्षणः ॥ २३ ॥

अन्ता कुहककालाभिरुद्रो^(३) हाटक एव च ।

कुष्माण्डश्चैव सत्यश्च ब्रह्मा विष्णुश्च सप्तमः ॥ २४ ॥

रुद्रश्चाष्टाविमे रुद्राः कटाहाभ्यन्तरे स्थिताः ।

एतेषामेव नामानि भुवनानामपि स्मरेत् ॥ २५ ॥

भवोद्भवः सर्वभूतः सर्वभूतसुखप्रदः ।

सर्वसान्निध्यकृद् ब्रह्मविष्णुरुद्रशरार्चितः ॥ २६ ॥

संस्तुत पूर्वस्थित ओं साक्षिन् ओं रुद्रान्तक

ओं पञ्च ओं शब्द ओं सृष्ट्य ओं शिव सर्वसर्वद सर्वसान्निध्य-
कर ब्रह्मविष्णुरुद्रकर ओं नमः शिवाय ओं नमो नमः^(४) ।

अष्टाविंशति पादानि व्योमव्यापि मनो गुह्य ।

सद्यो हृदस्त्रनेत्राणि मन्त्रवर्णाष्टको मतः ॥ २७ ॥

१ धीर इति रु, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ वीर्याऽप्रसन्न इति ख, ग, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

३ अथ शुक्लकालाग्निरुद्र इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ अनर्पित संस्तुत पूर्वस्थित साक्षिन् तुङ्गर पतङ्गर ज्ञानर शब्द स्रक् शिव सर्वद-
सर्वाध्यकर ब्रह्मविष्णुरुद्र ओं नमः शिवाय ओं नमो नमः ओं नमः शिवाय ओं नमो
नमः इति । अनर्पित संस्तुत पूर्ववन्ति ओं साक्षिण ओं रुद्रान्तक ओं पतङ्ग ओं ज्ञान
ओं शब्द ओं स्रक् ओं शिव ओं सर्व ओं सर्वद ओं सर्वसान्निध्यकर ब्रह्मविष्णुरुद्रकर
ओं नमः शिवाय ओं नमो नम इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः । ॥

षीजाकारो मकारश्च^(१) मायाविडापिङ्गलाहये ।
 प्राणापानावभौ वायू प्राणोपस्थौ तथेन्द्रिये ॥ २८ ॥
 गन्धस्तु विषयः प्रोक्तो गन्धादिगुणपञ्चके ।
 पार्थिवं मण्डलं पीतं वज्राङ्गं चतुरस्रकं ॥ २९ ॥
 विस्तारो योजनानान्तु कोटिरस्य शताहता ।
 अत्रैवान्तर्गता ज्ञेया योनयोऽपि चतुर्दश ॥ ३० ॥
 प्रथमा सर्वदेवानां मन्वाद्या देवयोनयः ।
 मृगपक्षी च पशवश्चतुर्धा तु सरीसृपाः ॥ ३१ ॥
 स्थावरं पञ्चमं सर्वं योनिः षष्ठी अमानुषी^(२) ।
 पेशाचं राक्षसं याक्षं गान्धर्व्यं चैन्द्रमेव च ॥ ३२ ॥
 सौम्यं प्राणेश्वरं^(३) ब्राह्मणमष्टमं परिकीर्तितं ।
 अष्टानां पार्थिवन्तत्त्वमधिकारात्पदं मतं ॥ ३३ ॥
 लयस्तु प्रकृतौ बुद्धौ भोगो ब्रह्मा च कारणं ।
 ततो जायदवस्थानैः समस्तैर्भुवनादिभिः ॥ ३४ ॥
 निवृत्तिं गर्भितां ध्यात्वा स्वमन्त्रेण नियोज्य च ।

ओं ह्रां ह्रूं ह्रां^(४) निवृत्तिकलापाशाय ह्रूं फट् तत ओं ह्रां ह्रां^(५)
 निवृत्तिकलापाशाय स्वाहेत्यनेनाङ्गुष्ठमुद्रया पूरकेणाल्प्य ओं ह्रूं ह्रां
 ह्रूं^(६) निवृत्तिकलापाशाय ह्रूं फडित्यनेन संहारमुद्रया कुम्भकेनाधः-

१ षीजाकारो मकारश्चेति ग, ऊ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ योनिः षष्ठी सुमानुषी इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । योनिः षष्ठीषु मानुषी इति ग, ऊ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ प्रजेश्वरमिति ऊ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ ओं ह्रां ह्रूं इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ तत ओं ह्रां ह्रां इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

६ ओं ह्रूं ह्रूं इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

स्नानादादाय ओं ओं ह्रीं ह्रीं^(१) निवृत्तिकलापाशाय नम इत्यनेनो-
द्भवमुद्रया रेचकेन कुम्भे संस्थाप्य ओं ह्रीं निवृत्तिकलापाशाय नम
इत्यनेनार्घ्यं दत्वा सम्पूज्य विमुखेनैव स्वाहान्तेनै सन्निधानाया-
ऊतियं सन्तपर्णाऊतियं च दत्वा ओं ह्रीं ब्रह्मणे नम इति ब्रह्माणमा-
वाह्य सम्पूज्य च स्वाहान्तेन सन्तर्प्य ।

ब्रह्मन् तवाधिकारेऽस्मिन् मुमुक्षुं दीक्षयाम्यहं ॥ ३५ ॥

भाष्यं त्वयाऽनुकूलेन विधिं विज्ञापयेदिति ।

आवाहयेत्ततो देवीं रक्षां वागीश्वरीं हृदा ॥ ३६ ॥

इच्छाक्षान्तियाख्यां षड्विधां ह्येककारणं ।

पूजयेत्तर्पयेद्देवीं प्रकारेणामुना ततः ॥ ३७ ॥

वागीश्वरीं विनिःशेषयोनिविद्योभकारणं ।

हृत्सम्पुटार्थवीजादिद्वौ कडन्तशरागुना ॥ ३८ ॥

ताडयेद्धृदये तस्य प्रविशेत्^(२) विधानवित् ।

ततः शिष्यस्य चेतन्यं हृदि बह्मिकयोपमं ॥ ३९ ॥

निवृत्तिस्थं युतं पाशैर्व्यस्रया विभजेद्यथा ।

ओं ह्रीं ह्रीं हः ह्रीं षट्

ओं ह्रीं स्वाहेत्येनेनाथ पूरकेण^(३) प्रमुद्रया ॥ ४० ॥

तदाक्षय्य समन्वेण गृहीत्वाऽऽत्मनि योजयेत् ।

ओं ह्रीं ह्रीं ह्रीं^(१) आत्मने नमः ।

पिचोर्विभाष्य संयोगं चैतन्यं रेचकेन तत् ॥ ४१ ॥

ब्रह्मादिकारणत्यागक्रमाग्नौत्वा शिवास्पदं ।

१ ओं ह्रीं ह्रीं इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ प्रविशेति च, उ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ ओं ह्रीं ह्रीं इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

गर्भाधानार्थमादाय युगपत् सर्वबोनिषु ॥ ४२ ॥

द्विपेक्षागीश्वरीबोनी वामयोद्भवमुद्रया ।

ओं ह्रीं ह्रीं ह्रीं ह्रीं आत्मने नमः^(१) ।

पूजयेदप्यनेनैव तर्पयेदपि पञ्चधा ॥ ४३ ॥

अन्ययोनिषु सर्वासु देहसुहिं हृदा चरेत् ।

नात्र पुंसवनं स्त्र्यादिशरीरस्यापि सम्भवात् ॥ ४४ ॥

सोमन्तोद्भयनं वामि देवान्कृत्वा नि देहवत् ।

शिरसा जन्म कुर्वीत जुगुप्सन् सर्वदेहिनां ॥ ४५ ॥

तथैव भावयेदेष्टामधिकारं शिवाग्ना^(२) ।

भोगं कवचमन्त्रेण शस्त्रेण विषयात्मना ॥ ४६ ॥

मोहरूपमभेदश्च लयसञ्ज्ञं विभावयेत् ।

शिवेन त्रोटसां सुहिं हृदा तत्त्वविश्रौधनं ॥ ४७ ॥

पञ्च पञ्चाङ्गतीः कुर्यात्^(३) गर्भाधानादिषु क्रमात् ।

मायया मलकर्मदिपाशबन्धनिवृत्तये ॥ ४८ ॥

निष्कृत्यैव हृदा पश्चाद् यजेत श्रतमाङ्गतीः ।

मलशक्तिनिरोधेन पाशानाञ्च वियोजनं ॥ ४९ ॥

खाहान्तायुधमन्त्रेण पञ्चपञ्चाङ्गतीर्यजेत् ।

मायाद्यन्तस्य पाशस्य सप्तवारास्त्रजप्तया ॥ ५० ॥

कर्त्तव्या केदनं कुर्यात् कल्पशस्त्रेण तद्वया ।

ओं ह्रीं निवृत्तिकलाप्रायाय हूं फट् ।

१ ओं ह्रीं ह्रीं ह्रीं ह्रीं आत्मने नम इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ शिवात्मनेति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ पञ्चपञ्चाङ्गतीर्ह्यदिति न, क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

बन्धकत्वञ्च निर्वर्त्य हस्ताभ्याञ्च शरागुना^(१) ॥ ५१ ॥

विसृज्य वक्तुं लीकृत्य घृतपूर्णे सुवे धरेत् ।

दहेदनुकलास्त्रेण केवलास्त्रेण भस्मासात् ॥ ५२ ॥

कुर्यात् पञ्चाङ्गतीर्दत्वा पाशाङ्कुशनिवृत्तये ।

ओं हः अस्त्राय हूं फट् ।

प्रायश्चित्तं ततः कुर्यादस्त्राङ्गतिभिरष्टभिः ॥ ५३ ॥

अथावाह्य विधातारं पूजयेत्तर्पयेत्तथा ।

तत ओं ह्रां शब्दस्पर्शशुद्धब्रह्मन् गृह्णाण स्वाहेत्याहुतित्रयेणाधि-
कारमस्य समर्पयेत् ।

दग्धनिःशेषपापस्य^(२) ब्रह्मन्नस्य पशोस्त्वया ॥ ५४ ॥

बन्धाय न पुनः स्त्रेयं शिवाज्ञां आवयेदिति ।

ततो विसृज्य धातारं नाद्या दक्षिणया शनैः ॥ ५५ ॥

संहारमुद्रयात्मानं कुम्भकेन निजात्मना ।

राज्युक्तैकदेशेन चन्द्रविम्बेन सन्निभं ॥ ५६ ॥

आदाय योजयेत् सूत्रे रेचकेनोद्भवाख्याया ।

पूजयित्वा र्घ्यपात्रस्थतोयविन्दुसुधोपमं ॥ ५७ ॥

आप्यायनाय शिष्यस्य गुरुः शिरसि विन्यसेत् ।

विसृज्य पितरौ दद्याद्दौषडन्तशिवागुना ।

पूरणाय विधिः पूर्णा निवृत्तिरिति श्रोधिता ॥ ५८ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये निर्वाणदीक्षायां निवृत्तिकलाशोधनं नाम
चतुरशीतितमोऽध्यायः ॥

१ शिवात्मनेति ख, विहितपुस्तकपाठः ।

२ दग्धनिःशेषपापस्य इति ख, ड३, विहितलोकपाठः ।

अथ पञ्चाशीतितमोऽध्यायः ।

प्रतिष्ठाकलाशोधनोक्तिः ।

इंश्चर उवाच । तत्त्वयोरथ सन्धानं कुर्याच्छुद्धविशुद्धयोः ।

ऋक्षदीर्घप्रयोगेण नादनादानसङ्किना ॥ १ ॥

ओं हां ह्रूं हां^(१) अमेजो वायुराकाशं तन्मात्रेन्द्रियबुद्धयः ।

गुणत्रयमहङ्कारश्चतुर्विंशः पुमानिति ॥ २ ॥

प्रतिष्ठायां निविष्टानि तत्त्वान्येतानि भावयेत् ।

पञ्चविंशतिसङ्ख्यानि खादियान्ताक्षराणि च ॥ ३ ॥

पञ्चाशदधिका षष्टिर्भुवनैस्तुल्यसङ्ज्ञिताः ।

तावन्त एव द्वादश विज्ञेयास्तत्र तद्यथा ॥ ४ ॥

अमरेशः प्रभावश्च नैमिषः पुष्करेऽपि च ।

तथा पादिश्च दण्डिश्च भावभूतिरथाष्टमः ॥ ५ ॥

नकुलोऽग्रे हरिश्चन्द्रः ओषैलो दशमः स्मृतः ।

अग्नीशोऽस्त्रातिकेशश्च^(२) महाकालोऽथ मध्यमः ॥ ६ ॥

केदारो भैरवश्चैव द्वितीयाष्टकमीरितं ।

ततो गयाकुबज्जलखलानादिकनादिके ॥ ७ ॥

विमलश्चाट्टहासश्च^(३) महेन्द्रो भीम एव च ।

वस्त्रापदं द्वादशोऽष्टरवियुक्तो महाबलः ॥ ८ ॥

गोकर्णो भद्रकर्णश्च खर्णाक्षः स्थागुरेव च ।

अजेशश्चैव सर्वज्ञो भास्वरः सूदनान्तरः ॥ ९ ॥

सुबाहुर्मन्तरूपी च विद्यालो जटिलस्तथा ।

१ ओं हां ह्रूं हां इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ अल्लपोऽग्रे आत्मिकेशश्चेति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ विमलश्चाट्टहासश्चेति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

रौद्रोऽथ पिङ्गलाक्षश्च कालदंष्ट्रो भवेत्ततः ॥ १० ॥

विदुरश्चैव घोरश्च प्राजापत्यो ऊताशनः ।

कामरूपी तथा कालः कर्णोऽप्यथ भयानकः ॥ ११ ॥

मतङ्गः पिङ्गलश्चैव हरो वै धाढसञ्जकः ।

शङ्खकर्णो विधानश्च श्रीकण्ठश्चन्द्रशेखरः ॥ १२ ॥

सहैतेन च पर्य्यक्ताः कथ्यन्तेऽथ पदान्यपि ।

आपित् ओं अरूप ओं प्रमथ ओं तेजः ओं ज्योतिः ओं पुरुष
ओं अग्ने ओं अधूम ओं अभक्त ओं अनादि ओं नाना ओं धूम्र
ओं भूः ओं भुवः ओं स्वः अनिधन निधनोद्भव शिव शर्व
परमात्मन् महेश्वर महादेव सद्भावेश्वर महातेजः योगाधिपतये मुञ्च
प्रथम सर्वं सर्वसर्वेति द्वाविंशत् पदानि ।

बोजभावे जयो मन्त्रा वामदेवः शिवः शिखा ॥ १३ ॥

गान्धारी च सुधूम्रा च नाड्यौ द्वौ मारुतौ तथा ।

समानोदाननामानौ रसनापायुरिन्द्रिये ॥ १४ ॥

रसस्तु विषयो रूपशब्दस्पर्शरसा गुणाः ।

मण्डलं वर्तुलं तच्च पुण्डरीकाङ्कितं सितं ॥ १५ ॥

खभ्रावस्थाप्रतिष्ठायां कारणं गरुडध्वजं ।

प्रतिष्ठान्तकृतं सर्वं सञ्चिन्त्य भुवनादिकं ॥ १६ ॥

सूत्रं देहे खमन्त्रेण प्रविश्यैनां वियोजयेत् ।

ओं हां खीं हां प्रतिष्ठाकलापाशाय ओं फट् खाहान्तेनानैनेव
पूरकेणाङ्गुशमुद्रया समाकर्षेत् ततः ओं हां झूं फां झूं^(१) प्रतिष्ठा
कलापाशाय झूं फडित्यनेन संहारमुद्रया कुम्भकेन हृदयादधो नाडी-

सूनादादाय ओं हां हूं क्रां हां^(१) प्रतिष्ठाकक्षापाशाय नम इत्यनेनो-
द्भवमुद्रया रेचकेन कुम्भे समारोपयेत् ओं हां क्रीं प्रतिष्ठाकक्षापाशाय
नम इत्यनेनार्चयित्वा सम्पूज्य स्वाहान्तेनाहुतीनां नयेद्य सन्निधाय ततः
ओं हां विष्णवे नम इति विष्णुमावाह्य सम्पूज्य सन्तप्यं

विष्णो तवाधिकाऽस्तिन् मुमुक्षुं दीक्षयाम्यहं ॥ १७ ॥

भाव्यं त्वयानुकूलेन विष्णुं विज्ञापयेदिति ।

ततो वागीश्वरीं देवीं वागीशमपि पूर्ववत् ॥ १८ ॥

आवाह्याभ्यर्थं सन्तप्यं श्रद्धं वक्षसि ताडयेत् ।

ओं हां हां हं षट्^(१) ।

प्रविशेदप्यनेनैव चैतन्यं विभजेततः ॥ १९ ॥

शस्त्रेण पाशसंयुक्तं ज्येष्ठयाऽङ्गुशमुद्रया ।

ओं हां हं हों हूं षट्^(१) ।

स्वाहान्तेन हृदाद्यथ तेनैव पुटितात्मना ॥ २० ॥

गृहीत्वा तं नमोन्तेन निजात्मनि निधोजयेत्^(४) ।

ओं हां हं हों^(५) आत्मने नमः ।

पूर्ववत् पितृसंयोगं भावयित्वाद्भवाख्यया^(६) ॥ २१ ॥

वामया तदनेनैव देवीगर्भे विनिक्षिपेत् ।

ओं हां हं हां आत्मन नमः ।

देहेत्पक्षौ हृदा ह्रैवं शिरसा जन्मना तथा ॥ २२ ॥

१ ओं हूं हां हां इति व, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ओं हां हं हां वः षट् इति व, व, चिह्नितपुस्तकद्वयपाठः ।

३ ओं हां हं हां हूं षट् इति व, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ निधोजयेदिति व, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ ओं हां हं हां इति व, व, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

६ म.व. येला तु दक्षयेति व, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

शिलया वाधिकायाय भोगाय कवचाणना ।

तत्त्वशुद्धौ हृदा हृद्वं गर्भाधानाय पूर्ववत् ॥ २३ ॥

शिरसा पाशशैथिल्ये निष्कृत्यैवं शतं जपेत् ।

एवं पाशवियोगेऽपि ततः शस्त्रात्मजभया ॥ २४ ॥

किन्द्यादस्त्रेण कर्त्तर्या कलावीजवता यथा ।

ओं ह्रीं प्रतिकाकलापाशाय हः फट् ।

विस्तृत्य वक्तुं लोक्त्य^(१) पाशमस्त्रेण पूर्ववत् ॥ २५ ॥

घृतपूर्णं श्रुवे दत्त्वा कलास्त्रेणैव ह्योमयेत् ।

अस्त्रेण जुहुयात् पञ्च पाशाङ्गुरनिवृत्तये ॥ २६ ॥

प्रायश्चित्तनिषेधार्थं दद्यादद्याऊतीक्ष्णतः ।

ओं हः अस्त्राय ह्रूं फट् ।

हृदावाह्यं हृषीकेशं कृत्वा पूजनतर्पणे ॥ २७ ॥

पूर्वाक्तविधिना कुर्यादधिकारसमर्पणं ।

ओं हां रसगुल्फं गृह्णाण स्वाहा ।

निःशेषदग्धपाशस्य पशोरस्य हरे त्वया ॥ २८ ॥

न स्त्रेयं बन्धकत्वेन शिवाज्ञां श्रावयेदिति ।

ततो विस्तृत्य गोविन्दं विद्यात्मानं नियोज्य च ॥ २९ ॥

बाहुमुक्ताङ्गदृश्येन चन्द्रविम्बेन सन्निभं ।

संहारमुद्रया सख्यं^(२) विधायोद्भवमुद्रया ॥ ३० ॥

सूत्रे संयोज्य विन्ध्यस्य तोयविन्दुं यथा पुरा ।

विस्तृत्य पितरौ वक्त्रे पूजितौ कुसुमादिभिः ।

१ बर्होक्त्येति ख चिह्नितपुस्तकपठः ।

२ संहारमुद्रया सख्यं इति ख, चिह्नितपुस्तकपठः ।

दद्यात् पूर्णां विधानेन प्रतिकाऽङ्गिं विशोधिता ॥ ३१ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये निर्वाणदीक्षायां प्रतिकाकलाशोधनं नाम
पञ्चाशोतितमोऽध्यायः ॥

अथ षडशोतितमोऽध्यायः ।

विद्याविशोधनविधानम् ।

ईश्वर उवाच । सन्धानमथ विद्यायाः प्राचीनकलया सह ।

कुर्वीत पूर्ववत् कृत्वा ^(१) तत्त्वं वर्णय तद्यथा ॥ १ ॥

आं ह्रीं क्षीमिति सन्धानम् ।

रागश्च शुद्धविद्या च नियतिः कलया सह ।

कालो माया तथाऽविद्या तत्त्वानामिति सप्तकम् ॥ २ ॥

रत्नवाः श्रवसाः वर्षाः षड् विद्यायां प्रकीर्त्तिताः ।

पदानि प्रणवादीनि एकविंशतिसङ्ख्या ॥ ३ ॥

आं नमः शिवाय सर्वप्रभवे हं शिवाय ^(१) ईशानमूर्धाय तत्पुत्रव-
वक्ष्णाय अधोरुद्धयाय वामदेवगुह्याय ^(२) सद्योजातमूर्त्तये ^(३) आं नमो
नमो गुह्यातिगुह्याय गोप्त्रे अनिधनाय सर्वाधिपाय ^(४) व्योतीरूपाय
परमेश्वराय भाविन आं ह्रीम् ॥

१ पूर्ववत् षट्तेति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ईं शिवाय इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ वक्षोगुह्याय इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ सद्योजाताय मूर्त्तये इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ अथ निधाय सर्वाधिपतय इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

ओं यज्ञाणां भुवनानाञ्च स्वरूपमथ कथ्यते ।
 प्रथमो वामदेवः स्यात्ततः सर्वभवोद्भवः ॥ ४ ॥
 वज्रदेवः प्रभुर्हता क्रमविक्रमसुप्रभाः ।
 षट्ः^(१) प्रशान्तनामा च परमाक्षरसञ्ज्ञकः ॥ ५ ॥
 शिवश्च सशिवो बभ्रुरक्षयः शम्भुरेव च ।
 अष्टरूपनामानौ तथाऽन्यो रूपवर्धनः ॥ ६ ॥
 मनोन्मनो महावीर्यश्चिन्ताङ्गस्तदनन्तरं ।
 कल्याण इति विज्ञेयाः पञ्चविंशतिसङ्ख्यया ॥ ७ ॥
 मन्त्रो घोरामरौ बीजे नाड्यौ द्वे तत्र ते यथा ।
 पूषा च हस्तिजिह्वा च ध्याननामौ प्रभञ्जनौ ॥ ८ ॥
 विषयो रूपमेकमिन्द्रिये पादचक्षुषी ।
 शब्दः स्पर्शश्च रूपश्च त्रय एते गुणाः स्मृताः ॥ ९ ॥
 अथस्याऽन सुसुप्तिश्च यद्रो देवस्तु कारणं ।
 विद्यामध्यगतं सर्वं भावयेद्भुवनादिकं ॥ १० ॥
 ताडनं केदनं तत्र प्रवेशश्चामि योजनं ।
 आकृष्य ग्रहणं कुर्यादित्यया हतुप्रदेशतः ॥ ११ ॥
 आत्मन्यारोप्य सङ्गृह्य कलां कुण्डे निवेशयेत् ।
 यद्रं कारणमावाह्य विज्ञाप्य च शिशुं प्रति ॥ १२ ॥
 पिपीटावाहनं कृत्वा^(२) हृदये ताडयेच्छिशुं ।
 प्रविश्य पूर्वमन्त्रेण तदात्मनि नियोजयेत् ॥ १३ ॥
 आकृष्यादाय पूर्वाक्तविधिनाऽऽत्मनि योजयेत् ।
 वामया योजयेद् योनौ गृहीत्वा द्वादशान्ततः ॥ १४ ॥

१ बुद्ध इति घ, क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ आवाहनं कुर्यादिति ग, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

कुर्वीत देहसम्यग्निं जन्माधिकारमेव च ।
 भोगं जयन्तया श्रोतःसुदितत्त्वविशोधनं ॥ १५ ॥
 निःशेषमस्तुर्क्षादिपाशबन्धनिवृत्तये ।
 निष्कृत्यैव विधानेन यजेत शतमाहुतीः ॥ १६ ॥
 व्यस्त्रेण पाशश्रैयिष्यं भक्तशक्तिं तिरोहितां ।
 वेदनं भेदनं तेषां वर्तुलीकरयं तथा^(१) ॥ १७ ॥
 दाहं तदक्षराभावं प्रायश्चित्तमघोदितं ।
 ब्रह्मण्यावाहनं पूजा रूपगन्धसमर्पणं ॥ १८ ॥
 श्रोत्रं कर्णं रूपगन्धौ युष्कं ब्रह्म गृहाण साहा ।
 संश्राव्य शान्मवीमाक्षां ब्रह्मं विसृज्य कारयं ।
 विधायात्मनि चैतन्यं पाशसूत्रे निवेशयेत् ॥ १९ ॥
 विन्दुं शिरसि विन्यस्य विसृजेत् पितरौ ततः ।
 दद्यात् पूर्णं विधानेन समस्तविधिपूरणीं ॥ २० ॥
 पूर्वोक्तविधिना कार्यं विद्यायां ताडनादिकं ।
 खवीजन्तु विशेषः स्यादिति विद्या विशोधिता ॥ २१ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये निर्वाणदीक्षायां विद्याशोधनं नाम
 षडशीतितमोऽध्यायः ॥

अथ सप्ताशीतितमोऽध्यायः ।

शान्तिशोधनकथनं ।

ईश्वर उवाच । सन्ध्यादधुना विद्यां शान्त्या सार्द्धं यथाविधि ।
 शान्तौ तत्त्वदयं लीनं भविष्यरसदाशिवौ ॥ १ ॥

१ वेदनं भेदनं तेषां वक्रलोकरचनाया इति न, विहितपुरुषपाठः ।

हकारश्च क्षकारश्च द्वौ वर्णौ परिकीर्तितौ ।

रुद्राः समाननामानो भुवनैः सह तद्यथा ॥ २ ॥

प्रभवः समयः क्षुद्रो विमलः शिव इत्यपि ।

घनौ निरञ्जनाकारौ खशिवौ दीप्तिकारणौ ॥ ३ ॥

त्रिदशेश्वरनामा च त्रिदशः कालसञ्ज्ञकः ।

सूक्ष्माब्जेश्वरश्चेति (१) रुद्राः शान्तौ प्रतिष्ठिताः ॥ ४ ॥

योमव्यापिने योमव्याप्यरूपाय (१) सर्वव्यापिने शिवाय अनन्ताय
अनाथाय अनाश्रिताय ध्रुवाय शाश्वताय योगपीठसंस्थिताय नित्ययोगि-
नि ध्यानाहारायेति (१) द्वादशपदानि ।

पुरुषः कवचौ मन्त्रौ बीजे विन्दूपकारकौ ।

अलम्बधायसानाढग्रौ वायु छकारकूर्मकौ ॥ ५ ॥

इन्द्रिये त्वक्का रावस्या स्पर्शस्तु विषयो मतः ।

गुणौ स्पर्शनिनादौ द्वावेकः कारणमीश्वरः ॥ ६ ॥

तुर्व्यावश्चेति शान्तिस्थं सम्भाव्य भुवनादिकं ।

विदध्यात्ताडनं भेदं प्रवेशश्च विद्योजनं ॥ ७ ॥

आह्वयं ग्रहणं कुर्याच्छान्तिर्वदनसूत्रतः ।

आत्मन्यारोप्य सङ्गृह्य कक्षां कुण्डे निवेशयेत् ॥ ८ ॥

इंश्च तवाधिकारेऽभिन् मुमुक्षुं दीक्षयाम्यहं ।

भयं त्वयाऽनुकूलेन (४) कुर्यात् विज्ञापनामिति ॥ ९ ॥

आवाहनादिकं पित्रोः शिष्यस्य ताडनादिकं ।

१ सूक्ष्माब्जेश्वरश्च इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ योमव्याप्यरूपाय इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । योमरूपायेति ग, चिह्नित-
पुस्तकपाठः ।

३ ध्यानपरायेति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । आनाहारायेति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ भयं त्वया च गृह्यते इति ग, ड, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

विधायिदाय चैतन्यं विधिनाऽऽत्मनि योजयेत् ॥ १० ॥

पूर्ववत् पित्रसंयोगं भावयित्वाद्भवाख्यया ।

हृतसम्पुटात्मवीजेन देवोर्गर्भे नियोजयेत् ॥ ११ ॥

देहोत्पत्तौ हृदा पञ्च शिरसा जन्महृतवे ।

शिरसा वाऽधिकाराय भोगाय कवचायुता ॥ १२ ॥

जयाय शस्त्रमन्त्रेण श्रोतःसुद्धौ शिवेन च ।

तत्त्वसुद्धौ हृदा ह्येवं गर्भाधानादि पूर्ववत् ॥ १३ ॥

वर्त्मणा पाशशैथिल्यं निष्कृत्यैवं शतं जपेत् ।

मन्त्रशक्तिरौघाने शस्त्रेणाऽऽतिपञ्चकं ॥ १४ ॥

एवं पाशविद्योगोऽपि^(१) ततः सप्तास्त्रजपया ।

किंवादस्त्रेण कर्त्तव्यां पाशास्त्रीजवता यथा ॥ १५ ॥

ओं ह्रीं^(२) शान्तिकलापाशाय हः ह्रं षट् ।

विद्वन्व्य वक्तुं शीघ्रतया पाशमस्त्रेण पूर्ववत् ।

घृतपूर्णे शुवे दत्त्वा कलास्त्रेणैव होमयेत् ॥ १६ ॥

अस्त्रेण जुहुयात् पञ्च पाशाङ्गुशनियुक्तये ।

प्रायश्चित्तनिषेधाय दद्यादष्टाऽऽतीरथ ॥ १७ ॥

ओं हः अस्त्राय ह्रं षट् ।

हृदेऽश्वरं समावाह्यं कृत्वा पूजनतर्पणे ।

विदधीत विधानेन तस्मै शुष्कसमर्पणं ॥ १८ ॥

ओं ह्रीं ईश्वरं नृणां हारौ शुक्लं गृह्णाण कृत्वा ।

निःशेषदग्धपाशस्य पशोरस्येश्वर तया ।

न ह्येवं बन्धकत्वेन शिवाद्यां श्रावयेदिति ॥ १९ ॥

१ एकं पाशविद्योगार्थं मिति ग, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ओं ह्रीमिति क, ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः । ओं ह्रीमिति ग, चिह्नितपुस्तक-
पाठः । ओं ह्रीमिति घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

विसृजेदीश्वरदेवं रौद्रात्मां नियोजयेत् ।
 ईषन्नम्रमिवात्मां विधिनाऽऽत्मनि योजयेत् ॥ २० ॥
 सूत्रे संयोजयेदेनं शुद्धयौहवमुद्रया ।
 दद्यात् मूषेन शिष्यस्य शिरस्यमृतविन्दुकं ॥ २१ ॥
 विसृज्य पितरौ वज्रेः पूजितौ कुसुमादिभिः ।
 दद्यात् पूर्णां विधानज्ञो निःशेषविधिपूरणीं ॥ २२ ॥
 अस्यामपि विधातव्यं पूर्ववत्ताडनादिकं ।
 स्ववीजन्तु विशेषः स्याच्छुद्धिः शान्तेरपीडिता ॥ २३ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये निर्वाणदीक्षायां शान्तिशोधनं नाम
 सप्ताशीतितमोऽध्यायः ॥

अथाष्टाशीतितमोऽध्यायः ।

निर्वाणदीक्षाकथनं ।

ईश्वर उवाच । सन्ध्यां शान्त्यतीतायाः शान्त्या सार्द्धं विशुद्धया ।
 कुर्वीत पूर्ववत्तत्र तत्त्ववर्णादि तद् यथा ॥ १ ॥
 ओं ह्रीं क्षीं ह्रीं ह्रीं इति सन्धानानि ।
 उभौ शक्तिश्चनौ तत्त्वे भुवनाष्टकसिद्धिकं ।
 दीपकं रोचिकश्चैव मोक्षकं षोडशगामि च ॥ २ ॥
 व्योमरूपमनाञ्च स्यादनाश्रितमष्टमं ।
 ओङ्कारपदमीशाने मन्त्रो वर्णाञ्च षोडश ॥ ३ ॥
 अकारादिविसर्गान्ता वीजेन देहकारकौ ।
 कुङ्कुमं शङ्खिनी माङ्ग्री देवदत्तधनञ्जयौ ॥ ४ ॥
 मारुतौ स्पर्शनं श्रोत्रं इन्द्रिये विषयो जभः ।

शब्दो गुणोऽस्यावस्था तु तुर्यातीता तु पञ्चमी ॥ ५ ॥
 हेतुः सदाशिवो देव इति तत्त्वाद्विद्वत्त्वं ।
 सखिन्य शान्तितीताखं विदध्यात्ताडनादिकं ॥ ६ ॥
 कलापाशं समाताड्य फडन्तेन विभज्य च ।
 प्रविश्यान्तर्गमोऽन्तेन फडन्तेन वियोजयेत् ॥ ७ ॥
 शिखाहृतसम्युटीभूतं स्वाह्वानं क्षणमुद्रया ।
 पूरकेण समाकृत्य पाशं मस्तकसूत्रतः ॥ ८ ॥
 कुम्भकेन समादाय रेचकेनोद्भवाख्याया ।
 हृतसम्युटनमोऽन्तेन वक्त्रं कुण्डे निवेशयेत् ॥ ९ ॥
 अस्याः पूजादिकं सर्वं निदृष्टेरिव साधयेत् ।
 सदाशिवं समावाह्य पूजयित्वा प्रतप्यं च ॥ १० ॥
 सदा ख्यातेऽधिकारेऽस्मिन् मुमुक्षुं दीक्षयाम्यहं ।
 भावं त्वयाऽनुकूलेन भक्त्या विज्ञापयेदिति ॥ ११ ॥
 पित्रोरावाहनं पूज्वा कृत्वा तर्पणसन्निधौ ।
 हृतसम्युटात्मवीजेन शिष्यं वक्षसि ताडयेत् ॥ १२ ॥
 ओं हां हूं हं फट् ।
 प्रविश्यावाप्यनेनैव चैतन्यं विभजेत्ततः ।
 शस्त्रेण पाशसंयुक्तं ज्येष्ठयाऽङ्गुशमुद्रया ॥ १३ ॥
 ओं हां हः ह्रूं फट्^(१) ।
 स्वाह्वानेन तदाकृत्य तेनैव पुटितात्मना ।
 गृहीत्वा तन्मोऽन्तेन निजात्मनि नियोजयेत् ॥ १४ ॥
 ओं हां हं ह्रीं व्यात्मने नमः^(२) ।

१ ओं हां हं हः फट् इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ ओं हां हं ह्रीं व्यात्मने नम इति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

पूर्ववत् पितृसंयोगं भावयित्वाद्वाख्यया ।
 वामया तदनेनैव^(१) देव्या गर्भं नियोजयेत् ॥ १५ ॥
 गर्भाधानादिकं सर्वं पूर्वाङ्गविधिना चरेत् ।
 मूलेन पाशशैथिल्ये निष्कृत्यैव शतं जपेत् ॥ १६ ॥
 मलशक्तितरोधाने पाशानाञ्च वियोजने ।
 पञ्चपञ्चाङ्गतीर्त्तद्वादायुधेन यथा पुरा ॥ १७ ॥
 पाशानायुधमन्त्रेण सप्तवाराभिजप्तया ।
 ह्निन्वादस्त्रेण कर्त्तव्या कलावीजयुजा यथा ॥ १८ ॥

को हां शान्त्यतीतकलापाशाय हः हूं फट् ।
 विसृज्य वस्तुलीकृत्य पाशानस्त्रेण पूर्ववत् ।
 घृतपूर्णे शुवे दत्त्वा कलास्त्रेणैव होमयेत् ॥ १९ ॥
 अस्त्रेण जुहुयात् पञ्च पाशाङ्गुशनिरुक्तये ।
 प्रायश्चित्तनिषेधार्थं दद्यादष्टाङ्गतीक्ष्णतः ॥ २० ॥
 सदाशिवं हृदावाह्यं कृत्वा पूजनतर्पणे ।
 पूर्वाङ्गविधिना कुर्यादधिकारसमर्पणं ॥ २१ ॥
 को हां सदाशिव मनोविन्दुं शुक्लं गृह्णाण स्नाह्वा ।
 निःशेषदग्धपाशस्य पशोरस्य सदाशिव ।
 बन्धाय न त्वया स्त्रेयं शिवाज्ञां श्रावयेदिति ॥ २२ ॥
 मूलेन जुहुयात् पूर्णां विसृजेत्तु सदाशिवं ।
 ततो विषुद्धमात्मानं शरच्चन्द्रमिवोदितं ॥ २३ ॥
 संहारमुद्रया रौद्रया संयोज्य गुरुरात्मनि ।
 कुर्वीत शिष्यदेहस्यमुद्धृत्योद्धवमुद्रया ॥ २४ ॥
 दद्यादाप्यायनायास्य मस्तकेऽर्घ्याम्बुविन्दुकं ।
 क्षमयित्वा महाभक्त्या पितरौ विसृजेत्तथा ॥ २५ ॥

१ वामया हृदयेनैवेति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

खेदितौ शिष्यदीक्षायै यन्मया पितरौ युवां ।
 कारुण्यान्मोक्षयित्वा तद्भुज त्वं स्थाननात्मनः ॥ २६ ॥
 शिखामन्त्रितकर्त्तर्या बोधशक्तिसंरूपिणी ।
 शिखां किन्वाच्छिवास्त्रेण शिष्यस्य चतुरङ्गुलां ॥ २७ ॥
 ओं क्षीं शिखायै ह्रं फट्^(१) ओं हः अस्त्राय ह्रं फट् ।
 सुवि तां घृतपूर्णयां गोविड्गोलकमध्यगां^(२) ।
 संविधायास्त्रमन्त्रेण ह्रं षडन्तेन होमयेत् ॥ २८ ॥
 ओं ह्रीं हः अस्त्राय ह्रं फट् ।
 प्रक्षाल्य सुक्खुवौ शिष्यं संस्नाप्याचम्य च स्वयं ।
 योजनिकास्थमात्मानं शस्त्रमन्त्रेण ताडयेत् ॥ २९ ॥
 वियोज्याकृत्य समूज्य^(३) पूर्ववद् द्वादशान्ततः ।
 आत्मोयच्छ्रुदयाभोजकर्त्तव्यायां निवेशयेत् ॥ ३० ॥
 पूरितं श्रुवमान्येन विहृताधोमुखश्रुचा ।
 नित्योक्तविधिनाऽऽदाय शङ्खसन्निभमुद्रया ॥ ३१ ॥
 प्रसारितशिरोग्रीवो नादोच्चारानुसारतः ।
 समदृष्टिशिवश्चान्तः परभावसमन्वितः ॥ ३२ ॥
 कुम्भमण्डलवर्द्धभ्यः^(४) शिष्यादपि निजात्मानः ।
 गृह्णीता षड्विधाध्वानं श्रुगये प्राणनाडिकं ॥ ३३ ॥
 सक्षिप्य विन्दुवद् ध्यात्वा क्रमशः सप्तधा यथा ।
 प्रथमं प्राणसंयोगस्वरूपमपरन्ततः ॥ ३४ ॥

१ ओं हूं शिखायै हूं फट् इति ख, ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः । ओं ह्रीं शिखायै ह्रं
 फडिति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

२ गोविन्दगोलकमध्यगामिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

३ वियोज्याकृत्य समूज्य इति ख, ङ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

४ कुम्भमण्डलवर्द्धभ्य इति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

हृदयादिक्रमोच्चारविस्तरं मन्त्रसङ्घकं ।
 पूरकं कुम्भकं कृत्वा आदाय वदनं मनाक् ॥ ३५ ॥
 सुधुम्नानुगतं नादस्वरूपम् तृतीयकं ।
 सप्तमे कारणे त्यागाद्यशान्तविस्तरं जयः ॥ ३६ ॥
 शक्तिनादोद्धृतस्यारस्तच्छक्तिविस्तरं मतं ।
 प्राणस्य निवृत्तस्यापि शक्तिप्रमेयवर्जितं ॥ ३७ ॥
 तत्कालविस्तरं षष्ठं श्रव्यतीतञ्च सप्तमं ।
 तदेतद् योजनास्थानं विस्तरन्तस्त्वसङ्घकं ॥ ३८ ॥
 पूरकं कुम्भकं कृत्वा आदाय वदनं मनाक् ।
 शनैश्चदीरयन् मूर्ध्नि कृत्वा शिष्यात्मनो जयं ॥ ३९ ॥
 हकारे तडिदाकारे बडध्वमाक्षरूपिणि ।
 उकारं परबो नाभेर्वितस्ति व्याप्य संस्थितं ॥ ४० ॥
 ततः परं मकारन्तु हृदयाच्चतुरङ्गुलं ।
 ओङ्कारं वाचकं विष्णोस्ततोऽष्टाङ्गुलकण्ठकं ॥ ४१ ॥
 चतुरङ्गुलतालुस्थं मकारं ब्रह्मवाचकं ।
 तद्वक्त्रलाटमध्यस्थं बिन्दुमीश्वरवाचकं ॥ ४२ ॥
 नादं रुदाशिवं देवं ब्रह्मरन्त्रावसानकं ।
 शक्तिं च ब्रह्मरन्त्रस्थं त्यजन्नित्यमनुकृमात् ॥ ४३ ॥
 दिव्यं पिपीलिकास्पृशं तस्मिन्नेवानुभूय च ।
 दादशान्ते परे तस्मै परमानन्दलक्षणे ॥ ४४ ॥
 भावमूढे मनोऽतीते शिवे नित्यगुणोदये ।
 विलोय मानसे तस्मिन् शिष्यात्मनं विभावयेत् ॥ ४५ ॥
 विमुञ्चन् सर्पिणो धारां ज्वालान्तेऽपि परे शिवे ।
 योजनिकास्थिरत्वाय वीषडन्तशिवायुजा^(१) ॥ ४६ ॥

१ वीषडन्तशिवा मनेति च, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

दत्ता पूर्वा विधानेन गुणापादेनमाचरेत् ।

ओं ह्रीं आत्मने^(१) सर्वज्ञो भव स्वाहा । ॐ ह्रीं आत्मने^(१)
परितप्तो भव स्वाहा । ॐ ह्रूं आत्मने^(१) अनादिबोधो भव स्वाहा ।
ओं ह्रीं आत्मने^(१) सतत्वो भव स्वाहा । ॐ ह्रीं आत्मने^(१) अक्षु-
भक्तिर्भव स्वाहा । ॐ हः आत्मने^(१) अनन्तशक्तिर्भव स्वाहा ।

इत्थं षड्गुणमात्मानं गृहीत्वा पदमाचरेत् ॥ ४७ ॥

विधिना भावनोपेतः शिष्यदेहे नियोजयेत् ।

तीव्राणुशक्तिसम्पातजनितश्रमशान्तये ॥ ४८ ॥

शिष्यमूर्द्धनि विन्यस्येदर्घ्यादेमृतविन्दुकं ।

प्रथममक्षेपकुम्भादीन् शिवाद्दक्षिणमण्डले^(१) ॥ ४९ ॥

सौम्यवक्त्रं व्यवस्थाप्य शिष्यं दक्षिणमात्मनः ।

त्वयैवानुगृहीतोऽयं मूर्त्तिमास्थाय मामकीं ॥ ५० ॥

देवे वज्रौ गुरौ तस्माद्भक्तिं चाप्यस्य वर्धये^(१) ।

इति विज्ञाप्य देवेभ्यं प्रणम्य च गुरुः स्वयं ॥ ५१ ॥

१ ॐ ह्रीं आत्मनिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । ॐ ह्रीं आत्मनिति घ, चिह्नितपु-
स्तकपाठः ।

२ ॐ ह्रीं आत्मने इति ख, ग, चिह्नितपुस्तकपाठः । ॐ ह्रीं आत्मनिति क, चि-
ह्नितपुस्तकपाठः ।

३ ॐ ह्रीं आत्मनिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । ॐ आत्मनिति ग, घ, चिह्नितपु-
स्तकपाठः ।

४ ॐ ह्रीं आत्मनिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः । ॐ ह्रूं आत्मनिति ग, चिह्नितपु-
स्तकपाठः । ॐ ह्रीं आत्मनिति घ, क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

५ ॐ ह्रीं आत्मनिति ख, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

६ ॐ हः आत्मनिति ख, क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

७ शिष्यदक्षिणमण्डले इति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

८ मूर्त्तिं नाथास्य वर्धयेति ख, क, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

श्रेयस्तवास्त्विति ब्रूयादाश्विनं शिष्यमादरात् ।
 ततः परमया भक्त्या दत्त्वा देवेऽष्टपुष्पिकां ।
 पुत्रकं शिवकुम्भेन संसाप्य विष्टजेन्मखं ॥ ५२ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये निर्वाणदीक्षासमापनं नाम
 अष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥

अथोननवतितमोऽध्यायः ।

एकतत्त्वदीक्षाकथनं ।

ईश्वर उवाच । अथैकतात्त्विकी दीक्षा लघुत्वादुपदिश्यते ।
 सूत्रबन्धादि कुर्वीत यथायोगं निजात्मना ॥ १ ॥
 कालाभ्रादिशिवान्तानि तत्त्वानि परिभावयेत् ।
 समतत्त्वे समग्राणि सूत्रे मणिगणानिव ॥ २ ॥
 आवाह्य शिवतत्त्वादि गर्भाधानादि पूर्ववत् ।
 मूलेन किन्तु कुर्वीत सर्वशुल्कसमर्पणं ॥ ३ ॥
 प्रददीत ततः पूर्णां तत्त्वत्रातोपगर्भितां ।
 एकयैव यथा शिष्यो निर्वाणमधिगच्छति ॥ ४ ॥
 योजनयै शिवे चान्यां स्थिरत्वापादनाय च ।
 दत्त्वा पूर्णां प्रकुर्वीत शिवकुम्भाभिषेचनं ॥ ५ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये एकतत्त्वदीक्षाकथनं नाम
 ऊननवतितमोऽध्यायः ।

अथ नवतितमोऽध्यायः ।

अभिषेकादिकथनं ।

ईश्वर उवाच । शिवमभ्यर्चाभिषेकं कुर्याच्छिष्यादिके श्रिये ।

कुम्भानीशादिकाष्टासु क्रमशो नव विन्यसेत् ॥ १ ॥

तेषु क्षारोदं क्षीरोदं दध्युदं घृतसागरं ।

हृद्युकादम्बरीखादुमल्लूदानष्टसागरान्^(१) ॥ २ ॥

निवेशयेद् यथासङ्ख्यमष्टौ विद्येश्वरानय ।

एकं शिखण्डिनं रुद्रं श्रीकण्ठन्तु द्वितीयकं ॥ ३ ॥

त्रिमूर्त्तमेकरुद्राक्षमेकनेत्रं शिवोत्तमं ।

सप्तमं सूक्ष्मनामानमनन्तं रुद्रमष्टमं ॥ ४ ॥

मध्ये शिवं समुद्रञ्च शिवमन्त्रं च विन्यसेत् ।

यागालयान् दिगीशस्य रचिते स्नानमण्डपे ॥ ५ ॥

कुर्यात् करदयायामां वेदीमष्टाङ्गुलीच्छितां ।

श्रीयर्णाष्टासने तत्र विन्यस्यानन्तमानसं ॥ ६ ॥

शिशं निवेश्य पूर्वास्यं सकलील्लय्य पूजयेत् ।

काञ्चिकौदनमृदभस्मदूर्वागोमयगोलवैः ॥ ७ ॥

सिद्धार्थदधितौयैश्च कुर्यान्निर्मन्त्रनं ततः ।

क्षारोदानुक्रमेणाय हृदा विद्येश्वरश्वरैः ॥ ८ ॥

कलसैः स्नापयेच्छिष्यं स्वधाधारणयान्वितं ।

परिधाप्य सिते वस्त्रे निवेश्य शिवदक्षिणे ॥ ९ ॥

पूर्वोद्वितासने शिशं पुनः पूर्ववदच्चयेत् ।

उज्जोषं यौगण्ड्यञ्च मुकुटं कर्चारीं छटौ ॥ १० ॥

अक्षमालां पुस्तकादि शिविकाद्यधिकारकं ।

१ स्नादुग्भोदानष्टसागरानिति क, ख. चिह्नितपुनःकपाठः ।

दीक्षायाख्याप्रतिष्ठायां ज्ञात्वाऽद्यप्रभृति त्वया ॥ ११ ॥
 सुपरीक्ष्य^(१) विधातव्यमाज्ञां संश्रावयेदिति ।
 अभिवाद्य ततः शिष्यं प्रणिपत्य महेश्वरं ॥ १२ ॥
 विघ्नञ्चापनोदार्थं कुर्याद्विज्ञापनां यथा ।
 अभिषेकार्थमादिष्टस्त्ववाऽहं गुरुमूर्तिना ॥ १३ ॥
 संहितापारगः सोऽयमभिषिक्तो मया शिव ।
 तप्तये मन्त्रचक्रस्य पञ्चपञ्चाङ्गतीर्थजेत् ॥ १४ ॥
 दद्यात् पूर्णां ततः शिष्यं स्थापयेन्नजदक्षिणे ।
 शिष्यदक्षिणपाणिस्था अङ्गुष्ठायङ्गुलीः क्रमात् ॥ १५ ॥
 लाङ्कयेदुपबन्धाय दग्धदर्भाग्रशस्त्रैः ।
 कुसुमानि करे दत्वा प्रणामं कारयेदमुं ॥ १६ ॥
 कुम्भेऽनले शिवे खसिंस्तत्कृतकृत्यमाविशेत् ।
 अनुराज्यास्त्वया शिष्याः शास्त्रेण सुपरीक्षिताः ॥ १७ ॥
 भूपवन्मानवादीनामभिषेकादभोप्सितं ।
 आं आं अर्यै पशुं हूं षडिति अस्त्रराजाभिषेकतः ॥ १८ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये अभिषेकादिकथनं नाम
 नवतितमोऽध्यायः ॥

अथैकनवतितमोऽध्यायः ।

विविधमन्त्रादिकथनं ।

ईश्वर उवाच । अभिषिक्तः शिवं विष्णुं पूजयेद्भास्करादिकान् ।

शङ्खभेर्यादिनिर्घातैः स्नापयेत् पञ्चगव्यकैः ॥ १ ॥

१ स्वयं वीक्ष्येति ग, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

यो देवान्देवलोकों स याति खजुलमुद्धरन् ।
 वषट्कोटिसङ्ख्येयं यत् पापं समुपार्जितं ॥ २ ॥
 घृताभ्यङ्गेन देवानां भस्मीभवति पावके ।
 आदकेन घृताद्यैश्च देवान् खाप्य सरो भवेत् ॥ ३ ॥
 चन्दनेनानुलिप्याथ गन्धार्घैः पूजयेत्तथा ।
 अल्पायासनं कृतिभिः कृता देवास्तु सर्वदा ॥ ४ ॥
 अतीतानागतज्ञानमन्त्रधोभुक्तिमुक्तिदाः ।
 गृहीत्वा प्रश्नसूक्ष्मार्थं हृते दाभ्यां शुभाशुभं ॥ ५ ॥
 त्रिभिर्जीवो मूलधातुस्तुर्भिर्ब्राह्मणादिर्बुधैः ।
 पञ्चादौ भूततत्त्वादि शेषे चैवं जपादिकं ॥ ६ ॥
 एकत्रिकातित्रिकान्ते पदे द्विपमकान्तके ।
 अशुभं मध्यमं मध्येष्विन्द्रक्षिणुदपः शुभः ॥ ७ ॥
 सङ्ख्यावृन्दे जीविताब्दं यमोऽब्ददशह्रा ध्रुवं ।
 सूर्य्यभास्वशुद्धीश्रीविष्णुमन्त्रैस्त्रिंशत् कजे ॥ ८ ॥
 कठिन्या जप्तया स्पृष्टे गौमूत्राकृतिरेखया ।
 आरभ्यैकं त्रिकं यावत्त्रिचतुष्कावसानकं ॥ ९ ॥
 मरुद्ध्योम मरुद्दीजेऽस्तुःषष्टिपदे तथा ।
 अक्ष्णाणां पतनात् स्पर्शाद्विषमादौ शुभादिकं ॥ १० ॥
 एकत्रिकादिमारभ्य अन्ते चाष्टत्रिकं तथा ।
 ध्वजाद्यायाः सप्ता ह्रीना विषमाः शोभनादिदाः^(१) ॥ ११ ॥
 आहपल्लवितैः काद्यैः षोडशस्वरपूष्यगैः ।
 आद्यैस्तैः सस्वरैः काद्यैस्त्रिपुरानाममन्त्रकाः ॥ १२ ॥
 ह्रीं वीजाः प्रणवाद्याः स्पृष्टमोऽन्ता यत्र पूजने ।
 मन्त्रा विंशतिसङ्ख्याः शतं षष्ठ्यधिकं ततः ॥ १३ ॥

१ शोभनादिकाः इति ४, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

आं ह्रीं मन्त्राः सरस्वत्याश्चण्डिकायास्तथैव च ।
 तथा गौर्याश्च दुर्गाया आं श्रीं मन्त्राः श्रियस्तथा ॥ १४ ॥
 तथा ह्रीं क्रीं मन्त्राः सूर्यस्य^(१) आं ह्रीं मन्त्राः शिवस्य च ।
 आं गं मन्त्रा गणेशस्य आं मन्त्राश्च तथा हरेः ॥ १५ ॥ ।
 शतार्धैः काधिकैः काद्यैस्तथा षोडशभिः स्वरैः ।
 काद्यैस्तैः सस्वरैराद्यैः कान्तैर्मन्त्रास्तथाखिलाः ॥ १६ ॥
 रवीशदेवीविष्णूनां स्वाश्विदेवेन्द्रवर्चनात् ।
 शतत्रयं घण्टाधिकं प्रत्येकं मण्डलं क्रमात् ।
 अभिविक्तो जपेद् ध्यायेच्छिष्यादीन् दीक्षयेद्गुरुः ॥ १७ ॥

इत्यादिमहापुराणे आधेये ज्ञानामन्त्रादिकथनं नाम
 एकनवतितमोऽध्यायः ॥

अथ द्विनवतितमोऽध्यायः ।

प्रतिष्ठाविधिकथनं ।

ईश्वर उवाच । प्रतिष्ठां सम्भवत्स्यामि क्रमात् सङ्क्षेपतो गृह ।
 पीठं शक्तिं शिवो लिङ्गं तद्योगः सा शिवाणुभिः ॥ १ ॥
 प्रतिष्ठायाः पञ्च भेदास्तेषां रूपं वदामि ते ।
 यत्र ब्रह्मशिलायोगः सा प्रतिष्ठा विशेषतः ॥ २ ॥
 स्थापनन्तु यथायोगं पीठ एव निवेशनं ।
 प्रतिष्ठाभिन्नपीठस्य स्थितस्थापनमुच्यते ॥ ३ ॥
 उत्थापनञ्च सा प्रोक्ता लिङ्गोद्धारपुरःसरा ।
 यस्यां तु लिङ्गमारोप्य संस्कारः क्रियते बुधेः ॥ ४ ॥

१ तथा श्रीं ह्रीं मन्त्राः सूर्यस्येति म, घ, चिह्नितपुस्तकपाठः ।

आस्थापनं तदुद्दिष्टं विधा विष्णादिकस्य च^(१) ।
 आसु सर्वासु चेतन्यं नियुज्यते परं शिवम् ॥ ५ ॥
 यथाधारादिभेदेन^(२) प्रासादेष्वपि पञ्चधा ।
 परीक्षामथ मेदिन्याः कुर्यात्प्रासादकाम्यया ॥ ६ ॥
 शुक्लाज्यगन्धा रक्ता च रक्तगन्धा सुगन्धिनी^(३) ।
 पेता कृष्णा सुरागन्धा विषादीनां महती क्रमात् ॥ ७ ॥
 पूर्वांश्चोत्तरसर्वत्र पूर्वां चैषां विशिष्यते^(४) ।
 आखाते हस्तिके यस्याः पूर्णं मृदधिका भवेत् ॥ ८ ॥
 उत्तमानां महती विद्यात्तोयाद्यैर्वा समुक्षितां ।
 अस्थ्यङ्गारादिभिर्दुष्टानत्यन्तं शोधयेद् गुरुः^(५) ॥ ९ ॥
 नगरग्रामदुर्गार्थं गृहप्रासादकारणं^(६) ।
 खननेर्गीकुलावासेः कर्षणैर्वा मुकुर्मज्जः ॥ १० ॥
 नखद्वये द्वारपूजादि मन्त्रद्वयवसानवत्^(७) ।
 कर्म निर्वर्त्याघोरास्त्रं सहस्रं^(८) विधिना यजेत् ॥ ११ ॥
 समीक्ष्य योपलिप्तायां भूमौ संशोधयेद्दिशः ।
 खण्डदध्यक्षतै रेखाः प्रकुर्वीत^(९) प्रदक्षिणं ॥ १२ ॥
 मध्यादीशानकोष्ठस्थे पूर्णकुम्भे^(१०) शिवं यजेत् ।
 वास्तुमभ्यर्च्य तत्तोयैः सिञ्चेत् कुडालकादिकं ॥ १३ ॥

१ उत्थापनस्येत्यादिः, विष्णादिकस्य ६ नगरग्रामेत्यङ्ग शोको घ० पुस्तके नास्ति ।
 सेत्यन्तः सार्द्धं कस्त्रे काष्ठकपाठो ग० पुस्तके ७ मन्त्रदीशवसानकमिति ग० । मन्त्र-
 नास्ति । भूम्यवसानकमिति घ० ।

२ यथाधारादिभेदेनेति ग० ।

८ निर्वर्त्या घोरास्त्रं सहस्रमिति ग० ।

३ रक्तगन्धानुगन्धिनीति ख० ।

९ रेखां प्रकुर्वीतेति ख०, ग० च ।

४ प्रशस्यते इति घ० ।

१० खर्णकुम्भे इति ग० । खर्णकुम्भे इति

५ शोधयेद्भूम्यामिति घ० ।

घ०, ङ०, च ।

ताह्ये रक्षोगणानिष्टा विधिना दिग्बलिं क्षिपेत् ।
 भूमिं संसिच्य संस्नाप्य^(१) कुहालाद्य^(२) प्रपूजयेत् ॥ १४ ॥
 अन्यं वस्त्रयुगच्छतं कुम्भं स्नाये द्विजन्मनः ।
 निधाय गीतवाद्यादिब्रह्मघोषसमाकुलं ॥ १५ ॥
 पूजां कुम्भे समाहृत्य प्राप्ते लघेऽभिकोष्ठके ।
 कुहालेनाभिधितेन मध्वक्तेन तु खानयेत् ॥ १६ ॥
 नैऋत्यां क्षेपयेन्मृत्पूां खाते कुम्भजनं क्षिपेत् ।
 पुरस्य पूर्वसीमान्तं^(३) नयेद् यावदभीप्सितं ॥ १७ ॥
 अथ तत्र क्षणं स्थित्वा भ्रामयेत्^(४) परितः पुरं ।
 सिञ्चन् सीमान्तविह्वानि यावदोशनसगोचरं ॥ १८ ॥
 अर्घ्यदानमिदं प्रोक्तं तत्र कुम्भपरिभ्रमात् ।
 इत्थं परिग्रहं मूमेः कुर्वीत तदनन्तरं ॥ १९ ॥
 कर्करान्तं जलान्तं वा शल्यदोषजिघांसया ।
 खानयेद् भूः कुमारो चेद् विधिना शल्यमुद्धरेत् ॥ २० ॥
 अकचटतपयश्च हान् मानवश्चेत् प्रश्नाच्छराणि तु^(५) ।
 अग्नेर्ध्वजादिपतितः स्वस्थाने शल्यमाख्यान्ति ॥ २१ ॥
 कर्तुं स्थाङ्गविकारेण जानीयात्तत्प्रमाणतः ।
 पश्चादीनां प्रवेशेन कोर्त्तनैर्विषतैर्द्दिशः ॥ २२ ॥
 माटकामृदवगीष्णां फलके भुवि वा लिखेत् ।
 शल्यज्ञानं वर्गवशात् पूर्वादोशान्ततः^(६) क्रमात् ॥ २३ ॥
 अवर्गं चैव लोहन्तु कवर्गेऽङ्गारमभितः ।

१ भूमिं संसिच्य संस्नाप्येति ग०, घ०, ४ खावयेत् इति ख० ।

क० च ।

५ नव चेत् प्रश्नाच्छराणि भाषन्ते इति ग०,

२ कुहालाक्षमिति ग० ।

घ० च० ।

३ पूर्वसीमान्तमिति ख० ।

६ पूर्वादानीं तत इति ख० ।

चवर्गे भस्म दद्ये स्याट् टवर्गेऽस्थि च नैर्ऋते ॥ २४ ॥
 तवर्गे चेष्टका चाप्ये कपालश्च पवर्गेके ।
 यवर्गे श्वकीटादि श्वर्गे लोहमादिशेत् ॥ २५ ॥
 हवर्गे रजतं तद्वद्वर्गाश्चानर्थकरानपि ।
 प्रोक्ष्यात्मभिः करापूरैरेष्टाङ्गुलमृदन्तरैः ॥ २६ ॥
 पादोर्ध्वं खातमापूर्य्य सज्जैर्मुद्राहृतैः^(१) ।
 क्षिप्तां समञ्जवां तत्र कारयित्वा भुवं गुरुः ॥ २७ ॥
 सामान्यार्घ्यकरो यायान्मण्डपं वक्ष्यामाणकं ।
 तोरणदाःपतीनिष्ठौ प्रत्यग्दारेण संविशेत् ॥ २८ ॥
 कुर्यात्तत्रात्मशुद्ध्यादि कुण्डमण्डपसंस्मृतिं ।
 कलसं वर्द्धनीसक्तं^(२) श्लोकपालशिवाचनं ॥ २९ ॥
 अग्नेर्जननपूजादि सर्वं पूर्ववदाचरेत् ।
 यजमानान्वितो^(३) यायाच्छिलानां स्नानमण्डपं ॥ ३० ॥
 शिलाः प्रासादलिङ्गस्य पादधर्मादिसज्जकाः ।
 अष्टाङ्गुलोच्छ्रिताः शस्ताश्चतुरस्ताः करायताः ॥ ३१ ॥
 पाषाणानां शिलाः कार्या इष्टकानां तद्वद्वतः ।
 प्रासादेऽश्मशिलाः शैले इष्टका इष्टकामये ॥ ३२ ॥
 अङ्घ्रिता नववक्त्रायै^(४) पङ्कजाः पङ्कजाङ्घ्रिताः ।
 नन्दा भद्रा जया रिक्ता पूर्णाख्या पञ्चमी मता^(५) ॥ ३३ ॥
 आसां पद्मो महापद्मः शङ्खोऽथ मकरस्तथा ।
 समुद्रश्चेति पञ्चामी निधिकुम्भाः क्रमादधः ॥ ३४ ॥
 नन्दा भद्रा जया पूर्णा अजिता चापराजिता ।

१ मुशर्लैर्मुद्राहृतैरिति ड० ।

४ नववक्त्रायैरिति घ० ।

२ वर्द्धनीयुक्तमिति ग०, ड० च ।

५ 'पाषाणानामित्यादिः, पञ्चमी मता' इत्यन्तः

३ यजमानार्चित इति घ० ।

श्लोकद्वयात्मक पाठो ग० पुलके नास्ति ।

विजया मङ्गलाख्या च धरणी नवमी शिला ॥ ३५ ॥
 सुभद्रश्च विभद्रश्च सुनन्दः पुष्पनन्दकः^(१) ।
 जयोऽथ विजयश्चैव कुम्भः पूर्णस्तथोत्तरः^(२) ॥ ३६ ॥
 नवानान्तु यथासङ्ख्यं निधिकुम्भा अमी नव ।
 आसनं प्रथमं दत्त्वा^(३) ताड्योत्तिष्ठ्य शराणुना^(४) ॥ ३७ ॥
 सर्वासामविशेषेण तनुत्रेणावगुण्ठनं^(५) ।
 मृद्भिर्गीमयगोमूत्रकषायैर्गन्धवारिणा ॥ ३८ ॥
 अस्त्रेण ह्रं फडन्तेन^(६) मलस्रानं समाचरेत् ।
 विधिना पञ्चगव्येन स्नानं पञ्चामृतेन च ॥ ३९ ॥
 गन्धतोयान्तरं कुर्यान्निजनामाङ्कितानुना^(७) ।
 फलरत्नसुवर्णानां गोशृङ्गसलिलैस्ततः ॥ ४० ॥
 चन्दनेन समालभ्य^(८) वस्त्रैराच्छादयेच्छिखां ।
 सूर्योत्थमासनं दत्त्वा नीत्वा यागंप्रदक्षिणं ॥ ४१ ॥
 श्रय्यायां कुशतल्पे वा हृदयेन निवेशयेत्^(९) ।
 सम्पूज्य न्यस्य बुद्ध्यादिधरान्तं तत्त्वसङ्घं ॥ ४२ ॥
 त्रिखण्डव्यापकं तत्त्वत्रयश्चानुक्रमान् न्यसेत् ।
 बुद्ध्यादौ चित्तपर्यन्ते चिन्तातन्मात्रकावधौ^(१०) ॥ ४३ ॥

- १ पुष्पनन्दक इति ख०, ग०, घ०, ङ० च । २ कुशतल्पे वा हृदयेन निवेशयेत्
 ३ पूर्वस्तथोत्तर इति घ० । इति ख० । कुशतल्पे च हृदयेन नि
 ४ प्रणवं दत्त्वा इति ख० । वेशयेत् । इति ग० ।
 ५ शरात्मनेति ख०, ग० च । ६ बुद्ध्यादौ चित्तपर्यन्ते चित्ततन्-
 ७ तन्मात्रेणावगुण्ठनमिति ख० । मात्रकावधौ इति घ० । सम्यञ्च
 ८ ऊ फडन्तेनेति ग० । इत्यादिः तन्मात्रकावधौचित्यन्तः
 ९ कुर्याद् द्विजनामाङ्कितानुनेति ख० । सार्धैकश्लोकपाठो ग० पुस्तके
 कुर्यान् निजनामाङ्कितानुनेति ग० । नास्ति ।
 ८ समालिष्येति ग० ।

तन्मात्रादौ धरान्ते च शिवविद्यात्मनां स्थितिः ।

तत्त्वानि निजमन्त्रेण तत्त्वे शिंखं हृदाऽर्चयेत् ॥ ४४ ॥

स्थानेषु पुष्पमालादिचित्रितेषु यथाक्रमं ।

ओं ह्रं^(१) शिवतत्त्वाय नमः । ओं ह्रं^(१) शिवतत्त्वाधिपतये
रुद्राय नमः । ओं ह्रां विद्यातत्त्वाय नमः । ओं ह्रां^(१) विद्यातत्त्वा-
धिपाय^(२) विष्णवे नमः । ओं ह्रां आत्मतत्त्वाय नमः । ओं ह्रां
आत्मतत्त्वाधिपतये ब्रह्मणे नमः^(३) ।

क्षमाभिधजमानार्कान् जलवातेन्दुखानि च ॥ ४५ ॥

प्रतितत्त्वं नमसेदृष्टौ मूर्त्तीः प्रतिशिलां शिलां ।

सर्वं पशुपतिं चोद्यं^(१) रुद्रं भवमथैश्वरं^(२) ॥ ४६ ॥

महादेवं च भीमं च मूर्त्तीशिंखं यथाक्रमात् ।

ओं धरामूर्त्तये नमः, ओं धराधिपतये नमः,

इत्यादिमन्त्रान् लोकपालान् यथासङ्ख्यं निजागुभिः^(५) ॥ ४७ ॥

विनम्रस्य पूजयेत् कुम्भांस्तन्मन्त्रैर्वा निजागुभिः^(६) ।

इन्द्रादीनां तु बीजानि वक्ष्यमाणक्रमेण तु ॥ ४८ ॥

लूं लूं शूं पूं वूं यूं मूं ह्रूं क्षूमिति^(१०) ।

उक्तौ नवशिलापक्षः शिला पञ्चपदा तथा ।

१,२ ओं ह्रं इति ग०, घ० च ।

३ ओं ह्रीं इति घ० ।

४ विद्यातत्त्वाधिपतये इति ख० ।

५ ओं ह्रं शिवतत्त्वाधिपतये इत्यादिः,

ओं ह्रां आत्मतत्त्वाधिपतये ब्रह्मणे नमः

इत्यन्तः पाठो ग० पुस्तके नास्ति ।

६ पशुपतिं भीममिति घ० ।

७ भवमथैश्वरम् इति घ० ।

८,९ निजागुभिरिति ख०, ग० । विन्य-

स्यत्यर्हस्योक्तो ग० पुस्तके नास्ति ।

१० ओं ह्रूं धूं बूं यूं मूं च क्षूमितीति

ग० । ओं कं सूं पूं शूं ह्रूं क्षूमितीति

घ० । लूं लूं शूं पूं वूं यूं मूं ह्रूं

क्षूमितीति ख० ।

प्रतितत्त्वं नमस्तेमूर्त्तिः सृष्ट्या पञ्च धरादिक्राः ॥ ४६ ॥

ब्रह्मा विष्णुस्तथा रुद्र ईश्वरश्च सदाशिवः ।

एते च पञ्च मूर्त्तिंश्चा यष्टव्यास्तासु^(१) पूर्ववत् ॥ ५० ॥

ओं एष्ट्वीमूर्त्तये नमः । ओं एष्ट्वीमूर्त्त्यधिपतये ब्रह्मणे नमः ।

इत्यादि मन्त्राः ।

सम्पूज्य कलशान् पञ्च क्रमेण निजनामभिः ।

निरन्धीत^(२) विधानेन नरासो मध्यशिलाक्रमात् ॥ ५१ ॥

कुर्यात् प्राकारमन्त्रेण भूतिदमैस्तिथैस्ततः ।

कुण्डेषु धारिकां शक्तिं विनम्रस्याभ्यर्च्य तर्पयेत् ॥ ५२ ॥

तत्तत्तत्त्वाधिपान् मूर्त्तिमूर्त्तिंशांश्च^(३) घृतादिभिः ।

ततो ब्रह्मांशशुद्धयं मूलाङ्गं ब्रह्मभिः क्रमात् ॥ ५३ ॥

छात्वा शतादिपूर्णांस्तं प्रोक्ष्याः शान्तिजलैः शिलाः^(४) ।

पूजयेच्च कुग्रैः स्पृष्ट्वा प्रतितत्त्वमनुक्रमात् ॥ ५४ ॥

सांनिध्यमथ सन्धानं छात्वा शुद्धं^(५) पुनर्नमस्ते^(६) ।

एवं भागजये कर्म गत्वा गत्वा समाचरेत् ॥ ५५ ॥

ओं आं इं आत्मतत्त्वविद्यातत्त्वाभ्यां नमः^(७) इति ।

१ न्यतयास्तासु इति ख० ।

गतः' इत्यतः प्राङ् मध्यगपाठो घ०

२ निरन्धीतेति ख०, ग०, ड० च ।

पुस्तके नास्ति ।

३ तत तत्त्वाधिपान् मूर्त्तिमूर्त्तिंशांश्चेति ड० ।
तन्त्रतत्त्वाधिपान् मूर्त्तिमूर्त्तिंशांश्चेति ख० ।

७ ओं आं इं आत्मतत्त्वविद्यात
त्त्वाय नम इति ग० । ओं आं इं

४ प्रोक्ष्य शान्तिजलैः शिलाभित्ति ख० ।

उ' विद्यातत्त्वशिवतत्त्वाभ्यां नम
इति ड० ० ।

प्रोक्ष्य शान्तिजलैः शिला इति ग०, घ० च ।

५ छात्वा' मन्त्रमिति ग० ।

ओं आं इं आत्मविद्यातत्त्वाय नम

६ सांनिध्यमित्यधोको ड० पुस्तके नास्ति ।

इति ख० ।

सांनिध्यमथ सन्धानं' इत्यतः परः 'ह्रस्वदीर्घप्रयोगो

संस्पृशेद् दर्भमूलाद्यैर्गन्धाङ्गादित्रयं क्रमात् ।
 कुर्यात्तत्त्वानुसन्धानं ऋषदोर्घप्रयोगतः ॥ ५६ ॥
 ओं ह्रां उं^(१) विद्यातत्त्वशिवतत्त्वाभ्यां नमः ।
 घृतेन मधुना पूर्यांस्ताम्रकुम्भान् सरलकान् ।
 पञ्चगव्यार्घ्यसंस्तिक्तान्^(२) लोकपालाधिदैवतान् ॥ ५७ ॥
 पूजयित्वा निजैर्मन्त्रैः सन्निधौ होममाचरेत् ।
 शिलानामथ सर्वासां संस्मरेदधिदेवताः ॥ ५८ ॥
 विद्यारूपाः कृतस्नाना हेमवर्णाः शिलाम्बराः ।
 नूनादिदोषमोषार्थं^(३) वास्तुभूमेश्च शुद्धये ।
 यजेदस्त्रेण मूर्धान्तमाज्जतीनां^(४) शतं शतं ॥ ५९ ॥

इत्यादिमह्नापुराणे आग्नेये शिलानग्रासकथनं नाम
 दिनवर्तितमोऽध्यायः ॥ ८२ ॥

अथ त्रिनवतितमोऽध्यायः ।

वास्तुपूजादिविधानम् ।

इत्यर उवाच । ततः प्रासादमासूय्य वर्चयेद्वास्तुमण्डपं^(५) ।
 कुर्यात् कोष्ठचतुःषष्टिं चोभे वेदास्तके समे ॥ १ ॥
 कोणेषु विनयसेद् वंशैः^(६) रज्जवोऽष्टौ विकीरणाः ।

१ ओं ह्रां उं इति घ०, ङ० च ।

२ पञ्चगव्येन संस्तिक्तान् इति ग० ।

३ नूनादिदोषनाशार्थमिति घ० ।

४ यजेदस्त्रेण शुद्धार्थमाज्जतीनामिति घ० ।

५ वास्तुमण्डपमिति ग० ङ० । तत इति

छोकाङ्गं घ० पुलके नास्ति ।

६ विनयसेद्दंशमिति ख० ।

द्विपदाः षट्पदास्तास्तु वास्तुन्तर्वाच्येद् यथा ॥ २ ॥
 आकुञ्चितकचं^(१) वास्तुमुत्तानमसुराहतिं^(२) ।
 स्मरेत् पूजासु कुशादिनिवेशे उत्तराननं ॥ ३ ॥
 जानुनी कूर्परौ शकृथि दिशि वातज्जताशयोः ।
 पैत्र्यां पादपुटे रौद्र्यां शिरोऽस्य हृदयेऽङ्गलिः ॥ ४ ॥
 अस्य देहे समाख्या देवताः पूजिताः शुभाः ।
 अथैव कोणाधिपस्तत्र कोणाद्धैव्यसु स्थिताः^(३) ॥ ५ ॥
 षट्पदास्तु मरीचाद्या दिक्षु पूर्वादिषु क्रमात् ।
 मध्ये चतुष्पदो बद्धा शेषास्तु पदिकाः^(४) स्मृताः ॥ ६ ॥
 समस्तनाडीसंयोगे महामर्मानुजं फलं ।
 त्रिशूलं खलिकं वज्रं^(५) महाखलिकसम्पुटे ॥ ७ ॥
 त्रिकटुं^(६) मणिवन्धं च सुविशुद्धं पदं तथा ।
 इति द्वादश मर्माणि वास्तोर्भित्त्यादिषु त्यजेत् ॥ ८ ॥
 सान्ध्यमक्षतमीशाय पर्जनयायाम्बुजोदकं ।
 ददीताथ जयताय पताकां कुङ्कुमोज्ज्वलां^(७) ॥ ९ ॥
 रत्नवारि महेन्द्राय रवौ धूमं वितानकं ।
 सत्याय घृतगोधूममाज्यभक्तं भृशाय च ॥ १० ॥
 विनांसमन्तरीक्षाय शक्तुन्तेभ्यस्तु पूर्वतः ।
 मधुक्षोराज्यसम्पूर्णां प्रदद्यादङ्गये शुचं ॥ ११ ॥
 लाजान् पूर्णं सुवर्णान् वितथाय निवेदयेत् ।

१ आकुञ्चितकरमिति घ० ।

२ कुर्यादित्यादिः मुत्तानमसुराह- ४ पादिका इति ख० ।
 तिसित्यन्तः श्लोकद्वयात्मकपाठो ग० ५ मुष्टिकं वक्त्रं मिति ख० ।
 पुरुषो नास्ति । ६ त्रिकोष्ठमिति ग० ।

३ कोणाद्धैव्यं अवस्थिता इति घ० । ७ ददीतेति अर्घ्यश्लोको ग० पुरुषो नास्ति ।

दद्याद् गृहकृते चौद्रं^(१) यमराजे पलौदनं^(२) ॥ १२ ॥
 गन्धं गन्धर्वनाथाय जिह्वां भङ्गाय पक्षिणः ।
 मृगाय पद्मपर्णानि^(३) याम्यामित्यष्टदेवताः^(४) ॥ १३ ॥
 पित्रे तिलौदकं क्षीरं वृक्षजं दन्तधावनं ।
 दौवारिकाय देवाय प्रदद्याद् धेनुमुद्रया^(५) ॥ १४ ॥
 सुग्रीवाय दिशेन् पूषान् पुष्यदन्ताय दन्तर्भकं ।
 रत्नं प्रचेतसे पद्ममसुराय^(६) सुरासवं ॥ १५ ॥
 घृतं गुडौदनं श्रेष्ठे रोगाय घृतमण्डकान् ।
 लाजान् वा पश्चिमाश्रयां देवाय कर्मितीरितं ॥ १६ ॥
 मास्तयाय ध्वजं पीतं नागाय नागकेशरं ।
 मुखे भक्ष्याणि भस्माटे मङ्गसूपं सुसंस्कृतं ॥ १७ ॥
 सोमाय प्रायस्कं सान्ज्यं शालूकमूषये^(७) दिशेत् ।
 लोपीमदितये दिल्यै पुरीमित्युत्तरायुक्तं^(८) ॥ १८ ॥
 मोदकान् ब्रह्मणः प्राच्यां षट्पदाय मरीचये ।
 सन्निधौ रत्नपुष्पाणि वज्रयुधः कोणकोणके ॥ १९ ॥
 तदधः कोणके दद्यात् सावित्र्यै च कुशोदकं^(९) ।
 दक्षिणे चन्दनं^(१०) रत्नं षट्पदाय विवस्वते ॥ २० ॥
 हरिद्रौदनमिन्द्राय रक्षोघः कोणकोणके ।

-
- १ भूतक्षये रौद्रमिति ख०, क, च । ५ प्रदद्यादधमदुधेति ख० । प्रदद्याद्भुज-
 गृहकृते चौद्रमिति घ० । मुद्रयेति घ०, इ० च ।
 २ फलौदनमिति ख०, घ० च । ६ पद्मं मम्बरायेति घ० ।
 ३ यवपर्णानिति घ० । पद्मवर्णा- ७ शालूकं शृणयेति ख०, इ० च ।
 नीति ख, इ० च । ८ पुरीमित्यवरायुक्तमिति ग० ।
 ४ याम्यामित्यष्टदेवता इति ख० । ९ सन्निधौ च कुशोदकमिति ग० ।
 १० सावित्र्यै चन्दनमिति ग० ।

इन्द्रजयाय मिश्राग्निमिन्द्राधस्ताग्निवेदयेत् ॥ २१ ॥
 वारुण्यां घटपदासीने मित्रे सगुडमोदनं ।
 रुद्राय घृतसिद्धाग्नं वायुकोणाधरे पदे ॥ २२ ॥
 तदधी रुद्रदासाय मांसं मार्गमथोत्तरे ।
 ददौत माघनैवेद्यं^(१) घटपदस्थे घराधरे^(२) ॥ २३ ॥
 आपाय शिवकोणाधः तद्वत्साय च तत्स्थले^(३) ।
 क्रमाद्द्याद्दधिक्षीरं पूजयित्वा विधनतः ॥ २४ ॥
 चतुष्पदे निविष्टाय ब्रह्मणे मध्यदेशतः ।
 पञ्चगव्याक्षतोपेतश्च^(४) साज्यं निवेदयेत् ॥ २५ ॥
 ईशादिवायुपर्यन्तकौणेष्वथ यथाक्रमं ।
 वास्तुवाह्ये चरक्याद्याश्चतस्रः पूजयेद् यथा ॥ २६ ॥
 चरक्यै^(५) सघृतं मांसं विदाय्यै^(६) दधिपङ्कजे ।
 पूतनायै प्रलं पित्तं रुधिरं च निवेदयेत् ॥ २७ ॥
 अस्थीनि पापराक्षस्यै रक्तपित्तपलानि च ।
 ततो माघौदनं^(७) प्राच्यां स्कन्दाय विनिवेदयेत् ॥ २८ ॥
 अर्य्यम्णे दक्षिणाश्रायां पूषान् कृसरया युतान् ।
 जम्भकाय^(८) च वारुण्यामामिषं रुधिरान्वितं ॥ २९ ॥
 उदोच्यां पिलिपिञ्जाय^(९) रक्ताग्नं कुसुमानि च ।
 यजेद्वा सकलं वास्तुं कुशदध्यक्षतैर्जलैः ॥ ३० ॥

१ मांसनैवेद्यमिति ख०, इ० च ।

५ विपचे इति ख०, इ० च ।

२ वराधरे इति घ० ।

६ ततो मांसौदनमिति ख०, घ०, इ० च ।

३ आपवत्पञ्चतुष्टये इति ख०, ।

७ कुम्भकायेति इ० ।

४ तद्वत्सायै च तत्स्थले इति घ०, ज० च ।

८ पिलिपिञ्जायेति इ० । लिपिपिञ्जायेति

८ वाराह्यै इति ड०, इ० च ।

इ० ।

गृहे च नगरादौ च एकाग्रोत्पदैर्यजेत् ।

त्रिपदा रज्जवः कार्य्याः षट्पदाश्च विकीर्णके ॥ ३१ ॥

ईशाद्याः पादिकास्तस्मिन्नागाद्याश्च द्विकोष्ठगाः^(१) ।

षट्पदस्या मरीचाद्या ब्रह्मा नवपदः स्मृतः ॥ ३२ ॥

नगर्यामखेटादौ वास्तुः शतपदोऽपि^(२) वा ।

वंशद्वयं कोणगतं दुर्जयं दुर्धरं सदा ॥ ३३ ॥

यथा देवालये न्यासस्तथा शतपदे हितः ।

ग्रहाः स्कन्दाद्यस्तत्र विज्ञेयाश्चैव षट्पदाः ॥ ३४ ॥

चरक्याद्या भूतपदा रज्जुवंशादि पूर्ववत् ।

देशसंस्थापने^(३) वास्तु चतुस्त्रिंशच्छतं^(४) भवेत् ॥ ३५ ॥

चतुर्षष्टिपदो^(५) ब्रह्मा मरीचाद्याश्च देवताः ।

चतुःपञ्चाशत्पदिका आपाद्यष्टौ रसामिभिः ॥ ३६ ॥

ईशानाद्या नवपदाः स्कन्दाद्याः शक्तिकाः^(६) स्मृताः ।

चरक्याद्यास्तददेव रज्जुवंशादि पूर्ववत्^(७) ॥ ३७ ॥

ज्ञेयो वंशसहस्रैस्तु वास्तुमण्डलगः पदेः ।

न्यासो नवगुणस्तत्र कर्त्तव्यो देशवास्तुवत् ॥ ३८ ॥

पञ्चविंशत्पदो वास्तुर्वैतालाख्यश्चितौ स्मृतः ।

अन्यो नवपदो वास्तुः षोडशाङ्गिस्तथापरः ॥ ३९ ॥

षडङ्गत्रयसदृशेऽर्न्ध्रे स्याच्चतुरङ्गकं ।

१ नागाद्याश्चद्विकोष्ठगा इति ख०, ब० च । २ ईशानाद्याः शिवपदा स्कन्दाद्याः

३ शतपदेऽपीति ग० ।

पदिका इति घ० ।

३ दशमं स्थापने इति ख०, ग०, घ०, ङ, ७ समस्त स्थापने वास्तुचतुस्त्रिंशच्छतं
ब० च० । भवेदिति घ० पुस्तकेऽधिकः पाठः । चतुः

४ चतुर्विंशत्पदमिति ग० ।

षष्टिपदो ब्रह्मा इत्यादिः, रज्जुवंशादि

५ चतुर्षष्टिपदे इति घ० ।

पूर्ववत् इत्यन्तः पाठो ग० पुस्तके नास्ति ।

खाते वाक्ताः समं पृष्ठे^(१) न्यासे ब्रह्मशिलात्मके ॥ ४० ॥

शवाकस्य निवेशे च^(२) मूर्त्तिसंस्थापने तथा ।

पायसेन तु नैवेद्यं सर्वेषां वा प्रदापयेत् ॥ ४१ ॥

उक्तानुक्ते तु वै वास्तुः पञ्चदशप्रमाणतः^(३) ।

गृहप्रासादमानेन वास्तुः श्रेष्ठस्तु सर्वदा^(४) ॥ ४२ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये वास्तूपूजाकथनं नाम

त्रिनवतितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥

अथ चतुर्णवतितमोऽध्यायः ।

शिलाविन्यासविधानं ।

ईश्वर उवाच । ईशादिषु चरक्याद्याः^(५) पूर्ववत् पूजयेदहिः ।

आहुतिचितयं दद्यात् प्रतिदेवमनुक्रमात् ॥ २ ॥

दत्त्वा भूतबलिं लभे शिलान्यासमनुक्रमात् ।

मध्यसूत्रे^(६) न्यसेच्छक्तिं कुम्भस्नानन्तमुत्तमं^(७) ॥ ३ ॥

नकारारूढमूलेन कुम्भेऽस्तिन् धारयेच्छिलां ।

कुम्भान्त्यै सभद्रादीन् दिक्षु पूर्वादिषु क्रमात् ॥ ४ ॥

लोकपालाण्यभिनं प्रस्य^(८) श्वभेषु^(९) न प्रस्तशक्तिषु ।

१ श्वाकारश्च समं पृष्ठे इति क० ।

२ निवेशेनेति ख०, इ० च ।

३ परं पञ्चप्रमाणत इति क० ।

४ सर्वद इति ख०, घ० इ०, च । सर्वद इति ग०, च ।

५ ईशाद्यादिषु ब्रह्म्याद्या इति ग० ।

६ मध्ये श्वभू इति घ० ।

७ कुम्भस्नानन्तमस्तिमिति घ०, इ० च ।

कुम्भस्नानन्तमस्तिमिति क० ।

८ लोकपालाण्यभिनं प्रस्येदिति ख०, इ० च ।

लोकपालाण्यभिनं प्रस्येदिति क० ।

९ सूत्रे चिति क० । कुम्भे चिति ग० ।

शिलास्तेष्वथ^(१) नन्दाद्याः क्रमेण^(२) विनिवेशयेत् ॥ ५ ॥
 शम्बरैर्मूर्तिनाथानां^(३) यथा स्युर्मूर्तिमध्यतः ।
 तासु धर्मादिकानष्टौ^(४) कोणात् कोणं विभागशः^(५) ॥ ६ ॥
 सुभद्रादिषु नन्दाद्यास्तत्त्वोऽग्रादिकोणगाः ।
 अजिताद्याश्च पूर्वादिजयादिष्वथ^(६) विनवसेत् ॥ ७ ॥
 ब्रह्मणं चोपरि नस्य^(७) व्यापकं च महेश्वरं ।
 चिन्तयेदेषु चाधानं व्योमप्रासादमध्यगं ॥ ८ ॥
 बलिन्दत्वा जपेदस्त्रं विघ्नदोषनिवारणं^(८) ।
 शिलापञ्चकपक्षेऽपि मनागुद्दिश्यते यथा ॥ ९ ॥
 मध्ये पूर्णशिलान्यासः^(९) सुभद्रकलशेऽर्द्धतः ।
 पद्मादिषु च नन्दाद्याः कोणेष्वग्रादिषु क्रमात् ॥ १० ॥
 मध्यभावे^(१०) च तस्योऽपि मातृवद्भावसम्भवाः ।
 व्यां पूर्णं त्वं महाविद्ये^(११) सर्वसन्दीप्तलक्षणे ॥ ११ ॥
 सर्वसम्पूर्णमेवात्र कुरुध्वार्ङ्गिरसः सुते ।
 व्यां नन्दे त्वं नन्दिनी पुंसां त्वामत्र स्थापयाम्यहं ॥ १२ ॥
 प्रासादे तिष्ठ सन्तृप्ता यावच्चन्द्रार्कतारकं ।
 व्यायुः कामं श्रियमनन्दे देहि वासिष्ठि देहिनां^(१२) ॥ १३ ॥

१ शिलाशालयेति क० ।

७ ब्रह्मणं चोपरिविन्त्येति ख०, घ०, ङ०,

२ क्रमश इति घ० ।

ङ० च ।

३ शम्बरैर्मूर्तिनाथानामिति ख०, ङ० ८ विघ्नदोषनिवारकमिति ग० ।

च । शम्बरैर्मूर्तिनाथानामिति ङ० । ९ पूर्वशिलान्यास इति घ० ।

४ तान् धर्मादिकानष्टौ इति ख० । १० मध्यभावे इति ख०, ग० च ।

५ विभागत इति घ० ।

११ महाभागे इति ग० ।

६ पूर्वादिजयादिषु चेति ग० ।

१२ देहि मामिति ख०, ङ०, घ० । दहि न
इति घ० ।

अस्मिन् रक्षा सदा^(१) कार्य्या प्रासादे यत्नतस्तथा ।
 ओं भद्रे त्वं सर्वदा भद्रं लोकानां कुष काश्यपि ॥ १४ ॥
 आयुर्दा कामदा देवि^(२) श्रीप्रदा च सदा भव ।
 ओं जयेऽत्र सर्वदा देवि श्रीदाऽऽयुर्दा सदा भव^(३) ॥ १५ ॥
 ओं जयेऽत्र सर्वदा^(४) देवि तिष्ठ त्वं स्थापिता मय^(५) ।
 नित्यध्याय भूयै च स्वामिनी भव भार्गवि ॥ १६ ॥
 ओं रक्तिऽतिरक्तिदोषघ्ने^(६) सिद्धिमुक्तिप्रदे शुभे ।
 सर्वदा सर्वदेशस्थे तिष्ठास्मिन् विश्वरूपिणि^(७) ॥ १७ ॥
 गगनायतनन्दग्रात्वा तत्र तत्त्वचदं^(८) न प्रसेत् ।
 प्रायश्चित्तान्ततो ऊत्वा विधिना विश्वजेन्मखं ॥ १८ ॥

इत्यादिमहापुराणे आग्नेये शिलान्यासकथनं नाम
 चतुर्थवतितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥

अथ पञ्चनवतितमोऽध्यायः ।

प्रतिष्ठा सामग्रीविधानं ।

ईश्वर उवाच । वक्ष्ये लिङ्गप्रतिष्ठां च प्रासादे भुक्तिमुक्तिदा ।
 ताश्चरेत् सर्वदा मुक्तौ भुक्तौ देवदिने सति^(१) ॥ १ ॥
 विना चैज्जेश माघादौ प्रतिष्ठा मासपक्षके ।

१ मुदा इति ख०, ब० च ।

रक्षातिरक्तिदोषघ्ने इति ख० ।

२ कामदे देवेति घ० ।

३ सक्तिष्ठास्मिन्नीशरूपिणीति घ० । शर्प-

४ अथेच त्यक्तलोकः, क० पक्षके नास्ति

रूपिणीति ज० ।

५ ओं जय गनं मदेति ख०, ब० च ।

८ तत्त्वे तत्त्ववथमिति घ० ।

५ सम इति ड० ।

६ सर्वदा मुक्तौ देवादेवे यच्च सतीति घ० ।

६ रक्षातिरक्तिदोषघ्ने इति ब० ।

सर्वदा मुक्तौ भुक्तौ देवदिने सतीति ड० ।

गुरुशुक्रौदये कार्या प्रथमे कर्मावधे ॥ २ ॥
 शुक्लपक्षे विशेषेण कृष्ण वा पञ्चमन्दनं^(१) ।
 चतुर्थीं नवमीं षष्ठीं वर्जयित्वा चतुर्दशीं ॥ ३ ॥
 शोभनास्तिथयः श्रावः क्रूरवारविवर्जिताः ।
 शतभिषा धनिष्ठाद्वा अनुराधोत्तराश्रयं^(२) ॥ ४ ॥
 रोहिणी श्रवणश्चेति^(३) स्थिरारम्भे महोदयाः ।
 जमश्व कुम्भसिंहालितुलास्तोत्रघघ्नविना ॥ ५ ॥
 शक्ता जीवो नवर्क्षेषु सप्तस्थानेषु सर्वदा ।
 बुधः षडष्टदिकसप्ततुर्येषु विनतु^(४) शितः ॥ ६ ॥
 सप्ततु^(५) त्रिदशादिस्थः^(६) शशाङ्को बलदः सदा^(७) ।
 रविर्दशत्रिघटसंस्थो राज्ञस्त्रिदशघटगतः ॥ ७ ॥
 षट्त्रिस्थानगताः शक्ता मन्दाङ्गारार्ककेतवः ।
 शुभाः क्रूराश्च पापाश्च सर्व एकादशस्थिताः ॥ ८ ॥
 एषां दृष्टिर्मुनौ पूर्णा^(८) त्वार्द्धिकी यद्भूतयोः ।
 पादिकी रामदिकस्थाने चतुरथै^(९) पादवर्जिता ॥ ९ ॥
 पादानूपनचतुर्नाडी भोगः स्यान्मीनमेघयोः ।
 दधकुम्भौ च भुञ्जाते घतसः पादवर्जिताः ॥ १० ॥
 मकरो मिथुनं पञ्च चापालिहरिकर्कटाः ।
 पादोनाः षट् तुलाकनेत्र घटिकाः सार्द्धपञ्च च ॥ ११ ॥

१ कृष्णप्रापञ्चमं दिनमिति ख०, क० च । सप्तपङ्क विभेति ख० ।

कृष्णप्रापञ्चमाहिमादिति घ० ।

२ अनुराधोत्तराश्रयमिति घ० ।

३ श्रवणश्चेति इति ख० ।

४ बुधः षडष्टदिकसप्ततुर्येषु विन-

ति ख० । बुधः षडष्टदिकसप्ततुर्येषु दिक्-

५ सप्ततुर्यत्रिदशादिस्थ इति ख०, क० च ।

६ बुधः षडष्टदिकस्यादिः, बलदः सदा

इत्यानाः पादो ग० पुलके नास्ति ।

७ एवं दृष्टिबले पूर्णादिति ख० । एवं

दृष्टिबले पूर्णमिति ख० ।

८ वसुधौ इति ख०, क० च ।

केशरी वृषभः कुम्भः स्थिराः स्युः सिद्धिदायकाः ।
 चरा धनुस्तुलामेषा दिःखभावास्तृतीयकाः^(१) ॥ १२ ॥
 शुभः^(२) शुभग्रहैर्दृष्टः शक्तो जयः शुभाश्रितः^(३) ।
 गुरुशुक्रबुधेयुक्तो जप्नो दद्याद्द्विजायुधो^(४) ॥ १३ ॥
 राज्यं श्रीय^(५) नखं पुत्रान् यशोधर्मादिकं बज्र ।
 प्रथमः सप्तमस्तुत्योर्दशमः केन्द्र उच्यते ॥ १४ ॥
 गुरुशुक्रबुधास्तत्र सर्वसिद्धिप्रदायकाः ।
 जेत्रकादशचतुर्थस्था^(६) जप्तात् पापग्रहाः शुभाः ॥ १५ ॥
 अतोप्यनीचकर्मार्थं^(७) योन्यास्तिथ्यादयो बुधैः ।
 धाम्नः पञ्चगुणां भूमिं त्यक्त्वा वा धानसम्भितां^(८) ॥ १६ ॥
 हस्ताद् द्वादशसोपानात्^(९) कुर्व्यान्मण्डपमग्रतः ।
 चतुरस्रं चतुर्द्वारं स्नानार्थन्तु^(१०) तदर्द्धतः ॥ १७ ॥
 एकास्यं चतुरास्यं वा रौद्र्यां प्राच्यसरेष्ववा^(११) ।
 द्वास्तिको दशहस्तो वै मण्डपार्ककरोऽथवा ॥ १८ ॥
 द्विहस्तोत्तरया वृद्धा^(१२) शेषं स्यान्मण्डपाष्टकं ।

- १ कर्कटो मकरो द्विष्टाः प्रव्रज्याकार्यना- ७ अतोन्वेनिरुक्तार्थमिति ख०, घ०,
 शकाः । गुरुशुक्रबुधास्तत्र सर्वसिद्धिप्रदायका ७० च ।
 इति ग०, घ० पुस्तकेऽधिकः पाठः । ८ त्यक्त्वा वा सापसम्भितामिति ख० ।
 २ स्थिर इति ग० । ९ त्यक्त्वा वा रामसम्भितामिति ख० ।
 ३ शुभाश्रित इति ख० इ, ख । १० हस्ताद्वादशसोपानादिति ख० ।
 ४ धनार्थेति ग० । ११ हस्तान् वा दश सोपानादिति ख० ।
 ५ राज्यं सौख्यमिति ख० । १२ स्नानार्थं चेति ग० ।
 ६ जेत्रकादशचतुर्थस्था इति ख० । चोका- १३ प्राच्यसरे तथेति ख० ।
 दशेत्यर्द्धस्तिको ग० पुस्तके नास्ति । १४ द्विहस्तोत्तरयाष्टन्या इति घ० ।

वेदी चतुष्करा मध्ये कोणस्तम्भेन संयुता^(१) ॥ १८ ॥

वेदीपादान्तरं त्यक्त्वा^(२) कुण्डानि नव पञ्च वा ।

एकं वा शिवकाष्ठायां^(३) प्राच्यां वा तद्गुरोः परं ॥ २० ॥

मुष्टिमात्रं शतार्द्धं स्याच्छते चारत्निमात्रकं^(४) ।

हस्तं सङ्ख्यहोमे स्यान्म्रियुते तु द्विहास्तिकं^(५) ॥ २१ ॥

लक्षे चतुष्करं कुण्डं कोटिहोमेऽष्टहस्तकं ।

भगामभमौ^(६) खण्डेन्दु दक्षे त्रयस्रच नैऋते ॥ २२ ॥

षडखं वायवे पद्मं^(७) सौम्ये चाष्टाशकं शिवे ।

तिर्य्यक्पातशिवं खात्तमूढ्वं^(८) मेखलया सङ्ख ॥ २३ ॥

तद्विहस्मे खलास्तिस्रो वेदवह्नियमाङ्गुलैः^(९) ।

अङ्गुलैः षड्भिरेका वा कुण्डाकारास्तु मेखलाः ॥ २४ ॥

तासामुपरि योनिः स्यान्मध्येऽश्वत्थदलाकृतिः ।

उच्छ्रायेणाङ्गुलं तस्माद्विस्तारेणाङ्गुलाष्टकं^(१०) ॥ २५ ॥

दैर्घ्यं कुण्डार्द्धमानेन कुण्डकण्ठसमोऽधरः ।

पूर्वाग्रियाम्यकुण्डानां योनिः स्यादुत्तरानना ॥ २६ ॥

पूर्वानना तु श्रेष्ठाणामैशान्येऽन्यतरा तयोः ।

- १ कोणस्तम्भे वृत्तं भवेति क०, ग०, घ० । ५ द्विहस्तकमिति ख० ।
 च । कोणस्तम्भेषु सन्ततेति ङ० । कोण- ६ खङ्गाभमग्नौ इति ख०, ग०, ङ०,
 स्तम्भेषु संयुतेति ख०, ङ० च । ङ० च ।
 २ वेदी पादान्तरं त्यक्तेति घ०, ङ० च । ७ पद्मे इति ख०, घ० च ।
 ३ शिवकाष्ठदौ इति ग० । ८ तिर्य्यक्पातसममूर्द्धमिति ख०,
 ४ शतार्द्धस्य शते चारत्निमादकमिति ग०, घ० च ।
 ५ हस्तं सङ्ख्यहोमे शते चारत्निमादकमिति ६ वेदवह्नि यवाङ्गुलै रिति घ० ।
 ७ भगामभमौ शते वा दक्षिमादकमिति ८ तस्य विस्तारेणाङ्गुलाष्टकमिति
 ९ ङ० ।

कुण्डानां यश्चतुर्विंशो भागः सोऽङ्गुल इत्यतः ॥ २७ ॥
 स्रक्षोदुस्वरकाश्वत्थवटजास्तोरणाः क्रमात् ।
 शान्तिभूतिबलारोग्यपूर्वाद्या नामतः क्रमात् ॥ २८ ॥
 पञ्चघटसप्तहस्तानि हस्तखातस्थितानि च ।
 तदर्द्धविस्तराणि स्युर्युतान्याम्रदक्षादिभिः ॥ २९ ॥
 इन्द्रायुधोपमा रक्ता कृष्णा धूम्रा शशिप्रभा ।
 शुक्लाभा^(१) हेमवर्णा च यताका स्फाटिकोपमा ॥ ३० ॥
 पूर्वादितोजजे^(२) रक्ता नीलाऽनन्तस्य^(३) नैऋते ।
 पञ्चहस्तास्तदर्द्धाश्च ध्वजा दीर्घाश्च विस्तराः ॥ ३१ ॥
 हस्तप्रदेशिता दद्याद् ध्वजानां पञ्चहस्तकाः ।
 बल्मीकादन्तिदन्तायात्तथा^(४) वृषभशृङ्गतः ॥ ३२ ॥
 पद्मपञ्चद्वाराश्च गोष्ठादपि चतुष्वथत् ।
 मृत्तिका द्वादश ग्राह्या वैकुण्ठेष्टौ पिनाकिनि ॥ ३३ ॥
 न्यग्रोधोदुस्वरकाश्वत्थचूतजम्बूत्तगुह्वरं ।
 कषायपञ्चकं ग्राह्यमार्त्तवञ्च फलाष्टकं ॥ ३४ ॥
 तीर्थाम्बांसि सुगन्धीनि^(५) तथा सर्वैषधीजलं ।
 शस्तं पुष्पफलं वक्ष्ये रत्नगोशृङ्गवारि^(६) च ॥ ३५ ॥
 स्नानायायाहरेत्^(७) पञ्च पञ्चगव्यामृतं तथा ।
 पिष्टनिर्मितवस्त्रादिद्रव्यं निर्मञ्जनाय^(८) च ॥ ३६ ॥

१ शृङ्गाभेति ख० ।

६ वर्गे गोशृङ्गवारि चेति ख० ।

२ पूर्वादितो ध्वजे इति ग० ।

७ स्नानायोपहरेदिति ख०, व०, घ० च ।

३ नीलानन्तोऽयेति ग० ।

८ पिष्टनिर्मितवस्त्रादिद्रव्यं निर्मञ्जनायेति

४ बल्मीकादन्तिदन्तायात्तथेति ख० । ग० । पिष्टनिर्मितवस्त्रादिकं निर्मञ्जना-

५ तीर्थनोषधुगन्धानि इति ख० ।

येति ज० ।

सहस्रमुधिरं कुम्भं मण्डलाय च रोचना^(१) ।
 शतमोघमूलानां विजया लब्धया बला ॥ ३७ ॥
 गुडुथतिबला पाठा सहदेवा शतावरी ।
 ऋद्धिः^(२) सुवर्चसा^(३) ऋद्धिः स्नाने प्रोक्ता पृथक् पृथक् ॥ ३८ ॥
 रक्षायै तिलदभौघो^(४) भस्मस्नान्तु केवलं ।
 यवगोधूमवित्तानां^(५) चूर्णानि च विचक्ष्णः ॥ ३९ ॥
 विशेषनं^(६) सकर्पूरं स्नानार्थं कुम्भगण्डकान्^(७) ।
 खट्वाक्ष तूलिकायुग्मं सौपधानं सवस्त्रकं ॥ ४० ॥
 कुर्याद्विज्ञानुसारेण शयने लक्ष्यकल्पने^(८) ।
 घृतद्वौद्रयुतं पात्रं कुर्यात् स्वर्णशलाकिकां ॥ ४१ ॥
 वर्दनीं शिवकुम्भश्च लोकपालघटानपि ।
 एकं निद्राकृते कुम्भं शान्त्यर्थं कुण्डसङ्ख्यया^(९) ॥ ४२ ॥
 द्वारपालादि-धर्मादि-प्रशान्तादि-घटानपि ।
 वास्तुलक्ष्मीगणेशानां कलशानपरानपि ॥ ४३ ॥
 धान्यपुञ्जकृताधारान् सवस्त्रान्^(१०) खग्विभूषितान् ।

१ मङ्गलाय च रोचनेति ग० । मङ्ग-	७ कुम्भमण्डकानितिल० । कुम्भगण्ड-
लाय च रोचनमिति ज० ।	कानिति घ० । कुम्भगण्डकानिति
२ सिद्धिरिति घ० ।	ङ० । कुम्भमण्डकानिति झ० । कुम्भ-
३ सुवर्चलेति ज० ।	ण्डकानिति ज० ।
४ तिलगर्भाद्यमिति ख०, घ०, ङ०,	८ प्रायेण लक्ष्यकल्पने इति ग० ।
झ० च । तिलदभौघमिति ज० ।	शयने लक्ष्यक परे इति ज० ।
५ यवगोधूमचूर्णानामिति घ० ।	९ कुण्डसंख्यतमिति ज० ।
पद्मगोधूमवित्तानामिति झ० ।	१० सर्वांश्चेति घ०, ज० च ।
६ लेपनमेति ज० ।	

सहिरण्यान् समालब्धान् गन्धपानीयपूरितान् ॥ ४४ ॥
 पूर्णपात्रफलाधारान्^(१) पल्लवाद्यान्^(२) सलक्षणां ।
 वस्त्रैराच्छादयेत् कुम्भानाहरेद्द्वैतसर्षपान् ॥ ४५ ॥
 विकिरार्थन्तथा लाजान् ज्ञानखड्गश्च पूर्ववत् ।
 सापिधानां चरुस्थालीं दर्वीं च ताम्रनिर्मितां^(३) ॥ ४६ ॥
 घृतक्षौद्रान्वितं पात्रं पादाभ्यङ्ग्यते तथा ।
 विष्टरांस्त्रिंशतादर्भदलैर्बाहुप्रमाणकान्^(४) ॥ ४७ ॥
 चतुरश्रचतुरस्तद्वत् पालाशान् परिधीनपि ।
 तिलपात्रं हविःपात्रमर्घपात्रं पवित्रकं ॥ ४८ ॥
 पलविंशत्यमानानि घटौ भूप्रदानकं^(५) ।
 शुक्लशुक्लौ पिष्टकं पीठं अजनं शुष्कमिन्धनं ॥ ४९ ॥
 पुष्यं पत्रं गुग्गुलुश्च घृतैर्द्वौ पांश्च धूपकं ।
 अक्षतानि त्रिसूत्रीश्च गन्धमान्यं यवांस्तिलान् ॥ ५० ॥
 कुशाः शान्तरैः त्रिमधुरं समिधो दशपर्विकाः ।
 बाहुमार्जं शुक्लं हस्तम्^(६) अर्कादिग्रहशान्तये ॥ ५१ ॥
 समिधोऽर्कपलाशोत्थाः खादिरामार्गपिप्पलाः^(७) ।
 उदुम्बरश्मिदूर्वाकुशोत्थाः शतमष्ट च ॥ ५२ ॥
 तदभावे यवतिला गृह्योपकरणं तथा ।
 स्थालीदर्वीपिधानादि देवादिभ्योऽशुक्लद्वयं ॥ ५३ ॥
 मुद्रामुकुटवासांसि हारकुण्डलकङ्कणान् ।

१ पूर्वपात्रफलाधारानिति ख० ।

२ बाहुमावां शुक्लं हस्तामिति

३ पल्लवापानिति ख०, घ०, ज० च ।

ख० ।

४ कुम्भीत ताम्रनिर्मितामिति ख० ।

७ खादिरापात्रपिप्पलाइति ख०,

५ दलैर्बाहुमात्रप्रमाणत इति ग० ।

ख० च । खादिरापात्रार्कपिप्पला-

६ घट्टाभूप्रदानकमिति घ०, इ० च ।

इति घ० ।

कुर्यादाचार्यपूजाघं^(१) विसृज्यां विवर्जयेत् ॥ ५३ ॥
 तत्पादपादहीना च मूर्त्तिभृदस्त्रजापिनां^(२) ।
 पूजा स्यात्पार्थिवस्य^(३) विप्रदैवज्ञशिल्पिनां ॥ ५५ ॥
 वज्रार्कशान्ता^(४) नीलातिनीलमुक्ताफलानि च^(५) ।
 पुष्पपद्मादिरागञ्ज वैदूर्यं रत्नमष्टमं^(६) ॥ ५६ ॥
 उषीरमाधवक्रान्ता रक्तचन्दनकागुरुं ।
 श्रोत्रहृदं सारिककुण्ड^(७) शङ्खिनी लोवधोगणः^(८) ॥ ५७ ॥
 हेमताम्रमयं रक्तं राजतञ्च^(९) सकांस्यकं ।
 शीसकञ्चेति लोहानि हस्तिनां मनःशिला ॥ ५८ ॥
 गैरिकं हेममाक्षिकं पारदो^(१०) वज्रगैरिकं ।
 गन्धकाभ्रकमित्यष्टौ^(११) घातवो ब्रौह्मस्तथा ॥ ५९ ॥
 गोघृमान् सतिलान्माघान्मुद्गानप्याहरेद्यवान् ।
 नीवारान् श्यामकानेवं ब्रौह्मयोऽप्यष्ट कीर्त्तिताः ॥ ६० ॥

इत्याग्नेये मन्त्रापुराणे प्रतिष्ठासामग्री नाम

पञ्चनवतितमोऽध्यायः ॥ ८५ ॥

-
१ कुर्यादाचार्यपूजायमिति घ० ।	६ रत्नमष्टकमिति घ०, ङ०, ज० च ।
२ मूर्त्तिभृदस्त्रजापिनामिति घ० ।	७ सारिका कुण्डमिति ख०, ब० च ।
३ पूजाऽस्यात् पितृभिसुस्येति घ०, ज० च ।	८ सारिकं कुण्डमिति ज० ।
४ वज्रार्कशान्ता इति ङ०, ब०, च ।	९ शङ्खिनीलोवधोगण इति ङ०, ज० च ।
५ नीलाभं नीलमुक्ताफलानि चेति ख० ।	१० हेमताम्रमयो रत्नराजतञ्चेति ख० ।
६ नीलादिनीलमुक्ताफलानि चेति ज० ।	११ पारदे इति ख०, ब० च ।
७ नीलाभं नीलं मुक्ताफलानि वेति ज० ।	१२ गन्धकविकमित्यष्टौ इति घ० ।

अथ षण्णवतितमोध्यायः ।

अधिवासनविधिः ।

ईश्वर उवाच । सात्वा नित्यद्वयं कृत्वा^(१) प्रणवार्चकरो गुरुः^(२) ।
 सहायैर्मूर्त्तिपैर्विप्रेः^(३) सह गच्छेन्मन्त्रालयं ॥ १ ॥
 श्रान्त्यादितोरणांस्तत्र पूर्ववत् पूजयेत् क्रमात् ।
 प्रदक्षिणक्रमादेशां श्रालयां द्वारपालकान् ॥ २ ॥
 प्राचि नन्दिमहाकालौ याम्ये षट्कृविनायकौ^(४) ।
 वारुणे वृषभस्त्रन्दौ देवीचण्डौ तथोत्तरे^(५) ॥ ३ ॥
 तच्छालामूलदेशस्थौ प्रशान्तशिशिरौ घटौ ।
 पर्जन्याशोकनामानौ भूतं सञ्जीवनामृतौ^(६) ॥ ४ ॥
 धनदश्रीप्रदौ^(७) द्वौ द्वौ पूजयेदनुपूर्वशः^(८) ।
 खनामभिस्तुर्थन्तैः प्रणवादिनमोन्तगैः ॥ ५ ॥
 लोकयज्ञवसुधाःस्वस्ववन्तीनां^(९) द्वयं द्वयं ।

१ नित्यक्रियां कृतेति ड० ।	६ भूतसञ्जीवनामृतौ इति ख० । भूत-
२ प्रणवार्चकरो मुनिरिति ग० ।	सञ्जीवनामृतौ इति ख०, ज० च ।
पुनरर्चकरो मुनिरिति ड० ।	७ धनद्विप्रदौ इति ख० । धनदौ
३ सहायैर्मूर्त्तिपैर्विप्रेः इति ख०, घ०	द्विप्रदौ इति घ० । धनदद्यापदौ इति
च । सहायैर्मूर्त्तिपैर्विप्रेरिति ज० ।	ज० ।
४ भृङ्गविनायकाविति ख० ।	८ पूजयेदनु पूर्वश इति ग० ।
५ उत्तरे इति ग०, घ०, ङ० च ।	९ लोकयज्ञवसुधाःस्वस्ववन्तीनामिति
	ग० ।

भानुत्रयं युगं वेदो लक्ष्मीर्गणपतिस्तथा^(१) ॥ ६ ॥
 इति देवामस्त्रागारे^(२) तिष्ठन्ति प्रतितीर्यन् ।
 विघ्नसङ्घापनोदाय क्रतोः संरक्षणाय च ॥ ७ ॥
 वज्रं शक्तिं तथा दण्डं^(३) खड्गं पाशं अजं गदां ।
 त्रिशूलं चक्रमम्भोजमृताकाशचर्चयेत्^(४) क्रमात् ॥ ८ ॥
 ओं क्लूं फट् नमः । ओं क्लूं फट् द्वाःस्त्रिशक्तये क्लूं फट् नमः^(५)
 इत्यादिमन्त्रैः ।
 कुमुदः कुमुदाक्षश्च पुण्डरीकोथ वामनः ।
 शङ्खकर्णः सर्वनेत्रः सुमुखः^(६) सुप्रतिष्ठितः ॥ ९ ॥
 ध्वजाष्टदेवताः^(७) पूज्याः पूर्वादौ^(८) भूतकोटिभिः ।
 ओं कौं कुमुदाय नम इत्यादिमन्त्रैः ॥ १० ॥
 हेतुकां त्रिपुरघ्नश्च शक्त्याख्यं^(९) यमजिह्वकं^(१०) ।
 कालं करालिनं घलमेकाङ्घ्रिम्भीममष्टकं ॥ ११ ॥
 तथैव पूजयेद् दिक्षु क्षेत्रपालाननुक्रमात् ।

- १ भानुत्रयं युगं वेदो लक्ष्मीर्गणप- शक्तये ऊं फट् नम इति ख० । ओं क्लूं
 तिस्रथेति ख०, ग०, ङ० च । भानुत्रययुगं फट् नमः । ओं क्लूं फट् द्वाःस्त्रिशक्तये क्लूं
 वेदो वेदो लक्ष्मीर्गणपतिस्तथेति ज० । फट् नम इति ङ० । ओं ऊं फट् यन्त्राय
 २ देवामस्त्रागारे इति ख०, ग०, घ०, ऊं फट् नम इति ग० । ओं ऊं फट् वज्राय
 ङ०, ङ० च । ऊं फट् नम इति ङ० ।
 ३ तथा कुण्डमिति ख०, ङ० च । ६ प्रमुख इति ज० ।
 तथा चण्डमिति ज० । ७ ध्वजाश्च देवता इति ग० ।
 ४ पताकामर्चयेदिति ग० । पता- ८ पूर्वादौ इति ङ०, ज० च० ।
 कास्तु यजेदिति ङ० । ९ बुद्ध्याख्यमिति ग० । बुद्ध्याख्यमिति ज० ।
 ५ ऊं फट् नमः, ओं ऊं फट् द्वाः स्त्रि- १० यमजिह्वकमिति ज० ।

बलिभिः कुसुमैर्धूपैः सन्तुष्टान् परिभावयेत्^(१) ॥ १२ ॥
 कस्यलान्तृतेषु वर्णेषु वंशस्थूणास्वनुक्रमात्^(२) ।
 पञ्च क्षित्यादितत्त्वानि सद्योजातादिभिर्यजेत् ॥ १३ ॥
 सदाशिवपदव्यापि मण्डपं^(३) धाम षाङ्करं ।
 यताकाशक्षितिसंयुक्तं^(४) तत्त्वदृष्ट्यावलोकयेत्^(५) ॥ १४ ॥
 दिव्यान्तरिक्षभूमिष्ठविघ्नानुत्थाय्यं पूर्ववत् ।
 प्रविशेत् पश्चिमद्वारा शेषद्वाराणि दर्शयेत्^(६) ॥ १५ ॥
 प्रदक्षिणक्रमाद्गत्वा निविष्टोवेदिदक्षिणे ।
 उत्तराभिमुखः कुर्याद् भूतशुद्धिं यथा पुरा ॥ १६ ॥
 अन्तर्यामं विश्वेधार्घ्यं मन्त्रत्रयादिशोधनं ।
 कुर्वीत आत्मनः^(७) पूजां पञ्चगव्यादि पूर्ववत् ॥ १७ ॥
 साधारणस्तन्मस्मिन् विन्यसेत्तदनन्तरं ।
 विश्वेधार्घ्यं तत्त्वाय तत्त्वत्रयमनुक्रमात् ॥ १८ ॥
 ललाटस्तन्मपादान्तं शिर्वविद्यात्मकं परं ।
 रुद्रनारायणब्रह्मदेवतं निजसङ्घैः^(८) ॥ १९ ॥

- १ प्रविभावयेदिति ख०, इ० च । ४ पिनाकशक्तिपञ्चुक्तामिति घ० ।
 २ काचीतृणेषु वर्णेषु वंशे स्थूलानुक्रमात् इति ख० । काष्ठातृणेषु वर्णेषु च । ५ तत्त्व दृष्ट्यावलोकयेदिति ख०, इ० ।
 ३ मण्डपे वंशेषु स्थूणास्तन्येव्वनुक्रमात् इति ख० । काची- ६ शेषद्वाराणि चङ्क्रमेदिति ख०, इ० ।
 च । शेषद्वाराणि पूजयेदिति ख० ।
 घ० । कर्वा दृशस्वरंशे च तृणान्येष्व- ७ स्वात्मन इति ख०, घ०, इ०, ज० ।
 अनुक्रमादिति ज० । कन्यातृणेषु रत्नेषु वंश- ८ निजसंघैरेदिति ग०, इ० च । निज-
 स्थूणावनुक्रमादिति ड० । सङ्घैरेदिति घ० ।
 ९ मण्डलमिति ड० ।

ओं हं हां^(१) । मूर्त्तीस्तदीश्वरांस्तत्र पूर्ववद्दिनिवेशयेत् ।
 तद्दशपदं शिवं साङ्गं शिवहस्तस्य मूर्द्धनि ॥ २० ॥
 ब्रह्मरन्ध्रप्रविष्टेन तेजसा बाह्यसान्तरं^(२) ।
 तमःपटलमाध्वयं प्रद्योतितदिगन्तरं^(३) ॥ २१ ॥
 आत्मानं मूर्त्तिपैः सार्द्धं खग्वस्त्रकुसुमादिभिः^(४) ।
 भूषयित्वा शिवोत्प्रीतिं ध्यात्वा बोधसिमुद्धरेत् ॥ २२ ॥
 चतुःपदान्तसंस्कारैः^(५) संस्कार्यान्मखमण्डपं ।
 वित्तिप्य विकिरादीनि कुशकूर्चोपसंहरेत्^(६) ॥ २३ ॥
 आसनोक्तव्यं वर्द्धन्यां वाक्त्वादीन् पूर्ववद्यजेत् ।
 शिवकुम्भास्त्रवर्द्धन्यौ पूजयेच्च स्थिरासने^(७) ॥ २४ ॥
 खदिक्षु कलशारूढांस्तोकापालाननुक्रमात् ।
 बाह्यायुधादिसंयुक्तान् पूजयेद्दिधिना यथा ॥ २५ ॥
 ऐरावतगजारूढं खर्गवर्णं^(८) किरीटिनं ।
 सहस्रनयनं शक्रं वज्रपाणिं विभावयेत् ॥ २६ ॥
 सप्तार्चिषं च विभागमक्षमालां कमण्डलुं ।
 ज्वालामालाकुलं रत्नं^(९) शक्तिहस्तमजासनं ॥ २७ ॥

- १ उं हां हां इति ख०, ग० घ०, ङ०, ६ कुशकूर्चोपसंहरेदिति ग० ।
 २ ओं ईं हां इति घ०, ज० ७ शिवकुम्भास्त्रवर्द्धन्यौ पूजयेदस्थिरासने
 च । इति घ०, ज० च ।
 ३ तेजसा बाह्यसान्तरमिति ख० । तेजसा ८ वर्णवस्त्रमिति ग० । खर्गवस्त्रमिति
 बाह्याभ्यन्तरमिति ङ० । तेजसा बाह्यसान्तरं ख०, ज० च ।
 रमिति ग०, घ०, ङ० च । ९ कालं मालाकुलं रत्नमिति ख० ।
 ३ प्रविष्टोत्तदिगन्तरमिति घ०, ज० च । ग०, ङ०, ह० च । कालं मालाकुलं,
 ४ खग्वस्त्रकुसुमादिभिरिति घ०, ज० च । यत्नमिति ग० । ज्वालामालाकुलं सप्त-
 ५ चतुःपदान्तसंस्कारैरिति ङ० । मिति घ० ।

महिषस्य दण्डहस्तं यमं कालानलं स्मरेत् ।
 रक्तनेत्रं खराकण्डं^(१) खड्गहस्तञ्च नैर्ऋतं ॥ २८ ॥
 वरुणं मकरे श्वेतं नागपाशधरं स्मरेत् ।
 वायुं च हरिणे नीलं कुबेरं मेघसंस्थितं^(२) ॥ २९ ॥
 त्रिशूलिनं वृषे चेशं कूर्मनन्तान्तु चक्रिणं ।
 ब्रह्माणं हंसगं ध्यायेच्चतुर्वक्त्रं चतुर्भुजं ॥ ३० ॥
 क्षम्भमूलेषु कुम्भेषु वेद्यां धर्मादिकान्^(३) यजेत् ।
 दिक्षु कुम्भेष्वनन्तादीन् पूजयन्त्यपि केचन ॥ ३१ ॥
 शिवाज्ञां श्रावयेत् कुम्भं भामयेदात्मप्लुगं^(४) ।
 पूर्ववत् स्थापयेदादौ कुम्भं तदनु वर्द्धनीं ॥ ३२ ॥
 शिवं स्थिरासनं^(५) कुम्भे शस्त्रार्थञ्च^(६) ध्रुवासनं ।
 पूजयित्वा यथापूर्वं स्पृशेद्दुह्रवमुद्रया ॥ ३३ ॥
 निजयागं^(७) जगन्नाथ रक्ष भक्तानुकम्पया ।
 एभिः संश्राव्य रक्षार्थं कुम्भे खड्गं निवेशयेत्^(८) ॥ ३४ ॥
 दीक्षास्थापनयोः कुम्भे स्थण्डिले मण्डलेऽथवा ।
 मण्डलेभ्यश्च देवेशं व्रजेद्देवैः कुण्डसन्निधौ ॥ ३५ ॥
 कुण्डनाभिं पुरस्कृत्य निविष्टा मूर्त्तिधारिणः ।
 गुरोरादेशतः कुर्युर्निजकुण्डेषु^(९) संस्तुतिं ॥ ३६ ॥

-
- १ श्वाराकण्डमिति ग०, घ०, ङ०, ज० च । ६ शस्त्राणुद्धेति ख०, ग०, ङ० च ।
 २ मातुषस्थितमिति घ० । ७ इमं यागमिति ङ० ।
 ३ कर्मादिकानिति ज० । ८ शस्त्रनिवेशयेदिति ग० । खड्गनि-
 ४ भामयेद्दुह्रवमुद्रया तमिति ज० । भामयेद- वेदयेदिति घ०, ङ० च ।
 नुष्टगमिति घ० । ९ कुर्युर्निजकुम्भेष्विति ख०, घ०,
 ५ स्थिरासने इति ख०, घ० च । ङ०, ज० च ।

जपेयुर्जापिनः सङ्ख्यं^(१) मन्त्रमन्ये तु संहितां^(१) ।
 पठेयुर्ब्राह्मणाः शान्तिं स्वशाखावेदपारगाः ॥ ३० ॥
 श्रीसूक्तं पावमानौख^(१) मैत्रकश्च षष्ठाकपिं ।
 ऋग्वेदी पूर्वदिग्भागे सर्वमेतत् समुद्धरेत्^(५) ॥ ३८ ॥
 देवव्रतन्तु भारुणं^(५) ज्येष्ठसाम रथन्तरं ।
 पुरुषं गीतिमेतानि सामवेदी तु दक्षिणे ॥ ३८ ॥
 रुद्रं पुरुषसूक्तश्च स्त्रोकाध्यायं विशेषतः ।
 ब्राह्मणश्च यजुर्वेदी पश्चिमायां समुद्धरेत्^(५) ॥ ४० ॥
 नीलरुद्रं तथाथर्वी सूप्तासूप्यन्तथैव च ।
 उत्तरेऽथर्वशीर्षश्च^(५) तत्परन्तु समुद्धरेत् ॥ ४१ ॥
 आचार्य्यश्चाग्निमुत्पाद्य प्रतिकुण्डं प्रदापयेत्^(५) ।
 वज्रैः पूर्वदिक्कान् भागान्^(५) पूर्वकुण्डादितः^(१०) क्रमात् ॥ ४२ ॥
 धूपदोषचरुणाश्च ददोताग्निं समुद्धरेत्^(११) ।
 पूर्ववच्छिवमभ्यर्च्य शिवाग्रौ मन्त्रतर्पणं ॥ ४३ ॥
 देशकालादिसम्पत्तौ^(११) दुर्निमित्तप्रशान्तये ।

- १ जापिनोऽङ्ख्यमिति क०, ड०, झ० च । ज० च ।
 २ खसूत्रमन्ये तु संख्यमिति ग० । अ- ० उत्तरेऽथर्वसूक्तश्चेति ग० ।
 ३ त्वे तु संहितामिति ड० । ८ प्रदीपयेदिति घ० ।
 ४ पावमानौख इति ज० । ९ पूर्वादिदिग्भागादिति ज० ।
 ५ सर्वमेतत् समुद्धरेदिति ख०, ग०, पूर्वादिक्काङ्गादिति घ० ।
 ६ रु०, ज०, च । सर्वमस्य समुद्धरेदिति १० सर्वकुण्डादित इति ख०, झ० च ।
 ११ आचार्य्यश्चाग्निमुत्पाद्येत्यादिः, द-
 ५ भावन्नमिति झ० । श्रीकुण्डमिति दौताग्निं समुद्धरेदित्यस्यः पाठो ग०
 पुस्तके नास्ति ।
 ६ समुद्धरेदिति ख०, घ०, ड०, झ०, १२ देशकालादिसङ्ख्याग्नौ इति घ० ।

होनङ्कृत्वा तु मन्त्रञ्चः पूर्णां दत्त्वा शुभावहं ॥ ४४ ॥
 पूर्ववच्चरुं कृत्वा प्रतिकुण्डं निवेदयेत्^(१) ।
 यजमानालङ्कृतास्तु ब्रजेयुः स्नानमण्डपं ॥ ४५ ॥
 भद्रपीठे निधायेशं^(२) ताडयित्वावगुण्ठयेत् ।
 स्नापयेत्^(३) पूजयित्वा तु मृदा काषायवारिणा ॥ ४६ ॥
 गोमूत्रेर्गामयेनापि वारिणा चान्तरान्तरा ।
 भस्मना गन्धतोयेन फडन्तास्त्रेण वारिणा ॥ ४७ ॥
 देशिको मूर्त्तिपैः सार्द्धं कृत्वा कारणशोधनं^(४) ।
 धर्मजप्तेन सञ्च्य^(५) पीतवर्णनं वाससा ॥ ४८ ॥
 सम्पूज्य सितपुष्पैश्च^(६) नयेदुत्तरवेदिकां ।
 तत्र दत्तासनायाश्च शय्यायां सन्निवेश्य च^(७) ॥ ४९ ॥
 कुङ्कुमालिप्तसूत्रेण विभज्य गुरुरालिखेत् ।
 शलाकया सुवर्णस्य अक्षिणी शस्त्रकर्मणा^(८) ॥ ५० ॥
 अङ्गयेल्लङ्कृतं पश्चाच्छास्त्रदृष्टेन कर्मणा ।
 कृतकर्मा च शस्त्रेण लक्ष्मीं शिल्पी समुत्क्षिपेत्^(९) ॥ ५१ ॥
 त्र्यंशदार्ढ्याय^(१०) पादार्द्धादार्द्धाया अर्द्धतोयवा^(११) ।

१ नितेशयेदिति ख०, घ० च । सितपुष्पैस्तु इति घ० ।

२ भद्रपीठे निधायैतमिति ख०, ङ० ७ सन्निवेशयेदिति ङ० ।

च । तत्र पीठे विधायेशमिति ङ० । भद्रपीठे शास्त्रकर्मणेति ख०, ग०, ङ०, ज०
 ङ विधायेशमिति घ० । च । शास्त्रवर्माणेति घ० । शास्त्रकर्मणि

३ स्नापयेदिति ख०, ग०, ङ० च । इति ङ० ।

४ कृत्वा चाकारशोधनमिति घ०, ९ समुत्क्षिरेत् इति घ०, ज० च ।

ज० च । १० त्र्यंशदण्डयेति घ० । त्र्यंशदण्डो-

५ धर्मजप्तेन संस्थापयेति ग० । धर्म- येति ज० ।

जप्तेन सञ्च्येति ङ० । ११ अर्द्धतोपिवेति ग० । अर्द्धतो वर-

६ सम्पूज्य सितवस्त्रेति ग० । सम्पूज्य मिति ज० ।

सर्वकामप्रसिद्धार्ण शुभं लक्ष्मावतारणं^(१) ॥ ५२ ॥

लिङ्गदीर्घविकारांश्च त्रिभक्ते भागवर्जनात्^(२) ।

विस्तारो लक्ष्मा देहस्य भवेत्लिङ्गस्य^(३) सर्वतः ॥ ५३ ॥

यवस्य नवभक्तस्य भागैरष्टाभिरावृता^(४) ।

हस्तिके^(५) लक्ष्मरेखा च गाम्भीर्याद् विस्तारादपि^(६) ॥ ५४ ॥

यवमष्टांशवृद्ध्या तु लिङ्गे सार्द्धकरादिके^(७) ।

भवेदष्टयवा^(८) पृथ्वी गम्भीरा च हस्तिके ॥ ५५ ॥

यवमष्टांश वृद्ध्या तु लिङ्गे सार्द्धकरादिके ।

भवेदष्टयवा पृथ्वी गम्भीरा नवहस्तिके^(९) ॥ ५६ ॥

ग्राम्भवेष्टु^(१०) च लिङ्गे षु पादवृद्धं षु सर्वतः^(११) ।

लक्ष्मा देहस्य विष्कम्भो भवेद्वै यववर्द्धनात् ॥ ५७ ॥

गम्भीरत्वपृथुत्वाभ्यां रेखापि चंद्रशब्दवित्तः^(१२) ।

सर्वेषु च भवेत् सूक्ष्मा लिङ्गमस्तकमस्तकं ॥ ५८ ॥

१ लक्ष्मावतारकमिति घ० ।

७ लिङ्गे दृष्टिकरादिके इति ख० ।

२ त्रिभक्ते भाववर्णनादिति क० । त्रिभक्ते लिङ्गं षु द्विकरादिषु इति ग० । त्रिभक्ते भागवर्जनादिति घ० । त्रिभक्ते भागवर्जना- दृष्टिकरादिषु इति ख०, घ० च ।

दिति ज० । त्रिभक्ते भागवर्जनादिति ङ० । ८ भवेदष्टकरेति घ० ।

विभक्ते भाववर्णनादिति झ० । ९ गम्भीरा नवहस्तिके इति ग० ।

९ भवेद्विष्टं षु सर्वत इति ख०, ग०, ङ०, गम्भीरा नवहस्तिके इति ज० ।

झ० च ।

१० सोत्तरं षु इति ज० ।

४ नवभक्तस्य भागैरष्टाभिरावृतेति ख०, ११ यवस्य नवभक्तस्येत्यादिः । पादवृद्धं षु झ० च । नवभक्तस्य भागैरष्टाभिरावृतेति ज० । सर्वत इत्यन्तः पाठो ङ० पुस्तके नास्ति ।

नवभक्तस्य भागैरष्टाभिरावृतेति घ० ।

१२ द्वांशवृद्धेति ख०, घ०, झ० च ।

५ हस्तिके इति ग०, घ० च ।

चंद्रशब्दवित्तं इति ङ० । द्वांशवृद्धेति

६ गम्भीरा नवहस्तिके इति घ० ।

इति ज० ।

लक्ष्मणेने ठधामत्ते मूर्द्ध्वाभागद्वये शुभे^(१) ।
 घट्भागपरिवत्तनं मुक्त्वा भागद्वयन्वधः^(२) ॥ ५९ ॥
 रेखात्रयेण सम्बद्धं^(३) कारयेत् पृष्ठदेशगं ।
 रत्नजे लक्षणोद्धारो यवौ हेमसमुद्भवे ॥ ६० ॥
 स्वरूपं लक्षणनेषां प्रभा रत्नेषु निर्मला ।
 नयनोन्मीलनं वक्त्रे^(४) सान्निधाय च लक्ष्यं तत् ॥ ६१ ॥
 लक्षणोद्धाररेखाश्च घृतेन मधुना तथा ।
 मृत्युघ्नयेन^(५) सम्पूज्य शिल्पिदोषनिवृत्तये ॥ ६२ ॥
 अर्चयेच्च^(६) ततो लिङ्गं स्नापयित्वा मृदादिभिः ।
 शिल्पिनन्तोषयित्वा तु दद्याद्गां गुरवे ततः ॥ ६३ ॥
 लिङ्गं धूपादिभिः प्रार्च्यं गायेत्र्युर्मर्तुं गास्त्रियः ।
 सद्येन चापसद्येन सूत्रेणाथ कुशेन वा ॥ ६४ ॥
 स्मृत्वा च रोचनं दत्त्वा कुर्यान्निर्मलनादिकं^(७) ।
 गुडलवणधान्याकदानेन विस्त्रजेच्च ताः ॥ ६५ ॥ ।
 गुरुमूर्त्तिर्धरैः^(८) सार्द्धं हृदा वा प्रणवेन वा ।
 मृतस्नागोमयगोमूत्रभस्मभिः^(९) सलिलान्तरं ॥ ६६ ॥
 स्नापयेत् पञ्चगव्येन पञ्चामृतपुरःसरं^(१०) ।

१ मूर्तिभागद्वयेऽयुते इति ज० । मू- ७ पुण्यावरोधनं दत्त्वा कुर्यान्निर्मल-
 नादिकमिति ज० । स्पृष्ट्वा च रोचनं

२ मुक्त्वा भागद्वयं वध इति ख०, ग०, दत्त्वा कुर्यान् निर्मलनादिकमिति ड० ।
 घ०, ङ०, झ० च । ८ गुरुमूर्त्तिर्धरैरिति ख०, ङ०, ज०

३ संसिद्धमिति ग०, ज० च ।

च ।

४ व्यक्ते इति ग०, घ०, ज० च ।

९ ततोऽष्टमयगोमूत्रभस्मभिरिति ग० ।

५ मृत्युघ्नयेति ग० ।

१० स्नापयेदित्यङ्गोक्तो ङ० पुस्तके

६ अर्चयेत्, इति ग०, ज० च ।

नास्ति ।

विरूक्ष्णं कषायैस्सर्वैर्वाधजलेन वा ॥ ६७ ॥
 शुभ्रपुष्पफलस्वर्णरत्नप्रदङ्गयवोदकैः^(१) ।
 तथा धारासहस्रेण दिव्यैर्वाधजलेन च^(२) ॥ ६८ ॥
 तोर्यादकेन गाङ्गेन चन्दनेन च वारिणा ।
 क्षीराण्यवादिभिः^(३) कुम्भैः शिवकुम्भजलेन च^(४) ॥ ६९ ॥
 विरूक्ष्णं विलेपञ्च^(५) सुगन्धैश्चन्दनादिभिः ।
 सम्पूज्य ब्रह्मभिः^(६) पुन्यैर्वर्मणा रक्तचोवरैः^(७) ॥ ७० ॥
 रक्तरूपेण^(८) नीराज्य रक्षातिलकपूर्वकं ।
 घृतौघैर्जलदुग्धैश्च कुशाद्यै रघ्यसूचितैः ॥ ७१ ॥
 त्र्ययैः क्षुत्यादिभिस्तुष्टुमर्चयेत्^(९) पुष्पागुना^(१०) ।
 समाचम्य^(११) हृदा देवं ब्रूयादुत्थीयतां प्रभो ॥ ७२ ॥
 देवं ब्रह्मरथेनैव क्षिप्रं त्रयाणि तन्मयेत्^(१२) ।
 मण्डपे पश्चिमद्वारे शय्यायां विनिवेशयेत् ॥ ७३ ॥
 शक्त्यादिशक्तिपर्यन्ते^(१३) विन्यसेदासने शुभे ।

-
- १ शोडशपुष्पफलस्वर्णरत्नप्रदङ्गयवोद- ब्रह्मणा रक्तचोवरैरिति ऊ० ।
 कैरिति ग० । ८ बद्धरूपेण इति ग०, घ०, ज० च ।
 २ दिव्यौषधजलेन वा इति ग० । ९ क्षुत्यादिभिस्तुष्टुमर्चयेदिति ख०, ज०
 ३ क्षीराण्यवादिभिरिति ऊ०, ज०, च ।
 ४ सरः कुम्भजलेन तु इति ज० । च ।
 ५ विकषेणं विलेपञ्चेति घ०, ज० ११ समाचयेति ग० ।
 च । १२ तर्पयेदिति ख०, ज० च ।
 ६ ब्रह्मभिरिति ज० । १३ शक्त्यादिसूक्तिपर्यन्ते इति ख०, घ०,
 ७ ब्रह्मणा रक्तचन्दनैरिति ग० । ज० च ।

पश्चिमे प्रिण्डिकान्तस्य नमसेद्ब्रह्मशिलान्तदा^(१) ॥ ७४ ॥
 शस्त्रमस्त्र^(२) शतालम्बनिद्राकुम्भध्रुवासनं^(३) ।
 प्रकल्पय शिवकोणे च दत्तार्घ्यं हृदयेन तु ॥ ७५ ॥
 उत्थाप्योक्तासने लिङ्गं शिरसा पूर्वमस्तकं ।
 समारोप्य नमसेत्तस्मिन्^(४) सृष्ट्या धर्मादिवन्दनं^(५) ॥ ७६ ॥
 दद्याद्भूपञ्च समूल्य तथा वासांसि वर्मणा ।
 गृह्योपकृतिनैवेद्यं हृदा दद्यात् खशक्तिः^(६) ॥ ७७ ॥
 घृतक्षौद्रयुतं पात्रमभ्यङ्गाय पदान्तिके ।
 देशिकश्च स्थितस्तत्र षट्त्रिंशत्तत्त्वसङ्ख्यं^(७) ॥ ७८ ॥
 शक्त्यादिभूमिपर्यन्तं स्वतत्त्वाधिपसंयुतं ।
 विनमस्य पुष्पमालाभिस्त्रिखण्डं^(८) परिकल्पयेत् ॥ ७९ ॥
 मायापदेशशक्त्यन्तनुत्थ्याशास्त्रांशवर्त्तुलं^(९) ।
 तत्रात्मतत्त्वविद्याख्यं^(१०) शिवं सृष्टिक्रमेण तु^(११) ॥ ८० ॥
 एकशः प्रतिभागेषु ब्रह्मविष्णुहराधिपान् ।
 विनमस्य मूर्त्तिमूर्त्तींशान् पूर्वोदिक्रमतो यथा ॥ ८१ ॥
 क्ष्मावह्निर्यजमानार्कजलवायुनिशाकरान् ।

१ ब्रह्मशिलान्तयेति ख०, ङ०, क०, ज० नास्ति ।

च ७ षड्लिङ्गतनुसङ्ख्यमिति ज० । षड्-

२ शस्त्रमन्त्रेति ख०, ग०, घ०, ङ०, क० विशतत्त्वसङ्ख्यमिति घ० ।

च ८ त्रिष्टुप्मिति ग० ।

३ निद्राकुम्भ ध्रुवासनमिति ज० ।

९ मायाशादशशक्त्यान्तर्था यास्त्रां प्रव-

४ व्यसदस्त्रिमिति ज० ।

ननमिति ज० । मायापदेशेति चर्हस्त्रा-

५ सृष्ट्या धर्मादिवन्दनमिति ख० । स- को घ० पुस्तके नास्ति ।

६ ग्राहिरर्घ्यादिवन्दनमिति क० ।

१० तत्रानुतत्त्वविद्याख्यमिति ज० ।

७ गृह्योपकृतीत्यसंख्योको ग० पुस्तके ११ सृष्टिक्रमेण चेति ग० ।

आकाशमूर्तिरूपांस्तान् न्यसेत्तदधिनायकान् ॥ ८२ ॥

सर्वं पशुपतिं^(१) चोयं रुद्रं भवमखेश्वरं^(२) ।

नृदेवेषु भीमेषु मन्त्रास्तदाचका इमे ॥ ८३ ॥

खवशषचयसाश्च हकारश्च त्रिमात्रिकः ।

प्रणवो हृदयागुर्वा मूलमन्त्रोऽथवा क्वचित् ॥ ८४ ॥

पञ्चकुण्डात्मके यागे^(३) मूर्त्तिः पञ्चाथवा नश्येत् ।

पृथिवीजलतेजांसि वायुमाकाशमेव च ॥ ८५ ॥

क्रमात्तदधिपान् पञ्च^(४) ब्रह्माख्यं धरणीधरं ।

रुद्रमीशं सदाख्यञ्च सृष्टिनश्वरेण मन्त्रवित्^(५) ॥ ८६ ॥

सुमुक्षोर्वा निवृत्ताद्याः^(६) अजाताद्यास्तदीश्वराः^(७) ।

त्रितत्त्वं वाथ^(८) सर्वत्र न्यसेद्ग्राप्तग्राहकारणं^(९) ॥ ८७ ॥

शुद्धे चात्मनि विद्ये शा अशुद्धे लोकनायकाः ।

द्रष्टव्या मूर्त्तिपाश्चैव भोगिनो मन्त्रनायकाः ॥ ८८ ॥

पञ्चविंशत्तथैवाष्टपञ्चत्रीणि यथाक्रमं ।

यथान्तत्वं तदीशानामिन्द्रादीनां ततो^(१०) यथा ॥ ८९ ॥

ओं ह्रां शक्तितत्त्वाय नम इत्यादि^(११) । ओं ह्रां शक्तितत्त्वाधिपाय^(१२)

नम इत्यादि । ओं ह्रां क्षामूर्त्तये नमः । ओं ह्रां क्षामूर्त्तयोधोऽशाय^(१३)

१ गर्भे पशुपतिमिति ज० ।

७ अजाताद्यास्तदीश्वरा इति ख० ।

२ भवमखेश्वरमिति ग०, इ०, ज० च । ८ त्रितत्त्वं चायेति घ०, ज० च० ।

३ पञ्चकुण्डात्मके यागे इति ज० ।

९ व्याप्यात्मकारणमिति ख० । व्याप्रा

पञ्चकुण्डात्मके यागे इति ड० ।

सकारणमिति घ०, ड० च ।

४ तदधिपालश्चेति ख० ।

१० इन्द्रादीशान्त इति ख०, घ०, ड०,

५ सृष्टिन्वासेन मन्त्रविदिति ख०, घ०, इ० च ।

६ च । सृष्टिन्वासेन पूर्वविदिति ११ नम इतीति घ०, ज० च ।

ज० । १२ शब्दतत्त्वाधिपतये इति ख०, घ०, इ० च० ।

६ सुमुक्षोर्विनिवृत्ताद्या इति ख० ।

१३ सुचममन्तये इति घ० ।

श्रिवाय नम इत्यादि । ओं ह्रां पृथिवीमूर्त्तये नमः । ओं ह्रां मूर्त्त-
धिपाय(१) ब्रह्मणे नम इत्यादि । ओं ह्रां शिवतत्त्वाधिपाय(२) रुद्राय
नम इत्यादि ।

नाभिकन्दात्समुच्चाय्यं घण्टानादविसर्पणं(३) ।

ब्रह्मादिकारणत्यागाद् द्वादशान्तसमाश्रितं ॥ ८० ॥

मन्त्रश्च मनसा भिन्नं प्राप्तानन्दरसोपमं ।

द्वादशान्तात्सुमानीय निष्कलं(४) व्यापकं शिवं ॥ ८१ ॥

अष्टत्रिंशत्कलोपेतं सद्ब्रह्मकिरणोज्ज्वलं ।

सर्वशक्तिमयं साङ्गं ध्यात्वा लिङ्गे(५) निवेशयेत् ॥ ८२ ॥

जीवनप्राप्तौ भवेदेवं लिङ्गे सर्वार्थसाधकः ।

पिण्डिकादिषु तु न्यासः(६) प्रोच्यते साम्प्रतं यथा ॥ ८३ ॥

पिण्डिकाश्च कृतस्नानां(७) विलिप्ताश्चन्दनादिभिः ।

सदस्त्रैश्च समाच्छाद्य(८) रन्ध्रे च भगवत्क्षणे ॥ ८४ ॥

पञ्चरत्नादिसंयुक्तां(९) लिङ्गस्योत्तरतः स्थितां ।

लिङ्गवत्कृतविनयासां(१०) विधिवत्सम्पूजयेत् ॥ ८५ ॥

कृतस्नानादिकान्तश्च लिङ्गमूले शिलां(११) न्यसेत् ।

कृतस्नानादिसंस्कारं शतयन्तं दृष्ट्वं तथा ॥ ८६ ॥

- १ पृथिवीमूर्त्तं धिपतये इति ख० । पृथिवी ऽ सप्तर्षेः सादृभासायेति ज० ।
मूर्त्तधिपायेति ज०, घ० च । ८ यवरत्नादिसंयुक्तामिति घ
२ शिवतत्त्वायेति ज० । ज० च ।
३ घण्टानादविसर्पणमिति घ०, ज० च । १० लिङ्गवत्कृतविनयासमिति ख
४ निष्कलमिति ख०, घ०, ङ० च । ङ० च ।
५ लिङ्गमिति ग०, घ०, ज० च । ११ कृतस्नानादिकां तद्वलिङ्गमूले नि
६ न्यास इति ग० । लामिति । ख०, घ०, ङ० च । कृतस्
७ कृतस्नानादिसंस्कारं शतयन्तं दृष्ट्वं तथा ॥ ८६ ॥ नादिकं तद्वलिङ्गमूले शिवामिति ज०

प्रणवपूर्वं ऊं पूं ह्रीं^(१) मध्यादनयत्नेन च ।

क्रियाशक्तियुतां पिण्डीं शिखामाधाररूपिणीं ॥ ८७ ॥

भस्मदर्भतिलैः कुर्यात् प्राकारञ्जितयन्ततः ।

रक्षायै लोकापालांश्च साधुधान्याजयेद्दहिः^(२) ॥ ८८ ॥

ओं ह्रूं ह्रूं^(३) क्रियाशक्तये नमः । ओं ह्रूं ह्रूं ह्रूं^(४) महागौरी रु-
द्रदयिते स्वाहेति च^(५) पिण्डिकायां । ओं ह्रां^(६) आधारशक्तये नमः ।

ओं ह्रां वृषभाय नमः ।

धारिका दीप्तिमत्युदा ज्योत्स्ना चैता बलोल्लटाः ।

तथा धात्री विधात्री च नमोदा पञ्चनायिकाः ॥ ८९ ॥

वामा ज्येष्ठा क्रिया ज्ञाना^(७) वेधा तिष्ठोद्यवा नमोत् ।

क्रियाज्ञाना तथेष्टा च^(८) पूर्ववच्छान्तिमूर्त्तिषु ॥ ९० ॥

तमी मोहा क्षमी निष्ठा मृत्युर्मायाभवज्वराः^(९) ।

पञ्च चाथ महामोहा घोरा च जितयज्वरा ॥ ९१ ॥

१ प्रणवं पूर्वं ह्रूं प्रीं ह्रीं इति ख० । प्रण-
वपूर्वं ह्रूं सूं इति ग० । प्रणवपूर्वं क्रूं मूं
क्लीं क्लीं इति ङ० । प्रणवं पूर्वं ह्रूं खीं मूं ह्रीं
इति घ० । प्रणवपूर्वं ह्रूं मुं ह्रूं इति ज० ।

२ साधुधान् पूजयेत्तत इति ख०, ङ०
च । साधुधान् पूजयेद्दहिरिति
ग०, ङ० च । साधुधास्य त्यजेद्दहि-
रिति घ० । साधुधान्याजयेद्दहि-
रिति ज० ।

३ ओं ह्रूं ह्रीं इति ग०, ङ० च । ओं
ह्रीं इति घ० । ओं ह्रीं ह्रीं स इति ग० ।
४ ओं ह्रूं ह्रीं स इति ङ० । ओं क्रूं ह्रीं
स इति घ० ।

ओं ह्रीं ह्रीं स इति ग० ।

ओं ह्रीं स इति घ०, ङ० च ।

५ स्वाहेति ख०, ग०, ङ०, ङ०

च ।

६ ओं ह्रीं इति ख०, ग०, ङ०, ङ०

च ।

७ क्रिया मधेति ङ० ।

८ तथेष्टेति ङ० ।

९ तमी मोहा क्षमी निष्ठा मृत्युर्माया

भया ज्वरेति ख० । तमी मोहा क्षमी

नित्या मृत्युर्मायाभयाज्वरा इति

ज० ।

तिस्त्रोथवा क्रियाज्ञाना^(१) तथा बाधाधिनायिका ।
 आत्मादित्रिषु^(२) तत्त्वेषु तोत्रमूर्त्तिषु विनासेत् ॥ १०२ ॥
 अत्रापि पिण्डिका ब्रह्माशिलादिषु यथाविधि ।
 गौय्यादिसंवरैरेव^(३) पूर्ववत् सर्वमाचरेत्^(४) ॥ १०३ ॥
 एवं विधाय विनाशं गत्वा कुण्डान्तिकं ततः ।
 कुण्डमध्ये मन्त्रेशानं मेखलासु मन्त्रेश्वरं ॥ १०४ ॥
 क्रियाशक्तिं तथानासु नादमोष्ठे च^(५) विनासेत् ।
 घटं स्थण्डिलवद्भौशैः^(६) नाडीसन्धानकन्तः^(७) ॥ १०५ ॥
 पद्मतन्तुसमां शक्तिमुद्घातेन समुद्यतां^(८) ।
 विशन्ती सूर्यमार्गेण निःसरन्तीं समुद्घतां^(९) ॥ १०६ ॥
 पुनश्च शून्यमार्गेण^(१०) विशन्तीं स्वस्य चिन्तयेत् ।
 एवं सर्वत्र सन्धेयं मूर्त्तिपैश्च परस्परं ॥ १०७ ॥
 सम्पूज्य धारिकां शक्तिं कुण्डे सन्तप्य च क्रमात् ।
 तत्त्वतत्त्वेश्वरा मूर्त्तीर्मूर्त्तींशांश्च^(११) घृतादिभिः^(१२) ॥ १०८ ॥
 सम्पूज्य तर्पयित्वा तु सन्निधौ संहितागुभिः^(१३) ।

१ क्रियाज्ञानोति ग०, घ० च ।	समुद्यतामिति ख०, झ० च । पञ्च-
२ आत्मादित्रिषु इति घ० ।	तत्त्वसमां शक्तिं स्वधा तेन समुद्यता-
३ गौय्यादिसंवरैरेवेति घ०, ज० च ।	मिति ड० ।
४ पूर्ववत् सर्वमन्त्रयेदिति ख०, झ० च ।	५ समुद्घतानिति ज० ।
पूर्व-वच्च-समाचरेदिति ज० । न्यासं	१० सूर्यमार्गेणेति झ० ।
पूर्ववदाचरे स इति ड० ।	११ मूर्त्तिर्मूर्त्तींशांश्चेति ज० ।
५ नादमध्ये चेति ज० ।	१२ घटस्थण्डिलेत्यादिः, घृताभिरि-
६ घटं स्थण्डिलवद्भौशैरिति ख०,	त्यक्तः पाटो घ० पुस्तके नास्ति ।
झ० च ।	१३ संहितागुभिरिति ख० । संहिता-
७ नाडीसन्धानकं तत इति ज० ।	गुभिरिति ति झ० । संघटागुभि-
८ तत्त्वतत्त्वेश्वरा मूर्त्तिः स्वर्धा तेन	रिति ज० ।

शतं सहस्रमर्द्धं वा पूर्णया सह होमयेत्^(१) ॥ १०८ ॥
 तत्त्वतत्त्वेश्वरा मूर्त्तिर्मूर्त्तींशांश्च करेणुकान्^(२) ।
 तथा सन्तर्प्य सान्निध्ये जुहुयुर्मूर्त्तिपा अपि ॥ ११० ॥
 ततो ब्रह्मभिरङ्गैश्च^(३) द्रव्यकालानुरोधतः ।
 सन्तर्प्य शक्तिं कुम्भाम्भःप्रोक्षिते^(४) कुशमूलतः ॥ १११ ॥
 लिङ्गमूलं च संस्पृश्य^(५) जपेयुर्होमसङ्ख्याया ।
 सङ्गन्धानं हृदा कुय्युर्वर्म्मणा चावगुण्ठनं ॥ ११२ ॥
 एवं संशोध्य ब्रह्मादि^(६) विष्णुन्तादि विशुद्धये ।
 विधाय पूर्ववत्सर्वं होमसङ्ख्याजपादिकम् ॥ ११३ ॥
 कुशमध्यागयोगेन लिङ्गमध्यागकं स्पृशेत् ।
 यथा यथा च सत्त्वनं तदिदानीमिहोच्यते ॥ ११४ ॥
 ओं हं हं ओं ओं ओं एं ओं भूं भूं वाङ्मूर्त्तये नमः ^(७) ।

१ एवं विधायेत्यादिः, पूर्णया सह होमयेदि-
 त्यन्तः सप्तस्रोकात्मकः पाठो ग० पुस्तके नास्ति ।

२ मूर्त्तिपांश्च करेणुकान् इति घ०, ङ०
 च ।

३ ब्रह्मभिरङ्गैश्चेति ख०, घ० च । ब्रह्म-
 भिरङ्गैश्चेति इति, ज० च ।

४ सन्तर्प्य शक्तिं कुम्भाम्भःप्रोक्षिते इति क० ।
 सन्तर्प्य शान्तिं कुम्भाम्भः प्रोक्षिते इति ज० ।
 सन्तर्प्य शान्तिं कुम्भाम्भः प्रोक्षिते
 इति घ० ।

५ समूज्येति ख०, इ० च ।

६ ब्रह्मादीनि इति ख०, ग०, घ०, इ०
 च ।

७ ओं हां हां ओं ओं ओं वां

ओं भूं भूं वाङ्मूर्त्तये नम इति ख०,
 इ० च । ओं हां ओं हां ओं ओं वा
 ओं भूं हां वां वाङ्मूर्त्तये नम इति
 ज० । घ० पुस्तके भूं भूं वां, इति
 विशेषः । ओं हां हां ओं ओं वां
 ओं ओं ह्रूं वाङ्मूर्त्तये नम इति ङ० ।

ओं हाँ वाँ औं औं याँ घाँ औं भूँ भूँ वाँ^(१) वज्रमूर्त्तये नमः ।

एवञ्च यजमानादिमूर्त्तिभिरभिसन्धेयं^(२) ।

पञ्चमूर्त्त्यात्मकेष्वेवं सन्धानं हृदयादिभिः ॥ ११५ ॥

मूलेन खेयवेजैवा ज्ञेयन्तत्त्वत्रयात्मके^(३) ।

शिलापिण्डो वृषेष्ट्वेवं पूर्णाक्षिन्नं सुसंवरी^(४) ॥ ११६ ॥

भागाभागविशुद्ध्यर्थं ह्योमं कुर्याच्छ्रुतादिकं^(५) ।

नूनादिदोषमोघाय शिवेनाष्टाधिकं श्रुतं ॥ ११७ ॥

ऊत्वाद्य^(६) यत् कृतं कर्म शिवश्रोत्रे^(७) निवेदयेत् ।

एतत्समन्वितं^(८) कर्म त्वच्छक्तौ च मया प्रभो ॥ ११८ ॥

ओं नमो भगवते रुद्राय रुद्र नमोस्तुते^(९) ।

विधिपूर्णमपूर्णं वां सप्तशतपूर्य्य^(१०) गृह्यतां ॥ ११९ ॥

ओं क्रौं^(११) प्राङ्मुखं पूरय^(१२) स्वाहा इति पिण्डिकायां ।

अथ लिङ्गे न्यसेज् ज्ञानी क्रियास्थं पीठविग्रहे ॥ १२० ॥

आधाररूपिणीं शक्तिं न्यसेद् ब्रह्मशिलोपरि ।

निबध्य^(१३) सप्तरात्रं वा पञ्चरात्रं त्रिरात्रकं ॥ १२१ ॥

१ ओं हाँ वाँ औं औं याँ घाँ औं भूँ भूँ वाँ शताधिकमिति ग०, घ० च ।

भूँ वाँ इति ख०, ग०, ङ० च । औं हाँ ६ लुलायेति ङ० ।

हाँ वाँ औं औं वाँ औं औं औं वाँ ह्रं ह्रं ७ शिवाये तदिति ङ० ।

वाँ इति ज० । औं औं हाँ वाँ औं औं औं ८ समर्पितमिति ख०, घ०, ज० च ।

वाँ औं ह्रं ह्रं इति ङ० । ९ रुद्राय रुद्रो रुद्र नमोस्तुते इति ङ०,

२ मूर्त्तिभिरपि सन्धेयमिति घ०, ज० च । ज० च ।

३ ज्ञेयं तत्त्वत्रयात्मकमिति ख०, ङ० च । १० सप्तशतपूर्य्येति ख०, ङ० च ।

देयं तत्र चयात्मके इति ङ० । ११ ओं ह्रं इति घ० ।

१२ पूर्णाक्षिन्नात्मसंवरीरिति ख०, ङ० च । १३ पूजयेति ख०, ङ०, ङ० च ।

पूर्णाक्षिन्नं स्वध्वरैरिति ङ० । १३ निबध्येति ख०, ज०, ङ० च ।

एकरात्रमथी वापि यद्वा सद्योधिवासनं^(१) ।
 विनाधिवासनं यागः कृतोऽपि न फलप्रदः ॥ १२२ ॥
 स्वमन्त्रैः प्रत्यहं देयमाहुतीनां शतं शतं ।
 शिवकुम्भादिपूजाञ्च दिग्बलिञ्च निवेदयेत् ॥ १२३ ॥
 गुर्वादिसंस्थितो वासो^(२) रात्रौ नियमपूर्वकम् ।
 अधिवासः स वसतेवधेर्भावः समीरितः ॥ १२४ ॥

इत्यादिषु नष्टपुराणे अधिवासनविधिर्नाम
 षष्ठ्यवतितमोऽध्यायः ।

अथ सप्तमवतितमोऽध्यायः ।

शिवप्रतिष्ठाकथनं ।

ईश्वर उवाच । ^(१)प्रातर्हित्यविधिं कृत्वा द्वारपालप्रयोजनं ।
 प्रविश्य प्राग्विधानेन देहशुद्ध्यादिमाचरेत् ॥ १ ॥
 दिक्पतींश्च समभ्यर्च्य शिवकुम्भञ्च वर्द्धनीं ।

१ सत्याधिवासनमिति ज० ।

धरोद्वारे समर्थोऽसि ममोद्वारे किंवा-

२ दीक्षाकाले समभ्यर्च्येति ज० ।

ज ह्रस्वः ॥ इति स्तोको ख०, इ०,

३ वासुदेव देवाशील लीलया मां समुद्धर । पुस्तकेति कोऽत्रास्ति ।

अष्टमुष्टिकया^(१) लिङ्गं वन्दं सन्तर्प्य च क्रमात् ॥ २ ॥

शिववाचातस्ततो गच्छेत् प्रसादं शस्त्रमुच्चरन्^(२) ।

तद्गतान् प्रक्षिपेदिद्वान् ऊम्फडन्तंशराणाम्^(३) ॥ ३ ॥

न मध्ये स्थापयेत्लिङ्गं बध्नेदोषविशङ्कया ।

तस्मान्मथं परित्यज्य यवार्दनेन यवेन वा ॥ ४ ॥

किञ्चिदौशनमाश्रित्य शिलां मध्ये निवेशयेत् ।

मूलेन तामनन्ताख्यां सर्वाधारस्वरूपिणीं^(४) ॥ ५ ॥

सर्वगां सृष्टियोगेन विन्यसेदक्षलां शिलां ।

अथवानेन मन्त्रेण शिवस्यासनरूपिणीं ॥ ६ ॥

आंनमो व्यापिनि भगवति स्थिरेऽवले ध्रुवे ।

ॠं सं ह्रीं स्वाहा^(५) । तया शिवज्ञया शक्ते स्थातयमिह सन्ततं ॥ ७ ॥

इत्युक्त्वा च समभ्यर्च्य^(६) निरुध्वाद्रौद्रमुद्रया^(७) ।

वज्रादीनि च रत्नानि तथोशीरादिकौषधीः ॥ ८ ॥

लोहान् हेमादिकांस्यान्तान् हरितालादिकान्तथा ।

धान्यप्रभृतिशस्यांश्च पूर्वमुक्ताननुक्रमात् ॥ ९ ॥

प्रभारागत्वदेहत्वबोध्यंशक्तिमयानिमान्^(८) ।

भावयन्नेकचित्तस्तु लोकपालेशसंवरैः^(९) ॥ १० ॥

पूर्वादिषु च गर्त्तेषु^(१०) न्यसेदेकैकशः क्रमात्^(११) ।

१ अष्टपुष्टिकेति ख०, घ०, ङ० च । अष्ट-

पुष्टिकेति ग०, ङ० च । अष्टपुष्टिकया

इति ज० ।

२ प्रसादसस्त्रमुच्चरन् इति ख०, ङ० च ।

प्रसादं शास्त्रमुच्चरन्ति ग०, अ० च ।

३ ऊं फडन्तंशराणामेति ख०, ग०, ङ०, च ।

ऊं फडन्तंशराणामेति ज० ।

४ सर्वाधारस्वरूपिणीमिति ज० ।

५ ॠं सं ह्रीं स्वाहेति ख०, ङ० च ।

आं ह्रीं सं ह्रीं स्वाहेति ज० ।

६ इत्युक्त्वा तं समभ्यर्च्येति ख०, ङ० च ।

इत्युत्सृज्य समभ्यर्च्येति ग० । इत्यु-

च्चाये समभ्यर्च्येति ङ० ।

७ विरुध्वाद्रौद्रमुद्रयेति खे, ग०, ङ०

च ।

८ बोधेशक्तिमनुक्रमादिति घ० ।

९ लोकपालेशसंवरैरिति घ० ।

१० पूर्वादिवत् स्वगर्त्तेषु इति ङ० ।

११ प्रभारागत्यादि ; न्यसेदेकैकशः

क्रमादिति पाठः, इ पुस्तके नास्ति ।

हेमजं तारजं कूर्मं दधं वा दारसम्मुखं^(१) ॥ ११ ॥

सरित्तटमृदा युक्तं पर्वताग्रमृदाथवा^(२) ।

प्रक्षिपेन्मध्यगतादौ^(३) यदा मेढं सुवर्णजं ॥ १२ ॥

मधूकाक्षतसंयुक्तमध्वनेन समन्वितं ।

पृथिवीं राजतीं यदा यदा हेमसमुद्भवां ॥ १३ ॥

सर्ववौजसुवर्णाभ्यां समायुक्तां विनिक्षिपेत्^(४) ।

स्वर्णजं राजतं वापि सर्वलोहसमुद्भवं^(५) ॥ १४ ॥

सुवर्णं क्षुरायुक्तं पद्मनालं^(६) ततो नानेत् ।

देवदेवस्य शक्त्यादिमूर्त्तिपर्यन्तमासनं ॥ १५ ॥

प्रकल्प्य पादसेनाथ लिप्ता^(७) गुग्गुलुनाथवा ।

श्वभ्रमाच्छाद्य वस्त्रेण तनुत्रेणास्तरितं^(८) ॥ १६ ॥

दिक्पतिभ्यो बलिं^(९) दत्वा समाचान्तोऽयं देशिकः ।

शिवेन वा शिलाश्वभ्रसङ्गदोषनिवृत्तये^(१०) ॥ १७ ॥

शस्त्रेण वा शतं सम्यग् जुहुयात् पूर्वाया सह ।

१ दारसम्मुखमिति ग० ।

२ मृदा पुन इति ग० ।

३ मध्यगतायामिति ख०, घ०, ङ० च । शस्त्रेण तनुत्रेण स्तरितमिति ज० ।

४ मधूकान्तल्यादिः, विनिक्षिपेदिः शब्देभ्योपाठो ग० पुस्तके नास्ति ।

त्यन्तः पाठो ग० पुस्तके नास्ति ।

५ सर्वलोहसमन्वितमिति ग० ।

६ पद्मनान्यमिति ख०, ग० च ।

७ लिप्तेति घ०, ङ० च ।

८ श्वभ्रमाच्छाद्य वस्त्रेण तन्मात्रेण

स्तरितमिति ख०, ङ० च । श्वभ्रमाच्छाद्य

शस्त्रेण तनुत्रेण स्तरितमिति ज० ।

शब्देभ्योपाठो ग० पुस्तके नास्ति ।

९ दिक्पालादिभ्यो बलिमिति ङ० ।

१० शिलान्तव सङ्गदोषनिवृत्तये इति

घ०, ज० च । शिलाश्वभ्रसङ्गदोषनिवृत्तये

इति ख०, ङ० च ।

एकैकाङ्गतिदानेन सत्तर्प्य वास्तुदेवताः ॥ १८ ॥

समुत्थाप्य हृदादेवमासनं मङ्गलादिभिः ।

गुरुर्देवाग्रतो गच्छेन्मूर्तिपैश्च दिशि स्थितैः^(१) ॥ १९ ॥

चतुर्भिः सह कर्त्तव्या देवयज्ञस्य^(२) पृष्ठतः ।

प्रासादादि^(३) परिभ्रम्य भद्राख्यद्वारसम्मुखं ॥ २० ॥

लिङ्गं संस्थाप्य दत्तार्घ्यं प्रासादं सन्निवेशयेत्^(४) ।

द्वारेण द्वारबन्धेन द्वारदेशेन तच्छिला ॥ २१ ॥

द्वारबन्धे शिखाभूषण्ये तदर्द्धेनाथ तट्टते^(५) ।

वर्जयन्^(६) द्वारसंस्पर्शं द्वारेणैव महेश्वरं ॥ २२ ॥

देवगृहसमारम्भे कौशेनापि प्रवेशयेत् ।

अथमेव विधिर्ज्ञेयो यत्तलिङ्गेऽपि सर्वतः ॥ २३ ॥

गृहे प्रवेशनं द्वारे लोकोरपि समीरितं ।

अपद्वारप्रवेशेन विदुर्गोत्रक्षयं गृहं^(७) ॥ २४ ॥

अथ पीठे^(८) च संस्थाप्य लिङ्गं द्वारस्य सम्मुखं ।

तूर्यमङ्गलनिर्घोषैर्दूर्ध्वाक्षतसमन्वितं ॥ २५ ॥

समुत्तिष्ठ हृदेत्युक्ता मन्त्रापाश्रयतं पठेत् ।

१ मूर्तिपैः स्वदिशि स्थितैरिति ज० । तदर्द्धेनाथ तत्सुते इति ग० । तदर्द्धे-

२ बन्धुभिः सह कर्त्तव्या देवयानस्येति ताथ तद्य तिमिति घ० । तदर्द्धे वाथ तत्-
ख० । बन्धुभिः सहकारे च देवाङ्गस्य सुतमिति ज० । तदर्द्धे नाथ तद्युते इति ङ० ।
इति ग०, अ० च । ३ बन्धने इति ख० । बन्धयन् इति

४ प्रासादादिति ज० ।

घ० । रक्षयन् इति भ० । वर्जयेदिति ज० ।

५ सम्यक्प्रवेशेदिति घ० ।

७ विदुर्गोत्रक्षयं गृहमिति ग० ।

८ तदर्द्धेनाथ घातयेत् इति भ० ।

९ अथ चैवं इति अ०, भ०, घ० च ।

अपनीय घटं शब्दाद्^(१) देशिको मूर्तिपैः सह । २६ ॥

मन्त्रं सन्धारयित्वा तु^(२) विलिप्तं^(३) कुङ्कुमादिभिः ।

शक्तिशक्तिमतोदैक्यं ध्यात्वा चैव तु रक्षितं^(४) ॥ २७ ॥

लयान्तं^(५) मूलमुच्चार्य स्पृष्ट्वा शब्दे निवेशयेत्^(६) ।

अंशेन ब्रह्मभागस्य यदा अंशद्वयेन च ॥ २८ ॥

अर्द्धेन वाष्टमांशेन सर्वस्याथ प्रवेशनं^(७) ।

पिधाय सीसकं नाभिदोषाभिः^(८) समामाहितः । २९ ॥

श्वभ्रं^(९) वालुकयापूर्य ब्रूयात् स्थिरीभवेति च^(१०) ।

ततो लिङ्गे स्थिरीभूते ध्यात्वा^(११) सकलरूपिणं । ३० ॥

मूलमुच्चार्य शक्तयन्त्रं सृष्ट्वा च निष्कलं^(१२) न्यसेत् ।

स्याप्यमानं यदा लिङ्गं याम्यां दिशमथाश्रयेत्^(१३) ॥ ३१ ॥

तत्तद्दिशीशमन्त्रेण पूर्यान्तं दक्षिणान्वितं ।

१ घटं तय इति भा० ।

८ अथेति क०, ख०, ग० च ।

२ मन्त्रं सन्धारयित्वा इति ख० ।

१० लयान्तमित्यादिः, स्थिरीभवेति च

पत्रस्थं धारयित्वा तु, इति घ० ।

इत्यन्तः सार्द्धं लोकद्वयात्मकः पाठो भा०

३ सुलिप्तमिति ग० ।

पुस्तके नास्ति ।

४ ललितमिति घ० अ०, भा०, च ।

११ ध्यायेदिति घ० ।

५ नमोक्तमिति ड० ।

१२ सृष्ट्यादिविकलमिति भा० ।

६ शक्तिमुद्रे निवेशयेदिति अ० ।

सृष्ट्यादिनिष्कलमिति ख०, घ०, च ।

७ अर्द्धेन वाष्टमांशेन सर्वस्याथः प्रवे-

सृष्ट्याच निष्कलमिति ग०, ड० च ।

शनम्, इति अ० ।

१३ ततो लिङ्गे इत्यादिः, दिश-

८ सीसकं वाग्भिर्दोषाभिरिति ख० । मथाश्रयेदित्यन्तः पाठो अ० पुस्तके नास्ति ।

सीसकं चापि दोषाभिरिति अ० ।

सद्ये स्थाने च वज्रो च^(१) चक्षिते स्फुटितेपि वा ॥ ३२ ॥

जुहुयान् मूलमन्त्रेण बज्ररूपेण^(२) वा शतं ।

किञ्चान्येऽपि दोषेषु शिवशान्तिं समाश्रयेत्^(३) ॥ ३३ ॥

युक्तं नगसादिभिर्लिङ्गं^(४) कुर्वन्नेवं न दोषभाक् ।

पीठबन्धमतः कृत्वा लक्षणस्यांशलक्षणां^(५) ॥ ३४ ॥

गौरोमन्त्रं लयं नीत्वा सृष्ट्वा पिण्डींश्च विन्यसेत् ।

सम्पूर्य पार्श्वसंसिद्धिं बालुकवज्रलेपनं^(६) ॥ ३५ ॥

ततो मूर्त्तिधरैः सार्द्धं गुरुः शान्तिं घटोद्धृतः ।

संस्थाप्य कलसेरनैस्तद्वत्^(७) पश्चामृतादिभिः ॥ ३६ ॥

विलिप्य चन्दनाद्यैश्च^(८) सम्पूज्य जगदीश्वरं ।

उमामहेशमन्त्राभ्यां तौ स्पृशेत्त्रिङ्गमुद्रया ॥ ३७ ॥

ततस्त्रितत्त्वविनाशं षडर्चादिपुरःसरं^(९) ॥

कृत्वा मूर्त्तिं तदीशानामङ्गानां ब्रह्मणामथ ॥ ३८ ॥

ज्ञानो लिङ्गे^(१०) क्रियापीठे विनास्य स्नापयेत्ततः ।

गन्धैर्विलिप्य सन्धूप्य व्यापित्वेन शिवे नमसेत् ॥ ३९ ॥

खड्गूपदीपनेवेद्यैर्हृदयेन फलानि च ।

१ वज्रोऽनेति ख० ।

दोषभाक् इति ख०, ग० च । पीठ बन्ध-

२ चतुरूपेण इति भ० ।

मतः कृत्वा लक्षणस्यांशलक्षणमिति घ० ।

३ स्थाप्यमानमित्यादिः, शान्तिं समा

६ पार्श्वसिद्धिं च बालुकावज्रलेपन

श्रयत् इत्यन्तः, पाठी ग०, ड०, पुलके इति ज० ।

नास्ति ।

७ सप्तरन्यकलशैरन्यैः कृत्वा इति भ० ।

४ उक्तस्यासविधिं लिङ्गे इति ख० ।

८ चतुराङ्ग्यैश्च इति भ० ।

उक्तस्यासविधौ लिङ्गे इति ग० ।

९ षडर्चादिपुरःसरमिति भ० । १० षड-

५ पीठ बन्धसमयः कृत्वा कुर्वन्नेवं न प्रादिपुरःसर मिति ख० ।

ज्ञानलिङ्गे इति भ० ।

विनिवेद्य यथाशक्ति सनाचम्य महेश्वरं ॥ ४० ॥
 दत्तार्घं च जपं कृत्वा^(१) निवेद्य वरदे करे^(२) ।
 चन्द्रार्क्तारक्तं यावन् मन्त्रेण शैवमूर्तिपैः^(३) ॥ ४१ ॥
 स्वेच्छयैव त्वया नाथ स्थातव्यमिह मन्दिरे ।
 प्रणम्यैवं वह्निगत्वा^(४) हृदा वा प्रणवेन वा ॥ ४२ ॥
 संस्थाप्य वृषभं पश्चात् पूर्ववद्वलिमाचरेत् ।
 नूतनादिदोषमोघाय^(५) ततो मृत्युजिता शतं ॥ ४३ ॥
 शिवेन सशिवो ऊत्वा श्रान्त्यर्थं प्रायसेन च ।
 ज्ञानाज्ञानकृतं यच्च तत् पूरय महाविभो^(६) ॥ ४४ ॥
 हिरण्यपशुभूम्यादि^(७) गीतवाद्यादिहेतवे ।
 अश्विकेशाय तद् भक्त्या शक्त्या सर्वं निवेदयेत् ॥ ४५ ॥
 दानं महोत्सवं पश्चात् कुर्याद्दिनचतुष्टयं ।
 त्रिसन्ध्रं त्रिदिनं मन्त्री होमयेन् मूर्तिपैः सह ॥ ४६ ॥
 चतुर्थे ह्नि पूर्णाक्ष चरकं बज्ररूपिणा ।
 निवेद्य सर्वकुण्डेषु सम्याताऊतिसोधितम्^(८) ॥ ४७ ॥
 दिनचतुष्टयं यावत्तन्निर्मात्यन्तदूढं तः ।
 निर्मालप्रापनयं कृत्वा स्नापयित्वा तु^(९) पूजयेत् ॥ ४८ ॥
 पूजा सामानयस्त्रिंशु कार्या साधारणागुभिः^(१०) ।

१ अक्षं कृत्वा इति ग० ।	६ महाप्रभो इति ऋ० ।
२ निवेद्य वरदेवके इति ज० ।	७ हिरण्यवस्तुधादि इति ऋ० ।
३ मन्त्रे शैवमूर्तिपैः सह इति ऋ० ।	८ प्रायसाऊतिसोधितमिति ऋ० । सम्या-
मन्त्रे शैवमूर्तिपैः सह इति घ० ।	ताऊतिसोधनमिति ग० ।
४ वह्निगत्वा इति ऋ० । वह्नि-	९ स्नापयित्वा च इति ग० ।
हर्त्वा इति घ० ।	१० साधारणांशुभिरिति ख० ।
५ न्यूनादिदोषमोघायेति ज० ।	साधारणादिकमिति ग० ।
न्यूनादिदोष नाशयेति क० ।	

विहाय लिङ्गचैतनं कुर्यात् स्थाणुविसर्जनं ॥ ४८ ॥
 यसाधारणलिङ्गेषु च न खेति विसर्जनं ।
 आवाहननभित्तिर्विसर्गः शक्तिरूपता ॥ ५० ॥
 प्रतिष्ठान्ते क्वचित् प्रोक्तं स्थिराद्याऊतिसप्तकं ।
 स्थिरस्तथाप्रमेयश्चानादिबोधस्तथैव च ॥ ५१ ॥
 नित्योद्य सर्वगश्चैवाविनाशी दृष्ट एव च^(१) ।
 एते गुणा महेशस्य सन्निधानाय कीर्त्तिताः^(२) ॥ ५२ ॥
 ओं नमः शिवाय स्थिरो भवेत्याऊतीनां क्रमः ।
 एवमेतच्च सम्पाद्य विधाय शिवकुम्भवत्^(३) ॥ ५३ ॥
 कुम्भद्वयश्च तन्मध्यादेककुम्भाभ्रसा भवं ।
 संस्नाप्य तद्द्वितीयन्तु कर्त्तृस्नानाय धारयेत् ॥ ५४ ॥
 दत्त्वा बलिं समाचाम्य वह्निर्गच्छेत् शिवाज्ञया^(४) ।
 जगतीवाह्यतश्चण्डमैशाननान्दिशि मन्दिरे ॥ ५५ ॥
 धामगर्भप्रमाणे च^(५) सुपीठे^(६) कल्पितासने ।
 पूर्ववन् न्यासहोमादि विधाय ध्यानपूर्वकं ॥ ५६ ॥
 संस्थाप्य विधिवत्तत्र ब्रह्माङ्कैः^(७) पूजयेत्ततः ।
 अङ्गानि पूज्य युक्तानि^(८) ब्रह्माणी त्वर्चना यथा^(९) ॥ ५७ ॥

- १ विहासी तृप्त एव च इति ख०, ४ वह्निः कुम्भे शिवाज्ञया इति भ० ।
 ७०, इ०, ज० च । अविनाशी तृप्त ५ वासगर्भप्रमाणेन इति भ० ।
 एव च इति ड० । ६ स्वपीठे इति ग० ।
 २ सन्निधाय प्रकीर्त्तिता इति ख०, ७ ब्रह्माद्यै इति ग०, भ० च ।
 ७० च । ८ पूर्वमुक्तानि इति ख०, ग०, ड०, इ० च ।
 ३ ओं नमः इत्यादि, शिवकुम्भवत् पूर्वमुक्तानीति ज० ।
 इत्यन्तः पाठो भ० पुस्तके नास्ति । ९ लघुना यथा इति ख० ।
 शिवाय शिवकुम्भवत् इति ग० ।

एवं सद्योजाताय ओं ह्रूं फट्^(१) नमः । ओं विं वामदेवाय ह्रूं
फट् नमः । ओं वुं^(१) अघोराय ह्रूं फट् नमः । ओं^(१) तत्पुत्र-
घाय वौमीशानाय च ह्रूं फट् ॥

जपं निवेद्य^(४) सन्तप्य विज्ञाप्य नतिपूर्वकं ।

देवः सन्निहितो यावत्तावत्त्वं सन्निधौ भव ॥ ५८ ॥

न्यूनाधिकश्च यत्किञ्चित् कृतमज्ञानतो मया^(५) ।

त्वत्प्रसादेन चण्डेश तत् सर्वं परिपूरय ॥ ५९ ॥

वाणलिङ्गे वाणरोहे^(६) सिद्धलिङ्गे स्वयम्भुवि ।

प्रतिमासु च सर्वासु न चण्डोऽधिककृतो भवेत् ॥ ६० ॥

अद्वैतभावनायुक्ते स्थण्डिलेशविधावपि^(७) ।

अभ्यर्च्य चण्डं ससुतं यजमानं हि भार्यया ॥ ६१ ॥

पूर्वस्थापितकुम्भे न स्नापयेत् स्नापकः^(८) स्वयं ।

स्थापकं यजमानोऽपि सम्पूज्य च^(९) मण्डेशवत्^(१०) ॥ ६२ ॥

वित्तशाक्यं विना दद्याद् भूर्धिरण्यादि^(११) दक्षिणां ।

१ ओं सद्योजाताय ह्रूं फट् इति

भा० । एवं सद्योजाताय ओं ह्रूं फट्

नम इति ख०, इ० च । ओं एवं सद्यो

जाताय ह्रूं फट् नम इति ग०, ज० च ।

२ ओं वं इति भा० ।

३ ओं एवं चेति इ० । ओं एवं

चेदिति इ० । ओं वै इति ज० ।

४ धूपनिवेद्य इति घ० ।

५ कृतमज्ञानतोऽपि वा इति ग० ।

६ वाणलिङ्गे चले ओं इति ज० ।

७ स्थण्डिले सन्निधावपि इति ज०,

भा० च ।

८ स्थापक इति ज० ।

९ सम्पूज्य च इति ज० ।

१० मण्डेशवमिति ख०, इ० च ।

११ गोचिरण्यादि इति ज०, भा० च ।

मूर्त्तिपान् विधिवत् पश्चात् जापकान् ब्राह्मणांस्तथा ॥ ६३ ॥
 देवज्ञं शिल्पिनं प्रार्थ्य दीनानायादि^(१) भोजयेत् ।
 यदन्न सम्मुखोभावे खेदितो भगवन्मया ॥ ६४ ॥
 क्षमस्व नाथ तत् सर्वं कारुण्याम्बुनिधे मम^(२) ।
 इति विज्ञप्तिरुक्ताय यजमानाय सद्गुरुः ॥ ६५ ॥
 प्रातिष्ठापुण्यसद्भावं^(३) स्फुरत्तारकसप्रभं^(४) ।
 कुशमुष्णक्षतोपेतं स्वकरेण समर्पयेत् ॥ ६६ ॥
 ततः पाशुपतोपेतं^(५) प्रणम्य परमेश्वरं ।
 ततोऽपि बलिभिर्भूतान् सन्निधाय निबोधयेत् ॥ ६७ ॥
 स्थातव्यं भवता तावद् यावत् सन्निहितो हरः^(६) ।
 गुरुर्वस्त्रादिसंयुक्तं गृह्णोयाद्वागममण्डपं ॥ ६८ ॥
 सर्वोपकरणं शिल्पी तथा स्नापनमण्डपं^(७) ।
 अन्ये देवादयः स्थाप्या मन्त्रैरागमसम्भवैः ॥ ६९ ॥
 आदिवर्णस्य भेदाद्वा^(८) सुतत्त्वव्याप्तिभाविताः^(९) ।
 साध्य^(१०) प्रमुखदेवाश्च सरिदोवधयस्तथा ॥ ७० ॥
 क्षेप्याः किन्नराद्याश्च पृथिवीतत्त्वमाश्रिताः ।

-
- १ दीनानायाद्येति ज० । ७ गुरुर्वस्त्रादीत्यादिः, स्नानमण्डपमि-
 २ देवत्वं नाथतत् सर्वं कारुण्यान् तान् पादोक्तं पुस्तके नास्ति ।
 मनवे नम इति भ० । ८ आदिवर्णस्य श्रेषाद्वा इति भ० ।
 ३ प्रतिष्ठापयज्ञसम्भारमिति ग० । ९ स्वातन्त्र्या व्याप्तिरौचित्या इति ग० ।
 ४ स्फुरत्तारकसन्निभमिति । स्वतत्त्वव्याप्तिभाविता इति ज० । स्वतन्त्र
 ५ ततः पाशुपतिं जप्त्वा इति ख० ग० च । व्याप्ति भेदत इति ज० ।
 ६ भव इति ख०, घ० च । १० जाय इति भ० ।

स्नानं सरस्वतीलक्ष्मीनदीनामम्भसि क्वचित् ॥ ७१ ॥
 भुवनाधिपतीनाञ्च स्थानं यत्र व्यवस्थितिः ।
 अयद्वृद्धिप्रधानान्तं त्रितत्त्वं ब्रह्मणः पदं ॥ ७२ ॥
 तन्मात्रादिप्रधानान्तं^(१) पदमेतत् त्रिकं हरेः^(२) ।
 नाद्ये श्रगणमाहृणां यत्ते श्रगरजन्मनां ॥ ७३ ॥
 अयदजाः शुद्धविद्यान्तं पदं गणपतेस्तथा ।
 मायांशदेशशक्त्यन्तं शिवाशिवोभरोचिषां^(३) ॥ ७४ ॥
 पदमीश्वरपथ्यन्तं व्यक्तार्चासु च कीर्तितं ।
 कूर्ममाद्यं कीर्तितं यच्च यच्च रत्नादिपञ्चकं^(४) ॥ ७५ ॥
 प्रक्षिपेत् पीठगर्त्तं च पञ्चब्रह्मशिलां विना ।
 षड्भिर्विभाजिते गत्तं^(५) त्यक्त्वा भागश्च पृथुतः ॥ ७६ ॥
 स्थापनं पञ्चमांशे च यदि वा वसुभाजिते ।
 स्थापनं सप्तमे भागे प्रतिमासु सुखावहं ॥ ७७ ॥
 धारणाभिर्विशुद्धिः स्यात् स्थापने क्षेपविशयोः ।
 स्नानादि मानसस्तत्र शिलारत्नादिवेशनं^(६) ॥ ७८ ॥
 नेत्रोद्घाटनमन्त्रे शुभासनादिप्रकल्पनं ।
 पूजा निरम्बुभिः पुष्पैर्यथा चित्रं न दृष्यति ॥ ७९ ॥
 विधिस्तु चलच्चिह्नेषु सम्यग्येव निगद्यते ।

१ तन्मात्रादिप्रधानान्तमिति ख० ।

२ तत्त्वमेकं त्रिकं हरेरिति घ० ।

३ स्नानं सरस्वतीत्यादिः, रोचिषा-

मित्यन्तः पाठो भ० पुस्तके नान्ति ।

४ यद्रत्नादिकपञ्चकमिति ज० ।

५ षड्भिर्विभाजिते गर्भे इति झ० ।

६ शिलारत्नादिवेशनं इति भा० ।

शिलारत्नविवेशनमिति ख० ।

पञ्चभिर्वा त्रिभिर्वापि पृथक् कुर्याद्(१) विभाजिते(१) ॥ ८० ॥
 भागत्रयेण भागांशो भवेद्भागद्वयेन वा ।
 खपीठेष्वपि (१) तद्वत् स्थास्त्रिङ्केषु तत्सुभेदतः ॥ ८१ ॥
 सृष्टिमन्त्रेण संस्कारो विधियत् स्फाटिकादिषु ।
 किञ्च ब्रह्मशिलारत्नप्रभृतेष्वानिवेदनं(४) ॥ ८२ ॥
 योजनं पियङ्गकायाश्च मनसा परिकल्पयेत् ।
 खयम्भूवाणल्लिङ्गादौ(५) संस्कृतौ नियमो न हि ॥ ८३ ॥
 स्थापनं संहितामन्त्रैर्नैत्रासं होमश्च कारयेत् ।
 नदीसमुद्ररोहाणां स्थापनं पूर्ववत् मतं ॥ ८४ ॥
 ऐहिकं मृगमयं लिङ्गं पिष्टकादि च तच्छायात्(१) ।
 कृत्वा सम्पूजयेच्छुद्धं दीक्षणादिविधानतः(७) ॥ ८५ ॥
 समादाय ततो मन्त्रानात्मानं सन्निधाय च ।
 तज्जले प्रक्षिपेच्छिङ्गं वत्सरात् कामदं भवेत् ॥ ८६ ॥
 विष्ण्वादिस्थापनं चैव पृथक् मन्त्रैः समाचरेत् ।
 इत्यामेये महापुराणे शिवप्रतिष्ठा(८) नाम सप्तनवति-
 तमोऽध्यायः ॥

१ पृथक् पीठे इति ख०, ग०, घ० च ।

१-स्थापनमित्यादिः, कुर्याद् विभाजिते

इत्युक्तः पाठो ७० पुस्तके नास्ति ।

१ खपीठे स्थापिते इति ख० ।

४ प्रभृतेष्वधिवेशनम् इति घ० ।

५ वाक्लिङ्गनामिति ज० ।

६ पिष्टकादिषु तत्क्रमादिति ख०,
ज० च ।

७ सृष्टिमन्त्रेणेत्यादिः दीक्षणादि-
विधानत इत्युक्तः पाठो ग० पुस्तके
नास्ति ।

८ शिवपूजा इति क० ।

अथाष्टनवतितमोऽध्यायः ॥

गौरीप्रतिष्ठाकथनं ।

इंश्वर उवाच । वक्ष्ये गौरीप्रतिष्ठाञ्च पूजया सहितां प्रष्टुम् ।
 मण्डपाद्यं पुरो यच्च^(१) संस्थाप्य चाग्निरोपयेत् ॥ १ ॥
 श्रद्धयायान्तांश्च विनयस्य मन्त्रान्मूर्त्यादिकान् गुह्यम् ।
 आत्मविद्याशिवान्तश्च^(२) कुर्यादग्निवेशनं ॥ २ ॥
 शक्तिं परां ततो^(३) नयस्य ऊत्वा^(४) जप्त्वा च पूर्ववत् ।
 सन्धाय च तथा पिण्डो^(५) क्रियाशक्तिसंरूपिणीं ॥ ३ ॥
 सद्देशस्थापिकां ध्यात्वा नयस्तरङ्गादिकां तथा ।
 एवं संस्थाप्य तां पश्चाद्देवीन्तस्याग्निरोजयेत् ॥ ४ ॥
 परशक्तिं संरूपयान्तां स्वागुणा^(६) शक्तियोगतः ।
 ततो नयसेत् क्रियाशक्तिं पीठे क्षान्तञ्च विग्रहे ॥ ५ ॥
 ततोपि व्यापिनो^(७) शक्तिं समावाह्यं निधोजयेत् ।
 अम्बिकां शिवनाम्नीञ्च समाक्षभ्य^(८) प्रपूजयेत् ॥ ६ ॥
 ओं आधारशक्तये नमः । ओं कूर्माय नमः । ओं खन्दाय च
 तथा नमः । ओं श्रीं नारायणाय नमः । ओं ऐश्वर्याय नमः ।

१ मण्डपाद्यं प्रविशेष इति ग० ।

२ शिवाद्यं च इति घ० ।

३ तथा शक्तिं परामिति ख० ।

४ क्षुब्धेति ज० ।

५ चण्डीमिति ख० ।

६ आत्मनेति ख० ।

७ च, अम्बिकेशीतिनाम्नीञ्च समारभ्येति

ज० ।

ओं अं अघश्चदनाय नमः । ओं पद्मासनाय नमः । ओं ऊर्ध्वच्छदनाय नमः । ओं पद्मासनाय नमः । अथ सम्पूज्याः केशवास्तथा । ओं ह्रीं कर्णिकायै नमः । ओं ह्रीं पुष्कराक्षेभ्यः^(१) इहार्चयेत् । ओं ह्रीं पुष्टैः क्रीं च ज्ञानायै ह्रूं क्रियायै ततो नमः । ओं नालाय नमः । हं धर्माय नमः^(२) । हं ज्ञानाय वै नमः^(३) । ओं वैराग्याय नमः । ओं वै अधर्माय नमः^(४) । ओं हं अज्ञानाय वै नमः । ओं अवैराग्याय वै नमः । अं अनैश्वर्याय नमः । ऊं वाचे ऊं च रागिण्यै क्रीं ज्वालिन्यै ततो नमः । ओं ह्रीं शमायै^(५) च नमः । ह्रूं ज्येष्ठायै ततो नमः । ओं ह्रीं रौं क्रीं नवशक्त्यै गौं च गौर्यासनाय च । गौं गौरीमूर्तये नमः । गौर्य्या मूलमथोच्यते । ओं ह्रीं सः^(६) महागौरि रुद्रदयिते स्वाहा । गौर्य्यै नमः । गां ह्रूं ह्रीं शिवो गूं स्यात् शिवायै कवचाय च । गों नेत्राय च गों अस्त्राय ओं गौं विज्ञानशक्त्यै, ओं गूं क्रियाशक्त्यै नमः^(७) । पूर्वादायै शक्रादिकान् । ओं सुं सुभगायै नमः । ह्रीं वीजललिता ततः । ओं ह्रीं कामिन्यै च नमः । ओं ह्रूं स्यात् कामशालिनी-
नन्तु गौरीं प्रतिष्ठाप्य प्रार्थय जप्ताय सर्वभाक्^(८) ॥

इत्याद्येये महापुराणे गौरीप्रतिष्ठा नामाष्टनवति-

तमोऽध्यायः ॥

१ ओं अं पुष्करेभ्य इति ख० ।

२ हं धर्माय नम इति ख० ।

३ वं ज्ञानाय नम इति ख० ।

४ हं अधर्माय वै नम इति ऊ० ।

५ वासायै इति ख०, ग०, घ०, ङ० च ।

६ ऊं ह्रूं स इति घ० ।

७ ह्रीं क्रियाशक्त्यै नम इति अ० ।

८ ओं क्रियाशक्त्यै नम इति घ० ।

८ जगद्गुरुपतः इति ग०, ङ० च ।

अथैकोनशततमोऽध्यायः ।

सूर्यप्रतिष्ठाकथनं ।

इंश्वर उवाच । वक्ष्ये सूर्यप्रतिष्ठां पूर्ववन्मण्डपादिकं ।

स्नानादिकञ्च सम्याद्य^(१) पूर्वोक्तविधिना ततः ॥ १ ॥

विद्यामासनशय्यायां साङ्गं विन्यस्य भास्करं ।

त्रितत्त्वं विन्यसेत्तत्र सखरं खादिपञ्चकं ॥ २ ॥

शुद्धरादि पूर्ववत् कृत्वा पिण्डो^२ संगोश्च पूर्ववत् ।

सदेशपदपर्यन्तं विन्यस्य तत्पञ्चकं^(३) ॥ ३ ॥

शक्त्या च सर्वतोमुख्या संस्थाप्य विधिवत्ततः ।

खाणना^(४) विधिवत् सूर्यं शक्त्यन्तं^(५) स्थापयेद्गुरुः ॥ ४ ॥

खाम्यन्तमथवादित्यं पादान्तमन धारयेत् ।

सूर्यमन्त्रास्तु^(६) पूर्वोक्ता द्रष्टव्याः स्थापनेपि च^(७) ॥ ५ ॥

इत्याधेये महापुराणे सूर्यप्रतिष्ठा नामैकोनशत-

तमोऽध्यायः ॥

१ स्नानादिकं च सम्यग्य इति ज०,

ज० च ।

२ विन्यस्य पदपञ्चकमिति ज० ।

विशिष्य रत्नपञ्चकमिति ज० ।

३ स्थापनेति ज० ।

४ शक्त्यर्थमिति ज० ।

५ सूर्यमन्त्राश्चेति ज० ।

६ स्थापनेपि चेति ज० ।

अथ शततमोऽध्यायः ।

द्वारप्रतिष्ठाकथनं ।

इंश्वर उवाच । द्वााराश्रितप्रतिष्ठाया वक्ष्यामि विधिमप्यथ ।

द्वााराङ्गानि कषायाद्यैः संस्कृत्य शयने ग्यसेत् ॥ १ ॥

मूलमध्याग्रभागेषु त्रयमात्मादिसेश्वरं ।

विन्यस्य सन्निवेशाय^(१) ऊत्वा जप्त्वा च रूपतः^(२) ॥ २ ॥

द्वाारादथो यजेद्वास्तुन्तत्रैवानन्तमन्तः ।

रत्नादिपञ्चकं त्रयस्य श्रान्तिहोमं विधाय च ॥ ३ ॥

यवसिद्धार्थकाक्रान्ता ऋद्धिद्विदिमद्वातिताः ।

गोमृत्सर्वपरागेन्द्रमोहनीलप्लवामृताः ॥ ४ ॥

रोचना रग् वचो दूर्वा प्रासादाधश्च पोटली ।

प्रकृत्योदुम्बरं बद्ध्वा रक्षार्थं प्रणवेन तु ॥ ५ ॥

द्वाारमुत्तरतः किञ्चिदाश्रितं सन्निवेशयेत् ।

आत्मतत्त्वमधो ग्यस्य विद्यातत्त्वञ्च शाखयोः ॥ ६ ॥

शिवमाकाशदेशे च व्यापकं सर्वमङ्गले^(३) ।

ततो महेशनाथं च विग्यसेन्मूलमन्तः ॥ ७ ॥

१ विन्यस्य च निवेशाय इति ख० ।

२ अङ्गानुरूपत इति ग० ।

विन्यस्य सन्निवेशाय इति ज० ।

३ सर्वपुष्कलमिति ख०, च० च

ढाराश्रितांश्च तत्पादीन्^(१) क्षतयुक्तैः^(२) खनामभिः ।

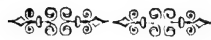
जुहुयाच्छतमर्द्धं वा द्विगुणं शक्तियुक्ता^(३) ॥ ८ ॥

न्यूनादिदोषमोषार्थं हेतितो जुहुयाच्छतं^(४) ।

दिग्बलिम्पूर्ववदुत्त्वा^(५) प्रदद्याद्द्विगुणादिकं ॥ ९ ॥

इत्यादि ये मन्त्रापुराणे द्वारप्रतिष्ठा नाम शत-
तमोऽध्यायः ॥

अथैकाधिकशततमोऽध्यायः ॥

प्रासादप्रतिष्ठा ।

इंश्चर उवाच । प्रासादस्थापनं वक्ष्ये तच्चैतन्मयं स्वयोगतः^(१) ।

शुकनाशासमाप्तौ तु पूर्ववेद्याश्च मध्यतः ॥ १ ॥

आधारशक्तिः पद्मे विन्यस्ते प्रणवेन च^(२) ।

स्वर्गाद्ये कतमोद्धतं पञ्चमयेन संयुतं ॥ २ ॥

मधुचोरयुतं कुम्भं गन्धर्वत्वादपञ्चकं^(३) ।

खग्वस्त्रं गन्धर्वादिष्व गन्धर्वत्पुष्पभूषितं^(४) ॥ ३ ॥

घृतादिपल्लवानाञ्च कृती क्षत्यश्च विन्यसेत्^(५) ।

१ नन्द्यादीन् इति ख० ।

२ क्षतयुक्तैरिति ज० ।

३ शक्तियुक्ता इति ग० ।

४ भागवतपञ्चेत्यादिः, जुहुयाच्छतमित्यन्तः

पाठो भ० पुस्तके नास्ति । अत्र कतिपय-
लोकाधिकोऽध्यायत्रयात्मकः पाठः पतितोऽस्ति ।

५ पूर्ववद् दत्ता इति ग०, घ० च ।

६ तच्चैतन्मयं स्वयोगत इति ग० । तच्चैतन्म-
यस्वयोगत इति ख० ।

७ विन्यस्ते प्रणवेन तु इति ख०, घ०,

ज०, भ० च । विन्यसेत् प्रणवेन तु

इति ग० ।

८ मधुचोरयुतं गन्धर्वत्वादपञ्चकं तत
इति ग० ।

९ गन्धर्वत्पुष्पभूषितमित्यन्तः ग०, घ०, ज०
च ।

१० बन्धुक्षितं पद्मं विन्यसेदिति ख० ।

बन्धुक्षिपं यवं विन्यसेदिति ग० ।

बन्धुक्षिपेषु च विन्यसेदिति ज० ।

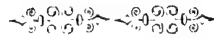
पूरकेण समादाय सकलौघतविग्रहः ॥ ४ ॥
 सर्वात्मभिन्नमात्मानं स्वाधुना^(१) स्वान्तमावृतः ।
 आज्ञया बोधयेच्छक्तौ^(२) रेचकेन ततो गुरुः ॥ ५ ॥
 द्वादशान्तात्^(३) समादाय स्फुरदङ्गिकणोपमं ।
 निक्षिपेत् कुम्भगर्भे च न्यस्ततन्नातिवाहिवं^(४) ॥ ६ ॥
 विग्रहन्तद्गुणानाञ्च बोधकञ्च कलादिकं ।
 क्षान्तं वागीश्वरं^(५) तत्तु ब्रातं तत्र निवेशयेत् ॥ ७ ॥
 दश नाडे दश प्राणानिन्द्रियाणि त्रयोदश ।
 तदधिपाञ्च संयोज्य प्रणवाद्यैः स्वनामभिः ॥ ८ ॥
 स्वकार्यकारणत्वेन^(६) मायाकाशनियामिकाः^(७) ।
 विद्येशान् प्रेरकान् शम्भुं व्यापिनञ्च सुसम्बरैः^(८) ॥ ९ ॥
 अङ्गानि च^(९) विनिक्षिप्य निरन्ध्याद्बोधमुद्रा^(१०) ।
 सुवर्णाद्युद्भवं यद्वा पुरुषं पुरुषानुगं ॥ १० ॥
 पञ्चगव्यकषायाद्यैः पूर्यन्तं संस्कृतन्ततः ।
 शय्यायां कुम्भमारोप्य ध्यात्वा रजमुमापतिं ॥ ११ ॥

- १ सर्वात्मभिन्नमात्मानं स्वाधुना इति ख० । ६ स्वकार्यकारणत्वेनेति ख०, इ० च० ।
 सर्वात्मभिन्नमात्मा च स्वाधुनेति ज० । ७ प्रयामिका इति ख०, इ० च ।
 २ बोधयेच्छक्तौ इति ख०, घ० च । ८ व्यापिनञ्च स्वशक्तिरिति भ० ।
 ३ द्वादशान्तमिति ग०, ज० च । व्यापिनश्चास्य संख्येति ड० ।
 ४ न्यस्त तत्र यथाक्रममिति ग० । न्यस्त ९ अज्ञाने चेति घ०, भ० च । अङ्गादि
 तत्राभिवादिमिति इ० । न्यस्त तत्राभि- चेति ड० ।
 वादकमिति ज० । १० निर्मलं प्रोक्तमुद्रा इति ग० ।
 ५ वागेश्वरमिति ख० । वागेश्वरमिति ड० । निरन्ध्याद् द्वयमुद्रा इति भ० ।

तस्मिंश्च शिवमन्त्रेण व्यापकत्वेन विन्यसेत् ।
 सन्निधानाय ह्योमस्य प्रोक्षणं स्पर्शनं जपं ॥ १२ ॥
 सान्निध्याबोधनं^(१) सर्वभागाजयविभागतः ।
 विधायैवं^(२) प्रकृत्यन्ते^(३) कुम्भे तं विनिवेशयेत् ॥ १३ ॥

इत्याश्रये महापुराणे प्रासादकृत्यप्रतिष्ठा नामैकाधिकशततमोऽध्यायः ।

अथ द्व्यधिकशततमोऽध्यायः ।

ध्वजारोपणं ।

ईश्वर उवाच । चूलके ध्वजदण्डे च^(४) ध्वजे देवकुले तथा ।
 प्रतिष्ठा च यथोद्दिष्टा^(५) तथा स्तब्धं वदामि ते^(६) ॥ १ ॥
 तडागार्ज्वपवेशाद्वा यद्वा सवार्ज्ववेशनात् ।
 ऐष्टके दारुजः^(७) शूलः शैलजे घास्त्रि शैलजः^(८) ॥ २ ॥
 वैष्णवादौ च चक्राढ्यः कुम्भः स्यान्मूर्त्तिमानतः ।
 स च निशूलयुक्तस्तु अयश्चूलाभिधो मतः^(९) ॥ ३ ॥

१ सन्निध्याबोधनमिति ख०, झ०,	७ ऐष्टके दारुभव इति घ०, ज० च ।
ज० च ।	८ तडागार्ज्वेत्यादिः, शैलज्जुदत्यक्तः पाठो
२ विधायैवेति ज० ।	भ० पुस्तके नास्ति ।
३ प्रकृत्या तु इति ख० ।	९ अयं चूडामिधो मत इति घ० । अयश्चू-
४ चूडके ध्वजदण्डे वा इति ज० ।	लादिरोषत इति ख० । गृहचूडामिधो-
५ यथादिष्टा इति भ० ।	मत इति छ० । अयं चूडादिरोषत इति
६ तथा ह्यहं वदामि ते इति छ० ।	ख० ।

ईशशूलः^(१) समाख्यातो मूर्द्धं लिङ्गसमन्वितः ।
 वीजपूरकयुक्तो वा शिवशस्त्रेषु तद्विधः ॥ ४ ॥
 चित्रो ध्वजश्च जङ्घातो यथा जङ्घार्द्धतो भवेत्^(२) ।
 भवेद्वा दण्डमानस्तु यदि वा तद्यदृच्छया^(३) ॥ ५ ॥
 महाध्वजः समाख्यातो यस्तु पीठस्य वेष्टकः^(४) ।
 शक्रैर्यज्ञै रसैर्वापि हस्तैर्दण्डस्तु सम्भितः ॥ ६ ॥
 उत्तमादिक्रमैरेव विज्ञेयः शूरिभिस्ततः ।
 वंशजः शालजादिर्वा स दण्डः सर्वकामदः ॥ ७ ॥
 अथमारोप्यमाणस्तु भङ्गमायाति वै यदि ।
 राज्ञो निष्ठं^(५) विजानीयाद्यजमानस्य वा तथा^(६) ॥ ८ ॥
 मन्त्रेण बह्वक्षरेण पूर्ववच्छान्तिमाचरेत् ।
 द्वारपालादिपूजाञ्च मन्त्राणान्तर्प्यन्तथा ॥ ९ ॥
 विधाय चूलकं^(७) दण्डं स्नापयेदन्तु मन्त्रतः ।
 अनेनैव तु मन्त्रेण ध्वजं सम्योक्ष्य देशिकः ॥ १० ॥
 मृदु कषायादिभिः^(८) स्नानं प्रासादङ्कारयेत्ततः ।
 विलिप्य रसमाच्छाद्य^(९) शययायां न्यस्य पूर्ववत् ॥ ११ ॥
 घूडके^(१०) लिङ्गवणन्यासो न च ज्ञानं न च क्रिया ।

- १ ईशशूल इति इति ग० । ईश ४ शस्तु स्यात् पीठवेष्टक इति ड० ।
 शूल इति ड० । ईशशूल इति ड० । ५ राज्ञो निष्ठमिति ज० ।
 शशः शूल इति ज० । ६ वै तथा इति ज० ।
 २ जङ्घातो यदा जङ्घार्द्धतो भवे- ७ घूडकमिति ज० ।
 दिति ख० । सङ्घातो यथा जङ्घार्द्धतो ८ मृत्काषायादिभिरिति ख०, ड० च ।
 यजेदिति घ० । ९ विलिप्य रसमादधेति ज० ।
 ३ यदि वा तद्यदृच्छया इति ख० । १० चूलके इति घ०, ड० च ।

विशेषार्था^(१) चतुर्थी च न च कुण्डस्थ^(२) कल्पना ॥ १२ ॥
 दण्डे तयार्थतत्त्वश्च^(३) विद्यातत्त्वं द्वितीयकं ।
 सद्योजातानि वक्राणि^(४) शिवतत्त्वं पुनर्ध्वजे ॥ १३ ॥
 निष्कलश्च शिवन्तत्रन्यस्याङ्गानि प्रपूजयेत् ।
 चूडके च^(५) ततो मन्त्रो सान्निध्ये संहितागुभिः^(६) ॥ १४ ॥
 होमयेत् प्रतिभागश्च ध्वजे तैस्तु फडन्तकैः^(७) ।
 अन्यथापि कृतं यच्च ध्वजसं स्काराणं^(८) क्वचित् ॥ १५ ॥
 अस्तु यागविधावेवं^(९) तत्सर्वमुपदर्शितं ।
 प्रासादे कारिते स्थाने^(१०) स्रग्वस्त्रादिविभूषिते ॥ १६ ॥
 जङ्घा वेदो तदूर्ध्वे तु त्रितत्त्वादि निवेश्य च ।
 होमादिकं विधायाथ शिवं सम्पूज्य पूर्ववत् ॥ १७ ॥
 सर्वतत्त्वमयं ध्यात्वा शिवश्च व्यापकं न्यसेत् ।
 अनन्तं कालरुद्रश्च विभाव्य च पदाम्बुजे ॥ १८ ॥
 कुशाग्रदण्डकौ पीठे पातालनरकैः^(११) सह ।
 भुवनैर्लोकापलैश्च शतरुद्रादिभिर्हृतं ॥ १९ ॥
 ब्रह्माण्डकमिदं ध्यात्वा जङ्घायाश्च विभावयेत् ।
 वारिते जीनिलस्योमपञ्चाष्टकसमन्वितं^(१२) ॥ २० ॥

१ विशेषाद्या इति घ० ।

८ तच्च ध्वजे संहरणमिति ख०, ज० च ।

२ नवदण्डस्थिति भा० ।

यच्च ध्वजसंस्करणमिति घ० ।

३ तथास्तत्त्वश्चेति ग०, घ० च० ।

९ अस्त्रयागे विधाने चेति ज० ।

४ सद्योजातादि वक्राणीति भा० ।

१० प्रासादकारितस्थाने इति ख०, भा०

५ चूलके च इति ख०, ज० च ।

च । प्रासादे कारितस्थाने इति ज० ।

६ संहितागुभिरिति ख०, ग० च ।

११ पातालनरकैरिति ख०, ज० च० ।

७ चूलके इति श्लोको भा० पुनर्ध्वजे

१२ पञ्चाङ्गकसमन्वितमिति ग० ।

नास्ति ।

सर्वावरणसञ्ज्ञं च हृदयोन्मूलकान्वितं^(१) ।
 योगाष्टकसमायुक्तं^(२) नाशावधि गुणत्रयं ॥ २१ ॥
 पटस्थं पुरुषं सिंहं वामश्वं^(३) परिभावयेत् ।
 मङ्गरीवेदिकायाश्च विद्यादिकचतुष्टयं ॥ २२ ॥
 कण्ठे मायां सरद्राक्ष^(४) विद्याश्चामलसारके^(५) ।
 कलसे चेश्वरं विन्दुं विद्येश्वरसमन्वितं^(६) ॥ २३ ॥
 जटाजूटश्च तं विद्याच्छूलं चन्द्रार्द्ररूपकं ।
 शक्तित्रयं च तत्रैव दण्डेनादं विभाव्य च ॥ २४ ॥
 ध्वजे च कुण्डलोऽशक्तिमिति धाम्नि विभावयेत् ।
 जगत्या वायु सन्धाय लिङ्गं पिण्डिकयाथवा^(७) ॥ २५ ॥
 समुत्थाप्य समन्तैश्च^(८) विन्यस्ते-शक्तिपङ्कजे ।
 न्यस्तरत्नादिके तत्र स्वाधारे विनिवेशयेत् ॥ २६ ॥
 यजमानो ध्वजे लभे बन्तुमित्रादिभिः सह ।
 धामप्रदक्षिणीकृत्य लभते फलभीहितं^(९) ॥ २७ ॥
 गुरुः पाशुपतं ध्यायन्^(१०) स्थिरमन्त्राधिपैर्युतं^(११) ।
 अधिपान् प्रस्त्रमुक्तांश्च रक्षणाय निबोधयेत्^(१२) ॥ २८ ॥

१ बुद्धयोन्मूलकान्वितमिति ग० ।	मन्वितमत्यन्तः पाठो ङ० पुलके नास्ति ।
२ योगाष्टकसमायुक्तमिति भ० ।	७ लिङ्गपिण्डिकयाथवेति घ०, ङ०,
३ रागश्चेति ख०, ज० च ।	ज० च ।
४ कण्ठे सायाङ्गवक्त्रेति भ० ।	८ समन्तैश्चेति ग०, ङ० च ।
५ विद्याश्चामलसारके इति ख०, ग०	९ लभते फलभीप्सितमिति ङ० ।
ष० । विद्यायाः मनसारके इति ज० ।	१० पाशुपतं ध्यायेदिति ख०, घ० च ।
६ विश्वेश्वरसमन्वितमिति ख०,	११ शिवमन्त्राधिपैर्युतमिति घ०, ङ०
घ०, ङ० च । विश्वोत्तरसमन्वितमिति ग० । च ।	
सर्वावरणसञ्ज्ञं चेत्यादिः, विश्वेश्वरस	१२ रक्षणाय निबोधयेदिति ख०, ङ० च ।

न्यूनादौषशान्त्यर्थं ऊत्वा^(१) दत्त्वा च दिग्बलिं ।
 गुरवे दक्षिणां दद्याद् यजमानो दिवं व्रजेत् ॥ २६ ॥
 प्रतिमालिङ्गवेदीनां यावन्तः परमाणवः ।
 तावद्युगसहस्राणि कर्तुर्भोगभुजः^(२) फलं ॥ ३० ॥
 इत्यग्नेये महापुराणे ध्वजारोहणादिविधिर्नाम
 द्व्यधिकशततमोऽध्यायः ।

अथ त्र्यधिकशततमोऽध्यायः ।

जीर्णोद्धारः ।

ईश्वर उवाच । जीर्णादीनाञ्च लिङ्गानामुद्धारं विधिना वदे ।
 • लक्ष्मोज्झितश्च भग्नश्च स्थूलं वज्रहतं तथा ॥ १ ॥
 संस्पृष्टं स्फुटितं व्यङ्गं लिङ्गमित्येवमादिकं ।
 इत्यादिदुष्टलिङ्गानां योज्या पिण्डौ^(३) तथा वृषः ॥ २ ॥
 चालितश्चलितं लिङ्गमत्यर्थं^(४) विषमस्थितं ।
 दिङ्मूढं पातितं लिङ्गं मध्यस्थं पतितं तथा ॥ ३ ॥
 एवंविधश्च संस्थाप्य^(५) निर्गणंश्च भवेद्यदि ।
 नद्यादिकप्रवाहेन तदपाक्रियते यदि ॥ ४ ॥
 ततोऽन्यत्रापि संस्थाप्य विधिदृष्टेन कर्मणा ।

-
१ न्यूनादिदोषनाशार्थं कृतेति	२ त्याज्या पिण्डौति घ० ।
झ० । न्यूनादिदोषनाशाय ऊलेति	४ निम्नसत्यर्थमिति ज० ।
घ०, ज० च ।	५ सन्ध्याञ्चमिति झ० ।
२ कर्तुर्भोगवत इति ख०, इ० च ।	

सुस्थितं दुस्थितं वापि^(१) शिवलिङ्गं न चालयेत् ॥ ५ ॥
 शतेन स्थापनं कुर्यात् सङ्ख्येण तु चालनं^(२) ।
 पूजादिभिश्च संयुक्तं जीर्णाद्यमपि सुस्थितं^(३) ॥ ६ ॥
 याम्ये मण्डपमीशे वा प्रत्यग्द्वारैकतोरणं ।
 विधाय द्वारपूजादि स्थण्डिले मन्त्रपूजनं^(४) ॥ ७ ॥
 मन्त्रान् सन्तर्प्य सम्पूज्य वास्तुदेवांस्तु पूर्ववत् ।
 दिग्बलिं च बहिर्दत्त्वा समाचम्य स्वयं गुरुः ॥ ८ ॥
 ब्राह्मणान् भोजयित्वा तु शम्भुं^(५) विज्ञापयेत्ततः ।
 दुष्टलिगमिदं शम्भोः शान्तिरुद्धरणस्य चेत्^(६) ॥ ९ ॥
 रुचिस्तवादिविधिना^(७) अधितिष्ठस्व मां शिव ।
 एवं विज्ञाप्य देवेशं शान्तिहोमं सनाचरेत् ॥ १० ॥
 मध्वान्यद्गीरदूर्वाभिर्मूलेनाद्याधिकं शतं ।
 ततो लिङ्गं च संस्थाप्य पूजयेत् स्थण्डिले^(८) तथा ॥ ११ ॥
 ओं व्यापकेश्वरायेति नात्यन्तं शिववादिना^(९) ।

१ दुस्थितं चापीति ग० ।	६ शान्तिरुद्धरणे न्यसेदिति ख०, ग०,
२ सङ्ख्येण च चालयेदिति ग० ।	घ०, ङ० च ।
३ जीर्णाद्यमपि संस्थितमिति ख०,	७ रुचिस्तवास्ति विधिनेति ख०, ङ०,
ङ० च । प्रजया रुचितं यत्तदग्निष्टमपि	झ०, ज० च ।
दुःस्थितमिति ख०, घ०, पुस्तकेऽधिकः	८ स्थण्डिलमिति ख०, घ०, ङ०, ज०
प्राठः ।	च ।
४ स्थण्डिलेशप्रपूजनमिति ख०, ग०,	९ ओं व्यापकेश्वरायेति तत्त्वेनाभ्यन्त-
ङ०, ङ०, झ० च । स्थण्डिले सम्प्रपूजन-	रादिने इति ख० । ओं व्यापकेश्वरायेति
मिति घ०, ज० च ।	नात्यन्तशिववाचिनेति घ० । ओं व्याप
५ सर्वमिति क० ।	केश्वरायेति तत्त्वेनात्यन्तवादिने इति ङ० ।

ओं व्यापकं हृदयेश्वराय नमः^(१) ।
 ओ व्यापकेश्वराय शिरसे नमः^(२) । इत्याद्यङ्गमन्त्राः^(३) ।
 ततस्तत्राश्रितं तत्त्वं श्रावयेदस्त्रमस्ततः^(४) ॥ १२ ॥
 सत्त्वं कोपीह^(५) यः कोपिलिङ्गमाश्रित्य तिष्ठति ।
 लिङ्गान्त्यक्का शिवाज्ञाभिर्यत्रैष्टं तत्र गच्छतु ॥ १३ ॥
 विद्याविद्येश्वरैर्युक्तः स भवोत्र^(६) भविष्यति ।
 सहस्रं प्रतिभागे च ततः पाशुपताणुना^(७) ॥ १४ ॥
 ज्ञात्वा शान्त्यम्बुना प्रोक्ष्य स्पृष्ट्वा कुशैर्जपेत्ततः^(८) ।
 दत्तार्घं च विलोमेन तत्त्वतत्त्वाधिपांस्तथा ॥ १५ ॥
 व्यष्टमूर्त्तीश्वरान् लिङ्ग^(९) पिण्डिकासंस्थितान् गुरुः
 विसृज्य स्वर्णपाशेन दृढस्तन्धस्थया तथा ॥ १६ ॥
 रज्ज्वा बध्वा तथा नीत्वा शिवमन्त्रं गृह्णन् जनेः ।
 तज्जले निक्षिपेन्मन्त्रो मुक्त्यर्थं जुहुयाच्छतं ॥ १७ ॥
 तृप्तये दिक्पतीनाञ्च वास्तुशुद्धौ^(१०) शतं शतं ।
 रक्षां विधाय तद्दाम्नि महापाशुपता ततः ॥ १८ ॥
 लिङ्गमन्यत्ततस्तत्र विधिवत् स्थापयेद् गुरुः ।
 असुरैर्मुनिभिर्गोत्रस्तम्भ-विद्विः^(११) प्रतिष्ठितं ॥ १९ ॥

१ ओं व्यापकेश्वराय हृदयाय नमः
इति ख०, ग० च । ओं व्यापकेश्वर

हृदया नम इति भा०, घ० च ।

२ शिरसे स्वाहेति ज० ।

३ इत्याद्यङ्गमन्त्रा इति ख०, ड० च ।

इत्यादिमन्त्रा इति झ० ।

४ स्थापयेदस्त्रमन्त्रत इति ङ० ।

श्रावयेदस्त्रमन्त्रत इति ज० ।

५ सिद्धः कोपीहेति घ० ।

६ शश्वरैवेति घ०, ज० च । प्रभुर-
त्रेति ख०, झ० च ।

७ पाशुपताणुनेति ख०, ग०, झ० च ।

८ दर्भैर्जपेत्तत इति ङ० ।

९ मूर्त्तिमूर्त्तीश्वरान् लिङ्ग इति ख०
घ०, ड०, झ० च ।

१० वास्तु मध्ये घ० ।

११ तत्त्वविद्विरिति ख०, घ०, झ०,
ज० च ।

जीर्णं वाप्यथवा भयं^(१) विधिनापि नचाख्येत् ।

एष एव विधिः कार्यो जीर्णधामसमुद्भूतौ ॥ २० ॥

खड्गो मन्तुगणं नयस्य कारयेत् मन्दिरान्तरं ।

सङ्कोचे मरणं प्रोक्तं वित्तारे तु धनक्षयः ॥ २१ ॥

तद्रथं श्रेष्ठद्रव्यं वा तत् सकार्यं तत्प्रमाणकं ।

इत्यग्रेये महापुराणे जीर्णोद्धारो नाम अधिकशत-
तमोऽध्यायः ॥

अथ चतुरधिकशततमोऽध्यायः ।

१ प्रासादलक्षणं ।

इत्यथ उवाच । वक्ष्ये प्रासादसामानप्रलक्षणं ते शिषिष्वज ।

चतुर्भागीकृते क्षेपे भित्तेर्भागेन विस्तरात् ॥ १ ॥

अद्रिभागेन^(१) गर्भः स्यात् पिण्डिका पादविस्तरात् ।

पञ्चभागीकृते क्षेपेन्तर्भागे^(५) तु पिण्डिका ॥ २ ॥

सुधिरं भागविस्तीर्णं भित्तयो भागविस्तरात् ।

भागौ द्वौ मध्यमे गर्भं व्येष्टभागद्वयेनतु^(५) ॥ ३ ॥

१ जीर्णं प्राप्य यथा मग्नमिति ख० ।

क०, ज० च० ।

२ तत्प्रभाषण इति घ० ।

५ भागौ द्वौ मध्यमो गर्भो व्येष्टो

३ अद्रिभागेनेति ख०, घ०, ङ०, ज० च ।

भागद्वयेन तु इति क०, ख०, ज०

४ पञ्चभागीकृते वापि मध्यभागे इति घ०, च० ।

त्रिभिस्तु कलसागर्भः^(१) शब्दो भित्तिरिति कथितः ।

घोटाभक्षेयवा क्षेणे भित्तिभंगैकवित्तरात् ॥ ४ ॥

गर्भा भागेन वित्तीर्णा भागद्वयेन पश्चिका ।

वित्तराद् द्विगुणो वापि सप्ताद्विगुणोऽपि वा ॥ ५ ॥

अर्द्धाद्विगुणो वापि^(२) त्रिगुणः क्वचिदुक्तः ।

जगती वित्तरार्धेन त्रिभागेन क्वचिद्वेत् ॥ ६ ॥

नेमिः पादोनवित्तीर्णा^(३) प्रासादस्य समन्ततः ।

धरिधिस्रजंशको मये रथकांस्तत्र कारयेत् ॥ ७ ॥

चामुण्डं भैरवं तेषु नाञ्छेयं च निवेशयेत् ।

प्रासादार्धेन देवानामष्टौ वा चतुरोऽपि वा ॥ ८ ॥

प्रदक्षिणां वर्हिः कुर्यात् प्रासादादिषु^(४) वा नवा ।

आदित्याः पूर्वतः स्थाप्याः स्कन्दोभिर्वायुगोचरे^(५) ॥ ९ ॥

एवं यमादयो न्यस्याः स्वस्यां स्वस्यां दिशि स्थिताः ।

चतुर्धा शिखरं कृत्वा शुकनृपा द्विभागिका ॥ १० ॥

वृत्तये वेदिका त्वष्टेः सकण्ठो मलसारकः^(६) ।

वैराजः पुष्पकश्चान्यः कैलासो^(७) मणिकुलपरा ॥ ११ ॥

त्रिविष्टपश्च यक्षेव मेघमूर्धनि संस्थिताः^(८) ।

चतुरस्रस्तु तत्राद्यो द्वितीयोपि वदन्मतः ॥ १२ ॥

१ त्रिभिस्तु कलसो गर्भ इति ख०, ब० च । ४ सकण्ठो मलसारक इति ख० ।

२ अर्द्धाद्विगुणो वापीति घ०, ज० च । सकण्ठो मलसारक इति ख० ।

३ पादेन वित्तीर्णा इति घ०, ज० च । ७ कैलास इति ख०, ब० च ।

४ प्रासादादिषु इति ख०, घ०, ब०, ८ चतुर्धाद्यादिः, मेघमूर्धनि संस्थिताः ।

ख० च । प्रासादे दिषु इति ख० ।

ता इत्यत्रः पाठो ग० पुलकं वाचि ।

५ स्कन्दोभिर्वायुगोचरे इति ख० ।

वृत्तो वृत्तायतस्थान्यो^(१) ह्यष्टालम्बापि पञ्चमः ।
 एकैको नवधामेदैश्वर्यारिंशच्च पञ्च य ॥ १३ ॥
 प्रासादः प्रथमो मेखार्द्धतिथो मन्दरस्तथा ।
 विमानश्च तथा भद्रः सर्वतोभद्र एव च ॥ १४ ॥
 चक्रको^(२) नन्दिको नन्दिर्बर्द्धमानस्तथापरः ।
 श्रीवत्सखेति वैराजान्ववाये च समुत्थिताः ॥ १५ ॥
 बलभो गृहराजश्च शालागृहश्च मन्दिरं ।
 विशालश्च समो ब्रह्मा^(३) मन्दिरं भुवनन्तथा ॥ १६ ॥
 प्रभवः शिविका वेक्ष नवैते पुष्करोद्भवाः^(४) ।
 बलयो^(५) दुन्दुभिः पद्मो महापद्मक^(६) एव च ॥ १७ ॥
 वर्द्धनी वानर उष्णीषः^(७) शङ्खश्च कलसस्तथा ।
 रुद्रश्च तथाप्येते वृत्ताः कैलाससम्भवाः^(८) ॥ १८ ॥
 गजोथ वृषभो हंसो गरुडानृक्षनायकः ।
 भूषणो^(९) भूधरश्चाम्नेय श्रीजयः पृथ्वीधरः^(१०) ॥ १९ ॥
 वृत्तायतात् समुद्भूता नवैते मणिकाश्रयात्^(११) ।
 वज्रं चक्रान्तथा चान्यत् खल्लिकं वज्रखल्लिकं^(१२) ॥ २० ॥

१ चतुष्टयायतस्थान्य इति घ० ।	८ वर्द्धनीत्यादिः, कैलाससम्भवा इत्यन्तः
२ रुचका इति क० ।	पाठो क० पुस्तके नास्ति ।
३ विशालश्च समो ब्रह्मेति ख०, घ० च ।	९ दृषण इति क० ।
४ विशालश्च तथा ब्रह्मेति ग० ।	१० खड्गखेत्यादिः, पृथिवीधर इत्यन्तः
५ नवैते पुष्करोद्भवा इति क० ।	पाठो ज० पुस्तके नास्ति ।
६ पञ्चव इति ज० ।	११ मणिकाश्रयात् इति ज० ।
७ महापद्मश्च इति क० ।	१२ वज्रखल्लिकमिति ख०, ग०, क० च ।
८ शङ्कुनी चास्य उष्णीष इति ज० ।	वज्रखल्लिकमिति ज० ।

विजं स्तुतिकलङ्कश्च गदा श्रीकण्ठ एवच ।
 विजयो नामतश्चैते^(१) त्रिविष्टपसमुद्भवाः ॥ २१ ॥
 नगराणामिमाः सञ्ज्ञा नाटादीनामिमास्तथा^(२) ।
 ग्रीवादेर्नोन्नतसूक्ष्मपृथुलश्च विभागतः^(३) ॥ २२ ॥
 दशधा वेदिकाङ्गत्वा पञ्चभिः स्तन्यविस्तरः ।
 त्रिभिः कण्ठं तु कर्तव्यं चतुर्भिस्तु प्रपण्डकं^(४) ॥ २३ ॥
 दिक्षु दाराणि कार्याणि न विदिक्षु कदाचन ।
 पिण्डिका कोणविक्षीर्णा मध्यमान्ता ह्युदाहृता ॥ २४ ॥
 क्वचित् पञ्चमभागेन महताङ्गर्भपादतः ।
 उक्त्राया दिगुणास्तेषामन्यथा वा निगद्यते ॥ २५ ॥
 षष्ट्याधिकात् समारभ्य अङ्गुलानां शतादिह^(५) ।
 उत्तमानग्रपि चत्वारि दाराणि दशहानितः^(६) ॥ २६ ॥
 त्रीण्येव मध्यमानि स्युस्त्रीण्येव कन्यसान्यतः ।
 उक्त्रायादेर्न विस्तारो ह्युक्त्रायोऽभ्यधिकस्त्रिधा ॥ २७ ॥
 चतुर्भिरष्टभिर्वापि दशभिरङ्गुलैस्ततः^(७) ।
 उक्त्रायात् पादविक्षीर्णा विशाखास्तदुद्वरे^(८) ॥ २८ ॥
 विस्तारादेर्न बाहुल्यं^(९) सर्वेषामेव कीर्तितम् ।

१ विजयो नायकश्चैते इति ग० ।

२ नटादीनामिमास्तथेति ख०, उ०

च । नाटादीनामिमास्तथेति ग०, घ०,

च । नाटादीनामिमास्तथेति ज० ।

३ पृथुलं स्तविभागत इति ख०, घ०,

ङ० च । पृथुसुद्रभागत इति उ० ।

४ चतुर्भिस्तु तदण्डकमिति ख०, ग०

च । चतुर्भिः कृतदण्डकमिति ज० ।

५ षष्ट्याधिकांशमारभ्य अङ्गुलानां श-

ताधिकमिति ज० ।

६ उत्तमानग्रपि चत्वारि चत्वारि दश-

हानित इति ज० ।

७ दशभिर्वा गुणेः शुभ इति ङ० ।

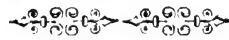
८ विशाखास्त्ये तदुद्वरे इति ङ० च ।

९ विशुद्धेन तु बाहुल्यमिति ख० ।

द्विपञ्चसप्तनवभिः शाखाभिर्हारमिच्छदं ॥ २८ ॥
 अधःशाखाचतुर्थ्यं प्रतोहारौ निवेशयेत् ।
 मिथुनैः पादवर्गाभिः^(१) शाखाशेषं विभूषयेत् ॥ ३० ॥
 क्षम्भविद्धे भृयक्षा स्यात् वृक्षविद्धे त्वभूर्तिता ।
 कूपविद्धे भयं हारे क्षेपविद्धे^(२) धनक्षयः ॥ ३१ ॥
 प्रासादगृहशाखादिमार्गविद्धे^(३) वृक्षं ।
 सभाविद्धे न दारिद्र्यं वर्गविद्धे^(४) निराकृतिः ॥ ३२ ॥
 उलूखलेन दारिद्र्यं शिलाविद्धेन शत्रुता^(५) ।
 क्षयाविद्धे न दारिद्र्यं वेधदोषो न जायते ॥ ३३ ॥
 केदादुत्पाटनादपि तथा प्राकारलक्षणात् ।
 सीमाया विगुणत्यागाद् वेधदोषो न जायते ॥ ३४ ॥

इत्याभये मन्त्रापुराणे सामान्यप्रासादलक्षणं नाम चतुरधिक-
 शततमोऽध्यायः ।

अथ पञ्चाधिकशततमोऽध्यायः ।

नगरादिवास्तुकथनं ।

ईश्वर उवाच । नगरग्रामदुर्गाद्या^(१) गृहप्रासादवृद्धये ।

विसृष्टार्द्धेन वा चत्यादिति भा० । विसृ-	४ वृक्षोविद्धे इति ख०, उ० च ।
राद्धेन वाञ्छास्मिति ज० ।	५ शिलाविद्धेन सृष्टता इति ग०, ज०
१ मिथुनैरथ वृक्षोभिरिति ख०, ब० च । च ।	
२ हारे खम्भविद्धे इति ख०, घ०, ङ० च ।	६ नगरग्रामदुर्गादौ इति ख०, ब०, ज०
३ मार्गवेधेन इति ब० ।	च । नगरग्रामदुर्गास्मिति घ० ।

एकाशीतिपदैर्वस्तुं पूजयेत् सिद्धये ध्रुवं ॥ १ ॥
 प्रागास्या दशधा नाद्यस्तासां नामानि च ब्रुवे ।
 शान्ता यशोवती कान्ता विशाला प्रागवाहिनी ॥ २ ॥
 सती वसुमती नन्दा सुभद्राद्य^(१) मनोरमा^(२) ।
 उत्तरा द्वादशानयाश्च^(३) एकाशेत्यङ्गिका^(४) ॥ ३ ॥
 हृदिणी सुप्रभा लक्ष्मीर्विभूतिर्विमला प्रिया ।
 जया उवाला विशोका च स्मृतास्तत्रपादतः^(५) ॥ ४ ॥
 ईशाद्यष्टाष्टकं दिक्षु यजेदीशं धनञ्जयं ।
 शक्रमेकं तथा सत्यं^(६) भृशं ध्यौम च पूर्वतः ॥ ५ ॥
 हव्यवाहश्च पूषाणं वितथं भौममेव च ।
 कृतान्तमथ गन्धर्वं भृङ्गं मृगश्च दक्षिणे ॥ ६ ॥
 पितरं दारपालश्च सुग्रीवं पृष्यदन्तकं ।
 वरुणं दैत्यशेषौ च यज्याणं पश्चिमे सदा ॥ ७ ॥
 रोगाहिमुख्यो^(८) भस्माटः सौभाग्यमदितिर्दितिः^(९) ।
 नवान्तः पदगो ब्रह्मा पूज्योद्दे^(१०) च घटङ्गिकाः^(११) ॥ ८ ॥
 ब्रह्मे शान्तरकोष्ठस्थ^(१२) मायाख्यान्तु पदद्वये ।
 तदधश्चापवत्पाख्यं केद्रान्तरेषु षट्पदे ॥ ९ ॥

१ सुभद्रा चेति अ० ।

५ शक्रमेकं तथापत्यमिति अ० ।

२ मनोजवा इति अ० ।

६ रोगाहिमोक्षेति ख०, व० च ।

३ उत्तरास्या दशान्याचेति ख०, ग०, व०, ऊ०, ७ सोमरूपदिती इतिमिति ख० ।

अ० च ।

८ घटङ्गिका इति ग० ।

४ सूत्रपादत इति ग० । सूत्रपातत इति व० । ९ गोष्ठ्या इति व० ।

मरीचिकाग्रिमध्ये तु सविता द्विपदस्थितः ।
 सावित्री तदधो दंष्ट्रे विवस्वान् षट्पदे त्वधः ॥ १० ॥
 पिटव्रजान्तरे विश्वमिन्दुमित्रं त्वधो जयं ।
 वरुणब्रह्मणोर्मध्ये मित्राख्यं षट्पदे यजेत् ॥ ११ ॥
 रोगब्रह्मजान्तरे नित्यं द्विपद^(१) रुद्रदासकम् ।
 तदधो दण्डघ्नं यक्ष षट्सौम्येषु धराधरं^(२) ॥ १२ ॥
 चरकों स्तान्द्विकटं विदारौ पूतना क्रमात् ।
 जम्भं पापं^(३) पित्रिपिच्छं^(४) यजेदीशादिवाह्यतः^(५) ॥ १३ ॥
 एकाशीपदं वेधस मण्डपश्च शताङ्घ्रिकः^(६) ।
 पूर्ववदेवताः पूज्या ब्रह्मा तु षोडशांशके^(७) ॥ १४ ॥
 मरीचिश्च विवस्वाश्च मित्रं पृथ्वीधरस्तथा^(८) ।
 दशकोष्ठस्थिता दिक्षु त्वन्ये वेशादिकोशगाः^(९) ॥ १५ ॥
 दैत्यमाता तथेशाग्रौ^(१०) मृगाख्यौ पितरौ तथा ।
 पापयक्ष्मा निलौ देवाः सर्वे सादांशके स्थिताः ॥ १६ ॥
 यत्पाद्योक्तः^(११) प्रवक्ष्यामि सङ्क्षेपेण क्रमाद् गुह्य ।

- १ द्विपदश्चेति ख०, ग०, ज० च । ७ ब्रह्मणोः षोडशांशकैरिति ख०,
 २ षट्सौम्येषु चराचरमिति भा०, घ० च । ख० च० ब्रह्मणोः षोडशांशके इति
 ३ कुम्भपासमिति ख० । ग०, ज० च ।
 ४ पित्रिपिच्छमिति ख० । पित्रिपिच्छः ८ पृथ्वीधरस्तथेति ख० ।
 ५ चरकोमित्यादिः, वाह्यत इत्यन्तः पाठो ९ त्वन्ये वेशादिके गणा इति ख०, व० च ।
 भा० पुस्तके नास्ति । १० दैत्यमाता भवेशाग्रौ इति ख० ।
 ६ शतांशकमिति भा० । ११ यज्ञाद्योक्त इति ख०, ।

सद्विंशत्कर्दैर्द्व्यष्टाविंशति^(१) विल्लरात् ॥ १७ ॥
 शिशिराश्रयः शिवाख्यश्च^(२) रद्रहीनः सदोभयोः ।
 रद्रदिगुणिता नाज्ञाः पृथग्योभिर्विना निमिः ॥ १८ ॥
 स्याद्द्रुहदिगुणं दैर्घ्यान्तिथिभिस्त्रैव^(३) विल्लरात्^(४) ।
 सावित्रः सालयः कुडगा^(५) अन्येषां पृथक् स्तिपांशतः ॥ १९ ॥
 कुडग्रपृथुपञ्चोच्चात् कुडग्रन्तु निगुणोच्छ्रयं ।
 कुडग्रसूत्रसमा पृथ्वी वीथी भेदादनेकधा ॥ २० ॥
 भद्रेतुल्यश्च वीथीभिर्द्धारवीथी विनायतः ।
 श्रीजयं पृष्ठतो हीनं भद्रोयं पार्श्वयोर्विना ॥ २१ ॥
 गर्भपृथुसमा^(६) वीथी तदर्द्धाद्देन वा क्षचित् ।
 वोध्यर्द्धनौपवीथ्याद्यमेकदिशि पुरान्वितम् ॥ २२ ॥
 सामानानाथ गृहं वक्ष्ये सर्वेषां सर्वकामदं ।
 एकदिशि चतुःशालमष्टशालं यथाक्रमात् ॥ २३ ॥
 एकं याम्ये च सौम्यास्यं द्वे चेत पश्चात् पुरोमुखम्^(७) ।
 चतुःशालन्तु साम्नु ज्ञात्तयोरिन्द्रेन्द्रमुक्तयोः ॥ २४ ॥
 शिवास्यमभ्युपास्यैव इन्द्रास्ये यमसूर्यार्कं^(८) ।

१ साष्टाविंशति इति ख०, ड० च ।

२ शिवाश्रयः शिवाख्येति ख०,
 घ०, भ० च । शिवायकशिवाख्यस्य त
 ग० । शिवायगः शिवाख्येति ड०,
 ज०, च । शिवाश्रयः शिवाख्यस्यति
 ख० ।

३ दैर्घ्यादृषिभिस्त्रैवेति घ० ।

४ देर्घ्यात् साष्टाविंशतिविल्लरादिति ख० । ८ सावित्रः सालयः कोटीनां तपसा

५ सावित्रसालयः कुडा इति ख० ।

सावित्र इत्यादिः, निगुणोच्छ्रयसि-
त्यन्तः पाठो भ० पुस्तके नास्ति ।

६ गर्भपृष्ठसमा इति ख०, घ०, भ० च ।

७ सौम्यास्यं द्वे च पश्चात्पुरोमुखमिति
ख० । सौम्यास्यं द्वे च पश्चादधोमुख-

मिति भ० ।

प्राक्सौम्यस्थे च दण्डाख्यं प्राग्याम्ये वातसञ्ज्ञकं ॥ २५ ॥

आप्येन्दौ गृहवत्याख्यं^(१) त्रिशूलं तदिन्द्रिजित् ।

पूर्वशाखाविहीनं^(२) स्यात् सुद्यौनं हृदिदायकं ॥ २६ ॥

याम्ये हीने भवेच्छूली त्रिशूलं हृदिहृतं परं^(३) ।

यद्यग्नं जलहीनौकः सुतग्नं बज्रशङ्खस्तत् ॥ २७ ॥

सत्यलोकतः । अपनर्माकायय ब्रह्मलोको हि म स्मृतः । पादाद्यधस्तुभूर्लोको भुवः सूर्याङ्गः स्मृतः । खलोको भुवान्मध्यं नियुतानि चतुर्दश । एकदण्डं कटाक्षेन हतो ब्रह्माण्डविलस्रः । वारिवन्द्यानलाश्लेषतो भूतादिनावधि । हतं दण्डगुणैरण्डं भूतादिर्महता तथा । दण्डोत्तराण्यशेषाणि शुक्लं कश्चात्प्रहसने । मज्जान्मध्य समाहत्य प्रधानं समवस्थितं । अनन्तस्य न तस्यान्तः संस्थानं न च विद्यते । हेतुभूतमशेषस्य प्रकृतिः सा पुरा मुने । अमङ्गल्यातानि चाण्डानि तत्र आतानि चन्द्रार्हा । दाक्षिण्यं प्रथया तैल तेन तद्वत् पुमानिति । प्रधानेवस्थितो आपो चेतनात्माद्येदनः । प्रधानस्य पुमांश्चैव सर्वभूतात्मभूतया । विष्णुः शक्त्या सहत्-प्राज्ञहृत्तौ मन्त्रयधर्मिणौ । तयोः नैव पृथग्भावे कारणं वंशयस्य च । महाख्यं खतलयाख्यं पातालं चापि मत्तम । कृष्णपीतारुणाः शुक्लशर्कराशैलकाश्चनाः । भूम-यस्तेषु चान्येषु सन्नि दैत्यादयः सुखं । पाताजानामध्यान्ते शेषो विष्णोश्च तामसः । गुणानन्यान् स चानन्तः शिरसा धारयन्महा । भुवो धो नरका लोकं जयते चतुर्वैष्णवः । वारिणा भाविता पृथ्वी यावतावन्नभो मतः । सिद्धान्तमस्तु याव्यैव, इन्द्रास्य यममूर्त्यकं ।

सङ्ख्येय क०, अ०, ग०, घ०, ङ०, झ०, भ०, चिह्नितपुस्तकेषु सावित्रः सालयः इत्यतः परं नैव पाठो वर्तते । तेषु तु मुद्रितपाठ एव वर्तते । पुनः अ० चिह्नित-पुस्तके सावित्रः सालय इत्यतः परं इन्द्रास्ययममूर्त्यकमित्यन्तः पाठो नास्ति । अ० चिह्नितपुस्तके य उक्तपाठो दृश्यते तत्र पूर्वोपरमङ्गलिवर्तिनि । प्रकरणान्तरीय-पाठोऽयमत्र लेख्यक्रममात् समागत इति भाति ।

१ गृहवत्याख्यमिति अ० ।

२ पूर्वशाखाविहीनमिति ङ० ।

३ याम्ये हीने भवेच्छूली त्रिशूलं दितितत्परमिति भ० । याम्ये हीने भवेच्छूली त्रिशूलं विषहृत्परमिति ग० ।

इन्द्रादिक्रमतो वचिम^(१) ध्वजाद्यष्टौ गृहाण्यहं ।
 प्रक्षालानुस्रगावासमग्नौ^(२) तस्य महानसं ॥ २८ ॥
 याम्ये रसक्रिया शय्या धनुःशस्त्राणि रक्षसि ।
 धनभुक्ताग्रमुपेक्षाख्ये^(३) सम्यगन्धौ च^(४) मावते ॥ २९ ॥
 सौम्ये^(५) धनपशू कुर्यादीशे दीक्षावराण्यं^(६) ।
 स्वामिहस्तमितं वेष्ट्य विस्तारायामपिण्डिकं ॥ ३० ॥
 त्रिगुणं हस्तसंयुक्तं कृत्वाष्टांशैर्हृतं तथा^(७) ।
 तच्छेषोयं स्थितस्तेन वायसान्तं ध्वजादिकं ॥ ३१ ॥
 त्रयः पक्षाभिर्वेदेषु रसधिवसुतो भवेत् ।
 सर्वनाशकरं वेष्ट्य मध्ये चान्ते च संस्थितं ॥ ३२ ॥
 तत्पञ्च^(८) नवमे भगे शुभकृमिलयो मतः ।
 तन्मध्ये मण्डपः शस्तः समो वा द्विगुणायतः ॥ ३३ ॥
 प्रत्यगाप्ये चेन्दुयमे^(९) हट्ट एव गृहावली ।
 एकैकभवनाख्यानि दिक्पष्टाष्टकसङ्ख्या^(१०) ॥ ३४ ॥
 ईशाद्यदितिकान्तानि फलान्येषां यथाक्रमं^(११) ।
 भयं नारी चलत्वं च जयो वृद्धिः प्रतापकः ॥ ३५ ॥

- १ इन्द्रादिक्रमतो वक्रोति ख०, इ० च । इतं तथेति घ०, ज० च । ललाटा-
 २ प्रक्षालानुस्रगावासमग्नौ इति ख० । शहतकथेति भ० ।
 प्रक्षालानुस्रगावासमग्नौ इति ज० । ८ तस्मान् इति भ० ।
 ३ धनभुक्ताग्रमुपेक्षाख्ये इति ख०, इ० च । ९ प्रागोशे चेन्दुयाम्ये वेति ख० ।
 (४) शस्यमग्नौ चति भ० । १० प्रागोशे चेन्दुयाम्ये इति ख०, भ० च
 (५) याम्ये इति भ० । १० विस्फटाष्टकसङ्ख्यायेति क० ।
 ६ दीक्षासुराक्षयमिति ख०, ज०, भ० च । ११ सर्वनाशकरमित्यादिः, यथाक्रम-
 ७ कृत्वाष्टांशैर्हृतं तथेति ग० । कृत्वाष्टांशै- सित्यन्तः पाठो ज० पुस्तके नास्ति ।

धर्मः कलिश्च नैस्त्रयश्च प्राग्द्वारेष्ववसु भुवं ।
 दाहोऽसुखं सुहृद्वाग्धो धननाशो मृतिर्दनं^(१) ॥ २६ ॥
 शिल्पित्वं तनयः स्थाश्च याम्यद्वारफलाष्टकं ।
 आयुःप्राप्ताव्यशस्यानि^(२) धनशान्त्यर्थं सङ्क्षयाः ॥ २७ ॥
 शीघ्रं भोगं चापत्यश्च^(३) जलद्वारफलानि च ।
 रोगो मदार्तिमुख्यत्वं चार्थायुः कृशता मतिः ॥ २८ ॥
 मानश्च द्वारतः पूर्वै^(४) उत्तरस्यान्दिशि क्रमात् ।

इत्यादिषु महापुराणे ऋद्धादिवास्तुनाम पञ्चाधिकशत-
 तमोऽध्यायः ॥

अथ षडधिकशततमोऽध्यायः ।

नगरादिवास्तुः ।

इत्यत्र उवाच । नगरादिकवास्तुषु वक्ष्ये राज्यादिदृढये ।
 योजनं योजनार्द्धं वा^(५) तदर्थं स्थानमाश्रयेत् ॥ १ ॥

१ वनवाशो ऋतिर्धनमिति घ० । धर्मः ङ० च ।

कलिश्चेत्यादिः, ऋतिर्धनमित्यन्तः पाठो ऋ० । २ भोगं च पत्यं चेति ङ०, इ० च ।

पुस्तके नास्ति ।

४ द्वारतः प्रोक्त इति घ० ।

५ आसुः प्रावाह्यशस्त्राग्नीति ङ०,

५ योजनार्द्धं तदर्थं च इति घ०, ङ० च ।

अभ्यर्च्य वास्तुनगरं प्राकाराद्यन्तु कारयेत् ।
 ईशादित्रिंशत्पदके पूर्वद्वारं च सूर्यके ॥ २ ॥
 गन्धर्वाभ्यां^(१) दक्षिणे स्याद्द्वारद्वये पश्चिमे तथा ।
 सौम्यद्वारं सौम्यपदे कार्या वृष्टास्तु विस्तराः ॥ ३ ॥
 येनेभादि सुखं गच्छेत् कुर्याद् द्वारं तु षट्कटं ।
 छिन्नकर्णं विभिन्नस्र चन्द्रार्द्धाभं पुरं न हि ॥ ४ ॥
 वज्रसूचीमुखं नेष्टुं^(२) सकृद् द्वित्रिसमागमं ।
 चापामं वज्रनाभामं^(३) पुरारम्भे हि शान्तिं कृत् ॥ ५ ॥
 प्रार्थ्य विष्णुं ह्येकादीनां दद्याद् बलिं बली^(४) ।
 आग्नेये खर्गकर्मारान्^(५) पुरस्य विनिवेशयेत् ॥ ६ ॥
 दक्षिणे नृत्यकृत्तीनां^(६) वेश्यास्त्रीणां गृहाणि च ।
 नटानाञ्चक्रिकादीनां^(७) कैवर्त्तादेश्च नैऋते ॥ ७ ॥
 रथानामायुधानाञ्च कृपाणानाञ्च वाहणे ।
 श्रौण्डिकाः कर्माधिकृता वायव्ये परिकर्मिणः^(८) ॥ ८ ॥
 ब्राह्मणा यतयः सिद्धाः पुण्यवन्तश्च चोत्तरे ।
 फलाद्यादिविक्रयिण इष्टाने च वर्णिगजनाः ॥ ९ ॥
 पूर्वतश्च बलाध्यक्षा आग्नेये विविधं बलम् ।
 स्त्रीणामादेशिनो दक्षे काण्डारान्नैऋते न्यसेत् ॥ १० ॥
 पश्चिमे च महामात्यान् कौषपालांश्च कारकान् ।

१ गन्धर्वाद्या इति ग०, ज० च ।

२ सूचीमुखं नष्टमिति भ०, इ० च ।

३ आयतं वज्रनाभमिति घ० ।

चापामं चक्रनाभमिति ङ० ।

४ कुला बला बलिं बली इति ङ० ।

५ आग्नेये तु कर्मकारामिति ख० ।

६ दक्षिणे भृत्यधूर्मानामिति ज० ।

७ नटानां वाङ्मिकादीनामिति ख०,

ज० च ।

८ परिकर्मण इति ङ०, ज० च ।

उत्तरे दण्डनाथांश्च नायकविजसङ्गुलान् ॥ ११ ॥
 पूर्वतः क्षत्रियान् दक्षे वैश्यान् ऋत्विजांश्च पश्चिमे ।
 दिक्षु वैद्यान् वाजिनश्च बलानि च चतुर्दिशं ॥ १२ ॥
 पूर्वेषु चरलिङ्गप्रादीञ्क्षेत्राणादीनि दक्षिणे ।
 पश्चिमे गोधनाद्यक्षत्रविकटुस्तथोत्तरे ॥ १३ ॥
 न्यसेन्मुष्कांश्च कोशेषु ग्रामादिषु तथा स्थितिं^(१) ।
 श्रियं वैश्रवणं दारि^(२) पूर्व्यं तौ^(३) पश्यतां श्रियं ॥ १४ ॥
 देवादीनां पश्चिमतः पूर्वास्यानि गृह्याणि हि ।
 पूर्वतः पश्चिमास्यानि दक्षिणे चोत्तराननान्^(४) ॥ १५ ॥
 नाकेष्वविष्णुर्दिधामानि रक्षार्थं नगरस्य च^(५) ।
 निर्द्वैवतन्तु नगरग्रामदुर्गगृहादिकं ॥ १६ ॥
 भुज्यते तत् पिशाचाद्यै रोगाद्यैः परिभूयते^(६) ।
 नगरादि सदैवं हि जयदं भुक्तिमुक्तिदं ॥ १७ ॥
 पूर्व्यायां श्रीगृहं प्रोक्तमारुनेय्यां वै महानसं ।
 शयनं दक्षिणस्यान्तु^(७) नैऋत्यामायुधाश्रयं ॥ १८ ॥
 भोजनं पश्चिमायान्तु वायव्यां धान्यसङ्ग्रहः ।
 उत्तरे द्रव्यसंस्थानमैशान्यां देवतागृहं^(८) ॥ १९ ॥
 चतुःशालं त्रिशालं वा दिशालं चैकशालकं ।
 चतुःशालगृहाणान्तु शालालिन्दकभेदतः^(९) ॥ २० ॥

-
- १ तथा स्थितमिति ख०, घ०, ङ०,
 छ० च । यथास्थितमिति ज० ।
 २ वैश्रवणं वापि इति ग० ।
 ३ पूर्वत इति ख० ।
 ४ दक्षिणे चोत्तरेण चेति ख०, ग०,
 घ० च ।
 ५ नगरस्य स्त्रीति ख०, छ० च ।
 ६ रोगाद्यै रभिभूयते इति ज० ।
 ७ दक्षिणायां त्विति ग०, घ०, भ०,
 च ।
 ८ देवतालमिति क० ।
 ९ शालालिन्दप्रभेदत इति घ० ।

शतद्वयन्तु जायन्ते पञ्चाशत् पञ्च तेष्वपि ।

त्रिशास्त्रानि तु चत्वारि द्विशास्त्रानि तु पञ्चधा ॥ २१ ॥

एकशास्त्रानि चत्वारि एकालिन्दानि वभिः च ।

अष्टाविंशदलिन्दानि गृह्णाणि नगराणि च^(१) ॥ २२ ॥

चतुर्भिः सप्तभिश्चैव पञ्चपञ्चाशदेव तु ।

षडलिन्दानि विंशैव अष्टाभिर्विंश एव द्वि^(२) ॥ २३ ॥

अष्टालिन्दं भवेदेवं^(३) नगरादौ गृह्णाणि द्वि ।

इत्यादिभ्ये महापुराणे नगरादिवास्तुनाम षडधिक-

शततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्ताधिकशततमोऽध्यायः ।

स्वायम्भुवसर्गः ।

अग्निरुवाच^(४) । ब्रह्मे भुवनकोषस्य पृथ्वीदीपादिलक्षणं ।

अग्निध्रस्त्राग्निबाहुश्च वपुश्चान्ध्रुतिमांस्तथा ॥ १ ॥

मेधा मेधातिथिर्भयः सवनः पुत्र एव च^(५) ।

१ गृह्णाणि नगरादिषु इति भा० ।

गृह्णाणि नगराणि तु इति ख० ।

२ विंश एव चेति ख०, इ० च ।

३ अष्टाभिर्विभज्येदेषमिति इ० ।

४ ईश्वर उवाचेति ख०, इ० च ।

५ सवनः क्षय एव च इति क० ।

ज्योतिष्मान् दशमस्तेषां सत्यनामा सुतोऽभवत् ॥ २ ॥

प्रियव्रतसुताः ख्याताः सप्तद्वीपान्ददौ पिता ।

जम्बूद्वीपमथाग्नेधे ऋक्षं मेधातिथेर्ददौ ॥ ३ ॥

वपुष्मते शास्मलस्य ज्योतिष्मते कुशाङ्गयं ।

क्रौञ्चद्वीपं द्युतिमते प्राकं भव्याय दत्तवान् ॥ ४ ॥

पुष्करं सवनायादादग्नेधेऽदात् सुते प्रसं^(१) ।

जम्बूद्वीपं पिता खल्वं नाभेर्दत्तं हिमाङ्गयं ॥ ५ ॥ -

हेमकूटं किम्पुबधे हरिवर्षाय नैषधं ।

इलावृते मेरुमन्थं रम्यं नीलाचलाश्रितं^(२) ॥ ६ ॥

हिरण्यते श्वेतवर्षं कुरूक्षु कुरवे ददौ ।

भद्राश्वाय च भद्राश्वं केतुमालाय पश्चिमं ॥ ७ ॥

मेरोः^(३) प्रियव्रतः पुत्रानभिषिच्य ययौ वनं ।

शालग्रामे तपस्तप्त्वा ययौ विष्णोर्जयं नृपः ॥ ८ ॥

यानि किम्पुबधाद्यानि ह्यष्टवर्षाणि सप्तम ।

तेषां स्वाभाविकी सिद्धिः सुखप्राया ह्ययत्नतः ॥ ९ ॥

जरामृत्युभयं नास्ति धर्माधर्मा युगादिकं ।

नाधमं मध्यमन्तुल्या हिमाद्देशात् नाभितः^(४) ॥ १० ॥

ऋषभो मेरुदेव्याश्च ऋषभाद् भरतोऽभवत् ।

ऋषभो दत्तश्रीः पुत्रे शालग्रामे हरिङ्गतः ॥ ११ ॥

भरताद् भारतं वर्धं भरतात् सुमतिस्त्वभूत्^(५) ॥

भरतो दत्तलक्ष्मीकः शालग्रामे हरिं गतः ॥ १२ ॥

१ सुतेभ्य उ इति ख०, इ० च ।

मिति घ० ।

२ रम्येनीलाचलाश्रितमिति ख०,

१ हिमाद्देशात्तनाभित इति ख० ।

घ०, झ० च । रम्यं नीलाचले स्थित-

४ सुमतिस्त्वम इति ग० ।

स योगी योगप्रसावे^(१) वक्ष्ये तत्परितं पुनः ।
 सुमतेस्तेजसस्तस्मादिन्द्रद्युको व्यजायत^(२) ॥ १३ ॥
 परमेष्ठी ततस्तस्मात् प्रतीहारात्तदन्वयः ।
 प्रतीहारात् प्रतीहर्त्ता प्रतिहर्त्तुर्भुवस्ततः ॥ १४ ॥
 उद्गीतोय च प्रक्षारो विभुः प्रक्षारतः सुतः^(३) ।
 पृथुश्चैव ततो नक्तो नक्तस्यापि गयः सुतः ॥ १५ ॥
 नरो गयस्य तनयः तत्पुत्रोऽभूद्विराट् ततः ।
 तस्य पुत्रो मद्वावीर्यो धीमोस्तस्मादजायत ॥ १६ ॥
 महान्तस्तत्सुतश्चाभून्मनस्यस्तस्य चात्मजः ।
 त्वष्टा त्वष्टश्च विरजा^(४) रजस्तस्याप्यभूत् सुतः ॥ १७ ॥
 सत्यजिद्रजस्तस्य जज्ञे पुत्रशतं मुने ।
 विश्वज्योतिःप्रधानास्ते भारतनौर्विर्वर्द्धितं ॥ १८ ॥
 कृतत्रेतादिसर्गेण सर्गः स्थायम्भुवः स्मृतः ।
 इत्याग्नेये महापुराणे स्थायम्भुवः सर्गो नाम सप्ताधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टाधिकशततमोऽध्यायः ।

भुवनकोषः ।

अधिरुवाच । जम्बूद्वीपाद्वर्यौ दीपौ शास्त्रमन्त्रिणापरो महान् ।

कुशः क्रौञ्चस्तथा शाकः पुष्करश्चेति सप्तमः ॥ १ ॥

१ योगप्रसारे इति ग०, ज०, अ० च । १ प्रतीहारादित्यादिः, प्रक्षारतः सुत

२ इन्द्रद्युकोभजायतेति च०, इ० इत्यन्तः पाठो अ० पुस्तके नास्ति ।

च ।

४ दुष्टादुष्टश्च विरजा इति च० ।

एते दीपाः समुद्रैस्तु सप्त सप्तभिरावृताः ।
 लवणेक्षुसुरासर्पिर्दधिदुग्धजलैः समं^(१) ॥ २ ॥
 जम्बूद्वीपो द्वीपमध्ये^(२) तन्मध्ये मेरुः कृतः^(३) ।
 घटुरशीतिसाहस्रो भूविष्टः^(४) षोडशाद्रिराट् ॥ ३ ॥
 दक्षिणं भूदिग् विस्तारात् षोडशाधः^(५) स ह्रस्वान् ।
 भूप्रस्तस्यास्य^(६) शैलोऽसौ कर्णिकाकारसंस्थितः ॥ ४ ॥
 हिमवान् हेमकूटश्च निषधस्यास्य दक्षिणे ।
 नीलः श्वेतश्च शृङ्गो च उत्तरे वर्धपर्वताः ॥ ५ ॥
 लक्षप्रमाणौ द्वौ मध्ये दशह्रीनास्तथापरे ।
 स ह्रस्वदितयोक्त्रायास्तावद्विस्तारिणश्च ते ॥ ६ ॥
 भारतं प्रथमं वर्धन्ततः किम्पु र्षं स्मृतं ।
 हरिवर्धन्तथैवान्यन्मे रोर्दक्षिणतो दिज् ॥ ७ ॥
 रम्यकं चोत्तरे वर्धं तथैवान्यद्विरण्मयं^(८) ।
 उत्तराः कुरुवर्षेव यथा वै भारतं तथा ॥ ८ ॥
 नवसाहस्रमेकैकमेतेषां मुनिसत्तम ।
 इलाहृतश्च तन्मध्ये सौवर्णा मेरुः कृतः ॥ ९ ॥
 मेरोः खतुर्दिशन्तश्च नवसाहस्रविक्षृतं^(९) ।

१ दधिदुग्धजलान्तका इति ख, ह० ५ षोडशांश इति भ० ।

च ।

६ भूप्रास्तस्यास्य इति ख०, ग०, ह० च ।

२ जम्बूद्वीपस्य मध्ये इति ज० ।

७ तथैवायं हरिषमयमिति ग० ।

३ मेरुः कृतः इति भ० ।

तथैवायं हरिषमयमिति ज० ।

४ भूविष्ट इति घ०, ज० च । भुवि स्थ

८ इलाहृतश्चेत्यादिः, नवसाहस्रवि-

इति ॥

क्षृतमित्यन्तः पाठो ह० पुस्तके नास्ति ।

इलाहृतं महाभाग चत्वारश्चाप पर्वताः ॥ १० ॥
 विष्कम्भा रक्षिता मेरोर्योजनायुतविक्षृताः^(१) ।
 पूर्वेषां मन्दरो नाम दक्षिणे गन्धमादनः ॥ ११ ॥
 विपुलः पश्चिमे पार्श्वे सुपार्श्वोत्तरे स्मृतः^(२) ।
 कदम्बस्तेषु जम्बुश्च पिप्पली वट एव च ॥ १२ ॥
 एकादशशतायामाः पादपा गिरिकेतवः ।
 जम्बूद्वीपेति सञ्ज्ञा स्यात् फलं जम्बा गजोपमं ॥ १३ ॥
 जम्बूनदीरसेनास्यास्त्रिदं जाम्बूनदं^(३) परं ।
 सुपार्श्वः पूर्वतो मेरोः केतुमालस्तु पश्चिमे ॥ १४ ॥
 वनं चैवरथं पूर्वे दक्षिणे गन्धमादनः ।
 वैम्बाजं पश्चिमे सौम्ये नन्दनञ्च सरांस्यथ ॥ १५ ॥
 अरुणोदं महाभद्रं संशितोदं^(४) समानसं ।
 शिताभश्चक्रमुज्जाद्याः पूर्वतः केशराचलाः^(५) ॥ १६ ॥
 दक्षिणेद्रेस्त्रिकूटाद्याः शिशिवासमुखा जले^(६) ।
 शङ्खकूटादयः सौम्ये मेरौ च ब्रह्मणः पुरी ॥ १७ ॥
 चतुर्दशसहस्राणि योजमानाश्च दिक्षु च ।
 इन्द्रादिलोकपालानां समन्तात् ब्रह्मणः पुरः ॥ १८ ॥
 विष्णुपादात् ज्ञावयित्वा चन्द्रं खरीत् पतन्त्यपि ।
 पूर्वेषां श्रुता भद्राश्चाच्चैलाच्चैलादुत्तारगवं ॥ १९ ॥
 तथैवाप्तकनन्दापि दक्षिणेनैव भारतं^(७) ।

-
- १ योजनायुतविक्षृता इति घ० । ४ पूर्वतः शिशिराचला इति ख०, ग०,
 २ सुपार्श्वोत्तरे स्मृत इति घ० । घ०, ज० च ।
 ३ रसेनास्त्रासेनाजम्बूनदमिति ख०, शिशिवासमुखा जले इति ख०, घ०, ङ०, च० च ।
 ग०, घ०, ङ०, च० च । ७ दक्षिणेन च भारतमिति ख० । दक्षि-
 ४ संशितोदमिति ज० । चेनैव भारतमिति ग० ।

प्रयाति सागरं कृत्वा सप्तभेदाथ पश्चिमं ॥ २० ॥
 अश्विश्च चक्षुःसौम्याश्विं भद्रोत्तरकुरुनपि(१) ।
 आनीलनिषधायामौ(२) मासप्रवद्वन्ममादनौ ॥ २१ ॥
 तयोर्मध्यगतो मेरुः कर्णिकाकारसंस्थितः ।
 भारताः केतुमासांश्च भद्राश्वाः कुरवस्तथा ॥ २२ ॥
 पञ्चाणि लोकपद्मस्य मर्यादाशैलवाह्यतः ।
 जठरो देवकूटश्च मर्यादापर्वतावुभौ(३) ॥ २३ ॥
 तौ दक्षिणोत्तरायामावानीलनिषधायतौ ।
 गन्धमादनकैलासौ पूर्ववक्षायतावुभौ(४) ॥ २४ ॥
 अग्नीतियोजनायामावर्णवान्तर्यवस्थितौ ।
 निषधः पारिपात्रश्च मर्यादापर्वतावुभौ ॥ २५ ॥
 मेरोः पश्चिमदिग्भागे यथा पूर्वं तथा स्थितौ ।
 त्रिपटङ्को रघिरश्चैव उत्तरौ वर्णपर्वतौ ॥ २६ ॥
 पूर्वपक्षायतावेतावर्णवान्तर्यवस्थितौ ।
 जाठराद्याश्च मर्यादाशैला मेरोश्चतुर्दिग् ॥ २७ ॥
 केशरादिषु या द्रोण्यस्तासु सन्ति पुराणि हि ।
 लक्ष्मीविष्णुमिसूर्यादिदेवानां मुनिसत्तम ॥ २८ ॥
 भौमानां स्वर्गधर्माणां न पापास्तत्र यान्ति च(५) ।

१ भद्रोत्तरकुरुनपि इति ख० ।

ड०, ज० च ।

२ आनीलनिषधायामा इति ख०,
ड० च ।५ भौमाः स्वर्गा धर्माणाम् न पापास्तत्र
यान्ति च इति ख०, ड० च । भौमानां स्वर्ग-३ मर्यादमित्यादिः, मर्यादापर्व-
तावुभावित्यन्तः पाठो भ० पुस्तके नास्ति । घ० च । भोगिनां स्वर्गधर्माणां तनयास्तत्रधर्माणां तनयास्तत्र यान्ति चेति ग०,
यान्ति चेति ख० ।

४ पूर्वपक्षायतावुभौ इति घ०,

भद्राश्चेऽस्ति हृयग्रीवो वराहः केतुमालके ॥ २९ ॥
 भारते कूर्मरूपी च मत्सररूपः कुबज्वपि ।
 विश्वरूपेण सर्वत्र पूज्यते भगवान् हरिः ॥ ३० ॥
 किम्बुषाद्यष्टसु क्षुद्भीतिशोकादिकं न च ।
 चतुर्विंशतिसाहस्रं प्रजा जीवन्तानामयाः ॥ ३१ ॥
 छातादिकल्पना नास्ति भौमान्यम्भांसि नाम्बुदाः ।
 सर्वेष्वेतेषु वर्षेषु सप्त सप्त कुलावलाः ॥ ३२ ॥
 नद्यश्च शतशस्तेभ्यस्तीर्थभूताः प्रजञ्जये ।
 भारते यानि तीर्थानि तानि तीर्थानि वर्णिम ते ॥ ३३ ॥

इत्यामेये महापुराणे भुवनकोषो नामाष्टाधिकशत-
 तमोऽध्यायः ।

अथ नवाधिकशततमोऽध्यायः ।

तीर्थमाहात्म्यं ।

अग्निश्वाच । माहात्म्यं सर्वतीर्थानां वक्ष्ये यद्भक्तिमुक्तिदं ।
 यस्य हस्तौ च पादौ च मनस्वेव सुसंयतं^(१) ॥ १ ॥
 विद्या तपश्चकोर्त्तिश्च स तीर्थफलमश्नुते ।

प्रतिग्रहादुपाहृतो लघ्वाहारो जितेन्द्रियः ॥ २ ॥
 निष्पापस्तीर्थयात्री तु सर्वयज्ञफलं लभेत् ।
 अनुपौष्य त्रिरात्राणि तीर्थान्यनभिगम्य च ॥ ३ ॥
 अदत्त्वा काञ्चनं गात्रं दरिद्रो नाम जायते ।
 तीर्थाभिगमने^(१) तत् स्याद्यद्यज्ञे नाप्यते फलं ॥ ४ ॥
 पुष्करं परमं तीर्थं सान्निध्यं हि त्रिसन्ध्याकं ।
 दशकोटिसहस्राणि तीर्थानां विप्र पुष्करे ॥ ५ ॥
 ब्रह्मा सह सुरैरास्ते मुनयः सर्वमिच्छवः ।
 देवाः प्राप्ताः सिद्धिमत्र स्नाताः पितृसुरार्चकाः^(२) ॥ ६ ॥
 अश्वमेधफलं प्राप्य^(३) ब्रह्मलोकं प्रयान्ति ते ।
 कार्त्तिक्यामन्नदानाच्च निर्मलौ ब्रह्मलोकभाक्^(४) ॥ ७ ॥
 पुष्करे दुष्करं गन्तुं^(५) पुष्करे दुष्करं तपः ।
 दुष्करं पुष्करे दानं वस्तुं चैव सुदुष्करं^(६) ॥ ८ ॥
 तत्र वासाञ्जपाच्छ्राद्धात् कुलानां शतमुद्धरेत् ।
 अश्वमार्गं च तत्रैव तीर्थन्तशुलिकाश्रमं ॥ ९ ॥
 कणाश्रमं^(७) कोटितीर्थं नर्मदाचार्यदं परं ।
 तीर्थस्वर्णगुती सिन्धुः सौमनाथः प्रभासकं ॥ १० ॥
 सरस्वत्यम्बिसङ्ख^(८) सागरन्तीर्थमुत्तमं ।

१ तीर्थाभिगमने इति घ० ।

५ पुष्करे गन्तुमिति ख० ।

२ पितृसुरार्चिता इति ख० ।

६ वस्तुं तत्र सुदुष्करमिति ज० ।

३ अश्वमेधफलं प्राप्येति ख०, ग०,

७ कणाश्रममिति घ० ।

४ ० च । अश्वमेधफलं प्राप्येति घ० ।

८ सरस्वत्यम्बिसङ्ख इति ग०, घ०,

४ ब्रह्मलोकमिति ख०, ग०, ङ०, च० च । ज० च ।

पिण्डारकं दारका च गोमती सर्वसिद्धिदा ॥ ११ ॥
 भूमितीर्थं ब्रह्मतुङ्गं^(१) तीर्थं पञ्चनदं परं ।
 भीमतीर्थं^(२) गिरीन्द्रश्च देविका पापनाशिनी ॥ १२ ॥
 तीर्थं विनशनं पुण्यं नागोद्भेदमघार्दनं ।
 तीर्थं कुमारकोटिश्च सर्वदानीरितानि च ॥ १३ ॥
 कुरुक्षेत्रं गमिष्यामि कुरुक्षेत्रे वसाम्यहं ।
 य एवं सततं व्रथात्सोऽमलः प्राप्नुयाद्विवं ॥ १४ ॥
 तत्र विष्णुादयो देवास्तत्र वासाद्धरिं व्रजेत्^(३) ।
 सरस्वत्यां सन्निहित्यां स्नानक्षुद्रक्षलोकभाक्^(४) ॥ १५ ॥
 पांशवोऽपि कुरुक्षेत्रे नयन्ति परमां गतिं ।
 धर्मतीर्थं सुवर्णाख्यं गङ्गादारमनुत्तमं ॥ १६ ॥
 तीर्थं कशाखलं पुण्यं भद्रकर्णदन्तथा^(५) ।
 गङ्गासरस्वतीसङ्गं ब्रह्मावर्त्तमुघार्दनं ॥ १७ ॥
 भृगुतुङ्गश्च कुळाम् गङ्गोद्भेदमघान्तकं^(६) ।
 वाराणसी वरन्तीर्थमविमुक्तमनुत्तमं ॥ १८ ॥
 कपालमौचनं जीर्थन्तीर्थराजं प्रयागकं ।
 गोमतीगङ्गयोः सङ्गं गङ्गा सर्वत्र नाकदा ॥ १९ ॥
 तीर्थं राजगृहं पुण्यं शालग्राममघान्तकं ।

१ ऋषितीर्थं ब्रह्मतुङ्गमिति घ० । ड०, झ०, ज० च ।

भूमितीर्थं ब्रह्मसङ्गमिति झ० । ५ तत्र कर्णदं तथेति ख० । भद्रकं

२ भीमतीर्थमिति घ० । तु द्दं तथेति ग०, ड० च ।

३ वासाद्विवं व्रजेदिति ज० । ६ गङ्गोद्भेदमयनिकमिति ज० ।

४ ब्रह्मलोकमिति ख०, ग०, घ०,

वटेशं वामनन्तीर्थं कर्णिकासङ्गमुत्तमं^(१) ॥ २० ॥
 लौहत्वं करतोयाख्यं श्रोणश्चायवभं परं ।
 श्रीपर्वतं कोन्वगिरिं^(२) सङ्घाद्रिर्म्मलयो गिरिः ॥ २१ ॥
 गोदावरी तुङ्गभद्रा कावेरी वरदा नदी ।
 तापो पयोष्णी देवा च दण्डकारण्यमुत्तमं ॥ २२ ॥
 कालभ्ररं मुल्लवटन्तीर्थं सूर्यारकं परं ।
 मन्दाकिनी चित्रकूटं शृङ्गवेरपुरं परं^(३) ॥ २३ ॥
 अवन्ती परमं तीर्थमयोध्या पापनाशनी ।
 नैमिषं परमं तीर्थं भुक्तिमुक्तिप्रदायकं^(४) ॥ २४ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे तीर्थयात्रा माहात्म्यं नाम नवाधिक-
 शततमोऽध्यायः ।

अथ दशाधिकशततमोऽध्यायः ।

गङ्गामाहात्म्यं ।

अग्निरुवाच । गङ्गामाहात्म्यमाख्यास्ये सेव्या सा भुक्तिमुक्तिदा ।
 येषां मध्ये याति गङ्गा ते देशा पावना वराः ॥ १ ॥

- १ तीर्थं कणखलमित्यादिः, कालि- ४ अग्नि रुवाच । माहात्म्यं सर्वतो-
 कासङ्गमुत्तममित्यन्तः पाठो ब० पुस्त- यानामित्यादिः, नैमिषं परमन्तीर्थं
 के नास्ति । भुक्तिमुक्ति प्रदायकं । इत्याग्नेये महा-
 २ श्रीपर्वतं कोन्वगिरिरिति ब० । श्रीप- पुराणे तीर्थयात्रामाहात्म्यमित्यन्तः
 र्मतं कोन्वगिरिमिति ज० । पाठो ब० पुस्तके नास्ति ।
 ३ शृङ्गवेरपुरं वरमिति ब० ।

गतिर्गङ्गा तु^(१) भूतानां गतिमन्वेष्टता^(२) सदा ।
 गङ्गा तारयते^(३) चोभौ वंशौ नित्यं हि सेविता ॥ २ ॥
 चान्द्रायणसहस्राच्च गङ्गाभःपानमुत्तमं ।
 गङ्गां मासन्तु संसेव्य सर्वयज्ञफलं लभेत् ॥ ३ ॥
 सकलाघहरी देवो खर्गलोकप्रदायिनी ।
 यावदस्थि च गङ्गायां तावत् स्वर्गे स तिष्ठति ॥ ४ ॥
 अन्धादयत्तु^(४) तां सेव्य देवैर्गच्छन्ति तुल्यतां^(५) ।
 गङ्गातीर्थसमुद्भूतमृद्वारी सोऽघहार्कवत्^(६) ॥ ५ ॥
 दर्शनात् स्पर्शनात् पानात्तथा गङ्गेतिकीर्त्तनात् ।
 पुनाति पुण्यपुरुषान् शतशीघ्रं सहस्रशः ॥ ६ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे गङ्गामाहात्म्यं नाम दशाधिकशत-
 तमोऽध्यायः ।

अथ एकादशाधिकशततमोऽध्यायः ।

प्रयागमाहात्म्यं ।

अग्निरवाच । वक्ष्ये प्रयागमाहात्म्यं भुक्तिमुक्तिप्रदं परं^(१) ।

प्रयागे ब्रह्मविष्णुाद्या देवा मुनिवराः स्थिताः ॥ १ ॥

१ गतिर्गङ्गा इति ग०, ज० च ।

कथयति ष०, ग०, अ० च । गङ्गातीर-

२ गतिर्गतिमतामिति अ० ।

समुद्भूतमृदं मूर्त्ता विभर्तिषः । वि-

३ गङ्गा पावयते इति अ० ।

भर्ति रूपं सौर्कस्य तमोग्राशय केव-

४ पतित्वादयत्तु इति अ० ।

लमिति ड० ।

५ गच्छन्ति साश्नतामिति घ०, अ० च ।

० भक्तिभुक्तिफलप्रदमिति ग० ।

६ गङ्गातीरसमुद्भूतमृद्वारी सोऽघहार्क-

भक्तिभुक्तिप्रदायकमिति अ० ।

सरितः सागराः सिद्धा गन्धर्वसरापस्तथा ।
 तत्र त्रीण्यभिकृष्टानितेषां मध्ये तु जाह्नवी ॥ २ ॥
 वेगेन समतिक्रान्ता सर्वतीर्थपुरस्कृता ।
 तपनस्य सुता तत्र त्रिषु लोकेषु विश्रुता ॥ ३ ॥
 गङ्गायमुनयोर्मध्यं^(१) पृथिव्या जघनं स्मृतं ।
 प्रयागं जघनस्यान्तरपथ्यमृषयो विदुः^(२) ॥ ४ ॥
 प्रयागं सप्रतिष्ठानं कम्बलाश्वतरावुभौ ।
 तीर्थं भोगवती चैव वेदी प्रोक्ता प्रजापतेः ॥ ५ ॥
 तत्र वेदाश्च यज्ञाश्च मूर्त्तिमन्तः प्रयागके ।
 क्तवनादस्य^(३) तीर्थस्य नामसङ्कीर्त्तनादपि ॥ ६ ॥
 मुक्तिकालम्भनादापि सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 प्रयागे सङ्गमे दानं श्राद्धं जप्यादि चाक्षयं^(४) ॥ ७ ॥
 न वेदवचनादिप्र न लोकावचनादपि ।
 मतिरुत्क्रमणीयान्ते प्रयागे मरणं प्रति ॥ ८ ॥
 दशतीर्थसहस्राणि षष्टिकोशस्तथापराः ।
 तेषां सान्निध्यमत्रैव प्रयागं परमन्ततः ॥ ९ ॥
 वासुकेर्भोगवत्यत्र हंसप्रपतनं परं ।
 गवां कोटिप्रदानाय तत्र हंसानस्य^(५) तत्फलं ॥ १० ॥
 प्रयागे माघमासे तु एवमाहुर्मनीषिणः ।

१ गङ्गायमुनयोर्मध्ये इति ख० ।

२ अथवादस्येति ख०, ग०, घ०, ङ०, ज० च ।

३ सरितः सागरा इत्यादिः, उपस्थमृषयो ४ श्राद्धादि चाक्षयमिति घ० ।

विदुरित्यन्तः पाठो ग० पुस्तके नास्ति । ५ दशह ज्ञातस्येति घ० ।

सर्वत्र सुखभा गङ्गा निष्ठु स्थानेषु दुर्लभा ॥ ११ ॥

गङ्गाद्वारे प्रयागे च गङ्गासागरसङ्गमे ।

अत्र दानादिवं^(१) याति राजेन्द्रो जायतेऽत्र च ॥ १२ ॥

वटमूले सङ्गमादौ मृतो विष्णुपुरीं व्रजेत् ।

उर्वशीपुलिनं रम्यं तीर्थं सन्धावटस्तथा ॥ १३ ॥

कोटीतीर्थं क्षान्धमेधं गङ्गायमुनमुत्तमं ।

मानसं रजसा ह्रीनं तीर्थं वासरकं परं^(१) ॥ १४ ॥

इत्यामेये महापुराणे प्रयागमाहात्म्यं नाम एकादशाधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशाधिकशततमोऽध्यायः ।

वाराणसीमाहात्म्यम् ।

अग्निस्त्वाच । वाराणसी^(१) परं तीर्थं गौर्व्यै^२ प्राह महेश्वरः ।

भुक्तिमक्तिप्रदं पुण्यं वसतां मृगतां हरिं^(३) ॥ १ ॥

अत्र उवाच । गौरीक्षेत्रं न मुक्तं वै अविमुक्तं ततः स्मृतं ।

१ अत्रदानादिवसिति ख०, ग०, घ०,

ङ०, ष०, ज० च ।

२ तीर्थं वासरकं परमिति ख०, ग०,

घ०, ङ० च ।

३ वाराणसीमिति ख०, घ०, ष० ।

४ वसतां मृगतां हरिमिति ग०,

घ०, ङ० च ।

जतं तप्तं ऊतं दत्तमविमुक्तं किलाक्षयं ॥ २ ॥
 अग्निना चरन्ती हत्वा वसेत्काशीं हि त्यजेत्^(१) ।
 हरिश्चन्द्रं परं गुह्यं गुह्यमाप्नातकेश्वरं^(२) ॥ ३ ॥
 जघ्नेश्वरं परं गुह्यं^(३) गुह्यं श्रीपर्वतं तथा ।
 महालयं^(४) परं गुह्यं भृगुश्चण्डेश्वरं^(५) तथा ॥ ४ ॥
 केदारं परमं गुह्यमकौ सन्त्यविमुक्तके ।
 गुह्यानां परमं गुह्यमविमुक्तं परं मम ॥ ५ ॥
 द्वियोजनन्तु पूर्वं स्याद् योजनार्द्धं तदन्यथा^(६) ।
 वरुणा च नदी चासीत् तयोर्मध्ये ^(७) वाराणसी ॥ ६ ॥
 अथ क्षानं अपो होमो मरुतं देवपूजनं ॥
 आर्द्धं दानं निवासश्च यद्यत् स्याद्भुक्तिमुक्तिदं^(८) ॥ ७ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे वाराणसीमाहात्म्यं नाम द्वादशा-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

— ० ० —

-
१ काशीं तु क हि सन्त्यजेदिति क० ।	५ भूमिचण्डेश्वरमिति ग० ।
२ परं गुह्यमविमुक्तं परं ममेति क० ।	६ तथान्यथेति झ० ।
३ जघ्नेश्वरं परं गुह्यमिति च० ।	७ द्वयोर्मध्ये इति च० ।
४ महालयमिति क० ।	८ यद्यत् स्याद्भुक्तिमुक्तिदमिति च० ।

अथ त्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

नर्मदादिमाहात्म्यम् ।

अभिखवाच । नर्मदादिमाहात्म्यं वक्ष्ये नर्मदां परां^(१) ।

सद्यः पुनाति गाङ्गेयं दर्शनादारि नार्कटं ॥ १ ॥

विस्तराद्योजनशतं योजनद्वयमायता ।

षष्टिस्तीर्थसहस्राणि षष्टिकोटप्रस्तथापराः ॥ २ ॥

पर्वतस्य समन्तात् तिलग्न्यमरकण्डके^(२) ।

कावेरीसङ्गमं पुण्यं श्रीपर्वतमतः शृणु ॥ ३ ॥

गौरी श्रीरूपिणी तेषु तपस्तमवोद्भरिः^(३) ।

अवाप्स्यसि त्वमथात्म्यं नाम्ना श्रीपर्वतस्तव ॥ ४ ॥

समन्ताद्योजनशतं महापुण्यं भविष्यति ।

अथ दानन्तपो जप्यं^(४) आर्द्रं सर्वमथाक्षयं^(५) ॥ ५ ॥

१ नर्मदापरमिति श्रु० ।

२ निर्धाम्नमरकण्डके इति श्रु० ।

३ तपस्तमवोद्भर इति श्रु० ।

४ अथ दानं तथा जप्यमिति श्रु० ।

५ सर्वमथाक्षरमिति श्रु०, क्ष० च ।

मरणं शिवलोकाय सर्वदं तीर्थमुत्तमं ।

हरोऽन क्रीडते देव्या हिरण्यकशिपुक्तया ॥ ६ ॥

तपस्तप्त्वा बली चाभून्मुनयः सिद्धिमाप्नुवन्^(१) ।

इत्याग्नेये महापुराणे नर्मदाश्रोपर्वतादिमाहात्म्यं नाम त्रयो-
दशाधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः ।

— ००० —

गयामाहात्म्यम् ।

अग्निरुवाच । गयामाहात्म्यमाख्यास्ये गयातीर्थोत्तमोत्तमं ।

गयासुरस्तपस्तेषु तत्तपस्तापिभिः^(१) सुरैः ॥ १ ॥

उक्तः क्षीराब्धिगो विष्णुः पाक्षयात्मान् गयासुरात् ।

तथेत्युक्त्वा हरिर्द्वैत्यं वरं ब्रूहि ति चाब्रवीत् ॥ २ ॥

दैत्योऽब्रवीत्पवित्रोऽहं भवेयं सर्वतीर्थतः ।

तथेत्युक्त्वा गतो विष्णुर्द्वैत्यं दृष्ट्वा न वा हरिं ॥ ३ ॥

गताः शून्या मही खर्गे देवा ब्रह्मादयः सुराः^(२) ।

१ सिद्धिमाप्नुयुरिति भ० ।

२ ब्रह्मादयः पुन इति ख०, ग०, घ०,

१ तत्तपस्तापितैरिति ग०, घ०, भ० च ।

ख०, घ०, ज०, भ० च ।

गता ऊचुर्हृदि देवाः पूजया भूस्त्रिदिवं हरे ॥ ४ ॥
 दैत्यस्य दर्शनादेव ब्रह्माब्रह्मवीदरिः ।
 यागार्थं दैत्यदेहं त्वं प्रार्थय त्रिदशैः सह ॥ ५ ॥
 तच्छ्रुत्वा ससुरो ब्रह्मा^(१) गयासुरमघात्रवीत् ।
 अतिथिः प्रार्थयामि त्वान्देहं यागाय पावनं ॥ ६ ॥
 गयासुरक्षयेत्युक्त्वापतस्तस्य शिरस्यथ^(२) ।
 यागं चकार चक्षिते देहि पूर्वाहुतिं^(३) विभुः ॥ ७ ॥
 पुनर्ब्रह्माब्रवीद्विष्णुं पूर्वाकाशेऽसुरोऽचक्षत् ।
 विष्णुर्धर्ममथाह्वय प्राह देवमयीं शिवां ॥ ८ ॥
 धारयध्वं सुराः सर्वे यस्यामुपरि सन्तु ते ।
 गदाधरो मदीयाथ मूर्तिः स्थास्यति सामरैः ॥ ९ ॥
 धर्मः शिवां देवमयीं^(४) तच्छ्रुत्वाधारयत् परां ।
 या धर्मादुर्मवत्याह आता धर्मवता सुता ॥ १० ॥
 मरीचिर्ब्रह्मणः पुत्रस्तामुवाह तपोन्वितां^(५) ।
 यथा हरिः श्रिया रेमे गौर्व्यां शम्भुस्तथा तथा ॥ ११ ॥
 कुशपुत्र्याद्यरय्याश्च आनीयातिश्रमाम्बितः^(६) ।
 भुक्त्वा धर्मवतां प्राह पादसंवाहनं कुश ॥ १२ ॥
 विश्रान्तस्य मुनेः पादौ तथेत्युक्त्वा प्रियाकरोत् ।
 यत्तस्मिन्नन्तरे ब्रह्मा मुनौ सुप्ते तथागतः^(७) ॥ १३ ॥
 धर्मवतापिस्तयश्च किं ब्रह्माद्यं समर्चये ।
 पादसंवाहनं कुर्वे ब्रह्मा पूज्यो गुरोर्गुरुः^(८) ॥ १४ ॥

१ तच्छ्रुत्वा ससुरो ब्रह्मेति उ० ।

६ समानीय वसाम्बित, इति ज० ।

२ शिरस्येति अ० ।

७ सुप्ते समागत इति च०, ज०,

३ देहे पूर्वाहुतिमिति च०, इ०, ज० च ।

ज०, अ० च ।

४ देहमयोमिति ग०, इ०, इ० च ।

८ धर्मवतेत्यादिः, गुरोर्गुरित्यन्तः

५ तपश्चितामिति अ० ।

पादः इ० पुनश्चैवादि ।

विविक्त्य पूजयामास ब्रह्माय चार्च्यादिभिः ।

मरीचिस्तामपश्यत् स^(१) शशापोक्तिव्यतिक्रमात् ॥ १५ ॥

शिला भविष्यसि क्रोधादन्मत्रताऽब्रवीच्च तं^(२) ।

पादाभ्यङ्गं परित्यज्य त्वङ्गुयः पूजितो मया ॥ १६ ॥

अदोषाहं यतस्त्वं हि श्रापं प्रापस्यसि शङ्करात् ।

धर्मत्रता पृथक् श्रापं धारयित्वाग्निमध्यगाम् ॥ १७ ॥

तपस्वचार वर्षाणां सहस्राण्ययुतानि च ।

ततो विष्ण्वादयो देवा वरं ब्रूहीति चाब्रुवन् ॥ १८ ॥

धर्मत्रताऽब्रवीद्देवान् श्रापम्वर्त्तयन्तु मे ।

देवा ऊचुः । दत्तो मरीचिना श्रापो भविष्यति नचान्यथा ॥ १९ ॥

शिला पवित्रा देवाऽन्निक्षन्तिता त्वं^(३) भविष्यसि ।

देवत्रता देवशिला सम्बन्धदेवादिरूपिणी ॥ २० ॥

सम्बन्धमयी^(४) पुण्या निष्कलायारसस्य हि ।

देवत्रतोवाच । यदि तुष्टास्य मे सर्वं मयि तिष्ठन्तु सर्वदा ॥ २१ ॥

ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्राद्या गौरीलक्ष्मीमुखाः सुराः ।

अग्निदेवाच । देवत्रतावचः श्रुत्वा तथेत्युक्ता दिवङ्गताः ॥ २२ ॥

सा धर्मलोकस्य भृता देवमयी शिला ।

सशिलश्चितो दैत्यः स्थिता रुद्रादयस्ततः ॥ २३ ॥

सदेवश्च जितो दैत्यस्ततो देवैः^(५) प्रसादितः ।

क्षीराब्धिगो हरिः प्रादात् स्वमूर्त्तिं श्रीगदाधरं ॥ २४ ॥

गच्छन्तु भोः स्वयं यास्ये^(६) मूर्त्या वै देवगम्यया^(७) ।

१ मरीचिस्तामपश्यत् इति घ० ।

६ गच्छेत्युक्ता स्वयं गच्छेदिति अ० ।

२ धर्मत्रताऽब्रवीच्च इति ज० ।

गच्छन्तु मूर्त्या स्वयं यास्ये इति ख०, घ०

३ पवित्रा देवानां वन्दिता लभिति घ० ।

ख ।

४ सवतीर्थमयी इति घ०, अ० च ।

७ मूर्त्या देवैकगम्यया इति घ०, ज०

च ।

स्त्रितो गदाधरो देवो अस्त्राव्यक्तोभयात्मकः ॥ २५ ॥
 निष्कलार्थं स्वयं देवः स्त्रित आदिगदाधरः ।
 गदो नामासुरो दैत्यः^(१) च इतो विष्णुना पुरा ॥ २६ ॥
 तदस्त्रिनिर्मिता^(२) चाद्या गदा या विन्ध्यकर्त्तव्या ।
 आद्यया गदया हेतिप्रमुखा राक्षसा इताः ॥ २७ ॥
 गदाधरेण विधिवत्^(३) तस्मादादिगदार्थः^(४) ।
 देवमय्यां शिखायां च^(५) स्त्रिते आदिगदाधरे ॥ २८ ॥
 गयासुरे निष्कलेय ब्रह्मा पूर्वाञ्जलिं ददौ ।
 गयासुरोऽब्रवीद्देवान् किमर्थं वक्षितो ह्यहं^(६) ॥ २९ ॥
 विष्णोर्वचनमात्रेण किन्नस्यान्निष्कलो ह्यहं ।
 आक्रान्तो यद्यहं देवा दातुमर्हन्^(७) मे वरं ॥ ३० ॥
 देवा ऊचुः । तीर्थस्य कारणे यत्^(८) त्वमस्त्राभिर्निष्कलोक्तः ।]
 विष्णोः शम्भोर्ब्रह्मणश्च क्षेपं तव भविष्यति ॥ ३१ ॥
 प्रसिद्धं सर्वतीर्थेभ्यः पिपादेर्ब्रह्मलोकादं ।
 इत्युक्त्वा ते स्त्रिता देवा देखस्तीर्थादयः स्त्रिताः ॥ ३२ ॥
 यागं कृत्वा ददौ ब्रह्मा ऋत्विग्भ्यो दक्षिणां तदा ।
 पञ्चकोशं शयाक्षेपं पञ्चाशत् पञ्च चापयेत् ॥ ३३ ॥
 यामान् स्वर्गशिरीन्^(९) कृत्वा नदीदुग्धमधुम्रवाः ।
 सरोवराणि दध्याम्यैर्बल्लनान्नादिपर्वतान्^(१०) ॥ ३४ ॥

-
- १ नामासुरो रौद्र इति घ०, भ० च । ५ शिखायां, इति ऊ० ।
 २ तदस्त्रनिर्मिता इति भ० । तदयां ६ वाक्कृतो ह्यस्त्रमिति घ०, भ० च ।
 निर्मिता इति घ० । ७ दातुमर्हयेति ऊ० ।
 ३ गदाधरेण देवेनेति भ० । ८ तीर्थस्य कारणायेति घ०, भ० च ।
 ४ गदो नामासुर इत्यादि; तस्मादादि- ९ यामान् पुष्पागिरीमिति ऊ० ।
 गदाधर इत्यनः प्राडो ज० मुक्तके नास्ति । १० दध्याम्यैर्बल्लनान्नादिपर्वतानिति भ० ।

कामधेनुं कल्पतव खड्गव्याघ्रहाणि च ।
 न याचयन्तु विप्रेन्द्रा अस्मान्मुक्ता^(१) ददौ प्रभुः ॥ ३५ ॥
 धर्मयागे प्रक्षोभात् प्रतिगृह्य धनादिकं ।
 खिता यदा गयायान्ते श्रुतास्ते ब्रह्मणा तदा ॥ ३६ ॥
 विद्याविवर्जिता^(२) यूयं तज्ज्ञायुक्ता भविष्यथ ।
 दुग्धादिवर्जिता नद्यः शैलाः पाषाणरूपिणः ॥ ३७ ॥
 ब्रह्मायं ब्रह्मणाचोर्मुञ्चं प्रापेन चास्त्रिकं ।
 जीवनाय प्रसादन्नः कुत विप्रांश्च सोऽब्रवीत् ॥ ३८ ॥
 तीर्थोपजीविका यूयं सचन्द्राक्ष^(३) भविष्यथ ।
 ये यज्ञान् पूजयिष्यन्ति गयायामागता नराः ॥ ३९ ॥
 हृत्कथ्यैर्धर्मैः आदौस्तेषां कुलशतं व्रजेत्^(४) ।
 नरकात् खगंक्षोकाय^(५) खगंक्षोकात् पराङ्मति ॥ ४० ॥
 गयोपि चाक्षरोद्यागं बद्ध्वन्^(६) वज्रदक्षिणं ।
 गया पुरो तेन नाम्ना पाण्डवा हजिरे हरिं ॥ ४१ ॥

इत्यभिषेगे महापुराणे गयामाहात्म्यं नाम

चतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः ।

१ अस्मान्मेति भ० । अपाहन्ता इति व० । ४ कुलशतं नद्यदिति ज० ।

२ तज्ज्ञायुक्ता इति व० ।

५ खगंक्षोकां चेति व०, ज०, भ० च ।

३ तीर्थोपजीविका यूपमाचन्द्रार्कमिति व० न०, १ वज्रदक्षिणमिति व०, व० च । वज्र-
 च०, भ० च ।

समिति भ० ।

